

**ACADEMIA DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI
INSTITUTUL DE ISTORIE**

Cu titlu de manuscris

CZU: 94(478)''1457/1504''(092)(043.2)

EȘANU VALENTINA

**Marii demnitari ai țării Moldovei în domnia lui
Ștefan cel Mare (1457-1504)**

SPECIALITATEA: 611.02 – ISTORIA ROMÂNILOR (pe perioade)

Teză de doctor în științe istorice

Conducător științific :	_____	Dragnev Demir , doctor habilitat în istorie, profesor universitar, membru corespondent al Academiei de Științe a Moldovei
Consultant științific:	_____	Pasat Valeriu , doctor habilitat în istorie, conferențiar cercetător, membru titular al Academiei de Științe a Moldovei
Autorul	_____	Eșanu Valentina

CHIȘINĂU, 2015

© Eşanu Valentina, 2015

CUPRINS

ADNOTARE (în limbile română, rusă și engleză).....	5
LISTA ABREVIERILOR ȘI SEMNELOR CONVENȚIONALE	8

INTRODUCERE	9
--------------------------	---

1. ELITELE ȘTEFANIENE ÎN INVESTIGAȚII ȘI SURSE ISTORICE: REZULTATE ȘI OBIECTIVE DE CERCETARE

1.1. Analiza istoriografică a investigației	
1.1.1. Istoriografia de la începutul anilor '80 ai sec. al XIX-lea - până în 1947..	15
1.1.2. Istoriografia în perioada regimului totalitar (1947-1989/1991).....	18
1.1.3. Istoriografia în perioada 1990/1991-2015	22
1.2. Izvoarele istorice ale cercetării	26
1.3. Concluzii la Capitolul 1.....	31

2. STRUCTURI ȘI MEDII DE FORMARE ȘI AFIRMARE ALE ÎNALȚILOR DEMNITARI AI LUI ȘTEFAN CEL MARE

2.1. Structuri, categorii ale înalților demnitari și domeniile lor de activitate.....	33
2.2. Mediile de formare ale înalților dregători	44
2.3. Concluzii la Capitolul 2.....	49

3. MARI DEMNITARI ÎN PRIMA PERIOADĂ A DOMNIEI (1457-1471)

3.1. Marea boierime în acțiunea de luare a tronului de către Ștefan vodă	51
3.2. Politica de compromis și echilibrul de puteri la începutul domniei	56
3.3. Înalții demnitari în primii ani de domnie a lui Ștefan cel Mare (1457-1467).....	68
3.4. Cosigilarea ca formă a continuării politicii de compromis.....	76
3.5. Apogeul contradicțiilor marii boierimi cu domnia (1467-1471)	81
3.6. Figuri reprezentative (studii de caz)	
3.6.1. Manuil Grecul (?-1467).....	87
3.6.2. Vlaicul (?-1484).....	93
3.7. Concluzii la Capitolul 3.....	97

4. MARI DEMNITARI ÎN A DOUA PERIOADĂ A DOMNIEI (1471-1486)	
4. 1.Revenirea la politica de compromis. Semnificația sintagmei „și copii lui...”	99
4. 2.Rudele domnești și înrudirile dintre înalții demnitari - temelie a consolidării puterii voievodale	104
4.3.Înalții dregători în a doua perioadă de domnie a lui Ștefan cel Mare	112
4.4 Figuri reprezentative (studii de caz)	
4.4.1.Stanciul Marele (?-1479)	118
4.4.2.Ignatie Iuga (?-1490).....	120
4.5.Concluzii la Capitolul 4.....	121
5. MARI DEMNITARI ÎN A TREIA PERIOADĂ A DOMNIEI (1486-1504)	
5.1.Relățiile lui Ștefan cel Mare cu sfetnicii și dregătorii săi (schimbare de tactică și atitudine)	124
5.2.Înalții demnitari în a treia perioadă de domnie a lui Ștefan cel Mare	131
5.3.Figuri reprezentative (studii de caz)	
5.3.1.Duma al lui Vlaicul (?-1502).....	135
5.3.2.Luca Arbure (?-1523).....	137
5.3.3.Coste Posadnic (?- ante1528).....	144
5.4.Concluzii la Capitolul 5.....	145
CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI	146
BIBLIOGRAFIE	151
ANEXE	
<i>Anexa 1:</i> Componentele consecutive ale Sfatului domnesc (1457-1504). <i>Tabel</i>	169
<i>Anexa 2:</i> Membrii Sfatului domnesc pe categorii dregătorești (1457-1504). <i>Tabel cronologic</i>	183
<i>Anexa 3 :</i> Înalții demnitari din Sfatul domnesc (1457-1504). <i>Fișe biografice</i>	192
<i>Anexa 4 :</i> Dregători ai Țării Moldovei din afara Sfatului domnesc (1457-1504). <i>Tabel</i>	209
<i>Anexa 5:</i> Demnitari și slujitori în misiuni diplomatice (1457-1504). <i>Tabel</i>	218
<i>Anexa 6:</i> Evoluția numerică a Sfatului domnesc al Țării Moldovei (1457-1503): de la bulversări la acalmie și stabilitate. <i>Grafic</i>	227
<i>Anexa 7 :</i> Rudele dinspre mamă a lui Ștefan cel Mare, nr. 1. <i>Arbore genealogic</i>	228
<i>Anexa 8:</i> Rudele dinspre mamă a lui Ștefan cel Mare, nr. 2. <i>Arbore genealogic</i>	230
DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII	232
CV-ul AUTORULUI	233

ADNOTARE

EȘANU VALENTINA. *Marii demnitari ai Țării Moldovei în domnia lui Ștefan cel Mare (1457-1504)*. Teză de doctor în istorie. Chișinău, 2015. Cercetarea cuprinde adnotări, o listă de abrevieri, text 150 pagini, Introducere și cinci capitole, concluzii generale, Bibliografie cu 270 titluri și 8 anexe. Rezultatele obținute sunt publicate în 12 lucrări științifice, inclusiv 2 monografii, articole fără coautor - 6 și prezentate la 9 conferințe naționale și internaționale. **Cuvinte-cheie:** Sfatul domnesc, elite, dregători, sfetnici, instituții medievale. **Domeniul de studiu:** Istoria medievală a Românilor. **Scopul lucrării:** cercetarea fenomenului formării și evoluției marilor dregători în epoca ștefaniană, rolul domnului în selectarea și plasarea lor în sferele înalte ale puterii de stat, relațiile dintre domn și marea boierime dregătore la diferite etape ale epocii lui Ștefan cel Mare. **Obiectivele lucrării:** Desemnarea structurilor, cercurilor și mediilor de formare și afirmare (Sfatul domnesc, Curtea, Cancelaria, Visteria domnească ș.a.) a înalților demnitari în domnia lui Ștefan cel Mare; cercetarea experienței domnului țării în constituirea componentelor consecutive ale Sfatului domnesc bazat pe principii de compromis și de reprezentare echilibrată a grupărilor boierești; examinarea activității demnitarilor din anturajul voievodului și din Sfatul domnesc, în perpetuă schimbare pe parcursul domniei cercetate; rostul cosigilării alături de domn a actelor oficiale de către dregători (1459-1479); investigarea manifestării opoziției marii boierimi dregătore și contracararea ei (1467-1471); dezvăluirea sintagmei „și copiii lui” în formularul documentelor oficiale (1468-1478); elucidarea rolului rudelor lui Ștefan cel Mare și a înrudirilor dintre înalții demnitari în consolidarea puterii centrale voievodale; identificarea soluțiilor completării înaltelor dregătorii în urma pierderilor umane în războaiele antiotomane (1473-1484); investigarea schimbării de tactică și atitudine în politica de cadre a voievodului în ultima perioadă a domniei (1487-1504); conturarea profilului politic ale celor mai importanți demnitari ai lui Ștefan cel Mare. **Noutatea și originalitatea științifică:** Investigația poartă un caracter original și vine cu o viziune și o radiografiere nouă a perindării în înaltele posturi de stat ale celor mai de seamă figuri din epoca lui Ștefan cel Mare, a raporturilor dintre voievod și marea boierime pe parcursul domniei. **Problema științifică soluționată:** În investigația de față sunt arătate mediile și structurile de formare a elitelor din sferele înalte ale puterii și evoluția acestora; sunt determinate modificările, poziționarea politică și rolul înalților demnitari în Sfatul domnesc, în structurile militare, administrative și diplomatice în domnia lui Ștefan cel Mare, prin care au fost atinse stabilitatea și echilibrul de interese între domn și marea boierime, arătată contribuția marilor demnitari la conducerea și apărarea țării, prin aceasta fiind rezolvată o problemă științifică importantă. **Semnificația teoretică:** Prin rezultatele ei lucrarea contribuie la elaborările referitoare la aspectul teoretic al rolului personalității și elitelor în istorie. **Valoarea aplicativă a lucrării:** Evoluția în plan politic, militar și administrativ a elitelor ștefaniene are un larg spectru de aplicare, oferind modele viabile și astăzi în pregătirea, selectarea și plasarea în posturile de răspundere de diferit nivel, dar mai ales în cele superioare de stat din Republica Moldova, în găsirea unor soluții de durată în raporturile dintre lideri și elite, între conducători și subalterni. **Implementarea rezultatelor științifice:** Pregătirea lucrărilor de sinteză, manualelor și cursurilor universitare și în construcția de stat.

АННОТАЦИЯ

ЕШАНУ ВАЛЕНТИНА. *Высшие сановники Страны Молдавской в царствование Штефана Великого (1457-1504).* Диссертация на соискании ученой степени доктора исторических наук, Кишинэу, 2015. Исследование содержит аннотации, список сокращений, основной текст 150 стр. и состоит из Введение, пяти глав, общих выводов, библиографии - 270 наименований, и 8 приложений. Результаты исследования опубликованы в 12 научных работах, в том числе 2 монографии и 6 личных статей и представлены на 9 национальных и международных конференциях. **Ключевые слова:** Государственная элита, господарский Совет, чиновники, советники, средневековые учреждения. **Область исследования:** Средневековая история румын. **Цель работы:** изучении формирования, эволюции и деятельности великих сановников штефанской эпохи, роли воеводы в выборе и размещении их в высших сферах государственной власти, взаимоотношения между правителем и высшими сановниками на всех этапах эпохи Штефана Великого. **Объективы работы:** исследование структур, кругов и среды (господарский Совет и Двор, госканцелярия, вистерия и.д.р.) формирования и проявления высших сановников в период царствования Штефана Великого; изучение опыта господаря в формировании составов господарского Совета, основанного на принципах компромисса и уравновешанного представления в этой структуре власти боярских группировок; рассмотрение деятельности сановников из окружения воеводы и господарского Совета в непрерывных переменах на протяжении изучаемого царствования; смысл совместного опечатывания официальных актов господарем и сановниками (1459-1479); изучение проявления оппозиции боярской и высшей знати и меры её присечения (1467-1471); выявление смысла синтагмы „и их детей ...” в формуляре официальных актах (1468-1478); разъяснение роли родственников Штефана Великого и родственных связей между высшими сановниками в укреплении господарской власти; идентификация решений по комплектованию высших должностей власти как следствие человеческих потерь в противоосманских войнах (1473-1484); рассмотрение изменения тактики в кадровой политике воеводы в последний период правления (1487-1504); очерчивание политического профиля наиболее крупных сановников Штефана Великого и их роли в решении государственных дел и защите отечества. **Научная новизна и оригинальность работы** состоит в представлении нового видения относительно высших сановников и деятелей из окружения Штефана Великого, их продвижение по служебной лестнице, деятельность наиболее ярких фигур, взаимоотношения между правителем и боярами-сановниками этого периода. **Научнозначимая решённая проблема:** В настоящем исследовании показаны среды и госструктуры формирования элит высших сфер власти и их эволюция; определены изменения, политическое позиционирование и роль высших сановников в Господарском Совете, в военных, административных и дипломатических структурах в правлении Штефана Великого, посредством которых были достигнуты стабильность и равновесие интересов между господарем и крупным боярством, показан вклад высших сановников в управлении и защите страны, тем самым решена важная научная проблема. **Теоретическая значимость:** Исследование способствует углублению теоретических основ изучения проблемы роли личности и элит в истории. **Практическая значимость работы:** Опыт проявления штефанской элиты в политической, административной и военной сферах имеет и сегодня широкий спектр применения, предоставляя жизнестойкие модели в подготовке, подборе и расстановке кадров на ответственных должностях различного государственного уровня Республики Молдова, в идентификации долгосрочных решений во взаимоотношениях между лидерами и элитами, между руководителями и подчиненными. **Внедрение научных результатов:** использование в написании обобщающих работ, учебников и университетских пособий и в государственном строительстве.

ANNOTATION

EȘANU Valentina. *High dignitaries of the Moldovan country during the reign of Stephen the Great (1457-1504).* PhD paper in history. Chisinau, 2015. The research contains annotations, list of abbreviations, text 150 pages, introduction and five chapters, conclusions, bibliography of 270 titles, 8 annexes. The results are published in 12 scientific papers, including 2 monographs, 6 articles without co-author, and 9 presentations at national and international conferences.

Keywords: royal council, elite, governors, councilors, medieval institutions. **Field of study:** Romanian medieval history. **The aim of the work:** research of the development and evolution process of chief dignitaries during Stephen the Great era, the role of the ruler in selecting and placing them in higher positions of state power, relations between the prince and the boyars at different stages of Stephen's ruling period. **Objectives of the paper:** The designation of structures, entourages and environment of affirmation (royal counsel, court, chancellery, treasury, etc.) to senior officials during the reign of Stephen the Great; researching the expertise of the ruler in country's royal council constitution consecutive components based on principles of compromise and balanced representation of groups boyars; studying the prince's entourage dignitaries and royal council activities, constantly changing during the investigated period; the aim of the co-signing of the official acts by boyars alongside the ruler (1459-1479); investigating big boyars oppositions and its countering (1467-1471); revealing the phrase "and his children" in the text of official documents (1468-1478); elucidating the role of Stephen the Great's relatives and kinship among senior officials in consolidating central royal power; identifying solutions in completing the state dignitaries positions after the high casualties during the wars against the Ottomans (1473-1484); investigation tactics and approach in personnel policy of the Prince during the lately reign period (1487-1504); shaping the political profile of the most important officials of Stephen the Great. **Scientific novelty:** The investigation bears original character and comes with a new vision and a radiography of the consecutiveness in the high positions of state of the most important figures during the time of Stephen the Great, the relationship between the ruler and the boyars during reign. **Scientific problem solved:** The research reveals the environment and structures that contributed to elite formation from high spheres of power and their evolution; are determined the changes, political positioning and role of senior officials in the royal counsel, in the military, administrative and diplomatic structures during the reign of Stephen the Great, how were achieved stability and balance of interests between the prince and the boyars, proven the contribution of major officials in managing and defending the country, thereby solving an important scientific problem. **Theoretical value:** The results of the paper contribute to the existing researches regarding the theoretical aspect of the elites and personality role in history. **The value of the work:** Developments in the political, military and administrative elites, has a wide range of application, providing viable models today in preparation, selection and placement in various positions of responsibility, especially in the high state positions in Republic of Moldova, in finding lasting solutions in relations between leaders and elites, between management and subordinates. **Implementation of scientific results:** Preparing synthesis papers, university manuals and courses, and state construction.

LISTA ABREVIERILOR

AAR. MSI	- Analele Academiei Române. Memoriile secțiunii Istorice, București
Akademios	- Akademios. Revistă de Știință. Inovare. Cultură și Artă, Chișinău
AII	- Anuarul Institutului de Istorie, Chișinău
AIISD	- Anuarul Institutului de Istorie, Stat și Drept, Chișinău
AIIX	- Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A.D.Xenopol”, Iași
AIIX	- Anuarul Institutului de Istorie „A.D.Xenopol”, Iași
AG	- Arhiva Genealogică, Iași
AP	- Analele Putnei. Centru de cercetare și documentare „Ștefan cel Mare”, Mănăstirea Putna
AȘM	- Academia de Științe a Moldovei
AUP	- Analele Universității „C.I.Parhon”, București
BAR	- Biblioteca Academiei Române, București
BCMI	- Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, București
CC	- Codrul Cosminului. Buletinul Institutului de Istorie și Limbă, Cernăuți
CDMI	- Catalogul documentelor moldovenești din Arhiva Statului, Iași
CDMB	- Catalogul documentelor moldovenești din Direcția Arhivelor centrale. București
CI	- Cercetări Istorice, Iași
DIR A	- Documente privind Istoria României, A. Moldova, București
DR	- Destin Românesc, București, Chișinău
DRH A	- Documenta Romaniae Historica, A. Moldova, București
DRH D	- Documenta Romaniae Historica, D. Relații între Țările Române, București
Enciclopedia	- Enciclopedia. Revista de istorie a științei și studii enciclopedice, Chișinău
IN	- Ioan Neculce. Buletinul Muzeului Municipal, Iași
LR	- Limba Română, Chișinău
MB	- Magazin Bibliologic, Chișinău
MEF	- Moldova în Epoca feudalismului, Chișinău
MMS	- Mitropolia Moldovei și Sucevei, Iași
RA	- Revista Arhivelor, București
RI	- Revista istorică, București
RIM	- Revista de Istorie a Moldovei, Chișinău
RIR	- Revista Istorică română, București
RM	- Revista Moldovei, Botoșani
SCIA	- Studii și cercetări de istorie a Artei
SCȘ.I	- Studii și cercetări științifice. Istorie, Iași
SMIM	- Studii și Materiale de Istorie Medie, București
SRI	- Studii. Revistă de Istorie, București

Semne convenționale

vv.	- voievod
Sf.d.	- Sfat domnesc
=	- căsătorit
s.	- sat (-e)
doc.	- document
măn.	- mănăstire
mss.	- manuscris
†	- decedat
□	- înmormântat

INTRODUCERE

În ultimele decenii s-au efectuat ample cercetări privind domnia lui Ștefan cel Mare, fiind vorba atât de marele voievod, cât și de politica sa internă și externă, de programele sale politice, culturale și ecleziastice. Cu toate acestea continuă să rămână neelucidate un șir de aspecte privitoare la această epoca, în special, în cele ce țin de personalitățile din anturajul direct al voievodului și al curții sale. Evidențiem aceste din urmă aspecte, deoarece voievodul a putut să se manifeste din plin pe cele mai diverse planuri nu numai datorită calităților sale personale, dar și prin contribuția și activitatea unui anumit cerc de mari bărbați, care s-au format și s-au manifestat în calitate de înalți demnitari de stat, de comandanți militari și oameni de cultură și care, prin efortul lor conjugat de susținători ai lui Ștefan cel Mare, au dat acea strălucire epocii, ecoul căreia se face simțită până în zilele noastre.

Actualitatea și importanța problemei. Fenomenul politic contemporan, procesul continuu de democratizare a societății, de evoluție a Republicii Moldova în condițiile independenței și suveranității de stat, de frământările politice în condițiile tranziției spre o societate pe deplin democratică și pluralistă din punct de vedere al competiției între partide politice, programe și concepții asupra vectorilor de dezvoltare a țării, transformările de divers ordin care au loc în plan european și mondial, implicarea și antrenarea Republicii Moldova ca stat european în procesele politice, economice, culturale și spirituale impun societatea, partidele și elitele politice să se adreseze și să absoarbă din experiența altor popoare și entități politice, dar și să întoarcă privirile spre experiența propriei istorii cu întregul ei arsenal de comportament și rezolvări de probleme de ordin major intern și extern, precum și în relațiile internaționale multiseculare. Or, o bogată experiență în această privință a fost acumulată în timpul celei mai strălucite perioade a istoriei Țării Moldovei, fiind vorba de epoca lui Ștefan cel Mare, care s-a aflat în scaunul voievodal aproape o jumătate de secol.

Cercetările efectuate până în prezent au arătat că și în această perioadă dominată aproape total de figura ilustrului domn moldovean au continuat, au apărut altele noi și s-au manifestat cu o mai multă sau mai mică putere diverse forțe politice, fie din interior, fie susținute din exterior, care pornind de la multiple interese, nu rare ori egoiste și de grup, au zămislit sau chiar au întreprins diverse acțiuni în vederea obținerii scaunului domnesc sau de satisfacere a unor interese sau deziderate proprii. În asemenea condiții Ștefan, care ulterior va fi supranumit „cel Mare”, a căutat și de cele mai multe ori a reușit să contracareze loviturile sau acțiunile rivalilor săi, să anihileze formarea unor poluri sau partide boierești împotriva domnului țării. De aceea rezultatele investigației noastre privind înalții demnitari, întreaga elită a țării din epoca ștefaniană

este de stringentă actualitate și poate oferi și în zilele noastre soluții problemelor pe care le înaintează viața la acest început de mileniu al treilea.

Problema pregătirii, selectării și promovării elitelor politice, executive și militare din anturajul apropiat lui Ștefan cel Mare este deosebit de actuală și prin faptul că se încearcă a pătrunde în mecanismul decizional al uneia dintre cele mai importante figuri politice și militare a Evului Mediu românesc, experiență care poate fi utilă conducătorilor din zilele noastre. Concluziile la care se va ajunge pot oferi soluții și modele de coexistență și conlucrare între principalele ramuri ale puterii centrale de stat a Țării Moldovei într-o epocă de mari tensiuni în plan de politică internă și externă, de maximă înflorire a culturii și afirmării pe arena internațională, care poate fi utilă pentru experiența de afirmare ca stat independent a Republicii Moldova.

Desigur, urmărind activitatea demnitarilor din domnia lui Ștefan cel Mare, cititorul din zilele noastre trebuie să țină cont de mentalitățile dominante din acea perioadă, de caracterul medieval al statului și de formele de diriguire ale acestuia. Rămâne peren factorul uman cu formele de manifestare ale acestuia sub auspiciile unei guvernări înțelepte și prudente.

Întru atingerea scopurilor și a obiectivelor investigației am recurs la o periodizare a epocii lui Ștefan cel Mare. La temelia acestei periodizări am pus transformările și modificările care s-au produs în rândurile elitelor, înalților demnitari pe parcursul acestei îndelungate domnii. Drept un prim criteriu al acestei periodizări ne-a servit mișcarea firească, naturală a colaboratorilor lui Ștefan cel Mare în domnia căruia s-au perindat, după noi, trei generații de demnitari. Un alt criteriu poate fi, după noi, considerat modificările și schimbările efectuate de voievod, fie în dependență de calitățile personale ale dregătorilor, fie prin intervenții silite, ca urmare a unor circumstanțe excepționale, cum ar fi cazurile de trădare, pierderi masive umane, inclusiv în rândurile marilor dregători pe timp de război. În strânsă legătură cu aceste criterii s-au profilat deosebit de clar trei perioade în evoluția înalților demnitari pe parcursul domniei (1457-1504):

Prima perioadă (1457-1471), de la începutul domniei (aprilie 1457) până după pedepsirea boierilor „hicleni” la Vaslui (16 ianuarie 1471), perioadă care se încheie cu schimbări radicale în rândurile Sfatului domnesc și ale înalților demnitari de la curte.

A doua perioadă (1471-1486), care în linii mari coincide cu marile campanii antiotomane, căderea Cetății Albe și a Chilieii, războaie care s-au soldat cu mari pierderi în mediul marilor demnitari, ceea ce l-a determinat pe voievod să încheie pace cu Poarta Otomană și să recurgă la completări importante în Sfatul domnesc și mediul dregătorilor de curte și pe la cetăți.

A treia perioadă (1486-1504), corespunde ultimelor două decenii de domnie când modificările în rândurile structurilor superioare dregătorești trec pe o linie mai liniștită, fără mari bulversări .

Pornind de la această periodizare s-a profilat evident și structura tezei.

Scopul și obiectivele tezei. De cele mai multe ori în istoriografia românească în centrul atenției investigațiilor dedicate acestei perioade s-a aflat personalitatea lui Ștefan cel Mare cu capacitatea sa ieșită din comun de a examina și de a lua decizii, de a acționa în multitudinea de situații și probleme, care i le-a pus în față viața cu multiplele ei fațete în condiții de pace, de război și multe alte activități.

Investigația de față reprezintă o încercare de a lărgi orizonturile de cunoaștere nu numai a figurii lui Ștefan cel Mare, a manierei sale de a acționa în situații dintre cele mai diferite, dar și de a pătrunde în mecanismul decizional, determinat, după părerea noastră, nu numai de domnul țării, dar și de implicarea în acest exercițiu a mai multor înalți demnitari de stat din anturajul său, mai mult sau mai puțin apropiat, fiind vorba de cele trei generații de boieri, care deținând înalte locuri și dregătorii în Sfatul domnesc și aflându-se în preajma voievodului, participau la viața politică, la discutarea problemelor de stringentă actualitate, contribuiau la profilarea unor decizii de mare importanță pentru țară.

Dintre scopurile și obiectivele tezei ne-am propus următoarele:

- desemnarea structurilor, cercurilor și mediilor de formare și afirmare (Sfatul domnesc, Curtea, Cancelaria, Visteria și Vama domnească) a înalților demnitari în domnia lui Ștefan cel Mare;
- cercetarea experienței domnului țării în constituirea componentelor consecutive ale Sfatului domnesc bazat pe principii de compromis și de reprezentare echilibrată a grupărilor boierești;
- examinarea activității demnitarilor din anturajul voievodului și din Sfatul domnesc, în perpetuă schimbare pe parcursul domniei (1457-1504);
- rostul cosigilării alături de domn a actelor oficiale de către dregători (1459-1479);
- investigarea manifestării opoziției marii boierimi dregătore și contracararea ei (1467-1471);
- dezvăluirea sintagmei „și copiii lui” în formularul documentelor oficiale (1468-1478);
- elucidarea rolului rudelor lui Ștefan cel Mare și a înrudirilor dintre înalții demnitari în consolidarea puterii centrale voievodale;
- identificarea soluțiilor completării înaltelor dregătorii în urma pierderilor umane în războaiele antiotomane (1473-1484);
- investigarea schimbării de tactică și atitudine în politica de cadre a voievodului în ultima perioadă a domniei (1487-1504);
- conturarea profilului politic ale celor mai importanți demnitari a-i lui Ștefan cel Mare.

Totodată, volumul tezei ne-a dictat doar reflectarea tangențială a unor aspecte: implicarea mai multor demnitari în activitatea diplomatică și de rezolvare a litigiilor de hotar cu alte țări, în cadrul comisiilor mixte; în campanii militare, iar asemenea obiective și scopuri, cum ar fi: manifestarea în epocă a elitelor ecleziastice (mitropoliți, episcopi, arhimandriți etc.); activitatea culturală, cea ctitoricească, obârșia și ascendența mai multor neamuri de înalți demnitari, problemele de prosopografie ș.a. au rămas în afara atenției noastre, rămânând a fi obiectul viitoarelor noastre investigații.

Noutatea științifică a rezultatelor obținute. Spre deosebire de predecesorii noștri în cercetarea epocii lui Ștefan cel Mare, care au avut în prim planul investigațiilor personalitatea marelui voievod, noutatea tezei de față constă în aceea că o atenție deosebită se acordă activității înalților demnitari din anturajul lui Ștefan cel Mare, care prin efortul lor nu numai că l-au susținut, dar au și contribuit în mod esențial alături de voievod la rezolvarea multiplelor probleme de care s-a ciocnit pe parcursul celei mai îndelungate domnii în Țara Moldovei. Noutatea științifică mai rezidă și în dezvăluirea activității unor mari personalități politice și militare din epoca ștefaniană, care prin efortul lor, alături de voievod au contribuit la prosperarea și apărarea Țării Moldovei. Lucrarea poartă un caracter original și vine cu o viziune și o radiografiere nouă a perindării în înaltele dregătorii ale celor mai de seamă figuri din epoca lui Ștefan cel Mare, a raporturilor dintre domn și marea boierime pe parcurs de o jumătate de secol.

Problema științifică soluționată. În investigația de față sunt arătate mediile și structurile de formare a elitelor din sferele înalte ale puterii și evoluția acestora; sunt determinate modificările, poziționarea politică și rolul înalților demnitari în Sfatul domnesc, în structurile militare, administrative și diplomatice în domnia lui Ștefan cel Mare, prin care au fost atinse stabilitatea și echilibrul de interese între domn și marea boierime, arătată contribuția marilor demnitari la conducerea și apărarea țării, prin aceasta fiind rezolvată o problemă științifică importantă.

Importanța teoretică și valoarea aplicativă a lucrării. Prin investigațiile efectuate în cadrul tezei este dezvăluită experiența acumulată în domnia lui Ștefan cel Mare în formarea și plasarea elitelor în structurile centrale și ținutale, raporturile dintre domn și înalții demnitari prin prisma unor politici de compromis, dar și de recurgere la alte forme de depășire a problemelor în construcția de stat, în promovarea unor linii distincte de politică internă și externă, experiență care, adusă la nivelul unor sinteze concentrate amplifică și îmbogățesc teoria formării și promovării cadrelor în structurile elitare.

Rezultatele cercetării sunt utile în practica de fiecare zi a construcției de stat, în relațiile dintre conducători și subalterni, în sferele înalte ale puterii de stat, acestea împreună cu concluziile la care s-a ajuns vor fi de un real folos în elaborarea unor lucrări de sinteză ce țin de

domnia lui Ștefan cel Mare, de perioada medievală și istoria românilor în general; în elaborarea manualelor și cursurilor speciale de istorie pentru ciclurile preuniversitare și universitare și scrierea unor lucrări de popularizare a istoriei naționale.

Marile figuri, activitatea cărora a fost dezvăluită în lucrare, oferă modele de comportament, de devotament față de domn și patrie, atât pentru cercurile conducătoare ale țării, pentru corpul de ofițeri și soldați, cât și pentru toate generațiile în creștere.

Aprobarea rezultatelor investigației a fost efectuată prin publicarea a 12 lucrări, inclusiv 2 monografii, articole fără coautor - 6 și prezentate la 9 conferințe naționale și internaționale.

Teza a fost discutată și aprobată în ședința Secției „Istorie Medievală” a Institutului de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei din 2 iunie 2015 (Proces verbal nr. 13) și în ședința Seminarului Științific de Profil la specialitatea 611.02 – Istoria Românilor (pe perioade) din cadrul Institutului de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei la 23 iunie 2015 (Proces verbal nr. 2).

Sumarul compartimentelor tezei cuprinde o introducere, cinci capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie și 8 anexe. În *Introducere* se argumentează actualitatea și importanța problemei abordate, sunt formulate scopul și obiectivele investigației, se subliniază caracterul științific original și novator al rezultatelor obținute, precum și importanța teoretică și valoarea aplicativă a rezultatelor cercetării, este prezentată aprobarea rezultatelor și se expune pe capitole cuprinsul tezei.

Capitolul 1 – *Elitele ștefanieni în investigații și surse istorice: rezultate și obiective de cercetare* cuprinde analiza lucrărilor care au tangență directă sau indirectă la problema abordată pe perioade de la sfârșitul sec. al XIX-lea până în prezent, arătându-se aportul, dar și unele aspecte puțin cercetate sau rămase cu totul în afara atenției specialiștilor, ceea ce a servit drept temei, pentru noi, în formularea obiectivelor și desfășurarea investigației. În continuare este prezentat și caracterizat întreg spectrul de surse, cu începere de la cele documentare și narative și încheind cu însemnări istorice, epitafe, pisanii înscrispții murale, pomelnice și surse iconografice.

Capitolul 2 – *Structuri și medii de formare și afirmare ale înalților demnitari ai lui Ștefan cel Mare* cuprinde caracteristica structurilor de stat (Sfatul domnesc, Curtea, Cancelaria, Visteria și Vama domnească), a înalțelor dregătorii (logofăt, pârcălab, vornic, vistiernic, spătar, postelnic, ceașnic, cliucinic, comis) inclusiv și acelor instituite de Ștefan cel Mare (medelnicer, ușer, pitar, armaș), precum și mediile de formare și promovare a înalților demnitari.

Capitolul 3 – *Marii demnitari în prima perioadă a domniei (1457-1471)* este consacrat soluționării unor probleme ce țin de susținerea de către marea boierime dregătoare în luarea scaunului domnesc de către Ștefan cel Mare; de retribuirea funcțiilor, politica de compromis și echilibrul de putere promovată de voievod în primul Sfat domnesc (1457); de modificările în

componentele sfaturilor succesive pe parcursul primei perioade; de cosigilarea actelor domnești ca formă de continuare a politicii de compromis în atingerea echilibrului de forțe. Atenție sporită este acordată apogeeului contradicțiilor dintre domn și înalții demnitari în condițiile războaielor cu Matia Corvin, regele Ungariei și cu pretendentul la tron - Petru Aron (1467-1471). Sunt argumentate principiile de selectare a celor mai importante personalități din anturajul lui Ștefan cel Mare, care s-au manifestat în prima perioadă (valabile și pentru celelalte perioade), fiind vorba de panii Manoil Grecul prim-sfetnic și Vlaicul, unchiul voievodului.

Capitolul 4 – *Marii demnitari în a doua perioadă a domniei (1471-1486)* abordează problema revenirii la politica de compromis a voievodului după o perioadă de confruntări cu unele grupări boierești în urma cărora a fost atins din nou echilibrul de forțe prin formarea în jurul său a unui grup apropiat de demnitari cu „copiii lor”, precum și promovarea intensă în posturi cheie a rudelor domnești mai ales dinspre mama sa, Maria-Oltea, prin încuscriri și alte înrudiri dintre membrii Sfatului domnesc și reprezentanții altor structuri ale puterii centrale, de pe la ținuturi și cetăți, care au asigurat stabilitate în promovarea politicii interne, până la sfârșitul domniei. Totodată, sunt scoase în vileag pierderile umane, inclusiv în rândurile înalților demnitari pe parcursul războaielor antiotomane și efortul voievodului în completarea rândurilor Sfatului domnesc și ale înalților demnitari. La fel ca și în capitolul precedent sunt prezentate alte două mari personalități reprezentative ale perioadei - panii Stanciul Marele prim-sfetnic și Ignatie Iuga, vistiernic, ambii fiind rude domnești.

Capitolul 5 – *Marii demnitari în a treia perioadă a domniei (1486-1504)* întrunește un șir de investigații, prin care se varsă lumină asupra unor schimbări importante în relațiile voievodului cu înalții demnitari printr-o nouă tactică și luare de atitudine prin care este atinsă strângerea rândurilor elitelor în jurul domnului țării și care consta în masive dării de moșii și alte proprietăți „pentru slujbă dreaptă și credincioasă” mai multor boieri mari și mici și urmașilor acestora. De asemenea, sunt urmărite modificările în componentele sfaturilor succesive pe parcursul perioadei a treia și sunt prezentate alte trei figuri importante - panii Duma Vlaiculovici, prim-sfetnic și vărul voievodului, Luca Arbure, nepot de frate al domnului țării și portar de Suceava, precum și Coste Posadnic, pârcălab de Soroca.

Fiecare dintre cele cinci capitole se încheie prin concluzii, iar în finalul tezei sunt trase concluzii generale. Bibliografia conține 270 titluri, inclusiv ediții de documentare, surse narrative, monografii și studii la temă. Anexele cuprind componentele consecutive ale Sfatului domnesc, membrii Sfatului pe categorii dregătorești, 132 microbiografii ale înalților demnitari ai lui Ștefan cel Mare, dregătorii țării din afara Sfatului, demnitari și slujitori în misiuni diplomatice, precum și alte grafice și spițe genealogice privind rudele lui Ștefan cel Mare.

1. ELITELE ȘTEFANIENE ÎN INVESTIGAȚII ȘI SURSE ISTORICE: REZULTATE ȘI PERSPECTIVE DE CERCETARE

1. 1. Analiza istoriografică a investigației

În istoriografia problemei abordate în teza de față s-au conturat, în viziunea noastră, trei perioade cu particularitățile lor mai mult sau mai puțin distincte:

1. Istoriografia de la începutul anilor '80 ai sec. al XIX-lea - până în 1947;
2. Istoriografia în perioada regimului totalitar (1947 -1989/1991);
3. Istoriografia în perioada 1990/1991 - 2015

În fiecare dintre aceste perioade cercetătorii au abordat problematica elitelor ștefaniene în felul lor, pornind de la sursele cunoscute, precum și de la gradul de pregătire și capacitate de analiză a istoricilor care s-au inclus în activitatea de cercetare [242]. De fiecare dată aceștia, fie că s-au concentrat pe depistarea și editarea surselor din epoca ștefaniană, fie că au cercetat procese, fenomene sau activitatea unor personalități din aceeași perioadă, au încercat să vină cu deschideri de noi orizonturi privind cunoașterea evoluției în timp a elitelor lui Ștefan cel Mare. În ce măsură au reușit să realizăm aceste scopuri vom încerca să arătăm în continuare, menționând totodată că aspectele rămase neelucidate, dar deosebit de necesare pentru profilarea complexă a domniei lui Ștefan cel Mare, le propunem în prezenta lucrare.

1.1.1. Istoriografia de la începutul anilor '80 ai sec. al XIX- lea - până în 1947

Apariția, evoluția, activitatea principalelor structuri și dregătorii de stat, a înalților demnitari de la curte și din întreaga Țară a Moldovei au început să fie studiate în istoriografia românească în conformitate cu principiile științei istorice moderne universale încă din a doua jumătate a sec. al XIX-lea, când s-a conștientizat în mare măsură rolul acestora, de rând cu domnia în exercitarea principalelor funcții ale aparatului de stat în plan intern și extern. Interesul a fost stimulat și de proclamarea independenței (1877) a Regatului României (1881) care reclama necesitatea perfecționării continue a structurilor de stat în condițiile modernizării.

Dintre primele lucrări dedicate apariției și consolidării domniilor, sfaturilor domnești, înaltelor dregătorii din Țara Românească și Moldova se numără studiul lui Ioan Brezoianu, *Vechile instituții ale României (1327-1866)* [56], precum și unele compartimente din lucrarea lui N. Blaramberg, *Essai comparé sur les institutions et les lois de la Roumanie* [263.] Autorii în condițiile când gradul de acumulare și publicare a surselor documentare din perioada de constituire și evoluție în primele secole ale statelor medievale românești se sprijină doar pe izvoare târzii cum ar fi cele oferite de Dimitrie Cantemir („Descrierea stării de odinioară și de astăzi a Moldovei”, „Vita Constantini Cantemirii”) și de unele cronici din sec. XVII-XVIII, încât

prezentarea Sfatului domnesc, a principalelor dregătorii și a înalților demnitari sunt prezentate static doar pe secole, fără să urmărească evoluția lor, venind și cu explicații eronate privitoare la originea unor dregătorii.

O altă lucrare care în capitole aparte acordă atenție aceluiași ranguri și structuri de stat este cea intitulată *Alexandre le Bon* semnată de E. Picot și G. Bengesco [265], care sprijinindu-se pe o arie mai largă de izvoare sud-est și central europene prezintă instituțiile administrative, ierarhia politică moldavă văzută în comparație cu structurile respective de stat bizantine, bulgare, ungare, poloneze ș.a. prezentând ceva mai competent atribuțiile lor și boierii demnitari care le-au ocupat până către mijlocul sec. al XV-lea.

Primul care a efectuat cercetări științifice aprofundate cu privire la *Boierimea Țării Moldovei* a fost Gheorghe Ghibănescu [122], care în studii aparte sistematizează, lărgeste și analizează informațiile referitoare la activitatea *Marilor boieri ai lui Ștefan* [124, p. 205-225]. În special, istoricul vine cu o largă panoramă privind activitatea lor în cele mai înalte ranguri administrative și militare pe parcursul întregii domnii ai lui Ștefan cel Mare, fără să pătrundă în mecanismul selectării și plasării acestora în cele mai importante dregătorii și ranguri.

Încercări de a sintetiza în baza izvoarelor cunoscute până atunci, informațiile privind înalții demnitari, familiile de boieri moldoveni din epoca medievală, a lui Ștefan cel Mare, în special, întreprind Constantin Sion [216], Octav-George Lecca [167]. Studiile și sintezele lor aduc unele informații veridice, dar privite astăzi prin prisma edițiilor de documente și cercetări efectuate în ultima jumătate de secol sunt în mare parte depășite.

În lucrările lor de sinteză publicate la sfârșit de sec. al XIX-lea și începutul celui următor clasicii istoriografiei românești Dimitrie Onciul [186], A. D. Xenopol [261] și Nicolae Iorga [156] fără a întreprinde cercetări speciale, de asemenea, au abordat problemele Sfatului domnesc, componenței lui, aplecându-se mai cu seamă asupra unor asemenea aspecte ca originea și atribuțiile dregătoriilor din țările române. Nicolae Iorga aprofundează aceleași subiecte în alte două lucrări *Rostul boierimii noastre* [159] și *Scrisori de boieri* [158, p.II-III], acordând preponderent atenție structurilor de stat și dregătoriilor din Țara Românească considerând că „moldovenii au primit toată ierarhia boierească munteană”, și că schimbările efectuate în această privință în Moldova sunt „de o însemnătate mică”.

Întru-un capitol aparte al unei monografii dedicate lui Ștefan cel Mare Ion Ursu continuă efortul lui Gh. Ghibănescu prezentând portrete istorice destul de izbutite ale mai multor „colaboratori” [255, p. 279-315] ai voievodului, dintre care unele destul de ample, cum ar fi cele dedicate fiilor (Alexandru și Bogdan-Vlad), ale ierarhilor bisericii (Teoctist, Tarasie, Gheorghe, Ioanichie), precum și ale celor 33 boieri din „consiliul” domnesc (Vlaicul, Stanciu Ponici, Ioan Tăutul, Luca Arbure ș.a.).

În baza documentelor de la Ștefan cel Mare pe care le depistează, le sistematizează cronologic și le publică mai ales după originale Mihai Costăchescu oferă completări și detalieri la portretele unor rude domnești (Vlaicul, Duma ș.a.) [75], precum și la unele componente pe ani ale Sfatului domnesc [76].

Prin studii deosebit de interesante din anii '20 ai secolului trecut se evidențiază prin îndrăznețe aprecieri și concluzii referitoare la elitele ștefanieni Ilie Minea, care arată că în domnia lui Ștefan cel Mare s-au format și s-au manifestat „neamuri boierești puternice, bogate, personalități distincte, care egalau pe magnații unguri și poloni” [176, p. 200; 192, p. 13-15]. Acești boieri mândri și dârji au început să-și ridice curți și biserici, aidoma cu ale domnului [180, p. 16-17], nu au șovăit, chiar în ultimele ceasuri ale binefăcătorului lor, în a încerca să-și aleagă stăpânul [190, p. 12-20], împotriva vrerii domnului lor. Această din urmă afirmație pare să fie exagerată cel puțin din considerentul că în domnia imediat următoare după Ștefan cel Mare nu observăm schimbări importante în rândurile boierimii dregătore și în cele ale Sfatului domnesc.

Informații mai sumare sau mai extinse, dar fără aprofundări deosebite și aproape lipsite de noutate științifică referitoare la înalții demnitari, dregători și dregătorii, conțin unele studii ale lui Ioan Bogdan [53], C. Giurescu [127], acesta din urmă oprindu-se în special la boierimea legată de slujbă și de boierii fără dregătorii.

Experiența acumulată de știința istorică românească, edițiile de documente și cronici medievale efectuate pe parcurs de aproape jumătate de secol i-au permis lui C.C. Giurescu în două lucrări ale sale: *Contribuțiuni la studiul marilor dregători în sec. XIV și XV* [126] și *Noi contribuțiuni la studiul marilor dregători în sec. XIV și XV* [125] să întreprindă un pas mai hotărât în cercetarea marilor dregătorii din Țara Românească și Moldova, mult mai aprofundat și argumentat. În prima dintre cele două lucrări atrage atenția rigurozitatea cu care sunt examinate principalele dregătorii din Țara Moldovei în ordinea aproximativă a importanței lor de la origine până către sfârșitul domniei lui Ștefan cel Mare, primele lor mențiuni documentare, originea, atribuțiile, rangul ierarhic, subalternii și veniturile lor (vornicul țării, logofătul, vistiernicul, spătarul, paharnicul, stolnicul, comisul și postelnicul). În cea de a doua lucrare autorul vine cu aprofundări și completări la cea dintâi lucrare, care ține de dreptul de judecată și îndatoririle militare ale înalților demnitari arătați mai sus, veniturile și imunitățile fiscale, modalitatea de numire și avansare în rang, demiterea lor din dregătorii, vestimentația și însemnele lor personale ș.a. Pe lângă faptul că cercetătorul aduce numeroase precizări importante la investigarea problemei, lucrările sale se disting și prin aceea că pentru prima dată acordă atenție deosebită unor înalți demnitari, activității lor, prezentându-le pe fiecare în parte.

Lucrările publicate în anii următori, în mare parte nu au făcut decât să recurgă la rezultatele obținute de Gh. Ghibănescu, C.C. Giurescu ș.a., cu atât mai mult că acestea se refereau

preponderent la evoluțiile din Țara Românească [119] și epoca premărgătoare celei a lui Ștefan cel Mare în Moldova. Dintre aceste studii rămâne totuși importantă prin valoarea ei lucrarea semnată de I.C. Filitti, *Despre vechea organizare administrativă a principatelor române* [118]. Din punct de vedere al investigației noastre, în acest tratat prezintă interes mai ales capitolul *Sfatul domnesc - Marii dregători*, în care sunt abordate unele probleme ce țin de terminologia sub care sunt cunoscuți membrii Sfatului domnesc și atribuțiile acestora, susținându-se că „primii sfetnici domnești trebuie să fi fost recrutați din nobilimea teritorială” și că „înființarea și orânduirea ierarhică a dregătorilor s-a făcut treptat [cu începere] din sec. al XIV-lea” ca la începutul sec. al XVI -lea când dispar din Sfat boierii fără dregătorie [118, p. 9-17], concluzie care nu a fost zdruncinată până azi.

Pe lângă studii mai cuprinzătoare în perioada interbelică apar o serie de cercetări mai mult sau mai puțin aprofundate bazate pe izvoarele cunoscute până atunci în care sunt examinate diferite înalte dregătorii de la obârșia lor până în sec. XVI și mai târziu, cum ar fi vornicia cu rosturile ei [50], pârcălăbia ca rang militar și administrativ [184; 121], diplomația moldavă [188;189; 72, p. 34-37] ș.a. aducându-se tot odată liste sistematizate de înalți demnitari din anturajul domnului, între care al lui Ștefan cel Mare, și de pe la ținuturi și cetăți (Roman, Neamț, Suceava), inclusiv cele de margine (Hotin, Soroca, Orhei, Cetatea Albă, Chilia). Deși nu se disting prin conceptualizări, teoretizări și concluzii deosebite aceste investigații sunt valoroase în felul lor, prin faptul că se încearcă a acumula și a prezenta informații cât se poate de autentice privind cariera unui sau altui demnitar.

Din tezele argumentate destul de temeinic susținute de Dinu C. Arion în *Două studii de istorie a dreptului românesc. Despre prerogativele marilor boieri moldoveni înainte de Ștefan cel Mare...*[46] merită atenție cele prin care se afirmă că până la Ștefan cel Mare boierii moldoveni participau la cârmuirea statului direct proporțional cu domeniile pe care le posedau și că această participare la guvernare nu avea de a face cu dregătoriile propriu-zise, stare de lucruri care se schimbă în domnia lui Ștefan cel Mare, când treptat încep să predomine în sfatul domnesc boierii deținători de dregătorii.

1.1.2. Istoriografia în perioada regimului totalitar (1947-1989/1991)

În noile condiții care au survenit după august 1944 nu atât de favorabile dezvoltării științei istorice românești, totuși pe fundalul continuării eforturilor de depistare și publicare a documentelor istorice, inclusiv și celor din epoca lui Ștefan cel Mare, care, de altfel, ne interesează în primul rând, au fost inițiate noi cercetări ce țin de Sfatul domnesc, înalții dregători, de elitele politice, militare și ecleziastice ale Țării Moldovei. Pentru câteva decenii înainte o bună parte din lucrările istoricilor români, fie lucrări concret istorice, fie de sinteză au fost

marcate de tăvălugul ideologic al concepției marxiste privind rolul personalității în istorie, în general și în istoria națională, în special, de pe principiile de clasă. Sintetizându-le, trebuie să arătăm, că sub regimul totalitar comunist aceste viziuni impunând anumite stereotipuri au influențat într-o anumită măsură și discursul istoric împesit cu principii de clasă în cercetarea formării și evoluției structurilor de stat medievale conform cărora înalții demnitari ai țării erau selectați din rândurile marii boierimi și că Sfatul domnesc, ca reprezentant al marii boierimi, urmărea înainte de toate apărarea intereselor de clasă pe care o reprezenta, clasă dominantă și diriguitoare în statul medieval. Conform acelorași scheme ideologizate nobilimea medievală, în cazul nostru boierimea moldoveană din timpul lui Ștefan cel Mare, comporta potențial egoist și nu rareori în împrejurări critice pentru țară, prin esența ei de clasă trăda [120, p. 159]. Ulterior (în perioada a treia a periodizării noastre după 1991) această teză a fost combătută prin argumente convingătoare [141, p. 269-270].

Primele lucrări demne de atenție în problematica ce ține de Sfatul domnesc și înalții dregători ai Țării Moldovei, atât până [213], cât și în perioada de domnie al lui Ștefan cel Mare sunt semnate de A. Sacerdoțeanu. În problema care ne interesează vom arăta că studiul său *Divanele lui Ștefan cel Mare* [212], are două părți distincte: una de ordin teoretic, în care sunt supuse analizei schimbările structurale și personale ale Sfatului domnesc, despre ierarhia și vârsta dregătorilor în sfat, puterea lor economică, rolul rudelor domnului în sfatul domnesc ș.a., iar în cea de a doua sunt întocmite liste cronologice ale componentelor sfatului voievodal ale marilor demnitari, cât și pe dregătorii, din care se poate întrevedea schimbările care s-au produs în îndelungata domnie a lui Ștefan cel Mare. Dintre observațiile critice care se impun în analiza acestei din urmă lucrări este folosirea improprie a noțiunii „divan”, „divanurile” (categorie care a început să fie aplicată în Moldova de la hotarul sec. XVI - XVII) [219, p. 16] în loc de „Sfat domnesc”, precum și lipsa unei abordări argumentate a problemei promovării și ridicării sau demiterii din rang a diferitor demnitari de către Ștefan cel Mare.

Aceleași aspecte ce țin de Sfatul domnesc și dregătorii lui Ștefan cel Mare sunt atinse într-unul din compartimentele lucrării colective *Viața feudală în Țara Românească și Moldova* semnată de P.P. Panaitescu, Valeria Costăchel și A. Cazacu, care în linii mari se concentrează pe principiile de clasă în aprecierea evenimentelor și personalităților istorice [74, p. 343-351].

Unele aspecte legate de înalta societate, relațiile lui Ștefan cu înalta boierime, cu rudele sale încadrate în structurile de stat, în Sfatul domnesc, în activitatea diplomatică sunt abordate de același P.P. Panaitescu [190, p. 16-17; 188; 189].

Mai pronunțat principiile istoriografiei marxiste răzbat în lucrările istoricului ieșean Nicolae Grigoraș care examinează același Sfat domnesc al lui Ștefan cel Mare ca înaltă instanță

judecătorească care era chemat să apere interesele clasei boierești [148] și care vede marea boierime ca forță politică în permanentă opoziție față de domn [145; 146].

O primă încercare de a examina Sfatul domnesc, înaltele dregătorii și demnitari, relațiile acestora cu voievodul în evoluția lor de pe aceleași principii de clasă le aflăm în tratatul academic de *Istorie a României* [64], în special, relațiile lui Ștefan cel Mare cu marea boierime care sunt văzute la începutul domniei ca o „luptă împotriva tutelei marii boierimi” [62], iar spre finele aflării sale în scaun drept „opoziție a marii boierimi” în raport cu politica internă și externă voievodală [63], arătându-se că Sfatul „de mari boieri” care ținea sub controlul său politica domnească în perioada războaielor fratricide (1432-1457) prefigurându-se într-un Sfat al dregătorilor pe lângă domn în epoca lui Ștefan cel Mare [62].

Încercări de aprofundare a acelorași aspecte ce țin de Sfatul domnesc, componența și prerogativele sale, circumstanțele în care domnii convocau Sfatul lărgit al Țării Moldovei le întreprinde C. Cihodaru [69]. Lucrarea sa se bazează pe variate surse și evită de a se conforma dogmelor marxiste.

La hotarul anilor '60 -'70 ai sec. XX profitând de condițiile revenirii în știința istorică la unele principii de bază de până la instaurarea regimului comunist în România, de pe o bază documentară mult mai largă abordează aceeași problematică Nicolae Stoicescu care cuprinde în cercetările sale și perioada de domnie a lui Ștefan cel Mare. Din seria de lucrări ale acestuia evidențiem prin importanța lor volumele *Sfatul Domnesc și marii dregători din Țara Românească și Moldova* [219], precum și *Dicționar al marilor dregători* [220] din ambele țări în secolele XIV-XVII, în care autorul vine cu o amplă investigație a acestei importante structuri de stat din cele două țări române în Evul Mediu. Dacă în *prima lucrare* – una de ordin conceptual-teoretic - sunt examinate asemenea probleme cum ar fi: terminologia sub care sunt cunoscute Sfatul domnesc (sfat, divan, soborul, sfat de taină, sfatul cel mai înalt, sfatul țării și singlit) și membrii Sfatului domnesc (boier, jupan, pan, sfetnic, vlastelin, dregător), apariția, evoluția și organizarea Sfatului domnesc, relațiile dintre domn și sfat, atribuțiile sfatului și ale membrilor lui, dregătorii cu funcții publice (logofăt, vornic, pârcălab, vistiernic, armaș, portar, ușar, vornici de poartă), militare (spătar, hatman, șetrar) și demnitarii de la curtea domnească (postelnic, medelnicer, paharnic sau ceașnic, stolnic, clucer, jitnicer, pitar, sluger, comis), apoi *cea de-a doua* reprezintă o amplă anexă concret istorică în care sunt incluși deținători de înalte ranguri boierești și militare, membrii ai Sfatului domnesc, între care și informații sumare privind 61 personalități laice de primă importanță din epoca lui Ștefan cel Mare. Aceste lucrări întregite ulterior prin alte studii, în care Nicolae Stoicescu aprofundează asemenea aspecte cum ar fi *consolidarea puterii domnești pe timpul lui Ștefan cel Mare* [222] și *importanța politică a legăturilor de rudenie dintre domni și marea boierime* [221], laolaltă cu studiul monografic

Instituții feudale din Moldova [149] și tratatul istorico-teoretic de sinteză *Instituții feudale din țările române* [157] constituie o etapă importantă în cercetarea unor probleme care se află în vizorul studiului tezei de față și constituind în același timp și o bună temelie teoretică și concret istorică pentru continuarea cercetărilor noastre. Prăbușirea sistemului totalitar comunist și a dominației ideologiei marxiste asupra științei istorice au scos în vileag o serie de principii și abordări metodologice și în aceste lucrări de certă valoare științifică la data apariției lor.

Un loc aparte în această perioadă ocupă studiul monografic publicat de Alexandru Boldur în străinătate [55] în care în condiții oferite de libertatea de creație autorul ne oferă o vastă pânză istorică privind domnia lui Ștefan cel Mare. De rând cu alte probleme istoricul nostru de origine basarabeană dedică un întreg capitol relațiilor între voievod și sfetnicii săi. Dintre aspectele aflate în centrul atenției ținem să evidențiem cele ce țin de raporturile lui Ștefan cel Mare cu Mihul logofăt și Isaia vornicul, corelația dintre boierii cu slujbă și fără slujbă din Sfatul domnesc și semnificația ei, ierarhia funcțiilor în Sfatul domnesc, rolul rudelor domnești ș.a. Dacă rezolvările propuse la primele dintre aspectele abordate sunt în mare parte depășite, apoi cele trei din urmă conțin constatări și aprecieri valabile, dar și acestea nu lipsite de erori [55, p. 11-46].

În lipsa aproape totală de lucrări dedicate epocii lui Ștefan cel Mare, cele câteva ediții ale Istoriei RSS Moldovenești [268; 269], pe lângă multiplele lacune și interpretări tendențioase acestea sunt lipsite aproape total de nume de demnitari din domnia marelui voievod.

În totalitatea ei istoriografia acestei perioade se caracterizează prin politizarea excesivă a studiului, abordarea depășită a principiului de clasă în cercetarea problemei grupurilor elitare prin care boierimea, înalții demnitari nu pot fi decât „exploatatori”, „trădători” și de „apărători ai propriilor interese înguste de clasă”. În general, dacă istoricii din dreapta Prutului (România) nu ocolesc, ba din potrivă, acordă spații ample atât lui Ștefan cel Mare, cât și mai multor reprezentanți ai înalților dregători din epoca sa, apoi cei din stânga fluviului (R.S.S. Moldovenească) - nu numai că diminuează importanța și aportul marelui voievod, a elitelor sale politice, militare, ecleziastice ș.a. dar și subapreciază aportul lor în activitățile structurilor centrale de stat, militare și diplomatice respectând, bineînțeles, principiul „rolului hotărâtor al maselor în istorie”, încât nu rareori sunt trecute cu vederea importante figuri din epoca celebrului voievod, fiind scos din circuit chiar și superlativul „cel Mare” și „cel Sfânt” atribuit drept recunoștință de popor secole de-a rândul lui Ștefan cel Mare.

După părerea noastră în studiile din a doua perioadă dominată de viziunile marxiste asupra istoriei (caracteristice istoriografiei din România, mai ales din anii '50 - începutul anilor '60, iar cele din R.S.S. Moldovenești – până în anii '90 ai secolului trecut), s-a exagerat în așa numita problemă „a luptei aproape permanente dintre Ștefan cel Mare ca domn al țării, pe de o parte, și

marea boierime, marii proprietari funciari” – pe de altă parte, politica sa centralizatoare a țării, de lărgire a bazei sociale și a puterii militare [59; 60; 146] în disonanță cu politică „egoistă”, centrifugă și complotistă, trădătoare a marii boierimi [120, p. 159], dornică permanent de îmbogățire și mărire în disonanță aproape totală cu interesele statului, ale apărării țării în fața primejdiei străine. Această din urmă tratare a problemei a fost analizată critic și respinsă cu argumente convingătoare de Ștefan S. Gorovei [141]. În același timp ținem să evidențiem mai multe lucrări consacrate diverselor aspecte ale temei investigate, bazate pe analize profunde a surselor istorice, realizate de specialiștii români în anii '60-'80 ai secolului trecut, cele mai reprezentative fiind reluate în seria de volume apărute la Mănăstirea Putna [243-248].

1.1.3. Istoriografia în perioada 1990/1991 - 2015

A treia etapă în evoluția istoriografiei problemei începe odată cu cercetările istorice în noile condiții democratice de după Revoluția română din 1989 și mișcarea de eliberare națională și proclamarea Independenței de Stat a Republicii Moldova în august 1991 și continua până astăzi. În urma transformărilor radicale de la hotarul anilor '80-'90 ai secolului trecut, când s-a prăbușit Uniunea Sovietică, regimurile totalitare din Europa de Est, și-a proclamat Independența de stat Republica Moldova, are loc procesul firesc de reconstituire a unității istoriografiei românești de pe ambele maluri ale Prutului și întoarcerea la tradițiile, metodologia și problematica de cercetare a istoriografiei românești din perioada interbelică și racordarea treptată la știința istorică europeană. În aceste condiții au fost reanimate mai multe domenii de cercetare, dintre care cele de genealogie în strânsă legătură cu prosopografia, a marilor personalități politice și ecleziastice care au marcat prin faptele lor istoria națională de-a lungul secolelor. De o atenție sporită în producția istoriografică din ultimele două decenii s-a bucurat viața și activitatea pe diverse planuri a lui Ștefan cel Mare și a colaboratorilor săi, „boieri mari și mici” din Sfatul domnesc, deținători de înalte ranguri administrative centrale și ținutale, militare, diplomatice și ecleziastice.

Mai cu seamă după 1990 au fost efectuate ample investigații privind domnia lui Ștefan cel Mare. Un număr impresionant de studii dedicate marelui voievod au apărut cu ocazia împlinirii a unei jumătăți de mileniu din ziua trecerii Măriei Sale la cele veșnice [240; 81; 97; 77; 241]. Aceste eforturi s-au soldat cu importante rezultate, fiind descoperite, sistematizate și publicate numeroase documente interne și externe [23; 12; 19; 199], cronici [17; 40; 14; 32; 4; 99], scrisori, inclusiv corespondență internațională, mărturii ale unor călători străini [8; 9], cărți, manuscrise, inscripții marginale de pe file de carte [254; 201] și de pe ziduri de cetate, biserici, mănăstiri [49; 45; 232], morminte, de pe obiecte de uz cotidian și odoare bisericești [205], care în totalitatea lor au constituit o solidă bază documentară pentru cercetarea acestei epoci. În

paralel, au fost declanșate și efectuate ample investigații privind epoca lui Ștefan cel Mare, care s-au soldat cu publicarea a numeroase monografii [255; 55; 89; 160; 151; 194], studii, articole [78; 138] și bibliografii [193; 266; 243, 247]. Astăzi, după mai bine de un secol de acumulări și investigații aproape că nu au rămas fără atenție nici unul din multiplele domenii de activitate ale marelui voievod, începând cu primele luni de aflare în scaun și finisând cu ultimele zile de viață. De ample cercetări s-a bucurat activitatea politică și militară, culturală și ctitoricească, viața personală și de familie a lui Ștefan cel Mare, fiind publicate de-a lungul anilor studii privind obârșia, părinții, frații, surorile [207], rudele dinspre mamă [91] și tată, soțiile, urmașii săi [137, 227], atragerea și implicarea mai multor figuri dintre rudele, în primul rând dintre cele de pe linie maternă a domnului în realizarea programelor sale de activitate în plan intern și extern.

Un număr mare de lucrări închinare marelui voievod au continuat să apară și după 2 iulie 2004, când a fost marcat evenimentul de 500 de ani de la moartea sa, care au continuat să scoată în evidență noi documente și materiale, să fie publicate monografii [97; 143; 215] și studii [87; 71; 241, 104], privind personalitatea lui Ștefan cel Mare și a familiei sale [230; 106; 105]. De asemenea au fost efectuate reeditări a unor dintre cele mai importante studii privind epoca și personalitatea lui Ștefan cel Mare [255; 162]. O serie de studii și materiale noi au fost publicate în reviste (se face remarcat periodicul „Analele Putnei” recent fondată la ctitoria ștefaniană de la Putna), anuare și culegeri din Republica Moldova, România și alte țări. Se cere semnalată apariția unor importante hărți istorice [178 ; 250] și albumuri [249; 252].

În paralel, au fost reluate cercetările privind activitatea, obârșia și genealogia, familia, proprietățile mai multor boieri, demnitari din epoca lui Ștefan cel Mare. În special s-au aflat în atenția cercetătorilor, între care și ale autoarei tezei de față, asemenea figuri importante cum ar fi înalții ierarhi bisericești Teoctist [179] și Gheorghe [70, p. 57-58]; prim-sfetnicii Manoil [93; 97, p. 132-146], Stanciul [168, p. 156-158], Vlaicul [91; 97, p. 147-189], Duma Brae [168, p. 153-156], Goian, vornicul Boldur [170]; vistiernicul Ignatie Iuga [141]; pârcălabii de Hotin, Cetatea Albă (Hărman) [41; 168, p. 159-161], Chilia, Neamț, Orhei (Radu Gangur, Galeș, Groza Micotici) [100, 112], Soroca (Coste Posadnic) [97, p. 333-336] portarii de Suceava Arbore cel Bătrân și Luca Arbure [119]. În aceste studii, de regulă, autorii se preocupă mai ales de urcarea pe diferite trepte ale ierarhiilor dregătorești, militare și administrative, precum și de obârșia și ascensiunea sau căderea acestor neamuri, urmașii și averile acestora, activitățile lor ctitoricești, dar fără încercări importante de a sistematiza per ansamblu activitatea și manifestarea elitelor lui Ștefan cel Mare pe parcursul întregii sale domnii.

Din întreg spectrul de lucrări fundamentale dedicate lui Ștefan cel Mare, sub cele mai diverse aspecte, inclusiv problema raporturilor sale cu marea boierime, cu înalții săi demnitari un loc aparte îi aparține studiului monografic semnat de istoricii ieșeni Ștefan S. Gorovei și Maria

Magdalena Székely [143]. Bineînțeles în centrul atenției investigațiilor se află familia, viața și activitatea, politica internă și externă, războaiele și campaniile militare, programul cultural-ctitoricesc, ș.a. O atenție deosebită, din punct de vedere a cercetării noastre, acordă cei doi cercetători unor asemenea aspecte cum ar fi tensiunile care s-au acumulat și s-au declanșat în mersul și după bătălia de la Baia (decembrie 1467) între voievod și o seamă de boieri, inclusiv și din rândurile înalților demnitari și proporțiile răfuieiilor cu trădătorii în anii 1467-1471. Pe întreg parcursul monografiei, indiscutabil deosebit de valoroasă, se aduc informații riguros verificate atât după surse interne, cât și externe, nu numai despre persoana și implicarea lui Ștefan cel Mare în tot și în toate, dar și atenția deosebită pe care o acordă selectiv unor înalți demnitari surprinși în activități de stat, în misiuni diplomatice, în campanii militare ș.a. Cu toate acestea întrucât conform concepției lucrării în centrul atenției autorilor se află figura celebrului voievod structurile dregătorești cum ar fi Sfatul domnesc, alte dregătorii de curte, figurile reprezentative care au activat în aceste structuri se regăsesc doar parțial sau tangențial pe paginile tratatului științific analizat.

Merită atenție din punctul de vedere a problematicii tezei noastre și lucrarea lui Manole Neagoe [183] care pe lângă examinarea tradițională în plan preponderent cronologic a derulării evenimentelor din domnia lui Ștefan cel Mare încearcă să abordeze și să analizeze sub un anumit unghi de vedere și problemele legate de evoluția și manifestarea elitelor boierești atât până, cât și în anii de aflare în scaun a marelui voievod. După cum vede cercetătorul, structura principală din Țara Moldovei spre care tindeau și se manifestau în înalte dregătorii marii boieri, promovându-și sau apărându-și interesele lor era Sfatul domnesc. Conform opiniei sale, acest organ de stat se forma în procesul rivalităților și căpăta contururi reale în dependență de cine dintre pretendenți reușea să ajungă în scaun. Oricum, mărimea domeniului stăpânit de un boier sau altul era hotărâtor în includerea sa pe o anumită treaptă în Sfatul domnesc. Uneori în aceste rivalități și lupte pentru tron, nu rare ori stimulate din afara țării, fie de regalitatea polonă, fie de cea ungară, o parte din aceste elite implicate, sau atrase de o parte sau de alta, își puneau în joc chiar și viața. Sfatul domnesc era principala structură în care erau reflectate și reprezentate interesele marii boierimi, ale elitelor din epoca preștefaniană. După cum încearcă să prezinte starea de lucruri același istoric, în domnia lui Alexandru cel Bun, dar și în perioada imediat următoare „Sfatul domnesc nu este o instituție cu o structură bine conturată”, ci „capătă o formă definită abia în domnia lui Ștefan cel Mare” [183, p. 196]. Alegând cu rigurozitate și înțelepciune membrii Sfatului domnesc, după cum vede istoricul, în domnia lui Ștefan cel Mare, Sfatul domnesc devine structura prin intermediul căreia domnul își exercita puterea și își impunea autoritatea domnească [183, p.288-292].

Dintre lucrările apărute în ultima vreme ne-a atras atenția lucrarea semnată de Gheorghe Gonța, care, oprindu-se la relațiile moldo-otomane, inclusiv și la cele din epoca lui Ștefan cel Mare deși tangențial, sporadic, tratează și problema participării înalților demnitari la acțiunile de politică internă și externă a lui Ștefan cel Mare, la numeroasele sale campanii militare antiotomane. La fel ca și lucrările publicate anterior [267; 133, p. 16-39], înalții dregători moldoveni apar alături de Ștefan cel Mare în calitate de „consilieri ai domnului”, de apărători ai cetăților, de soli și atunci când sunt aduse date privind jertfa marilor boieri pe câmpurile de luptă [135, p. 28-62], fără a aprofunda activitatea acestora, rolul primordial acordându-i-se voievodului. Cu mai mulți ani în urmă același istoric a încercat să argumenteze o interesantă părere, potrivit căreia Ștefan cel Mare și-a schimbat tactica în relațiile cu Imperiul Otoman trecând de la confruntări armate directe la stabilirea și menținerea păcii între cele două părți (după 1476-1484) sub presiunea mării majorități a boierimii nemulțumite de pierderile mari pe câmpul de luptă, dar și pagube economice, în condițiile sustragerii frecvente a țăranimii de pe moșiile lor în oastea mare [267, p. 26-27, 50].

Deși dens sub aspect de materie informativă și amplu în sens de cuprindere a aspectelor prezentate, precum se cerea în elaborarea unor compartimente de asemenea anvergură, capitolul dedicat epocii lui Ștefan cel Mare semnat de Constantin Rezachevici în cea mai recentă sinteză de „*Istoria Românilor*” [210], precum era de așteptat, în centrul atenției se află figura dominantă a lui Ștefan cel Mare. În strânsă legătură cu acesta din urmă, în studiu sunt prezenți în număr destul de mare de boieri și demnitari, care fie că erau încadrați în diferite acțiuni de politică internă și externă, în campanii militare și războaie, fie urzind comploturi împotriva voievodului și pe cât i-a permis spațiul sunt reprezentate un șir de nume de demnitari.

În ultimii ani au mai apărut o serie de monografii [77; 81; 182] și articole [79; 197] care au o anumită tangență cu problematica tezei de față, rezultatele cărora ne-au fost utile în clarificarea unor aspecte ale cercetării. Dintre acestea prezintă interes articolele semnate de Ștefan S. Gorovei [141], Maria Magdalena Székely [226; 229-231], Lucian-Valeriu Lefter, Tudor-Radu Tiron însă, acestea, deși la prima vedere sunt dedicate unor figuri ștefaniene, în prim planul lor se află probleme de genealogie, prosopografie, precum și de identificare a legăturilor de rudenie a elitei moldovene, inclusiv și a celei din epoca ștefaniacă, și doar tangențial este acordată atenție rolului jucat de aceștia în viața politică și militară în domnia lui Ștefan cel Mare [168-171; 253].

Analiza istoriografică prezentată arată că problema înalților demnitari, a elitelor ștefaniene s-a aflat aproape permanent în atenția istoriografiei naționale fiind depistate și publicate pe parcurs de circa un secol și jumătate numeroase surse documentare narative și de alt conținut și au fost publicate un șir de studii dintre care unele de certă valoare științifică. Cu toate acestea în

știința istorică lipsește o abordare complexă, sistematizată a elitelor, pe anumite perioade distincte fiecare cu particularitățile ei, pe parcursul îndelungatei domnii a lui Ștefan cel Mare.

1.2. Izvoarele istorice ale cercetării

Întrucât eventualitatea descoperirii unor surse necunoscute privind domnia și activitatea pe diverse planuri ale lui Ștefan cel Mare este deosebit de limitată, la temelia tezei de față au fost puse izvoarele publicate. Deși prin hazardul istoriei atât documentele interne, cât și cele ce reflectă relațiile bilaterale ale Moldovei cu alte țări, au fost dispersate în numeroase arhive, biblioteci, muzee, instituții ecleziastice, colecții particulare ș.a. din Republica Moldova, România, Rusia, Polonia, Franța, Grecia ș.a.[10], prin efortul comun mai multor generații de istorici acestea au fost depistate, adunate, sistematizate și editate în volume aparte, devenind pe această cale accesibile cercetătorilor. Dintre acestea din urmă fac parte cunoscutele colecții de documente istorice *interne* ieșite din cancelaria domnească a Țării Moldovei incluse în edițiile lui Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare* [23] și Mihai Costăchescu, *Documente moldovenești de la Ștefan cel Mare* [12], precum și seriile *Documente privind istoria României* seria A Moldova [21 a, b, c], *Documenta Romaniae Historica* seria A Moldova [19 a, b, c] și *Moldova în epoca feudalismului* [31 a, b], care cuprind nemijlocit domnia lui Ștefan cel Mare, precum și perioada anterioară și cea imediat posterioară, ediții care se disting prin exactitatea și rigurozitatea lor științifică, prin bogăția relativă de informații privind activitatea în plan intern a domnului țării, a Sfatului domnesc, a altor demnitari care nu au făcut parte din Sfatul domnesc.

După calculele noastre s-au păstrat circa 606 documente interne originale, copii, tălmăciri, rezumate și mențiuni posterioare, în mare parte emise de cancelaria domnească, fie la reședințele voivodale de la Suceava, Vaslui, Bacău, Târgul de Jos (Roman), Iași, Bârlad, Hârlău, Huși, Neamț, Badeuți ș.a., fie pe la unele mănăstiri: „*Adormirea*, de la Piatra”, Moldovița, și Putna.

Aceleași surse conțin date prețioase privind componența nominală și numerică, evoluția în timp a Sfatului domnesc, ascensiunea pe treptele marilor dregătorii și funcții, atât în anturajul domnului, cât și în limitele întregii țări pe parcurs de circa o jumătate de secol. În baza lor poate fi urmărită intrarea elitelor, adică a boierilor mari și mici, în relații de rudenie, inclusiv și cu domnul țării, precum și în cele de proprietate și chiar pierderile în rândurile înalților demnitari suportate în urma unor războaie și campanii militare.

Totodată trebuie de arătat că unele documente ieșite din cancelaria domnească stefaniană păstrate în original nu conțin date privind componența nominală a Sfatului domnesc, a marilor dregătorii. Asemenea informații lipsesc și într-o serie de documente care au ajuns până la noi doar în rezumate și regeste ulterioare. Aceste din urmă categorii de documente provoacă anumite dificultăți în efectuarea investigațiilor în teza de față, dar luate împreună cu cele arătate mai sus,

acestea de asemenea oferă informații de divers ordin privind evoluția și manifestarea înalților demnitari din anturajul voievodal.

Din colecțiile arătate mai sus nu au fost luate de noi în calcul compartimentele cu documente false și îndoielnice, care necesită examinări aprofundate aparte de la un caz la altul, deși și acestea pot oferi unele informații, dar care necesită analize critice detaliate.

O particularitate a documentelor interne din perioada pe care o studiem este apariția documentelor particulare care pe lângă informații privind unele personalități marcante ne vorbesc și de gradul de cultură a acestora, fiind vorba de scrisorile lui Ștefan cel Mare adresate fostului logofăt Mihul și fraților săi refugiați în Polonia, precum și actele lăsate de vistiernicul Ignatie Iuga, incluse în seria DRH A.

Aceste serii de documente sunt completate în ultimii ani, destul de esențial, prin descoperirile revelatoare făcute în urma investigațiilor prin arhivele și bibliotecile mănăstirilor de la Muntele Athos și Atena (Grecia) ș.a. Un merit deosebit în această privință îi aparține lui Florin Marinescu din Grecia, care împreună cu Petronel Zahariuc de la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași au publicat în ultimele decenii mai multe documente originale, fie necunoscute până atunci, fie știute doar după traduceri, regeste și rezumate posterioare românești [41; 42]. În aceeași arie de surse se înscrie și culegerea de documente *Hrisoave inedite de la Ștefan cel Mare* ..., volum întocmit de cercetătorul ieșean Dumitru Agache [1]

Mai pot fi scoase în vileag documente necunoscute din epoca lui Ștefan cel Mare și în varii colecții particulare. Exemplu grăitor în această privință poate servi publicarea recentă a unui asemenea act de către Olimpia Mitric [29], fiind vorba de cartea domnească din 15 martie 1490 cunoscută doar după un rezumat din 1815 [19 c, doc. 70]. Asemenea descoperiri nu rare ori aduc cu sine completări, nuanțări și detalii necunoscute privind activitatea unor sfinți și înalți demnitari, fie din Sfatul domnesc, fie din afara acestuia, care luate laolaltă cu documentele cunoscute largesc nu numai baza documentară a cercetării, dar și orizontul de cunoaștere al anturajului politic, diplomatic și executiv al marelui voievod.

Întrucât multe din documentele emise de cancelaria domnească a lui Ștefan cel Mare nu s-au păstrat am recurs și la experiența acumulată de alți cercetători cum ar fi Cătălina și Marius Chelcu la reconstruirea mai multor acte domnești din epoca lui Ștefan cel Mare după documente posterioare din sec. XVI-XVIII [67; 2], care conțin informații autentice despre asemenea acte. În totalitatea lor aceste documente oficiale din anii 1457-1504 conțin informații prețioase despre numeroși demnitari care s-au perindat în Sfatul domnesc, în alte structuri de stat, între care dregători de prin ținuturi sau cetăți, activitatea lor, proprietățile, familiile, misiunile, ctitoriile ș.a.

Cu toate că domnia lui Ștefan cel Mare este acoperită suficient cu documente, totuși, sunt unele perioade în care nu au fost emise acte de cancelarie. În această privință se evidențiază

primele luni după urcarea sa în scaun (12 aprilie - 8 septembrie 1457) și „tăcerea cernită” de peste doi ani după cucerirea Chiliei și Cetății Albe (mai 1484 - septembrie 1486) și cel din urmă an de domnie (23 noiembrie 1503 - 2 iulie 1504), care ne lipsesc de posibilitatea de a urmări transformările, poziționarea, stările de spirit și poate chiar rivalitățile în structurile superioare ale puterii de stat, în anturajul direct al voievodului, în Țara Moldovei în general în intervalele de timp arătate.

Un alt set de documente care vine să întrească imaginea aceleiași epoci de glorie a lui Ștefan cel Mare cu personalitățile ei cele mai însemnate implicate în diverse activități sunt cele cu caracter *extern*, care țin de raporturile Țării Moldovei cu Țara Leșească, Marele Cnezat al Moscovei, Marele Ducat al Lituaniei, Transilvania, Țara Românească, Imperiul Otoman, Veneția ș.a. Acestea sunt incluse în altă serie de ediții care cuprind tratate, convenții bilaterale, acte omagiale și legăminte de credință, solii, privilegii comerciale, salvconduce, corespondență internațională și alte informații cu caracter diplomatic, cum ar fi cele publicate de Ioan Bogdan [23 b] și Eudoxiu Hurmuzaki [22 a, b, c, d, e] la hotarul sec. XIX-XX și continuate în perioada interbelică de F.C. Nano [11, p. 20-26]. În anii de după război munca de depistare, inventariere și editare a unor asemenea documente a fost continuată de o parte și de alta a Prutului, activitate care s-a soldat cu apariția unor substanțiale volume [43, 39]. În ultima vreme ediții asemănătoare celor efectuate de Ioan Bogdan a realizat la Chișinău Ion Eremia [230, 37], dar aceste din urmă ediții necesită o utilizare mai critică, dat fiind faptul că nu au fost incluse originalele depistate și publicate de predecesori. Toate aceste surse de ordin extern sunt prețioase prin faptul că pe lângă alte informații conțin date despre componența numerică și nominală a demnitarilor moldoveni participanți la o acțiune sau alta de politică externă (solii, de mediere între părți ș.a.), rangurile deținute, eșalonarea lor în dependență de misiunile și demnitățile pe care le exercitau, implicarea sau îndeplinirea unor porunci domnești cu caracter diplomatic internațional de către aceștia. Valoarea științifică a acestor publicații diferă de la o culegere la alta. Dacă unii cercetători au publicat documentele în limba originalelor, însoțite de traduceri și comentarii, apoi alții s-au limitat la editarea lor în traduceri contemporane, ceea ce ne-a determinat să recurgem mai frecvent în studiul nostru la edițiile care au inclus în primul rând documentele în original. Desigur informațiile din sursele externe sunt nu rareori contradictorii, chiar tendențioase, reflectând atitudinea subiectivă a autorilor față de evenimentele din Țara Moldovei. Coroborarea acestora între ele, precum și cu cele interne ne va permite de a prezenta obiectiv evenimentele descrise, de a înlătura unele afirmații neîntemeiate în istoriografie.

Multe dintre asemenea documente s-au păstrat în original în limbile slavonă, latină ș.a. dar unele au ajuns până la noi doar în copii și tălmăciri târzii, încât nu rare ori nu numai conținutul, dar și numele demnitarilor care figurează în ele sunt deformate. Această din urmă împrejurare

ne-a determinat să folosim aceste surse în mod critic. Mai mult chiar un șir de nume menționate a trebuit să le identificăm recurgând la metoda comparației, la fișierul demnitarilor din epoca ștefaniană (vezi *Anexa 3*) întocmit de noi la temelia căruia a fost pus întreg spectrul de surse interne și externe din epocă.

De rând cu materialele documentare deosebit de prețioase în elucidarea problemelor tezei de față sunt izvoarele narative *interne*, fiind vorba de anale și letopisețe întocmite la curtea domnească sau pe la mănăstirile mai importante (Bistrița, Putna) din Moldova, incluse într-un volum de cronici din sec. XV-XVI [17]: *Cronica scurtă a Moldovei*; *Letopisețul anonim al Moldovei* (sau *Letopisețul de la Bistrița*), *Cronica moldo-germană*, *Letopisețul de la Putna I*, *Letopisețul de la Putna II*, *Cronica moldo-polonă*; *Cronica moldo-rusă*; *Cronica sârbo-moldovenească*, precum și *Cronica moldo-slavonă de la Hilandar* păstrate în mare majoritate în copii târzii și care sunt valoroase prin faptul că aduc informații de divers caracter privind relațiile lui Ștefan cel Mare cu marea boierime, înalții demnitari, prezența și manifestarea acestora din urmă în varii acțiuni și evenimente istorice din epoca ștefaniană.

Informații sporadice referitoare la problematica cercetată includ și o serie de izvoare narative *externe*, dintre care se impun prin informații interesante cronicile ungurești (Antonius Bonfinius), leșești (Jan Długosz, Bernard Wapowski, Martin Cromer, Bielski), germane (Jakob Unrest), rusești, turcești (Mehmed Neșri, Sa'Adeddin Mehmed Hodja Efendi, Kodja Husein) [248], persane (Ibris Bitlisi, Ma'ali) [24] care conțin informații în mare parte despre activitatea domnului țării și doar în mică măsură implicarea marilor dregători în acțiuni militare și de politica internă și externă a Moldovei.

Deși întocmite mai târziu, deosebit de valoroase întru rezolvarea diferitor întrebări puse în teză sunt asemenea surse narative cum ar fi celebrele letopisețe moldovene din sec. XVI *Cronica lui Macarie*, *Cronica lui Eftimie*, *Cronica lui Azarie*; *Cronica moldo-polonă* [17, p. 74-151, 164-187] *Cronica universală de la Hilandar*, ultimele două, probabil, întocmite de asemenea în Moldova, care conțin date prețioase privind „Dregătoriile voievodului Moldovei”, precum și *Letopisețul Țării Moldovei* de Grigore Ureche [40]; *Poema polonă de Miron Costin* [14]; *Descrierea stării de odinioară și de astăzi a Moldovei* și *Istoria Imperiului Otoman* de Dimitrie Cantemir [4]; *O samă de cuvinte* de Ion Neculce [32,33]. Dacă cronica lui Grigore Ureche reflectă în mare parte epoca glorioasă a lui Ștefan cel Mare, apoi celelalte tratate înșiruite mai sus, conțin doar informații sporadice despre starea de lucruri în Moldova din aceeași epocă, despre evoluția mării boierimi, Sfatului domnesc, ale dregătoriilor, inclusiv și în perioada care ne interesează direct.

Caracterizând aceste scrieri medievale trebuie subliniat faptul că ele au fost întocmite în baza unor surse scrise și de tradiție orală din sec. XV-XVI și prin aceasta merită toată atenția

noastră și de aceea au fost utilizate, bineînțeles critic, în dezvăluirea anumitor aspecte ce țin de problematica tezei.

Pot fi considerate autentice completările la scrierile istorice și cronicărești - izvoare ce țin de epoca lui Ștefan cel Mare văzute ca *însemnări cu conținut istoric* lăsate de diverși autori anonimi pe manuscrise din a doua jum. sec. XV - încep. sec. XVI. Aceste surse le aflăm în lucrările lui Emil Turdeanu și Valentina Pelin ce conțin descrierea tuturor cărților manuscrise cunoscute și păstrate până azi din domnia lui Ștefan cel Mare [254; 201; 166], care au fost sistematizate în ultima vreme de Ioan Caproșu și Elena Chiaburu [166].

De un real folos ne-au fost și asemenea izvoare, cu totul reduse la număr, cum ar fi *epitafele* de pe pietrele de mormânt ale înalților demnitari (Șendrea hatmanul, Micotă pârcălab, Dumșa postelnic, Luca Arbure pârcălab de Suceava, a mitropolitului Teoctist ș.a.) [205, p. 241-275], *pisaniile unor biserici și mănăstiri* (Sf. Procopie din Milișăuți; Sf. Nicolae Domnesc din Iași [205, p. 104-108]; Sf. Ion Botezătorul din Arbore [205, p. 184], Biserica Precista din Bacău ș.a.), care reflectă activitatea militară, administrativă și ctitoricească a protagoniștilor; *inscripții murale pe ziduri de cetăți* (Sf. Arhanghel Mihail din Războieni [205, p. 139-143; 248, p. 356, 358], Cetatea Albă [239, p. 36], *curți domnești* (Hârlău [205, p. 234]), surse iconografice din care fac parte *portrete votive* ale domnului țării și descendenților săi (Sf. Cruce de la Pătrăuți (1487); Biserica Sf. Ilie de lângă Suceava (1490); Biserica Sf. Gheorghe de la mănăstirea Voroneț (1496-1497), ale unor mari boieri și înalți demnitari (Ioan Tăutu, Luca Arbure, Șendrea portar, Toader Bubuioc) ș.a.

Un izvor oarecum aparte, dar deloc neglijabil ca importanță, sunt *pomelnicele* mănăstirești care s-au păstrat, fie în original (Pomelnicul mănăstirii Bistrița [34, 28, 3]), fie în tălmăcirii din sec. XVIII - încep. sec. al XIX (pomelnicele mănăstirilor Moldovița [35], Voroneț [36, 108], Căpriană [95] ș.a.), care de asemenea conțin date prețioase privind înalții demnitari din epoca ștefaniană, rangurile deținute de aceștia, ascendența și descendența, activitatea lor ctitoricească ș.a.

Toate aceste surse, diverse ca formă și conținut constituie baza care ne-a permis desfășurarea investigațiilor la un nivel satisfăcător și atingerea scopului și obiectivelor formulate în teza de față.

Atât baza documentară caracterizată, cât și lucrările trecute în revistă mai sus, ne servesc drept temelie de plecare în investigarea de mai departe a înalților demnitari din epoca lui Ștefan cel Mare, pe care domnul s-a sprijinit în promovarea tuturor acțiunilor sale de politică internă și externă. De aceea teza de față se înscrie pe deplin cu aportul său concret în seria de teze și studii monografice dedicate elitelor, înalților demnitari și boierimii moldave de la întemeierea Țării Moldovei până către începutul sec. al XVIII-lea dintre care fac parte tezele de doctorat

„Constituirea și evoluția elitei politice moldovenești până la mijlocul sec. al XV-lea” de Cristina Hergheliegiu [154]; „Sfetnicii lui Petru Rareș. Studiu prosopografic” de Maria Magdalena Székey [228]; „Raporturile politice dintre marea boierime și domnie în Țara Moldovei în sec. al XVI-lea” de Virgil Pâslariuc [200], „Boierimea Țării Moldovei la mijlocul sec. al XVII - încep. sec. al XVIII-lea” de Sergiu Bacalov [47], precum și studiile subsemnatei [vezi *Lista publicațiilor*] și cele în colaborare cu Andrei Eșanu [94, 97].

Reieșind din cele arătate în capitolul I s-au profilat următoarele **scopuri și obiective** ale investigației: desemnarea structurilor, cercurilor și mediilor de formare și afirmare (Sfatul domnesc, Curtea, Cancelaria, Visteria și Vama domnească ș.a.) a înalților demnitari în domnia lui Ștefan cel Mare; cercetarea experienței domnului țării în constituirea componentelor consecutive ale Sfatului domnesc bazat pe principii de compromis și de reprezentare echilibrată a grupărilor boierești; examinarea activității demnitarilor din anturajul voievodului și din Sfatul domnesc, în perpetuă schimbare pe parcursul domniei (1457-1504); rostul cosigilării alături de domn a actelor oficiale de către dregători (1459-1479); investigarea manifestării opoziției marii boierimi dregătore și contracararea ei (1467-1471); dezvăluirea sintagmei „și copiii lui” în formularul documentelor oficiale (1468-1478); elucidarea rolului rudelor lui Ștefan cel Mare și a înrudirilor dintre înalții demnitari în consolidarea puterii centrale voievodale; identificarea soluțiilor completării înaltelor dregătorii în urma pierderilor umane în războaiele antiotomane (1473-1484); investigarea schimbării de tactică și atitudine în politica de cadre a voievodului în ultima perioadă a domniei (1487-1504); conturarea profilului politic ale celor mai importanți demnitari a-i lui Ștefan cel Mare.

1. 3. Concluzii la Capitolul 1

Din analiza istoriografică efectuată am ajuns la următoarele concluzii:

1. Primele încercări sporadice de a studia problema structurilor dregătorești și activitatea înalților demnitari din Sfatul domnesc și de la Curtea voievodală datează din ultimele decenii ale sec. al XIX-lea și primele decenii ale sec. al XX-lea. Merită apreciat efortul prin care se fac primele deschideri și abordări ale problemelor cheie cercetate în teza noastră, precum și cel de publicare a unor colecții de documente și surse narative referitoare la epoca lui Ștefan cel Mare. Aceste lucrări poartă un caracter sporadic și sunt nu rareori dominate de erori și scăpări importante, privitoare la marele figuri dregătore din epoca ștefaniană, ca urmare a lipsei de experiență și a cercului limitat de izvoare.

2. Prin lucrările din anii '20-'40 ai sec. al XX-lea analizate mai sus, s-au lărgit orizonturile cunoașterii în problematica tezei de față, dat fiind faptul că acestea încă nu aveau o bază documentară mai mult sau mai puțin exhaustivă, sprijinindu-se preponderent pe izvoare narative

din sec. XVII-XVIII, au fost limitate în capacitatea de a studia în plinătatea lor procesele și fenomenele propuse spre examinare în studiul nostru de doctorat.

3. Ale rezultate notorii în problematica abordată sunt înregistrate în următoarea perioadă 1945-1991, când se fac încercări mai substanțiale de a studia masiv sub mai multe aspecte structurile de stat și dregătorești, se întreprind încercări de a întocmi primele repertorii de înalți dregători, de a studia și caracteriza particularitățile și funcțiile dregătorești ca instituții medievale. Cu toate acestea lucrările din această perioadă sunt dominate de suflul ideologic de clasă, imprimat de marxism-leninism ca teorie dominantă în știința istorică, care și-a lăsat puternic amprenta asupra lucrărilor publicate atât în România (până la anii '70 ai secolului trecut), cât și în R.S.S. Moldovenească.

4. Spre deosebire de lucrările dedicate epocii lui Ștefan cel Mare apărute la București și Iași, cele publicate la Chișinău pătrunse mai puternic de spiritul partinic, sunt lipsite aproape total de nume și figuri istorice din domnia investigată, cu excepția lui Ștefan cel Mare.

5. Schimbările radicale de la hotarul anilor '80-'90 ai sec. al XX-lea au avut drept urmare depășirea principiilor de clasă în abordarea problemelor istorice și libertatea deplină în gândire și activitate științifică. Atât în Republica Moldova, cât și în România cercetările asupra problematicii în cauză continuă până în prezent, o atenție deosebită acordându-se atât lui Ștefan cel Mare, cât și unor personalități marcante din epoca sa, ceea ce a dus la crearea unor condiții favorabile pentru desfășurarea investigațiilor noastre. Depistarea și editarea treptată a unui cerc tot mai larg de izvoare documentare narative și de altă natură a permis aprofundarea cercetărilor, fiind conturate în multe privințe profilul și comportamentul politic real al lui Ștefan cel Mare, a diverselor grupări boierești pe interior, dar și relațiile de divers ordin în plan internațional, în care a fost implicată, nevoită să se implice sau atrasă Țara Moldovei.

6. Sursele documentare narative ș.a. caracterizate în capitol arată că am avut la dispoziție un vast cerc de izvoare care ne-au permis să declanșăm investigațiile în toată amploarea, permițându-ne totodată atingerea scopurilor și obiectivelor propuse la etapa actuală. Indiscutabil, caracterul fragmentar, lacunar sau tendențios al unor surse va provoca și pe viitor noi interpretări și polemici. Importanța și actualitatea temei vor stimula alte căutări în depistarea unor noi surse mai ales în arhivele străine, aceste eforturi, însă, vor avea drept punct de pornire generalizările propuse de istoriografia recentă, incluziv și de prezentul studiu.

2. STRUCTURI ȘI MEDII DE FORMARE ȘI AFIRMARE ALE ÎNALȚILOR DEMNITARI AI LUI ȘTEFAN CEL MARE

În timpul pregătirii acțiunii de luare a tronului din primăvara anului 1457, dar mai ales după urcarea în Scaun și pe întreg parcursul domniei Ștefan cel Mare a căutat să aducă în anturajul său, să promoveze în structurile de stat și diverse dregătorii cheie oameni devotați și capabili să-și îndeplinească onorabil atribuțiile încredințate. În istoriografie această problemă ce ține de căutările marelui voievod în atragerea, pregătirea și promovarea în înalte structuri și demnități de stat, fie a fost abordată parțial în legătură cu alte aspecte ale activității domnului țării, fie a rămas în afara ariei de interese ale cercetătorilor. De aceea în capitolul de față ne propunem să desemnăm, să caracterizăm și să nuanțăm o serie de aspecte ce țin de mediile de formare, promovare și afirmare a înalților dregători, de structurile și categoriile înalților demnitari, de domeniile lor de activitate, dregători care au ajuns în anturajul apropiat al domnului țării, au susținut și au contribuit la direcțiile magistrale de activitate ale voievodului timp de aproape o jumătate de secol.

2. 1. Structuri și categorii ale înalților demnitari și domeniile lor de activitate

În paralel cu procesul de consolidare și extindere teritorială a Țării Moldovei către ultimele decenii ale sec al XIV - primele decenii ale sec. al XV-lea s-au profilat aproape definitiv toate structurile centrale de stat, administrative, de apărare, de întreținere a unor relații cu puterile vecine. În special, s-a cristalizat Domnia ca formă de putere autocrată, care era secundată de un consiliu de boieri, numit Sfat domnesc, Cancelaria și Visteria domnească, Vama domnească, precum și alte structuri.

Domnia - ca instituție sau structură de bază a luat naștere în Țările Române în urma afirmării lor ca state independente la Sud și la Est de Carpați, fiind la începuturi, cum s-a exprimat cronicarul „o căpitănie”, în frunte cu un căpitan sau voievod, ca și comandant militar care a reușit, să-și impună voința și autoritatea prin rolul pe care l-a jucat în lupta de neatârnare a țării. Treptat în jurul voievodului care de la o anumită etapă a început să se autointituleze și „domn” al țării s-a format o Curte care întrunea mai mulți slujbași implicați în deservirea domnului și a anturajului său. Cu toate că în Țările Române Domnia avea o formă de putere autocrată aceasta era limitată de alte structuri de stat, între care Sfatul domnesc. Dacă e să ne referim la Țara Moldovei voievodul sau domnul, fie că era ales din rândurile nobilimii și căpiteniilor militare, cum era pe la mijlocul sec. al XIV-lea, fie că îi era transmisă puterea prin moștenire, cum a fost cazul lui Ștefan cel Mare, care l-a desemnat drept moștenitor la început pe fiul său Alexandru, iar după moartea acestuia (1496) – pe alt fiu al său - Bogdan-Vlad. În cazul

când nu era desemnat de domn moștenitorul la tron, cum a fost în cazul lui Alexandru cel Bun și fiii săi, aceștia din urmă și-au disputat dreptul de a ocupa scaunul domnesc prin rivalități și războaie fratricide [157, p. 168-172; 165, p. 170-180].

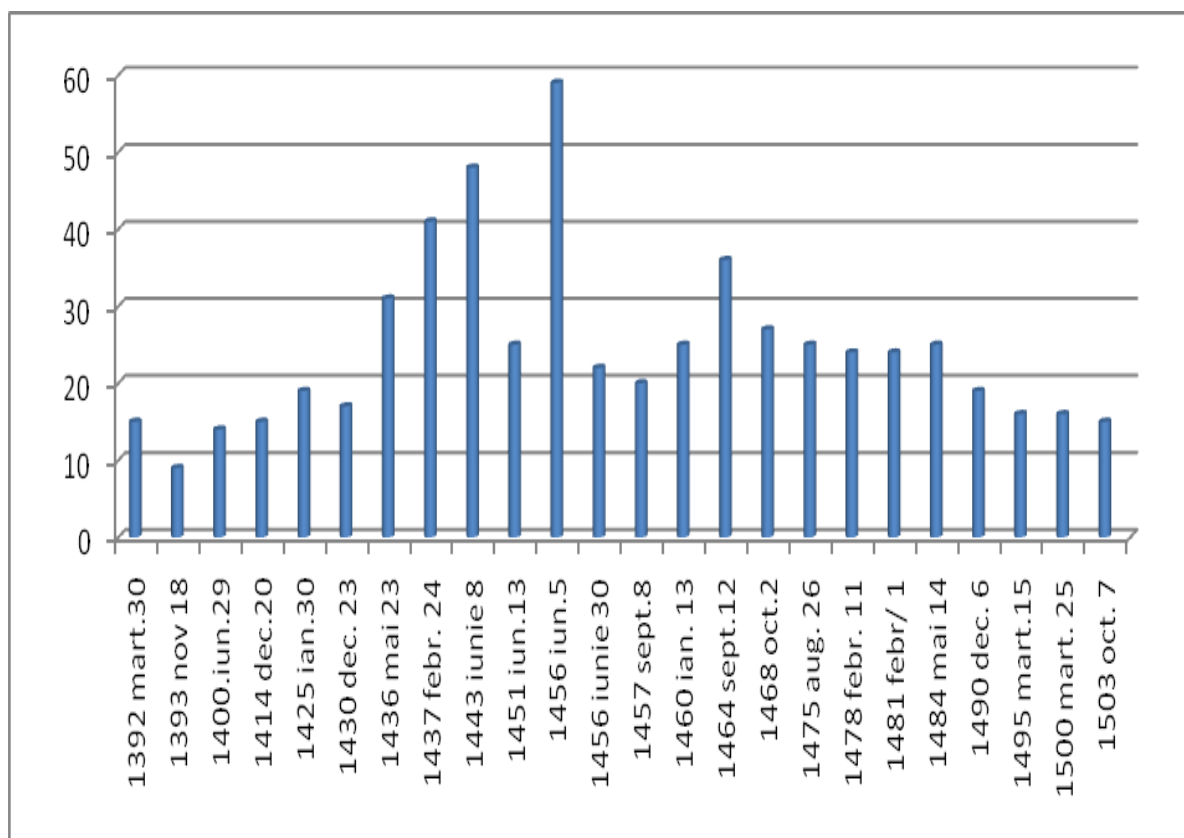
Printr-o evoluție destul de accelerată de formare a marii boierimi și a marilor proprietăți funciare, *Sfatul domnesc* includea încă dintr-o fază timpurie reprezentanții marilor stăpâni de latifundii, precum și ale deținătorilor de înalte ranguri din aparatul central de stat: logofăt, pârcălab, vornic, vistiernic, spătar, postelnic, ceașnic ș.a. Încă din fazele incipiente de formare a Sfatului domnesc, această structură avea putere de consiliere a domnului în luarea deciziilor în anumite chestiuni de politică internă și externă, de încheiere a unor tratate internaționale, de intrare în război, de încheiere a păcii, de depunere a jurământului de omagiu ș.a. și era reprezentativ pentru aprecierea raporturilor dintre domnie și marea boierime.

Deși Sfatului domnesc al Țării Moldovei i s-a acordat în istoriografie suficientă atenție [219, p. 13-86] totuși unele aspecte legate de componența, de formarea acestei structuri au mai rămas neclare sau mai puțin explicate. Dintru început, ne propunem ca în baza cercetărilor efectuate de predecesorii noștri [219, 212], dar și a unor observații personale să conturăm principalii parametri ai Sfatului domnesc în evoluția sa istorică de la constituirea sa treptată în ultimele decenii ale sec. al XIV-lea până către sfârșitul domniei lui Ștefan cel Mare.

De rând cu altele s-a observat că însușirea numelor marilor boieri și înalților dregători în Sfatul domnesc nu era deloc întâmplătoare, aceștia fiind plasați în ordinea descrescândă conform rolului pe care îl jucau sau poziției acordate acestora de către voievod. De regulă cel mai important sfetnic al domnului era plasat pe primul loc în această ierarhie, indiferent dacă deținea sau nu o dregătorie (fenomen perpetuat până la începutul sec. XVI), după care urmau alți boieri și sfetnici în ordinea onoarei acordate. De regulă membrii Sfatului figurau în documentele oficiale emise de cancelaria domnească cu numele lor, cu sau fără dregătorie. Prezența unui sau altui boier în sfat, probabil pe lângă onoare deosebită, îi favoriza plasarea mai avantajoasă nu numai în societate, dar și în anturajul direct al domnului, precum și anumite venituri și siguranță în păstrarea și înmulțirea averilor personale. De fiecare dată în actul emis de cancelaria voievodală (de vânzare-cumpărare; de întărire; de transmitere prin moștenire; de departajare a averii ș.a.) membrii Sfatului își exprimau de rând cu domnul aderența la justetea celor arătate în cartea domnească respectivă prin formula *și credința jupanului sau panului, boierilor noștri mari și mici* [261, p. 180] (aceste din urmă formule, în epoca lui Ștefan cel Mare, devin dominante), după care urma numele concret al sfetnicilor. Acest calificativ a fost preluat de la popoarele slave vecine sârb sau polon și îl purtau în epoca respectivă cei mai de seamă boieri moldoveni de viță veche, care în afară de faptul că erau bogați, ei mai erau deosebit de influenți și jucau un rol important în viața politică internă și externă a Țării Moldovei.

În documentele oficiale păstrate din ultimul deceniu a sec. al XIV-lea observăm că Sfatul domnesc ajungea până la 9-14 persoane [19a, doc. 2-9], iar în prima jumătate al sec al XV-lea numărul acestora să varieze de la 5-9, până la 28-47 de membri, ca la 5 iunie 1456 când s-a convocat Sfatul lărgit de la Vaslui, pe lângă domn și mitropolit au mai participat 59 de boieri mari și mici .

2. 1. *Tabelul 1. Evoluția numerică a membrilor Sfatului domnesc 1392-1503*

Graficul *Evoluția numerică a membrilor Sfatului domnesc 1392-1503* ne oferă posibilitatea să urmărim oscilațiile ca număr în rândurile membrilor Sfatului domnesc pe parcurs de mai bine de un secol, în domnia lui Ștefan cel Mare, în special, din care desprindem faptul că apogeul numeric al sfetnicilor este atins în condițiile perturbărilor extremale, cum ar fi cele din timpul războaielor fratricide în anii 1437 și 1443, precum și în 5 iunie 1456 când în adunarea lărgită domnul a întrunit „toți panii noștri și cu Sfatul domnesc” [19b, doc. 58], în care s-a discutat problema tributului către Poarta Otomană. În domnia lui Ștefan cel Mare totalitatea documentelor cunoscute arată să numărul membrilor sfetnicilor a oscilat de la 12-20 până la 24-28, ca în ultimul deceniu al aflării sale în scaun să se stabilizeze în jurul cifrei de 15-16 persoane. În Domnia lui Ștefan cel Mare constatăm un singur caz de creștere excesivă până la 36 membri ai Sfatului domnesc în documentul din 12 septembrie 1464 [19b, d. 123], când posibil îndărătul unei banale vânzări de moșie se ascundea, probabil, o relație litigioasă, pe care Ștefan cel Mare a

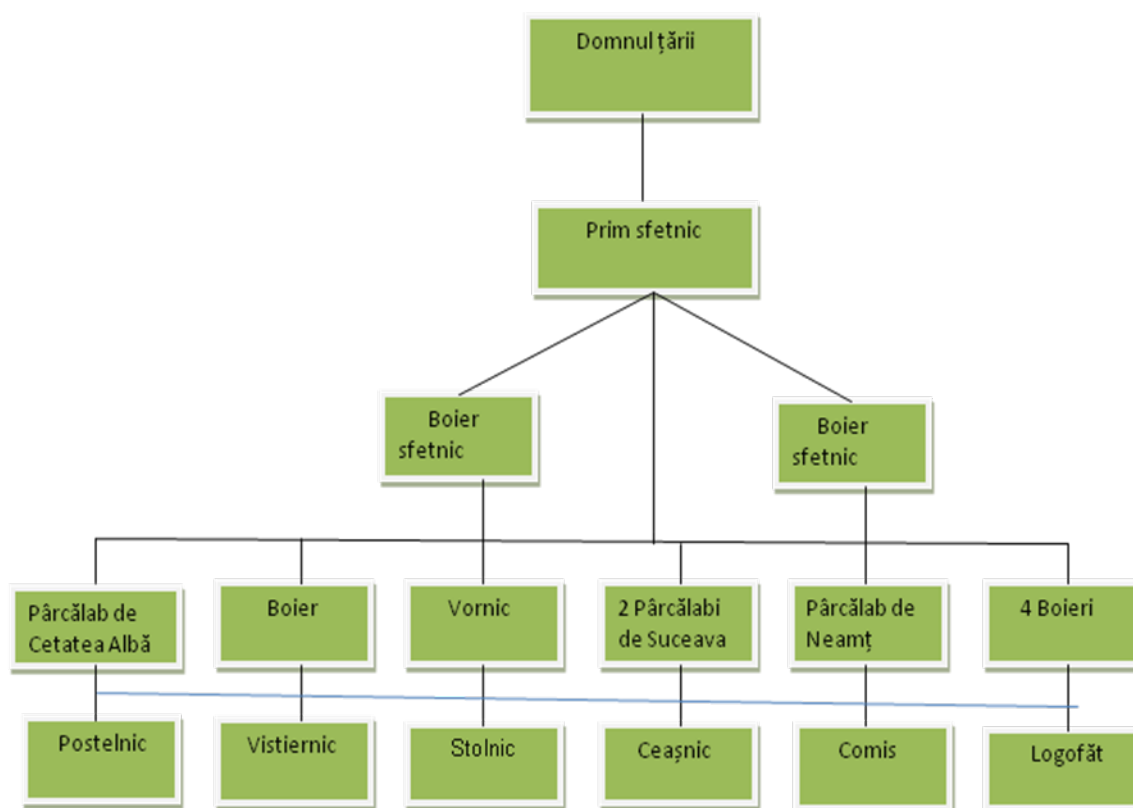
rezolvat-o prin aducerea unui număr maximal de martori laici și bisericești, care trebuiau să-și exprime „credința” alături de voievod, fiind vorba de vânzarea unei moșii a Mitropoliei de către înaltul ierarh Teoctist. Cercetarea cazului merită un studiu aparte care nu intră în aria de interes a tezei noastre.

Analizând întreaga galerie de înalți demnitari care s-au perindat în domnia lui Ștefan cel Mare în diverse ranguri (cinuri, dregătorii) și structuri centrale, în primul rând în Sfatul domnesc, precum și pe la cetăți, ținuturi și târguri, realizăm că aceștia reprezintă în linii mari trei generații de personalități. Din *prima generație* care s-a manifestat între 1457-1467 o parte s-a format și s-a lansat în diverse activități politice, militare, economice, diplomatice administrative ș.a. în domniile mai multor voievozi până la urcarea în tron al lui Ștefan cel Mare și au ajuns pe cele mai înalte trepte în domnia acestuia în primii 10-12 ani de domnie (Manoil Grecul, Costea Orăș, Goian, Petru Ponici, Hodco a lui Crețu, Micu Crai, Stețco al lui Dămăcuș, Hodco Știbor, Albul, Lazea Pitic, Șandru Tolocico de la Dorohoi, Stanciul Marele, Radu Pisc, Duma al lui Brae, Coste Danovici ș.a.), *altă parte* a debutat în diferite activități de stat, fie în anturajul direct al voievodului, fie pe la ținuturi și cetăți, odată cu declanșarea acțiunii de luare a scaunului domnesc în primăvara anului 1457, fiind calificați de noi, drept boieri-sfetnici și demnitari noi (Iliiaș Modruz, Isaia, Stanimir, Zbierea, Tador, Dobrul Ioan, Seacăș, Buhtea, Fetion, Ignatie Iuga, Crășnaș, Tăutul, Pașco, Oanță Prișeacă ș.a.). A *treia generație* de demnitari s-a format sub Ștefan cel Mare și s-a manifestat pe deplin în ultimele decenii ale domniei acestuia (Dragoș Boul, Dragoș Teleagă, Andreico Ciortorovschi, Iațco Hudici, Ivașco al lui Hrinco, Radu Gangur, Duma Brudur, Sima Boldur, Petre Clanău, Cozma Șarpe, Ion Frunteș, Luca Arbure ș.a.) (vezi *Anexele* 1, 3).

În categoria marilor demnitari noi includem pe boierii deținători de înalte dregătorii în aparatul de stat indiferent dacă figurează sau nu în Sfatul domnesc, precum și pe toți membrii Sfatului domnesc între care și pe cei fără de dregătorii pe parcursul întregii domnii a lui Ștefan cel Mare.

La data urcării în scaun Ștefan cel Mare a preluat vechiul aparat de stat dregătoresc constituit în perioadele anterioare. Dintre vechile dregătorii au rămas să activeze în continuare pe lângă Curtea domnească cunoscutele structuri în frunte cu logofătul, vornicul, vistiernicul, postelnicul, stolnicul, ceașnicul, comisul, precum și o serie de dregători de pe la unele cetăți și ținuturi, dintre care în primul rând, pârcălabii de Cetatea Albă, Suceava și Neamț. Alături de marii boieri fără dregătorie (prim-sfetnici și alți boieri-sfetnici) și cei cu dregătorie erau inclus, de regulă, în Sfatul domnesc și înaltul cler. Toți aceștia constituiau osatura principală a acestei structuri centrale de pe lângă domn.

2. 1. Tabelul 2. Componenta primului Sfat domnesc al lui Ștefan cel Mare
(8 septembrie 1457)

Deși în izvoarele din sec. al XV- primele decenii ale sec. XVI-lea nu aflăm descrise sau delimitate atribuțiile acestor dregătorii, totuși unele surse din epocă, dar și de mai târziu, cum ar fi *Cronica moldo-polonă* [17, p. 186-187], *Letopisețul Țării Moldovei* de Grigore Ureche [38, p. 70-71], *Poema polonă* de Miron Costin [14, p. 237-239], *Descriptio Moldaviae* de Dimitrie Cantemir [4, p. 239-250] au permis cercetătorilor [126, 125, 212, 219] să le reconstituie și să le delimiteze cu destulă claritate.

Prim-sfetnicul și boierii-sfetnici fără dregătorie – de regulă, îl consiliau pe domn în diverse probleme de ordin intern și extern, îl ajutau să ia decizii cât mai judicioase în procese de judecată, să selecteze și să plaseze în diferite dregătorii oameni încercați și devotați ș.a., dar și capabili să îndeplinească diferite alte porunci domnești, precum ar fi plecarea în solii la curțile străine. Documentele arată că în domnia lui Ștefan cel Mare scaunul de prim-sfetnic a fost ocupat consecutiv de panii Cozma al lui Șandru (8-13 sept. 1457); Manoil (Grecul) (13 sept.1457- 23 apr. 1460; 8 dec. 1466 -10 ian. 1467); Duma al lui Brae (27 nov.1460 -15 sept. 1466); Stanciul Marele (30 iun.1467- 24 mai 1479); Vlaicul (11 aug. 1479- 29 mai 1484); Zbierea (după 1484 -14 mart. 1489); Neagu (9-17 mart. 1490); Duma Vlaiculovici (9 ian.1490- 17 mart. 1502) și Giurgiu Dolh (26 aug. - 30 sept. 1503 și vornic). Vezi *Anexele 2 și 3*.

Logofătul - șef al cancelariei domnești, alcătuia, îngrijea, traducea și redacta documentele, corespondența domnească și purta pecetea mare a țării. Tot el era acela care ducea haraciul la Poartă [139]. Subalternii marelui logofăt erau al doilea și al treilea logofăt, precum și toți diecii, grămăticii mai mărunți ai cancelariei domnești, cunoscători de limbi străine. Logofătul colabora cu celelalte dregătorii, apare rareori printre membrii Sfatului domnesc, el fiind amintit de regulă în formula de încheiere a documentului, drept cel ce avea grijă de scrierea lor și de atârarea peceteii domnești. Acesta va deveni cel mai însemnat dregător al Moldovei mai cu seamă din sec. al XVI-lea [219, p. 170-185]. Documentele arată că în domnia lui Ștefan cel Mare demnitatea de logofăt a fost îndeplinită consecutiv de panii Ion Dobrul (8 sept. 1457- 5 febr. 1468), Toma (28 iul. 1468 - 26 aug. 1474) și Ioan Tăutul (14 apr. 1475 - 7 oct. 1503). Vezi *Anexele* 2 și 3.

Vornicul – primul mare dregător care apare în documente, fiind judecătorul principal al țării și mai marele curții domnești, având și atribuții militare, fiind comandantul armatei moldovene în cazul când lipsea domnul. În sec. al XVI-lea dregătoria de mare vornic se va dubla în cel de mare vornic al Țării de Sus și cel al Țării de Jos [219, p. 185-203]. Documentele arată că în domnia lui Ștefan cel Mare demnitatea de vornic a fost suplinită consecutiv de panii Goian (8 sept. 1457 - 15 apr. 1463); Crasnăș (28 apr. 1464 - 2 oct. 1467); Isaia (28 iul. 1468- 10 aug. 1470); Bodea (13 aug. 1471- 22 mai 1476); Șteful Hrană (11 febr. 1478 - 29 mai 1484); Dragoș Boul (14 sept. 1486 -20 apr. 1491); Sima Boldur (15 oct. 1491 - 2 febr. 1503) și Giurgiu Dolh (26 aug. - 30 sept. 1503 și prim-sfetnic). Vezi *Anexele* 2 și 3.

Vistiernicul – dregătoria figurând printre ultimii membri ai Sfatului domnesc. Acesta ținea evidența sumelor încasate și cheltuite din visteria țării; aproviziona curtea domnească cu blănuri și stofe scumpe, necesare atât pentru garderoba domnului, cât și pentru darurile pe care acesta le făcea străinilor și boierilor [219, p.217-227]. Subalternii vistiernicului erau al doilea și al treilea vistier, logofeți și dieci de visterie, care-l ajutau la ținerea socotelilor visteriei ducând catastife de venituri și cheltuieli. Documentele arată că în domnia lui Ștefan cel Mare demnitatea de vistiernic a fost onorată consecutiv de panii Stanimir (8 sept. 1457- 12 ian. 1460); Ignatie Iuga (5 sept. 1458 - 20 sept. 1479); Chiracola (11 aug. 1479 - 29 mai 1484); Sima Boldur (sept. 1486- 20 apr. 1491) și Isac (15 oct. 1491 - 7 oct. 1503). Vezi *Anexele* 2 și 3.

Spătarul – îndeplinea servicii de curte, purta spada domnului la sărbătorile mari, fiind mai mare peste spătarul al doilea, al treilea și peste spătărei. Documentele arată că în domnia lui Ștefan cel Mare demnitatea de spătar a fost îndeplinită consecutiv de panii Seacăș (13 febr. 1458 - febr. 1469); Bodea (1469 - 1470); Vrânceanu (13 aug. 1471 - 8 ian. 1473); Mihău [Vrânceanu [169, p. 112]], (1473- 22 mai 1476); Costea (11 febr. 1478- 17 febr. 1483); Dragoș (12 apr. 1483 - 29 mai 1484) și Petre Clănău (sept. 1486 - 7 oct. 1503). Vezi *Anexele* 2 și 3.

Postelnicul – formal el „avea grijă de camera de culcare a domnului țării, de patul acestuia”, adică era un dregător care presta servicii personale, fiind unul din cei mai apropiați demnitari de persoana domnului. Nu întâmplător a fost calificat, ceva mai târziu de cronicarul Macarie [17, p. 99], drept „paznicul iatacului domnesc”. Postelnicul a primit treptat și „atribuția de a introduce la domn pe cei care cereau audiențe și de a primi pe trimișii statelor străine”, care eventual trebuia să cunoască limbi străine. Pornind de la faptul că pe timpul lui Ștefan cel Mare postelnicul este plasat între membrii Sfatului domnesc înaintea unor asemenea înalți demnitari cum ar fi paharnicul, stolnicul și comisul se consideră că rolul acestuia a crescut evident, devenind treptat unul dintre cei mai importanți dregători ai curții voievodale [219, p. 263-270]. Documentele arată că în domnia lui Ștefan cel Mare demnitatea de postelnic a fost îndeplinită consecutiv de panii Isaia, (8 sept. 1457-13 febr.1458); Crasnăș (5 sept. 1458 5 dec. 1460); Pașco (Nesteacovici) (8 aug. 1461 - 9 febr. 1469); Iuga (20 oct. 1469 - 22 mai 1476); Gherman (Hâra [21e, doc. 291]) (11 febr. 1478- 17 sept. 1480); Eremia (15 oct. 1481 - 24 ian. 1496); Dumșa (3 ian. 1497- 26 nov. 1499) și Cozma Șarpe (25 apr. 1501 - 7 oct. 1503). Vezi *Anexele 2 și 3*.

Stolnicul – „supraveghea bucătăria domnească, îngrijind de masa domnului” și era responsabil de calitatea bucatelor sau cum arăta mai târziu Grigore Ureche, stolnicul „tocmește pre masă înaintea domnului” bucatele în „dzile mari și la veselii domnești”. El era mai mare peste grădinari, pescari și bălțile de la gurile Dunării, Prutului și Nistrului [219, p. 282-284]. Documentele arată că în domnia lui Ștefan cel Mare demnitatea de stolnic a fost onorată consecutiv de panii Zbiera (8 sept. 1457 - 13 dec. 1465); Luca (12 sept. 1464 - 10 aug. 1470); Toma (13 aug. 1471 - 26 aug. 1474, † în 1475); Barsu (14 apr. 1475 - 22 mai 1476) ; Petru al lui Andrică (11 febr. 1478 - mart. 1487); Mătei (sept. 1486 - 17 aug. 1488) și Ion Frunteș (1489 mart. 13 - 7 oct. 1503). Vezi *Anexele 2 și 3*.

Ceașnicul sau *paharnicul* – avea în grijă păharul domnului umplându-i primul păhar la solemnități și mari sărbători, ca în continuare slujba acestuia să fie preluată de cupar. Tot în grija lui se aflau viile domnești, având pe lângă al doilea și al treilea ceașnic un întreg complet de mici dregători pivnicerul, cuparul și ploscarul [219, p. 273-280]. Documentele atestă în domnia lui Ștefan cel Mare în calitate de ceașnici consecutiv pe panii Tador (8 sept. 1457 - 22 apr. 1462); Negrilă (22 apr. 1462 - 10 aug. 1470); Mircea („ploscar”, 12 sept. 1464); Dajbor (13 aug. 1471- 22 mai 1476); Ion (11 febr. 1478 - 29 mai 1484); Andreico (sept. 1486 - 14 mart. 1489) și Cozma Moghilă (16 mart. 1490 - 7 oct. 1503). Vezi *Anexele 2 și 3*.

Clucerul – dregător care avea grijă de beciurile și cămările domnești, fiind totodată dator să supravegheze strângerea și păstrarea alimentelor, pe care le distribuia bucătăriei domnului. Probabil, un subaltern al acestuia era pe timpul lui Ștefan cel Mare *clucerul de arie* numit și *gumelnic* sau *humelnic* care avea datorie de a strânge pentru domn zeciuiala din grâne, treptat

această din urmă atribuție s-a constituit într-o dregătorie aparte - cea de *mare jitnicer* [219, p. 287-288]. Documentele arată că în domnia lui Ștefan cel Mare demnitatea de clucer a fost îndeplinită de panii Hărman și Giurgiu (5 iun. 1469 - probabil până în 1475). Vezi *Anexele 2 și 3*.

Comisul – se ocupa de grajdurile și hergheliile de caii domnești, precum și de aprovizionarea acestora cu fân, în special cel de la braniștea domnească de la Bohotin, gospodărită de un „brăniștar” subordonat comisului. În grija acestuia erau mijloacele de transport, grăjdierii și surugii de la curte. Documentele arată că în domnia lui Ștefan cel Mare demnitatea de comis a fost îndeplinită consecutiv de panii Ioan Buoreanul (8 sept. 1457- 2 nov. 1464); Neagu (12 sept. 1464 - 10 aug. 1470); Ilea Huru (13 aug. 1471 - 22 mai 1476); Grozea Micotici (11 febr. 1478 - 29 mai 1484); (Bora) Șandru (sept. 1486 - 30 mart. 1492) și Petrică a lui Hărman (30 mart. 1492 - 7 oct. 1503). Vezi *Anexele 2 și 3*.

De regulă toți acești dregători de la curte făceau parte din Sfatul domnesc și aveau în subordonarea lor drept ajutori cu același cin dar al doilea și al treilea, precum și alți slujbași mai mărunți.

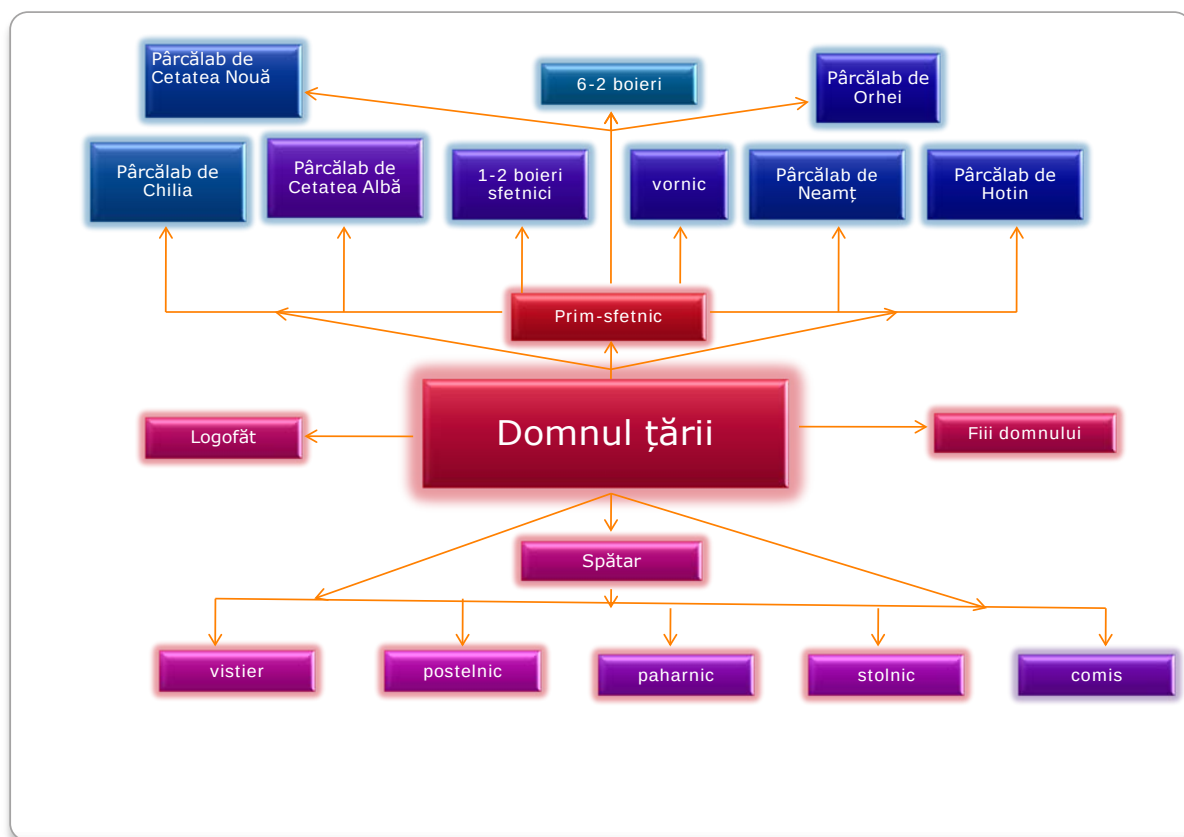
Pârcălabul – dregătorie care devine dominantă ca număr în Sfatul domnesc al lui Ștefan cel Mare (6-8 persoane) cu începere din anii '70 ai sec. al XV-lea. Acesta avea atribuții însemnate militare, administrative și judecătorești în cetățile și ținuturile încredințate de domn, participa în luptele duse de oastea Moldovei, precum și asigura ordinea în teritoriul administrat de el [219, p. 204-217]. Vezi *Anexele 2, 3*, în care sunt trecuți toți pârcălabii cetăților din interiorul țării (Suceava, Neamț, Roman), precum și a celor de margine (Hotin, Orhei, Soroca, Cernăuți, Cetatea Albă și Chilia) [115].

Vameșul – dregătorie cu însărcinări de încasare a taxelor vamale. Dintre cei mai importanți vameși erau cei de hotar (Hotin, Cernăuți, Tighina, Bacău, Țuțora, Siret, Cetatea Albă, Chilia) ca reprezentanți în aceste părți ale domniei și cumulau pe lângă încasarea taxelor vamale și alte funcții, între care fiscale, administrative, judecătorești, militare și diplomatice. Pe lângă aceștia activau un șir de vameși pe la târguri din interiorul țării (vama principală de la Suceava, Iași, Lăpușna ș.a.) [38, doc. 6; 157, p. 491-492]. În domnia lui Ștefan cel Mare vameșii, deși erau demnitari importanți, nu făceau parte din Sfatul domnesc. Documentele atestă în domnia lui Ștefan cel Mare următorii vameși: Dorino Cattaneo (1465, 1476), Bucium (1480-1484), Jurje Brudur (1486), Anjuncu (ante 1494) ș.a. Vezi *Anexa 4*.

Slugerul (sulger) – Grigore Ureche îi atribuia funcția de „ispravnic pre toate obroacele (impozit – n.n.) de carne ce se dau la cuhnele domnești și la slujitorii curții și la oaspeții ce vin în țară” [40, p. 70]. Dregător cu sarcina de a aproviziona curtea domnească și oastea țării cu carne [157, p. 445]. Documentele atestă în domnia lui Ștefan cel Mare de fiecare dată în afara

Sfatului următorii slugeri: Mihul (1475), Ivanco Turcul (1488, cc. 1493), Ion (1502) ș.a. Vezi *Anexa 4*.

2. 1. Tabelul 3. Structura Sfatului domnesc în domnia lui Ștefan cel Mare (1457-1484)

Pentru exercitarea și fortificarea puterii domnești pe lângă vechile și tradiționale dregătorii Ștefan cel Mare instituie altele noi:

Medelnicerul – menționat pentru prima dată la 31 iulie 1463 [21a, doc. 397], dar fără să facă parte din Sfatul domnesc. Atribuțiile acestui dregător le aflăm din surse narative din sec. XVII-lea. Grigore Ureche arăta să acesta „îmbrăcat în haină domnească” servea la masa domnului „la dzile mari și tăie fripturile ce se aduc la masă” [40, p. 70], iar Miron Costin mai adaugă că subalternii acestuia turnau de băut la masă [14, p. 239], încât se poate deduce că medelnicerul la fel ca și postelnicul era un demnitar din anturajul apropiat al domnului. În domnia lui Ștefan sunt cunoscuți medelnicerii: Sima Hrană († 1475 la Valea Albă), Dolga (Dolița) (1480), Mihul (1493-1497). Vezi *Anexa 4*.

Ușarul (ușer) – menționat pentru prima dată la 7 mai 1473 [19b, doc. 190], avea în sarcină primirea și găzduirea străinilor, precum și competența hotărâniciei moșiilor [157, p. 487]. În domnia lui Ștefan sunt cunoscuți ușerii: Dragoș (1473), Duma († la Vaslui 1475), Cozma (1482-1491) și Petru (1495, care nu au făcut parte din Sfat. Vezi *Anexa 4*.

Pitarul – menționat pentru prima dată la 22 mai 1476 [19b, doc. 206]. Până la sfârșitul domniei lui Ștefan cel Mare nu a făcut parte din Sfatul domnesc. El avea grijă de pregătirea pâinii în fiecare zi pentru domn și slujitorii de la curte [219, 290-291]. Pitarul conlucra cu *clucerul de arie* care se ocupa de strângerea drânelor pentru curte. În domnia lui Ștefan cel Mare sunt cunoscuți pitarii: Șteful (1476), Sas (1489), Costea (1492), Ion Isăescu, Mihail, Manoil (1496), Dinga (1461-1504). Vezi *Anexa 4*.

Portarul de Suceava – „portarul” ca dregătorie exista încă în prima jumătate a sec. al XV-lea, dregătorie cu specificarea „de Suceava” este instituită în domnia lui Ștefan cel Mare, prima mențiune din 4 martie 1479 [19b, doc. 212], când crește importanța acestuia, în urma ridicării rangului împuternicirilor vornicului de Suceava, până la cel de mare vornic, căruia i-au fost extinse atribuțiile de administrare asupra întregii țări, în schimb portarului de Suceava i-a revenit prin aceste delimitări unele foste atribuții ale vornicului doar asupra cetății de scaun și de apărare a cetății din preajma reședinței voievodale. Se admite că aceiași dregător de Suceava erau subordonați „curtenii ce depindeau direct de domnie”. Pe timp de războaie și campanii militare i se încredința comanda unei părți de oaste. În domniile ulterioare atribuțiile acestui dregător au fost preluate de hatman [219, p. 248-249]. În domnia lui Ștefan sunt cunoscuți portarii de Suceava: Iliaș (Modruz) și Petru Ponici (8 sept. 1457), Ioan Dolh (1466-1479), Șendrea (29 apr. 1479 - 20 apr. 1481), Luca Arbure (14 sept. 1486; 24 sept. 1498 - 7 oct. 1507). Vezi *Anexele 2 și 3*.

Armașul – menționat pentru prima dată la 13 martie 1489 [19c, doc. 50], având atribuțiile de a prinde, a cerceta și a întemnița pe vinovați de crime; de a executa hotărârile judecătorești de pedepsire cu moartea sau cu mutilarea. La porunca domnului unele dintre aceste pedepse trebuia să le aducă la îndeplinire armașul personal [157, p. 25]. În domnia lui Ștefan sunt cunoscuți armașii: Stoica (1488), Lupe (1489), Bratul (1493), Drăgan [1457-1504]. Vezi *Anexa 4*.

Prin instituirea acestor noi dregătorii (vezi *Anexa 4*), domnul urmărea scopul, conform opiniei lui N. Stoicescu [157, p. 25], de a întări autoritatea centrală, iar reprezentanții acestor structuri implicați în activități de la curtea domnească, în anturajul domnului, iar, după noi, prin reprezentanții acestor structuri era lărgită sfera de înalți demnitari din rândurile cărora puteau fi promovați pe pozițiile cheie de înalți demnitari un cerc mai larg de persoane.

Tot pe lângă Curtea domnească își exercitau funcțiile cunoscutele structuri Cancelaria, Visteria țării și Vama domnească, care erau înzestrate cu un anumit număr de funcționari, între care dieci, scribi, translați și alții. Ilie Minea vedea Curtea domnească a lui Ștefan cel Mare ca pe o adevărată „școală politică” [177, Apud 200, p. 26], adică de formare a viitorilor mari demnitari.

Precum am arătat, una din structurile centrale ale țării era *Cancelaria domnească* – aceasta s-a format treptat dintr-o necesitate stringentă de a confirma prin acte scrise diverse proprietăți,

precum și acțiunile de vânzare-cumpărare, de transmitere prin moștenire ș.a. a diferitor averi; apoi și de stabilire și întreținere a anumitor relații cu diferite țări care impuneau, de asemenea, fie întreținerea unei corespondențe, fie de a întocmi înțelegeri și tratate bilaterale prin documente oficiale scrise. Deja la hotarul sec. XIV-XV în Țara Moldovei s-a cristalizat definitiv această structură care potrivit necesităților a fost înzestrată cu echipe de dieci, grămățici, pisari, talmaci care întocmeau și tălmăceau documentele necesare pentru acțiunile arătate mai sus, structură care era diriguată de logofăt și subalternii lui [235].

O altă structură care a fost instituită încă din primele decenii de afirmare a Țării Moldovei a fost *Visteria domnească* în frunte cu vistiernicul care trebuia să gestioneze veniturile țării provenite din diferite dări, taxe vamale ș.a., precum și cheltuielile. Întru realizarea sarcinilor visteria întrunea un anumit număr de funcționari care trebuiau să aibă o anumită pregătire specială.

O dată cu extinderea teritorială a țării încă de timpuriu s-a cristalizat întreaga rețea vamală, atât pe interior, cât și pe la hotare. Centrul *Vămii domnești* era situat la Suceava și avea misiunea de a dirigui celelalte posturi vamale care încasau taxe. Această rețea se vede clar din privilegiul comercial acordat de domnul Țării Moldovei negustorilor lioveni la 6 octombrie 1408 [38, doc. 6].

În domnia lui Ștefan cel Mare toate aceste structuri au fost consolidate. Oamenii numiți de voievod în aceste boierii și demnități aveau de regulă o practică în diferite slujbe și dregătorii inferioare.

Atribuțiile dregătorilor de toate rangurile nu erau strict delimitate, încât nu rare ori, pe aceștia îi aflăm îndeplinind alte misiuni și porunci domnești, între care cele de rezolvare a unor litigii de hotar cu Polonia, Ungaria în așa numitele comisii mixte. De exemplu, întrunirea unei asemenea comisii moldo-polone a avut loc la 9 octombrie 1467 la care din partea moldavă participă Vlaicul și Goian pârcălabi de Hotin, Șendrică de la Dorohoi boier-sfetnic, Ignatie Iuga vistiernic [23b, p. 296-299] și alta moldo-ungară din 12 iulie 1475 [30, doc. 57] (nu se știe de cine a fost reprezentată Țara Moldovei) ș.a. Se cunoaște că pe parcursul întregii domnii a lui Ștefan cel Mare mai mulți dintre membrii Sfatului domnesc, ale marilor dregătorii, dar și oameni din cancelariile domniei și ale vistieriei erau chemați să meargă în solii pe la curțile europene: în Țara Leșască (Cracovia) - Ioan Dobrul, logofăt (1459); Stanciul, pârcălab de Cetatea Albă împreună cu Toader Prodan, pisarul (1468); același Stanciul secundat de Iuga postelnic (1471); în Ungaria (Buda) - Stanciul Marele, prim-sfetnic însoțit de Duma și Mihău (1475); la Veneția și Roma - Petru, specialist în drept canonic și genovezul Dorino Cattaneo, consilier pentru finanțe, fost cămăraș și vameș al Țării Moldovei (1476); în Transilvania (Brașov) - Chiriicola și Bucium ambii vistiernici și vameși (1480-1484); Marele Cnezat al Moscovei - Stețco și Șandru, diac

(1491); Hanatul Crimeei - Mitea Cozma (1492); Marele Cnezat al Lituaniei - Giurgea vornic și Iurie Șerbici (1493); Țara Leșească - Ioan Tăutul logofăt și Isac vistier (1497) ș.a. (vezi *Anexa 5*). Or, se știe că în această perioadă a fost menținută permanent o deosebit de largă și efervescentă activitate diplomatică. Pe mulți demnitari de stat, membrii ai Sfatului domnesc îi aflăm alături de domn la purtarea de negocieri cu soli străini, la semnarea tratatelor internaționale, la depunerea jurământului de omagiu, precum și garanți ale documentelor oficiale bilaterale (Overcăuți, 1459; Suceava, 1460; Suceava, 1462; Colomeia, 1485; Hârlău și Suceava 1499 ș.a.) [37, p. 166-170, 188-194]. Pe timp de război înalții demnitari și membrii Sfatului domnesc erau chemați sub arme la oastea mică sau mare, în calitate de comandanți ai unor unități de oaste. *Paharnicul* Coste este unul din exemplele, când sub comanda lui pe la 1481 cu o samă de oaste a participat la izgonirea turcilor peste Siret [40, p. 92]. Pe timp de pace unii demnitari delimitau hotare de moșii, cum ar fi Mohilă *paharnic* care hotărnicia la 1495 satul Pășcani [19c, doc. 181]; *spătarul* Clanău alegea hotarul unei cumpărături formată din trei sate [67, p. 150]; *logofătul* Tăutul a hotărât în 1488 jumătatea de sat Dvorăște [19c, doc. 31], iar la 1497 prisaca și pământul din hotarul Tomeștilor, anume Lazul [19c, doc. 204].

Astfel din totalitatea de documente ștefanieni reiese că voievodul fortificând vechile structuri, enumerate mai sus, a lărgit treptat aparatul dregătoresc instituind alte înalte demnități în frunte cu portarul de Suceava, medelnicerul, pitarul, ușerul și armașul, reprezentanții căroră, cu excepția celui dintâi, nu au făcut parte din Sfatul domnesc. Pe lângă aceștia Ștefan cel Mare a instituit mai multe pârcălăbii noi, între care cele de la Chilia (1465), Orhei (1470) [112], Crăciuna (1482), Soroca (1499) [101], starostia de Cernăuți (1499), precum și pârcălăbia de Ciceu și Cetatea de Baltă (1481 din Transilvania), dintre care unii au făcut parte și din Sfatul domnesc (Chilia, Orhei și Soroca) completând rândurile înalților dregători și demnitari. După căderea Cetății Albe și Chiliei, Ștefan cel Mare a instituit o nouă pârcălăbie în regiunea Nistrului de Jos la Ciubărciu [111].

2.2. Mediile de formare ale înalților dregători

Pornind de la obiectivele și sarcinile majore ale tezei în capitolul de față ne propunem să arătăm și mediile de formare și selectare ale elitelor cu care s-a înconjurat și pe care s-a sprijinit Ștefan cel Mare pe parcursul domniei sale.

Timp de un secol până la urcarea în scaun a lui Ștefan cel Mare s-a format tradiția ce părea de neclintit potrivit căreia în Sfatul domnesc, în înaltele dregătorii, în hotărârea unor importante probleme de stat rolul principal îi revenea marii boierimi, adică acelor boieri care stăpâneau mari domenii funciare. Drept urmare, atunci când voievodul a ocupat tronul s-a ciocnit direct de această stare de lucruri, fiind nevoit să accepte, fie pentru Sfatul domnesc, fie pentru înaltele

dregătorii centrale de pe la ținuturi și cetăți, persoane din mediul aceleiași mari boierimi, care furniza de regulă voievozilor urcați în scaun asemenea cadre, încât în prima perioadă de domnie acest mediu a rămas în continuare unul dintre principalele surse din care, de voie-de-nevoie, erau fie selectați, fie acceptați înalți dregători și sfetnici.

Un alt mediu de selectare a cadrelor a fost cel al marilor boieri și dregători fugari în număr destul de mare între care unii deosebit de importanți, cum ar fi Mihul logofătul și frații săi, precum și Duma Braevici, Stanciul Marele, Costea Danovici, Ion pârcălabul, Vasco Levici [236, p. 213, nota 87] ș.a. care s-au refugiat împreună cu rivalul său, Petru Aron în Polonia. Aceasta îi dădea posibilitate lui Ștefan cel Mare nu numai să se consolideze la tron, dar și să atragă din rândurile lor foști dregători cu experiență de activitate în structurile de stat. În mare parte voievodul și-a atins acest scop, încât în urma unor demersuri și promisiuni a reușit să-i ademenească în țară pe mulți dintre ei. În scurtă vreme mulți dintre aceștia au fost ridicați în Sfatul domnesc și în înalte dregătorii.

Aceste medii nu erau de fiecare dată păguboase și nici nu subminau autoritatea și puterea voievodală. Or, în rândurile acestei pături a societății moldovenești nu rare ori se întâlneau boieri și înalți demnitari înzestrați cu înțelepciune și știință de carte [117]. Documentele istorice arată că acest mediu al mării boierimi a continuat încă mulți ani să-i furnizeze lui Ștefan cel Mare oameni pregătiți pentru Sfatul domnesc și diferite înalte dregătorii, de astă dată din rândurile fiilor și nepoților marilor boieri care au activat în aceste structuri în prima parte a domniei sale, încât unele funcții sau locuri de frunte în Sfat au continuat să fie ocupate de reprezentanții unor puternice neamuri de boieri moldoveni până la sfârșitul domniei sale .

Totodată voievodul, după cum s-a dovedit mai târziu, înțelegea că rămânerea permanentă în aceeași albie a mării boierimi de formare și selectare a cadrelor pentru structurile centrale ale puterii de stat totdeauna va păstra pericolul formării și perpetuării unei opoziții boierești puternice care de fiecare dată îi va impune părerea sau chiar va ridica din rândurile ei și va sprijini un alt pretendent la tron, care să-i satisfacă interesele. De aceea, cum au arătat cercetările, Ștefan cel Mare, pe de o parte, a încercat să subțieze pătura mării boierimi, diminuându-i forța economică și de influență la curte și în țară, iar pe de alta, să porceadă la promovarea în dregătorii oameni din alte medii, mai modeste, oameni valoroși care de asemenea ar fi izbutit să se impună prin activitățile și acțiunile lor ca sfetnici și dregători de frunte, devotați voievodului și țării. După cum s-a dovedit mai târziu, or, acesta a fost meritul lui Ștefan cel Mare, voievodul a avut perspicacitatea și clarviziunea de a selecta din rândurile acestora pe mulți dintre cei mai buni.

Un alt mediu din care Ștefan cel Mare a știut să atragă în Sfat și în dregătorii înalte oameni de calitate era chiar curtea domnească, unde erau încadrați în activități de tot felul tineri fii de

boieri și dregători dintre care unii, precum a intuit el, puteau să facă față unor sarcini și probleme de ordin intern și extern. Cronica moldo-polonă întocmită pe la mijlocul sec. al XVI-lea reflectă într-o anumită măsură aceste realități. Autorul anonim arătând starea de lucruri în privința „Dregătorilor voievodului Moldovei” consemna înalte demnități ca cele de logofăt, vistiernic, stolnic, paharnic, ușer, comis, pitar, spătar aveau subalterni al doilea și al treilea, dar și „fiecare dintre acești dregători are pe alții mai mici sub puterea lui, un număr mare” [17, p. 186-187]. Dregători care erau implicați în deservirea voievodului, curții sale, marilor dregători, or, mulți boieri care manifestau interes pentru carieră își trimiteau fiii de regulă după ce învățau ceva carte, fie cu dascălul de casă, fie pe la vreo mănăstire, la curtea domnească, unde erau încadrați în diverse activități auxiliare ca începători la curte (aprozi, păhărnice, stolnici, cluceri, pitari, slugeri, comiși - toți al doilea și al treilea), la cancelarie (diac, grămatic, pisar, tălmaci), la vistierie (vistiernic, diac de vistierie, condicar de vistierie ș.a.) și vama domnească, precum și o serie de mici dregători implicați în diferite servicii în anturajul doamnei (vornicul, diacul ș.a.). Treptat aceștia ajung să dețină funcții inferioare, după care erau promovați pe poziția a treia sau a doua treaptă ale unor dregătorii fără să apară în Sfatul domnesc, ca în cele din urmă, cei mai destoinici și de încredere să ajungă pe treptele cele mai înalte ale dregătoriilor și în Sfatul domnesc. (Informații sistematizate vezi în tabelul de mai jos).

Din aceeași perspectivă a selectării și promovării în posturi înalte dregătorești, cum ar fi cele de logofeți, vistiernici ș.a. Ștefan cel Mare a știut să aprecieze oamenii cu mai multă știință de carte, cunoscători de limbi străine, cum erau diecii, scribii, tălmacii și interpreți de la curte, din cancelaria domnească, de la visteria țării care întocmeau documente și scrisori în limbile slavonă, latină, greacă, iar pe altele le tălmăceau, cum ar fi Ion Dobrul, pisar (1448-1457), ulterior logofăt (1457-1468); Isac „vistiernic mic” (1489), ulterior va deține dregătoria de vistiernic (1491 - 1503); Toader Bubuiog, pisar domnesc (1495) ajuns logofăt al II-lea (1505), pârcălab de Roman (1516-1523) și mare logofăt (1523-1537) și alții. Nu rareori aceștia plecau ca soli și însoțitori de soli în diverse misiuni diplomatice (vezi *Anexa 5*).

Examinând documentele din cancelaria domnească observăm că la un moment dat, o persoană sau alta care întrunea funcția de scrib, ajunge peste niște ani în rangul de logofăt al II-lea sau mare logofăt, de vistiernic sau mare vistiernic.

În condițiile când Ștefan cel Mare căuta să echilibreze prin diminuarea rolului marii boierimi a componenței înalților demnitari, el a recurs la selectarea și promovarea în diferite ranguri, mai ales militare și slujitorești, persoane din rândurile boierimii mici și mijlocii, din mediul păturilor slujitorești, mai ales, dintre cei care se distingeau prin agerimea minții, și alte calități în împrejurări mai complicate, inclusiv pe câmpul de luptă. Dintre acești mici dregători va fi făcut parte acel aprod Purice care într-o luptă îi cedează calul său voievodului și îi ajută să

încalce, pe care drept răsplată vodă nu numai că i-a „schimbat numele din Purice, în Movilă” dar și „l-au și făcut boiar, armaș mare...”. Același cronicar ține să sublinieze că asemenea mici dregători cum erau aprozii „nu erau din oameni proști... ce erau tot ficiori de boiari” [33, p. 166-167].

Un alt mediu, nici pe departe secundar, în care erau formați și promovați mai ales comandanți militari de toate rangurile (pârcălabii cetăților, portarii de Suceava, spătarii, șetrarii, comandanții de steaguri) era nu numai marea boierime, dar și nobilimea mijlocie și mică, păturile slujitorești, oastea mică și chiar vitejii care se manifestau pe câmpul de luptă, încât prin politica de cadre a lui Ștefan cel Mare treptat în a doua și a treia perioadă a domniei sale se schimbă radical componența Sfatului domnesc în care de rând cu reprezentanții marii boierimi își găsesc locul în număr tot mai mare comandanții militari și administratori de cetăți - pârcălabii.

De rând cu marea boierime, cu structurile centrale de stat un alt mediu din care Ștefan cel Mare a ridicat sfetnici și înalți dregători a fost cel al familiei și rudelor sale, care pe parcursul domniei sale au jucat un rol tot mai însemnat în anturajul său ca sfetnici (Stanciul Marele, unchiul Vlaicul, vărul Duma), portari și pârcălabi (Arbure cel Bătrân, Șendrea, Luca Arbure), vornici (Isaia), administratori pe la ținuturi (fiul Alexandru, un frate al domnului la Iași), vistiernici (Ignatie Iuga) ș.a.

Din totalitatea documentelor privitoare la domnia lui Ștefan cel Mare observăm că o parte dintre aceștia într-adevăr pășeau în viață completând treptat rândurile membrilor Sfatului domnesc, ale înalților dregători, ale pârcălabilor, solilor, vameșilor ș.a. Grăitoare în această privință sunt o serie de cazuri identificate după izvoare:

2. 2. Tabelul 1. Perindarea dregătorilor în domnia lui Ștefan cel Mare

Nr.	Numele	Gradul de rudenie	Dregătoria deținută în afara Sfatului domnesc	data	Izvorul	Dregătoria deținută în Sfatul domnesc
1.	Mușat		vornic	1476 mai 22	19 b, doc. 206.	Onică Mușat, pârcălab de Hotin 1491 – 1493; sol în 1492 la Marele cneaz al Moscovei, boier în Sf. fără dregătorie 1493 – 1496
2.	Duma Brudur	fratele lui Pătru Brudur	„cliucini c” (=clucer)	1480 sept. 15, 1486 sept. 14 , 1488 mart. 1	19 b, doc. 229, 264; 19 c, doc. 30.	Pârcălab de Hotin, boier în Sf. d.1496-1497
3.	Șteful	Nepotul lui Iacuș vistier	pitar	1476 mai 22 1487	19 b, doc. 206.	Șteful Buceațchi, pârcălab de Hotin, boier în Sf. d. 1479 aug 11-1491 apr. 20, boier în Sf. fără dregătorie

						15 nov. 1499 – 30 sept. 1503, prim-sfetnic 1507-1510.
4.	Petrică (Petru) al lui Andrică		stolnic	1473 oct. 14	19 b, doc. 195	În Sf. d. – mare stolnic din 1478-1487.
5.	Radu Pisc		stolnic	[1457-1465]	67, nr.142; 132, p. 578.	Boier în Sf. d. fără dregătorie din 12 iunie 1459 -3 martie 1465
6.	Barsu	Fiul lui Ion Dobrul logofăt	comis	1470 iulie 18	19 b, doc. 168.	Stolnic în Sf. dom.1475-1476
7.	Galeș		comis	menț. 1569 apr. 15	21 c, doc. 201; 41, p. 174.	Pîrcălab de Orhei în Sf. dom.1476-1478
8.	Dolga (Dolița)		medelnicer	1480 ian 25	19 b, doc. 223.	Giugiu Dolh, vornic și prim-sfetnic, în Sf. dom.1503
9.	Cozma		ușer	1482 apr. 15, 1491 ian 17	19 b, doc. 244; 19 c, doc.89. Ștefan vv. îi întărește satul Cobâlia pe Nistru, Călinești, la Cobâle	Pârcălab de Neamț și membru în Sf. d. până la 1521.
10.	Neagul		vornic	[1482-1504]	67, nr.268.	Comis 1464 – 1470; pârcălab de Chilia 1471 – 1478; boier în Sf. fără dregătorie 1479 - 1489; prim- sfetnici 1490
11.	Ion Fruntes		stolnic (al II-lea)	1488 f.l și z.	19 c, doc. 20, 21.	Stolnic în Sf. d. 1489 mart. 13 - 7 oct. 1503
12.	Toader (Bubuiog)	Ginerele lui Ioan Tăutul, logofăt	„pisar domnesc”, diac, logofăt al II-lea	1495 febr. 5, 1496 ian. 24, 1503 aug. 8	19 c, doc. 179, 196, 286; 220, p. 330.	Logofăt al II (1502-1505); pârcălab de Roman (1516-1523), mare logofăt (1525-1537) .
13.	Gavril Trotușan	Fiul vameșului Anjincu	spătar	1500-1503	22 e, p. 204, 297; 23 b, p. 369, p. 467-468;	Mare vistier (1506-1515) „supremus thesaurarius ... ac regni dicti Moldaviae teloniator” sau „vystier ac theoloneator supremus”

					220, p. 332.	mare logofăt (1516-1523)
--	--	--	--	--	--------------	--------------------------

Întrucât Biserica Ortodoxă din Țara Moldovei în urma unor fricțiuni de durată cu Patriarhia Ecumenică din Constantinopol a reușit să-și câștige un înalt grad de autonomie la nivel de autocefalie, domnului țării i-a revenit rolul de a selecta și a ridica din rândurile monahilor egumeni ai mănăstirilor, episcopi, arhiepiscopi și mitropoliți. După câte se pare Ștefan cel Mare a acordat acestui domeniu de activitate o mare atenție, ocupându-se personal de selectarea și promovarea acestora. Dat fiind faptul că voievodul a și sprijinit cu diverse danii, privilegii și imunități, cu frumoase zidiri de biserici, clopotnițe și alte acareturi, mănăstirile și structurile înalte ale Bisericii, acestea la rândul lor au devenit mari sprijinitori ai voievodului în acțiunile sale. Documentele vremii mai arată că destul de frecvent domnul țării atrăgea la rezolvarea mai multor probleme în Sfatul domnesc pe mitropoliți, episcopi și egumeni ai unor mănăstiri [219, p. 82-86], care puteau în anumite situații să încline balanța de forțe în favoarea sa sau să imprime mai multă garanție actului de justiție săvârșit de domn în cazuri mai complicate.

De rând cu tot ce putea să-i ofere voievodului în materie de înalți demnitari militari, diplomați ș.a. în anumite împrejurări, domnul recurge și la atragerea în serviciul său și a unor oameni pregătiți din străinătate. Un prim caz evident poate fi venețianul Paolo Ognibene, care sosind cu anumite misiuni la Ștefan cel Mare, acesta profită de ocazie și transmite în toamna lui 1474 o scrisoare papei Sixt [143, p. 108-109]; genovezul Dorino Cattaneo, consilier pentru finanțe, sol (1476), fost cămăraș și vameș al Țării Moldovei [143, p. 143-145]; Ioan Țamblac, de neam grec care a fost trimis la 1478 ca sol la Veneția din partea lui Ștefan cel Mare [23 b, p. 342]; Bartolomeo Dragfi, nobil transilvănean a fost atras în tratativele de mediere a păcii după campania în Moldova a lui Ioan Albert, 1497; pentru administrarea cetății și a domeniului cetatea de Baltă a fost instalat pârcălab la 1498 Bernardinus un demnitar din părțile Transilvaniei [23 b, p. 408]; un alt străin, Dimitrie Purcivi de astă dată un venețian, este trimis sol prin 1502 la Veneția [23 b, p. 465; 66, p. 81; 80, p. 149, nota 59, 60], pentru a aduce anumite medicamente (doctorii) necesare medicului de curte Mateo Muriano, necesare pentru tratarea voievodului; de obârșie străină era și Nicolo Leondari trimis sol în 1502 la Moscova [66, p. 81].

Luată în ansamblul ei domnia lui Ștefan cel Mare a arătat că în anumite perioade și situații voievodul s-a ciocnit de anumite dificultăți și chiar de cazuri de trădare în relațiile sale cu unii dintre marii boieri plasați chiar de el în Sfatul domnesc și în alte dregătorii. De fiecare dată însă el a știut să depășească aceste dificultăți recurgând pe de o parte la pedepse aspre (1467, 1470-1471), iar pe de alta efectuând schimbări importante de cadre în structurile centrale (1468, 1479, 1487, 1495).

2.3. Concluzii la Capitolul 2

Din cele arătate conchidem :

1. Urcând pe tronul țării Ștefan cel Mare a preluat întreg spectrul de structuri (Sfatul domnesc, dregătoriile de la Curte, Cancelaria, Visteria domnească ș.a.) și demnități (vornic, pârcălab, logofăt, vistiernic, spătar ș.a.), care s-au format și au activat până la el timp de un secol

2. Pe parcursul întregii domnii voievodul nu numai că le-a consolidat, dar și a lărgit spectrul acestora prin noi structuri și dregătorii (medelnicer, ușer, pitar, portar de Suceava și armaș), care laolaltă cu cele vechi au contribuit la formarea și perpetuarea unui anturaj bine ramificat și organizat, favorabil domnului care i-a permis să rezolve și să depășească multitudinea de probleme ale epocii.

3. Pe parcursul domniei Ștefan cel Mare a selectat și a promovat cadre din mai multe medii de activitate, între care Curtea domnească, care era o „pepinieră” de pregătire și promovare a cadrelor, precum și din cel al reprezentanților marii boierimi din țară și dintre cei refugiați.

4. Un alt mediu din care domnul a selectat și a promovat dregători a fost nobilimea mijlocie și mică, cadrele militare care s-au manifestat pe câmpul de luptă și, nu în cele din urmă rudele domnului țării.

5. Dacă în prima perioadă de domnie voievodul a fost nevoit să completeze structurile de stat și dregătorești cu reprezentanți ai marii boierimi, în care avea mai puțină încredere care au activat în structurile de stat în domniile anterioare, apoi în perioadele următoare rolul acestora este diminuat treptat crescând rolul persoanelor provenite din alte medii, între care nobilimea mică și mijlocie, rudele și urmașii domnului și ai marilor dregători, cercurile militare și ecleziastice.

3. MARI DEMNITARI ÎN PRIMA PERIOADĂ A DOMNIEI (1457-1471)

Stabilirea unor relații dintre Ștefan, fiul lui Bogdan al II-lea, cu o parte dintre marii boieri și demnitari moldoveni se profilează, după cum vedem noi lucrurile, din anii de pribegie (1451-1457) în Transilvania, apoi și în Țara Românească. Aceștia au fost în primul rând o parte din membrii Sfatului domnesc al lui Bogdan al II-lea [106, p. 46-51] care nu s-au mai regăsit în cel al lui Petru Aron. Pornind de la acest sprijin minimal Ștefan a pus bazele colaborării cu reprezentanții marii boierimi, pe care va încerca să o amplifice în prima sa acțiune militaro-politică din primăvara anului 1457.

În capitolul de față vom elucida un șir de probleme legate de relațiile lui Ștefan cel Mare ca domn al Țării Moldovei cu marea boierime și înalții demnitari și dregători cu începere din primăvara lui 1457 până la sfârșitul primei perioade de domnie 1471.

3.1. Marea boierime în acțiunea de luare a tronului de către Ștefan vodă

În acest subcapitol ne propunem să revenim la prima mare acțiune militaro-politică a lui Ștefan, precum încercăm s-o definim noi, prin care s-a urmărit scopul de a obține Scaunul domnesc, acțiune care s-a soldat cu succes, să stabilim, în special, care din grupările elitare, din rândurile înalților demnitari au susținut activ lupta lui Ștefan pentru tron, sau cel puțin au fost loiali și care grupări au fost protivnice, adică de partea rivalului Petru Aron și cum a procedat, cum și-a construit relațiile cu grupările boierești tânărul voievod Ștefan în scurtă vreme după luarea Scaunului.

Evenimentul din 12 aprilie 1457 în urma căruia Ștefan a urcat în scaunul domnesc nu a rămas fără atenție, fiind reflectat și consemnat în cronicile și documentele vremii, atât în cele interne, cât și în cele externe [17; 40; 32; 18; 172; 191; 23; 12; 19 b]. Acțiunea în cauză văzută de la înălțimea faptelor sale ulterioare și a îndelungatei domnii, a trezit interesul din partea a numeroși cercetători. Dacă unii s-au limitat la prezentarea pe scurt a evenimentului, alții au încercat să realizeze destul de minuțioase investigații privind nu numai acțiunea propriu-zisă a campaniei de dobândire a scaunului [82; 83; 128; 225], dar și au încercat să vadă evenimentul într-un plan mai larg al epocii cu premisele și urmările sale [124; 147; 207; 236].

Cu toate acestea, prima acțiune militaro-politică a lui Ștefan cel Mare, cu urmări atât de importante, cum s-a dovedit mai târziu, nu numai pentru Țara Moldovei, dar și pentru o bună parte a continentului european, precum și primii săi pași în politica internă, sunt prezentate, după noi, fără claritate deplină. Această din urmă apreciere a noastră ține atât de pregătirea acțiunii, cât și de desfășurarea ei propriu-zisă, încheiată cu urcarea în scaun a lui Ștefan. Poate că nu am insista atât de mult asupra acestor evenimente legate de începuturile domniei lui Ștefan cel Mare,

după cum înțelegem noi desfășurarea evenimentelor, dacă acestea nu ar arăta că acțiunea a fost pregătită într-un mod extrem de judicios, iar planul de obținere a tronului a fost realizat într-o manieră deosebită.

După cum admit unii cercetători, copilul și viitorul mare voievod Ștefan cel Mare a fost înconjurat în familie de o grijă deosebită. Cei din preajma sa, începând cu părinții săi, precum și alte persoane din anturajul lor, numele cărora nu vom fi în stare să le identificăm vreo dată, deși unul dintre ei a putut fi unchiul dinspre mamă – Vlaicul, viitorul mare comandant de oști din domnia lui Ștefan [91], au acordat o mare atenție educației sale, făcându-l să cunoască cultura scrisului și cititului [233, 48, p. 19], să însușească arta militară și cea a diplomației [233] ș.a. Se admite, de exemplu, că Ștefan cel Mare ar fi fost purtat alături de tatăl său în războiul contra polonilor din 1450 [160, p. 30], acțiune care s-ar fi soldat cu anumită experiență, iar în Transilvania [236, p. 212-213] el ar fi urmărit cu mare atenție felul în care își desfășurau activitatea înalții demnitari transilvăneni, în special Iancu de Hunedoara, în diversele sale acțiuni militare, politice și de altă natură. Totodată, Ștefan era educat de mama sa și, probabil, de unchiul său Vlaicul în spiritul răzbunării tatălui său și al dobândirii scaunului domnesc ca fiu de domn legitim. Prin aceasta, viitorul voievod a reușit să se maturizeze rapid și să acumuleze o bună experiență de viață și activitate, să cunoască complicatele relații de la curte, circumstanțele politice și situația internațională de la mijlocul sec. al XV-lea, când se prăbușea sub loviturile otomanilor cel mai important bastion bizantin - Constantinopolul.

În 1450-1451, Bogdan al II-lea, poate intuindu-și sfârșitul apropiat, l-a asociat la domnie (11 febr. 1450; 13 iunie 1451) pe fiul său Ștefan [20, doc. 300; 19 b, doc. 13], astfel că într-un fel sau altul, odată cu decapitarea lui și înscăunarea în urma acestei monstruoase crime a lui Petru Aron a fost lipsit de domnie și Ștefan [234].

După cum se admite, Ștefan însoțit de mama sa, de rudele apropiate, în primul rând de Vlaicul, vărul său Vlad Țepeș și de o seamă de boieri credincioși (Oțel și Ciopei) s-au refugiat în grabă peste munți, în Transilvania. Se presupune că aceștia s-au aflat un timp la curtea lui Iancu de Hunedoara, care anterior, în 1449, l-a susținut pe Bogdan al II-lea în acțiunea sa de obținere a tronului țării [20, doc. 300] și i-a promis prin convenții scrise refugiul în caz de primejdie sau de pierderea domniei [236, p. 212]. După un timp, Ștefan cu ai săi, din anumite cauze (poate ca urmare a morții neașteptate a lui Iancu de Hunedoara în august 1456), a trecut în Țara Românească, unde s-a bucurat de sprijinul lui Vlad Țepeș. În refugiu, pe măsură ce se maturiza Ștefan care împlinise sau trecuse de 15 ani [92], adică atinsese, după noi, vârsta majoratului [259] sau avea vreo 20 ani, după alți cercetători [233, p. 33; 143, p. 11], în anturajul său, al boierilor și al oamenilor credincioși, s-a cristalizat treptat planul unei acțiuni, prin care urma să dobândească tronul țării, să-l prindă și să-l pedepsească pe asasinul tatălui său. Se admite că deja

prin 1455–1456 erau cunoscute pretențiile lui Ștefan la tronul Moldovei [143, p. 212-213] și că Petru Aron știa acest fapt și căuta în fel și chip să se asigure în plan intern de susținerea mării majorități a boierilor mari și mici, iar în plan extern de sprijinul regelui polonez [143, p. 213]. Din informațiile oferite de *Letopisețul de la Putna* reiese clar că voievodul Țării Românești a acceptat să-l sprijine pe Ștefan în intențiile sale de a dobândi scaunul Țării Moldovei. Astfel, se pare că planul acțiunilor ulterioare ale lui Ștefan a fost definitivat pe parcursul toamnei 1456 până în primăvara lui 1457.

Între timp, Petru Aron a încercat să-și consolideze poziția la tron prin încheierea unui tratat de vasalitate cu Regatul Poloniei, iar cu Imperiul Otoman stabilește relații tributare (5 iunie 1456). El credea că asigurând pacea pentru țară în plan extern, prin asemenea acțiuni va putea în scurtă vreme să-și consolideze puterea și în interiorul țării. Însă aceste planuri i-au fost zădărnicate de către tânărul fiu de domn Ștefan. Petru Aron, cunoscând intențiile lui Ștefan, a întreprins acțiuni pentru a-l neutraliza sau chiar a-l nimici pe Ștefan, pe când era în „Țara Basarabilor” (Țara Românească). Acest fapt este dedus din conținutul salvconductului de la 12 ianuarie 1460 adresat de către Ștefan lui Mihail (Mihul) logofăt, conform căruia domnul îi scria boierului pribeag în Polonia „că nu se va mai gândi niciodată la cele întâmplare în Țara Basarabilor sau oriunde în altă parte, în orice vreme sau în orice zile, de acele lucruri sau de orice altă dușmănie” [23 b, p. 269-279]. Analizându-se informația din acest document, se admite pe bună dreptate că, din porunca lui Petru Aron, logofătul Mihul a încercat să disperseze forțele din anturajul lui Ștefan, ba poate chiar și să-l asasineze pe acesta [151, p. 193]. Acțiunea nu i-a reușit logofătului, dar Ștefan, fiind informat în privința acestor acțiuni dușmănoase din partea lui Petru Aron și a logofătului, pentru a-l atrage de partea sa pe boierul fugar și pe cei din anturajul lui din Țara Leșească, îi promitea ferm că îl va ierta și va uita ura față de el pentru totdeauna. Probabil, faptul că Mihul nicidecum nu s-a lăsat înduplecat de a reveni în țară și de a se împăca cu Ștefan, arată că acesta purta asupra sa un grav păcat față de tânărul fiu de domn, Ștefan.

Deoarece Petru nu reușise să-l înlăture pe Ștefan, el încearcă să obțină sprijin din partea fraților Buceațchi din Podolia, care ar fi trebuit să-l ajute să se mențină la tronul țării. Astfel, în convenția din 1 aprilie 1457, între cele două părți, de rând cu alte probleme, care urmau a fi reglementate definitiv (de exemplu, cu privire la prădălnicile în zonele de graniță a unui oarecare Leu și complicitii lui ș. a.), se arăta că Mujilo Buceațchi, starostele de Sneatin, Colomeea și Coropeț, precum și Bartoș Buceațchi, starostele de Podolia, „să ne facă nouă (Petru Aron. - n. n.) pace și liniște din partea Muntenilor și a Ungurilor și a Togtocomanilor (Hoarda de Aur. - n. n.), ca să avem pace din partea acestora, din toate părțile ...” [30, p. 84-87]. Aceste acțiuni, puse alături de tratatele cu Polonia din 1 octombrie 1455 [30, p. 75-77], 29 iunie 1456 [30, p. 80-84; 153] și actul de răscumpărare a păcii de la turci din 5 iunie 1456 [19 b, doc. 58], urmau să-i

asigure lui Petru Aron stabilitate în plan internațional și consolidarea în scaun. Prin urmare, pregătirile din anturajul lui Ștefan decurgeau în împrejurări externe destul de complicate.

După cum a fost zămislită acțiunea și cum s-a desfășurat în plinătatea ei, se poate admite că a fost pregătită cu minuțiozitate, luându-se în calcul situația internă a țării: mulți dintre boieri erau nemulțumiți de politica sa de cedare și închinare în toate părțile; la nordul țării au izbucnit tulburări și conflicte de graniță, iar susținătorii viitorului domn controlau o bună parte a Țării de Jos [236, p. 211, 213]. Istoricii, care au cercetat campania din 12 aprilie 1457 a lui Ștefan, au observat, pe bună dreptate, că aceasta nu se deosebea aproape cu nimic de alte acțiuni similare din partea atâtor pretendenți, de care, trebuie să spunem, văzuse de multe ori Țara Moldovei după moartea lui Alexandru cel Bun. Ba mai mult, nimeni nu putea să-i garanteze succesul, adică luarea scaunului, cu atât mai mult nu putea să-i întrevadă de pe atunci lui Ștefan o domnie îndelungată. Oricum, în tabăra lui Ștefan s-a decis ca oastea adunată o „putere mică, cu muntenii, cu țările de jos, ca 6 mii de oameni” [16, p. 28] să urmeze drumul spre capitală să treacă prin ținuturile din preajma Carpaților, unde se știa că tânărul pretendent are mulți susținători, iar în caz de eșec să se poată refugia în grabă peste munți, printr-una din trecătorile luate sub control.

După cum s-au derulat ulterior evenimentele, putem presupune că gruparea boierească din anturajul lui Ștefan, deși destul de mică la număr, era deosebit de activă. În special, s-au întreprins acțiuni de a ajunge pe căi tănuite până la Suceava, unde trebuiau convinși să treacă de partea lui Ștefan cei mai influenți boieri din Sfatul domnesc a lui Petru Aron, apoi trebuia de suflat ceva la ureche și mitropolitului Teoctist, trebuiau de asemenea adunate de prin ținuturile Țării de Jos cete de oameni cu boierii lor, care să-l sprijine în acțiunea sa pe Ștefan; mai trebuiau adunate mijloace necesare pentru a înrola mercenari, a procura arme și a pregăti provizii etc. Rândurile celor din tabăra lui Ștefan numărau, după cum se arată în letopiseț, vreo șase mii de oșteni [16, p. 28], între care boieri mari și mici, oaste adunată și susținători din Țara de Jos, mercenari și o seamă de oaste de-a lui Vlad Țepeș [16, p. 28; 40, p. 83]. Acțiunea s-a desfășurat în toial primăverii, când condițiile climaterice au permis un marș destul de rapid spre Suceava.

Cu toate acestea, pus în acțiune, planul, bineînțeles, nu putea să prevadă totul și prin urmare nu era lipsit de anumite riscuri, riscuri care atât pe tânărul Ștefan, cât și pe cei ce-l înconjurau puteau să-i coste chiar viața. După câte se pare, Ștefan și prietenii săi apropiați înțelegeau bine că în plan extern ei nu puteau miza pe sprijinul marilor puteri vecine (Polonia și Imperiul Otoman), deoarece cu puțin timp în urmă le câștigase încrederea rivalul său Petru Aron prin tratatele arătate mai sus. În asemenea împrejurări opinia exprimată de C.A. Stoide [223], iar recent și de P. Parasca [198] conform căreia în spatele loviturii lui Ștefan ar fi stat Imperiul Otoman ni se pare cel puțin îndoielnică, ceea ce reiese și din analiza critică efectuată de D. Dragnev [86]. De aceea, unicul său aliat de nădejde a rămas domnul Țării Românești, Vlad

Țepeș, care l-a sprijinit în plan politic și militar. Or, precum arată letopisețul „Ștefan voievod, fiul lui Bogdan voievod, a venit de la munteni” [26, p. 49, 61].

La rândul său, Petru Aron nu a fost luat cu totul prin surprindere, deoarece era informat într-o măsură oarecare despre intențiile lui Ștefan, ieșindu-i înainte cu o oaste la fel de numeroasă ca a adversarului său. Precum arată letopisețele moldovene, lupta hotărâtoare s-a dat lângă satul Dolhești [207, p. 119] în ziua de 12 aprilie 1457, în care forțele lui Ștefan au obținut o biruință hotărâtoare, silindu-l pe Petru Aron cu o seamă de boieri să se refugieze în grabă la Camenița [13, p. 815, nota 235;], stăpânită pe atunci de poloni. Se admite că, în afară de logofătul Mihul cu frații săi, împreună cu Petru Aron s-au refugiat Duma Braevici, Stanciul Marele, Costea Danovici, Ion pârcălabul și Vasco Levici [236, p. 213, nota 87], toți membri ai Sfatului domnesc.

Îndată după aceasta, precum spune tradiția, nu departe de locul bătăliei, pe un câmp numit „la Direptate”, Ștefan a apărut în fața mulțimii adunate: boieri, oșteni, clerici și altă lume din împrejurimi, fiind „ales” domn. Cronicele din sec. al XV-lea, ajunse în redacții ulterioare până astăzi, nu vorbesc despre alegerea voievodului pe câmpia Direptății la direct, dar că noul domn a dorit, probabil, să audă din partea celor adunați că îl recunosc drept domn și îl vor susține ulterior, a fost văzut de cronicarii de mai târziu drept procedură de alegere a voievodului [208]. Succesul lui Ștefan de luare a scaunului domnesc a fost determinat în mod hotărâtor, precum vedem noi lucrurile, de factorul intern, care în totalitate se dovedi a fi mult mai favorabil pentru Ștefan decât lui Petru. Prin factorul intern noi subînțelegem atitudinea sau poziția unor grupări boierești atât din Sfatul domnesc, cât și din afara lui, care s-au dovedit a fi nu pur și simplu loiale sau neutre, ci au participat activ la evenimentele din primăvara lui 1457 de partea lui Ștefan, determinând victoria lui în această acțiune hotărâtoare.

După câte se pare, chiar Ștefan sau sfetnicii săi apropiați își doreau încă de pe atunci când pregăteau acțiunea, în caz de izbândă, să aibă loc un dialog sincer între toate grupările boierești aflate în nesfârșite contradicții, să pună capăt rivalităților îndelungate și să se reunească în jurul noului domn de pe pozițiile egalității drepturilor, într-un mod cât mai echitabil. Atragerea forțelor ostile de partea sa era destul de dificilă, căci din cauza numeroaselor războaie, după moartea lui Alexandru cel Bun, forțele politice, boierimea moldoveană din care erau selectați de regulă înalții demnitari, era dispersată și suspicioasă, rău pornită una împotriva alteia, în dependență de pretendentul la tron, pe care îl susțineau de-a lungul anilor. Cu toate acestea, Ștefan a știut să găsească soluții la aceste probleme complicate de relații dintre cei din înalta societate, care avea în vizorul său Scaunul domnesc prin prisma propriilor interese.

Se consideră, pe bună dreptate, că în ostilitățile de luare a tronului și în prima parte a domniei Ștefan cel Mare nu numai că a avut o puternică opoziție boierească (drept exemplu, este

adusă gruparea lui Mihul logofăt sau mai târziu cele ale vornicilor Crasnăș și Isaia), ba chiar boierimea era mai puternică și mai influentă în acea perioadă decât domnul țării, stare de lucruri perpetuată în urma războaielor fratricide de după moartea lui Alexandru cel Bun.

În condițiile când nu se putea conta pe sprijinul uneia din marile puteri vecine, ca urmare a încheierii, de către Petru Aron, a tratatelor de vasalitate cu Polonia și a stabilirii relațiilor tributare cu Imperiul Otoman, tânărul Ștefan și apropiații săi au mizat în această acțiune militaro-politică, în afară de sprijinul lui Vlad Țepeș, pe cel al principalelor forțe interne. Se poate afirma cu siguranță că Ștefan, împreună cu boierii din anturajul său, nu s-ar fi încumetat să întreprindă o asemenea acțiune, dacă nu ar fi obținut anterior promisiunea de susținere din partea grupării boierești din Sfatul domnesc al lui Petru Aron. Despre aceasta ne vorbește faptul, că pe mulți dintre marii boieri, care figurau în Sfatul domnesc al lui Petru Aron, îi aflăm ulterior (chiar din 8 și 13 septembrie 1457) în noua componență a Sfatului, desemnată de Ștefan cel Mare.

Cum a depășit Ștefan această mare dificultate de a se menține și a se consolida la tron ne propunem ca această dilemă să o elucidăm în compartimentul următor.

3. 2. Politica de compromis și echilibrul de puteri la începutul domniei

Acțiunea de „la Direptate” din 12 aprilie 1457 încă nu-i asigura întru totul succesul noului domn. Faptul că principală structură a puterii de stat, cum era pe atunci Sfatul domnesc, Ștefan cel Mare a reușit să-l constituie doar peste 5 luni de la urcarea în scaun pare să arate că relațiile dintre grupările boierești continuau să rămână deosebit de complicate și pentru a le aduce la masa tratativelor, de a le atrage de partea sa rămânea o sarcină de neamânat, căci de aceasta depindea în ultimă instanță stabilitatea în țară și chiar aflarea sa la tron. Cu atât mai mult că o parte însemnată a înalților dregători și a marii boierimi rămăsese în tabăra lui Petru Aron și s-a refugiat cu el în Polonia. De acolo putea în orice clipă să se declanșeze o nouă tentativă a fostului voievod de a pune mâna pe Scaunul domnesc.

În aceste împrejurări după luni de căutări și negocieri, abia către începutul lunii septembrie 1457 Ștefan reuși să închege un Sfat al său domnesc, structură de bază a puterii centrale de stat pe care urma să se sprijine domnul în politica sa internă și externă. După cum vom încerca să arătăm mai jos, Ștefan cel Mare prin compromisuri și promisiuni a reușit să închege un Sfat domnesc deosebit de echilibrat în care erau reprezentate interesele tuturor grupărilor principale de înalți demnitari și boieri.

După cum reiese din primele documente cunoscute emise de cancelaria domnească a lui Ștefan cel Mare, primul Sfat domnesc apare în actul din 8 septembrie 1457 [19 b, doc. 65]. Acesta era alcătuit din 18 persoane în următoarea componență și ordine consecutivă: Cozma a lui Șandru, Manoil (Grecul), fost pârcălab de Hotin, Oană Julici (Pântece), Petru pârcălab, Vlaicul,

pârcălab de Cetatea Albă, Costea Orăș, Goian, vornic, Iliș (Modruz), pârcălab de Suceava, Petru Ponici, pârcălab de Suceava, Ciopei, pârcălab de Neamț, Oțel (Olovenco), Hodco a lui Crețu, Micu Crai, Stețco a lui Dămăncuș, Isaia, postelnic, Stanimir, vistiernic, Zbierea, stolnic, Tador, ceașnic. La aceștia se adaugă Dobrul logofăt, care nu făcea parte din Sfat, dar întocmea actul și atârna pecetea domnească.

O primă impresie care reiese din această componență este aceea că la începutul lui septembrie, ba poate ceva mai devreme, Ștefan cel Mare a reușit să-și numească demnitari în dregătoriile cheie militare și de la curte. A doua impresie - că la constituirea primei componente a Sfatului acești 18 demnitari reprezentau două tabere rivale, una - a lui Petru Aron și alta a lui Ștefan cel Mare.

În continuare ne propunem să examinăm cele două mari grupări boierești, care reprezentau două forțe interne, ce au contribuit în bună măsură la luarea scaunului de către Ștefan și la sprijinirea voievodului în primii ani de domnie. Analizând prima componență cunoscută a Sfatului domnesc (8 septembrie 1457) a lui Ștefan și comparând-o cu ultimele componente consecutive cunoscute ale Sfatului domnesc a lui Petru Aron (8, 13 și 30 iunie 1456), observăm că au fost incluși 9 boierii, care au făcut parte din ultimele componente ale Sfatului lui Petru Aron și au intrat în prima componență a Sfatului lui Ștefan, formând *I grup* de boieri. Aceștia erau:

1. Cozma al lui Șandru, fost al 10-lea în Sfatul domnesc al lui Petru Aron și trecut pe prima poziție în Sfatul domnesc al lui Ștefan cel Mare;

2. Manoil, fost al 3-lea / ridicat pe locul al 2-lea;

3. Oană Julici, fost al 6-lea / ridicat pe locul al 3-lea;

4. Petru pârcălab, fost al 8-lea / ridicat pe poziția a 4-a;

5. Micu Crai, fost al 21-lea / ridicat pe locul al 13-lea;

6. Costea Orăș, fost al 16-lea / ridicat pe poziția a 6-a ;

7. Goian, fost al 15-lea / ridicat pe locul al 7-lea;

8. Hodco al lui Crețu, fost al 12-lea / rămas pe aceeași poziție;

9. Stețco a lui Dămăncuș, fost al 13-lea / trecut al 14-lea;

Este interesant să observăm, că acești boieri alcătuiau o jumătate din cei 18 în Sfatul noului domn. Ba mai mult, dintre cei 9 înalți demnitari ai lui Petru Aron 7 au fost trecuți în noul Sfat pe poziții mult mai înalte, fiindu-le cedate chiar primele 4 poziții.

După cum observăm, cel mai mare salt în primul Sfat al lui Ștefan l-a făcut *Cozma al lui Șandru* [220, p. 266], probabil datorită faptului că el era cel mai în vârstă și a fost primul care a acceptat colaborarea în taină sau deschis cu tânărul voievod. Se prea poate el a fost cel care și-a asumat riscul de a-i atrage și pe ceilalți membri ai fostului Sfat a lui Petru Aron de partea lui

Ștefan, reușind să-i convingă și pe alți 8 boieri, menționați mai sus, fie până, fie după 12 aprilie 1457. Cozma al lui Șandru apare în documentele vremii, fiind copil alături de tatăl său la 2 august din 1414 [19 a, doc. 36], iar cu începere din domnia lui Ilie voievod (1432 [19 a, doc. 107]) face parte din componențele Sfatului domnesc a tuturor voievozilor moldoveni de până la Ștefan cel Mare cu excepția lui Bogdan al II-lea. În preajma luării scaunului de către Ștefan, Cozma ajunsese la o vârstă înaintată, dar continua să fie deosebit de activ în plan politic, stabilind, probabil, în taină legătura cu pretendentul și organizând, gruparea contra lui Aron, fapt pentru care Ștefan l-a ridicat pe primul loc în Sfatul domnesc. El figurează doar în primele două componente ale Sfatului lui Ștefan, din 8 și 13 septembrie 1457. După această din urmă dată, el dispare din analele vremii, probabil trecând în lumea celor drepiți. Vom observa doar în treacăt, că ulterior în domnia lui Ștefan, mai multe rude ale acestuia au făcut parte din Sfatul domnesc, ceea ce arată că trecerea lui Cozma al lui Șandru de partea noului domn a fost o acțiune cu bătaie lungă.

O a doua importantă figură din aceeași grupare era *Manoil Grecul* [98], om cu multă carte, ridicat în înalte ranguri după o îndelungată și agitată carieră politică și militară cu începere din 1436 [19 a, doc. 152]. S-a manifestat mai ales în domniile lui Ilieș și a fiilor acestuia, Roman și Alexandru voievozi, în calitate de pârcălab al Hotinului. A luptat împotriva lui Bogdan al II-lea ca adept al minorului Alexandrel voievod. În ultima sa domnie, Petru Aron îl aduce la Suceava, făcându-l sfetnic apropiat. În evenimentele din primăvara anului 1457, a fost atras în gruparea lui Cozma și acceptat de Ștefan.

Oană Julici (Pântece) [220, p. 281-282] începe cariera pe când apăsese în Sfatul domnesc al lui Ilie voievod în 1441 [19 a, doc. 215], făcând parte din Sfatul domnesc al tuturor voievozilor de până la Ștefan cel Mare, inclusiv și din cel al lui Bogdan al II-lea, figurând al 2-lea [20, doc. 300], al 3-lea [19 b, doc. 11] și al 4-lea [19 b, doc. 13] în Sfatul acestuia din urmă. În Sfatul tânărului Ștefan, este menționat la fel ca și Cozma al lui Șandru în primele două sfaturi din 8 și 13 septembrie 1457 [19 b, doc. 65, 66], după care nu mai avem știri despre el.

Petru pârcălab [220, p. 283] începe activitatea sa politică și militară la Cetatea Albă în 1449 [19 b, doc. 3], în domnia lui Alexandrel voievod, și în ultima domnie a lui Petru Aron. În domnia lui Ștefan a figurat doar în primele trei componente din 8, 13 septembrie 1457 și 13 februarie 1458 [19 b, doc. 65-67], după care nu mai apare în izvoarele vremii.

Costea Orăș [220, p. 266] apare în structurile superioare ale puterii din 1448 în domnia lui Petru voievod, deținând înalta dregătorie de vornic. Pe timpul lui Bogdan al II-lea el se situează printre membrii de frunte, al 4-lea, în Sfatul domnesc [20, doc. 300]. Se menține în Sfat până în ultima domnie a lui Petru Aron, dar spre sfârșitul domniei acestuia din urmă, din anumite cauze, pe care putem numai să le intuim, dispare din sfat, ca să apară din nou chiar în prima

componență cunoscută a lui Ștefan. În această din urmă domnie rămâne în Sfat până la 2 noiembrie 1464.

Goian își începe activitatea din 1451 în Sfatul domnesc al lui Bogdan al II-lea, numărându-se al 10-lea din cei 24 de sfetnici, menținându-se în această structură de stat în domnia lui Alexandrel, în 1452-1453. Reapare în Sfat în ultima domnie a lui Petru Aron, dar spre finele domniei acestuia, la fel ca și Costea Orăș, dispare din sfat ca să apară din nou chiar în prima componență cunoscută a Sfatului domnesc a lui Ștefan, ceea ce ne face să credem că a părăsit tabăra lui Aron și a acceptat colaborarea cu noul domn. Ulterior face o strălucită carieră sub Ștefan cel Mare, deținând înaltele dregătorii de comis, paharnic, vornic (1457-1462) [220, p. 273], de pârcălab de Hotin (1464-1467) [97, p. 456-457] și pe cea de pârcălab de Chilia (1468-1470), menținându-se, concomitent, pe parcursul acestei perioade și în Sfatul domnesc.

Hodco al lui Crețu, deși apare în izvoarele vremii ca proprietar încă din 1436 [19 a, doc. 157], îl semnalăm în prim-planul vieții politice din 1449 [19 b, doc. 4], fiind inclus în Sfatul domnesc al lui Alexandrel voievod, rămânând în această structură, cu anumite întreruperi, până în ultima domnie a lui Petru Aron, când spre finele domniei acestuia dispare din Sfat împreună cu Costea Orăș, Goian vornic și Stețco al lui Dămăncuș, căzând probabil în dizgrație și apare la începutul domniei lui Ștefan chiar din prima componență a Sfatului domnesc și se menține până la 1467, când probabil moare.

Micu Crai se lansează în cariera politică în domnia lui Bogdan al II-lea, făcând parte din Sfatul domnesc, fiind al 12-lea din cei 24 de membri [19 b, doc. 11]. În ultima domnie a lui Petru Aron este ridicat în dregătoria de vornic [19 b, doc. 58, 61]. În domnia lui Ștefan face parte din Sfatul domnesc până la 8 august 1461 [19b, doc. 65-99], dată după care dispare din izvoarele vremii.

Stețco al lui Dămăncuș [220, p. 286] apare în Sfatul domnesc în ultima domnie a lui Petru Aron, deținând stabil un loc în Sfatul domnesc al lui Ștefan până la 24 septembrie 1468 [19 b, doc. 65-153]. După cum reiese din actul din 5 iunie 1470, Stețco nu mai era în viață, deoarece soția sa „bătrâna cneaghină a lui Stețco”, împreună cu fiicele și ginerii săi, fac schimb de sate cu mănăstirea Bistrița [19 d, doc. 167].

Din același I grup, care au făcut parte din componențele Statului lui Petru Aron, în ultima sa domnie se disting clar *două subgrupe*:

- *din prima subgrupă* făceau parte boierii de frunte ai Sfatului domnesc, inclusiv din ultima componență cunoscută (30 iunie 1456) a lui Petru Aron: Cozma al lui Șandru, Manoil, Oană Julici, Petru pârcălab și Micu Crai. Judecând după poziția destul de înaltă pe care au ocupat-o în Sfatul lui Ștefan, trebuie să credem că acest subgrup de boieri a acceptat să-l susțină în acțiunea sa de detronare a lui Petru Aron și de luare a scaunului, fapt pentru care au fost răsplătiți din plin

de noul domn. Drept dovadă poate servi faptul că 4 din cei 5 boieri ai acestui subgrup au fost ridicați pe primele patru locuri în Sfatul domnesc, iar al 5-lea (Micu Crai) a urcat de pe locul 21 pe al 13-lea în Sfatul lui Ștefan. Din caracteristicile aduce mai sus, observăm că din acest subgrup făceau parte boieri de vârstă înaintată, care au acumulat o bogată experiență de viață în înverșunate lupte politice, deținând vreme îndelungată înalte dregătorii și locuri în Sfatul domnesc sub mai mulți voievozi (1432-1457).

- *din a doua subgrupă* făceau parte 4 boieri, care de asemenea fuseseră membri ai Sfatul domnesc al lui Petru Aron, dar care au fost excluși din Sfat spre finele domniei acestuia: Costea Orăș, Goian, Hodco al lui Crețu și Stețco al lui Damăncuș. Faptul că aceștia au figurat în penultimele componente ale Sfatului din 5 și 8 iunie 1456, dar nu mai figurează în sfatul din 30 iunie a aceluiași an (ultimul Sfat cunoscut al lui Petru Aron) ne face să credem că voievodul a intuit sau i-a bănuțit pe aceștia de distanțare sau neîncredere în el și a recurs la eliminarea lor din Sfatul domnesc. Nu-i exclus că și aceștia din urmă boieri avuseseră unele contacte cu viitorul voievod Ștefan, fapt care l-a determinat pe Petru Aron să-i vadă drept complici împotriva sa. În scopul de a-și consolida poziția, acesta din urmă a promovat în locul lor alți boieri (Iurie Șerbici, Grinco de la Mamuriți, popa Rusu și fiul său Bogdan, Serchiz voit de Suceava, Ivașco Fultuc și fratele său, fiii lui Opișac, Roman Tuda, toți din sfatul domnesc de la 13 iunie 1456 [19,b, doc. 60], iar pe Ion pârcălab și Dragoslav, ¹din sfatul domnesc le la 30 iunie 1456 [19 b, doc. 61]).

După cum întrevădem noi lucrurile, cei patru boieri, care formau a doua subgrupă, apar chiar în prima componentă a Sfatului domnesc al lui Ștefan, probabil, datorită faptului că încă până la urcarea în scaun a noului voievod au trecut în tabăra acestuia, participând la campania din aprilie 1457. Drept recompensă ei sunt readuși în Sfat, iar doi dintre ei au fost ridicați pe poziții mult mai înalte decât pe timpul domniei lui Petru Aron (Costea Orăș, fost al 16-lea / ridicat pe locul al 6-lea și Goian, fost al 15-lea / ridicat pe locul al 7-lea).

Este interesant faptul că 5 dinte cei 9 boieri din I grup au făcut parte și din Sfatul domnesc al lui Bogdan al II-lea, tatăl lui Ștefan (Oană Julici, Coste Orăș, Goian, Hodco al lui Crețu și Micu Crai), iar dintre aceștia, doi (Goian și Micu Crai), fuseseră promovați în sfat pentru prima dată de același Bogdan al II-lea. Ștefan și oamenii săi, la sigur, îi cunoșteau pe acești boieri încă de pe atunci.

Faptul că, după 30 iunie 1456 și până la 12 aprilie 1457, cancelaria domnească a lui Aron nu a mai emis acte, vorbește, după părerea noastră, despre instabilitatea din țară, precum și despre neîncrederea din partea marii majorități a boierilor, situație provocată în parte de gruparea de boieri a lui Ștefan, în parte de boierii trecuți din tabăra lui Petru Aron în cea a lui Ștefan.

Tratatele lui Ștefan cu regele Poloniei (4 aprilie 1459 și 2 martie 1462) și continuarea plății tributului Porții Otomane arăta că, în principiu, Ștefan continua să aibă aceleași relații cu cei doi

vecini, pe care le-a avut predecesorul său. În asemenea caz apare o întrebare firească: de ce o bună parte din boieri l-au acceptat pe Ștefan în locul lui Petru Aron, deși, în principiu, acesta din urmă a căutat să țină permanent cont de opinia și interesele acestora? După părerea noastră, boierii trecuți din anturajul lui Petru Aron în cel al lui Ștefan mai curând sperau că își vor putea mai lesne impune voința, apărându-și interesele prin manipularea după bunul lor plac a noului domn, acesta fiind încă foarte tânăr pe atunci (15-17 ani [92]).

După cum vedem noi desfășurarea evenimentelor din această perioadă, anume acest I grup de nouă boieri, caracterizați mai sus, prin luările de atitudine și activitatea lor, în perioada pregătirii și desfășurării campaniei lui Ștefan în aprilie 1457, au făcut ca raportul de forțe să încline definitiv în favoarea tânărului domn. Anume atitudinea favorabilă a acestui grup față de Ștefan, l-a încurajat și l-a determinat să întreprindă campania din primăvara anului 1457.

Ceilalți 9 boieri demnitari din cei 18 membri care au fost incluși în prima componență a Sfatului domnesc al lui Ștefan (8 septembrie 1457), formau cel de-al *II grup*, din care făceau parte adepții, susținătorii direcți ai tânărului Ștefan:

1. Vlaicul, al 5-lea în prima componență a Sfatului domnesc al lui Ștefan;
2. Iliș (Modruz), pârcălab de Suceava, al 8-lea;
3. Petru Ponici, pârcălab de Suceava, al 9-lea;
4. Ciopei, pârcălab de Neamț, al 10-lea;
5. Oțel, al 11-lea;
6. Isaia postelnic, al 15-lea;
7. Stanimir vistiernic, al 16-lea;
8. Zbiera stolnic, al 17-lea;
9. Tador ceașnic, al 18-lea.

Pentru a vărsa mai multă lumină asupra acestui grup, prezentăm mai jos scurte informații despre fiecare boier în parte:

Vlaicul [91, 97, p. 147-189], fiind unchiul dinspre mamă al lui Ștefan, era printre susținătorii lui Bogdan al II-lea, când acesta a întreprins, în 1449, acțiunea reușită de obținere a scaunului domnesc al Moldovei. El figurează o singură dată în Sfatul domnesc (13 iunie 1451) [19 b, doc. 11] al lui Bogdan al II-lea, dar după moartea acestuia dispare de pe arena politică și reapare o dată cu urcarea în tronul țării a lui Ștefan și este inclus în prima componență a Sfatului domnesc al nepotului său. Pan Vlaicul apare pe poziția a 5-ea în sfat, de altfel acesta este locul cel mai înalt ocupat de vreun demnitar din partida lui Ștefan, în rang de pârcălab de Cetatea Albă. Ulterior, până la sfârșitul vieții (vara anului 1484), pan Vlaicul a rămas permanent în Sfatul domnesc și a mai deținut dregătoriile de pârcălab de Hotin (1467-1476) și de Orhei (1481-

1484). În anii 1479-1484 a urcat în vârful piramidei Sfatului domnesc al lui Ștefan cel Mare, fiind primul sau al doilea sfetnic.

Iliaș (Modruz), pârcălab de Suceava, nu a făcut parte din vreun Sfat domnesc până la Ștefan. Apariția sa, chiar în prima componentă, din 8 septembrie 1457, a Sfatului noului voievod, ne-a determinat să-l considerăm adept al lui Ștefan, fapt pentru care domnul i-a încredințat destul de înaltul al 8-lea loc și de fapt al doilea, după Vlaicul, dintre adepții săi, împuternicindu-l cu dregătoria de pârcălab de Suceava împreună cu Petru Ponici. Iliaș face parte din Sfat până la 12 ianuarie 1460 [19b, doc. 89], dată după care dispare din izvoarele vremii, fapt care ne-a determinat să credem că el a decedat. Faptul că Ștefan i-a acordat rangul de pârcălab al cetății de scaun pare să ne vorbească despre aceea că domnul avea mare încredere în el.

Petru Ponici [220, p. 283-284] doar într-un singur episod apare în Sfatul domnesc al lui Alexandrel voievod [19 b, doc. 33]. Reapare în acest organ al puterii chiar în prima componentă a lui Ștefan, în rang de pârcălab de Suceava, și se menține în Sfat până la 1466 [19 b, doc. 140]. Aceste informații ne-au determinat să-l considerăm susținător al lui Ștefan. Faptul că împreună cu Iliaș a fost numit în dregătoria de pârcălab la Suceava ne face să credem că ei au participat activ, manifestându-se ca militari, în organizarea și efectuarea campaniei din aprilie 1457 contra lui Petru Aron.

Ciopei [220, p. 264] a fost promovat de Bogdan al II-lea, care l-a inclus la 31 iulie 1451 în Sfatul său domnesc pe poziția a 6-a în rang de postelnic [19 b, doc. 13], aceasta fiind prima și unica sa mențiune în documentele de până la Ștefan. Reapare în sfat la 8 septembrie 1457 al 10-lea, în rang de pârcălab de Neamț, dată după care dispare din izvoarele vremii.

Oțel (Oloveco, Oloveanco) [19 b, doc. 67,70] de asemenea a fost promovat pentru prima dată în Sfatul domnesc în domnia lui Bogdan al II-lea. La prima sa mențiune figurează în dregătoria de vornic, fiind al 8-lea la număr (11 februarie 1450) [20, doc. 300]. În ultimul an de domnie a lui Bogdan al II-lea este ridicat pe a doua poziție în Sfat (13 iunie, 31 iulie 1451) [19 b, doc. 11, 13], devenind una din figurile centrale din anturajul lui Bogdan al II-lea. Reapare în Sfatul domnesc abia sub Ștefan (8 septembrie 1457), al 11-lea la număr din cei 18 boieri. Face parte din Sfat până la 12 aprilie 1458, dată după care se retrage din viața politică, dar nu dispare, deoarece în 1463 [19 b, doc. 115] Ștefan voievod întărește o danie (satul Motișești și o poiană) a lui Oțel, și a fiicei sale Cârstina, lui Herman, nepotului de frate al celui dintâi. Alexandru Gonța [132, p. 455] și Nicolae Stoicescu [220, p. 282] îl identifică cu Mihail Oțel, care apare în izvoarele vremii la 11 aprilie 1436 în calitate de grămătic. Dacă aceasta identificare corespunde realității, atunci retragerea sa din sfat, după 1458, se poate datora și vârstei sale înaintate.

Isaia [220, p. 276-277] debutează pentru prima dată în calitate de postelnic în Sfatul domnesc al lui Ștefan din 8 septembrie 1457, fiind al 15-lea. Între 1458-1464 va deține

dregătoria de pârcălab de Neamț și cea de vornic (între 1465-1470). La 1457, la urcarea pe tron a lui Ștefan, Isaia trebuia să fi fost deja căsătorit cu Sora (una din surorile lui Ștefan cel Mare), dacă tânărul voievod l-a plasat în sfatul său domnesc și i-a încredințat totodată și înalta dregătorie de postelnic. Probabil, Isaia s-a căsătorit cu sora lui Ștefan după 1451, dar înainte de 1457, poate în pribegie. Dacă ar fi fost căsătorit înainte de 1449 sau în domnia lui Bogdan al II-lea, la sigur ar fi fost adus în Sfatul domnesc al acestuia ori ar fi fost ridicat în vreo dregătorie ca rudă apropiată a domnului.

Stanimir a fost promovat, de asemenea, pentru prima dată, în Sfatul domnesc de Ștefan voievod (8 septembrie 1457), încredințându-i-se totodată și înalta dregătorie de vistiernic, pe care a deținut-o până la 12 ianuarie 1460 [19 b, doc, 65-67, 70, 89], dată după care dispare din izvoarele vremii.

Zbiera [220, p. 289-290] era unul dintre tinerii boieri, promovat pentru prima dată în Sfatul domnesc de Ștefan (8 septembrie 1457), încredințându-i-se dregătoria de stolnic. În această domnie el a cunoscut o strălucită și îndelungată carieră, deținând ulterior înalte dregătorii de vornic, de pârcălab de Cetatea Albă, rămânând permanent în Sfatul lui Ștefan, iar după moartea lui Vlaicul (1484) el va fi ridicat pe prima poziție în Sfat, în care se va menține până la 14 martie 1489, dată după care, probabil, se stinge din viață. A fost omul de încredere al lui Ștefan, care l-a slujit cu devotament timp de 32 de ani.

Tador (Toader) este de asemenea un boier promovat pentru prima dată în Sfatul domnesc de către Ștefan (8 septembrie 1457), fiind ridicat la rang de ceașnic. A fost alături de Ștefan în Sfatul domnesc până la 22 aprilie 1462 [19 b, doc. 65-104]. Este greu de identificat personalitatea lui Tador ceașnic, deoarece în perioada cercetată activează câteva persoane cu același nume (*Tador Moicescul*¹, *Tador sulger*²). După câte se pare Tador ceașnic este o cu totul altă persoană decât ultimii doi, fiind pentru prima dată promovat în structurile înalte ale puterii de stat de către Ștefan. Această identificare ar reieși, după opinia noastră, din faptul că Tador ceașnic, alături de alți trei boieri (Isaia postelnic, Stanimir vistiernic și *Zbiera* stolnic), au făcut parte din grupul de persoane foarte apropiate și foarte devotate tânărului voievod, care au fost

¹ Acest demnitar figurează în documentele vremii nu numai cu numele său propriu Tador, dar și specificându-se de fiecare dată că era fiul lui Moica sau Moicescul: *Tador Moica* din 5 iunie 1449 din domnia lui Alexandru vv (19 b, doc. 4), *Tador Moicescul* din Sfatul domnesc a lui Bogdan al II-lea din 13 iunie 1451 (Ibidem, doc.11), Teodor Moica din 1452 (Ibidem, doc.16), *Tador Moica* sau *Moicescul* din 21 dec. 1452 – 1 ian.1454, din domnia lui Alexandru vv. (Ibidem, vol. II, doc.22-26, 32, 33, 35, 39), „*pan Moica și fratele lui pan Toader*” și *Tador Moicescul* din domnia lui Petru Aron vv. (Ibidem, doc.58, 59). Pornind de la faptul că Tador Moicescul nu mai apare în ultimele componente ale sfatului din 13 și 30 iunie 1456 a lui Petru Aron și nici în cele a lui Ștefan putem admite că el s-a retras din viața politică sau poate chiar a decedat.

² Acesta, după câte se pare era o persoană, pe care Petru Aron a încercat să o promoveze în perioada unor mari frământări, când era modificată frecvent componența Sfatului (13 iunie 1456 (19 b, doc. 60), dar care nu a reușit să se mențină în structurile de vârf ale puterii. Numărul persoanelor cu numele de Tador fiind destul de mare în izvoarele din această perioadă și de aceea identificarea lor se complică din cauza zgârceniei informațiilor.

promovate pentru prima dată în înaltele dregătorii de la curtea domnească de către Ștefan din rândurile noilor tineri boieri. Or, precum se știe, rangurile boierești de postelnic, vistiernic, stolnic și ceașnic făceau parte din dregătoriile deținătorii cărora aveau tangență nemijlocită cu viața personală cotidiană a voievodului. De activitatea lor depindea în mare măsură nu numai aprovizionarea curții domnești și a voievodului cu toate cele necesare, controlul asupra finanțelor vistieriei domnești, dar și securitatea personală a domnului.

Examinând atent cariera acestor 9 boieri din a II-a grupare ștefaniană (Vlaicul, Oțel, Ciopei, Iliș, Petru Ponici, Isaia, Stanimir, Zbiera și Tador), observăm că, din rândul acestora, se disting la fel *două subgrupe*:

- *din prima subgrupă* fac parte boierii susținători ai lui Bogdan al II-lea, care au participat la campania din 1449, când acesta a luat tronul, și au fost promovați pentru prima dată în Sfatul domnesc de către acest domn. Dintre aceștia fac parte Vlaicul, Oțel și Ciopei. Faptul că acești trei boieri nu au făcut parte din nici o componentă a Sfatului domnesc după căderea lui Bogdan al II-lea și nu apar în izvoarele vremii (la sigur din cauză că nu s-au aflat în țară) și au reapărut chiar în prima componentă din Sfatul domnesc din 8 septembrie 1457 al lui Ștefan, ne face să credem că ei, ca boieri fideli lui Bogdan al II-lea și ai fiului său Ștefan, asociat la domnie, s-au refugiat cu acesta din urmă peste Carpați, urmându-l și susținându-l în toate acțiunile sale de luare a tronului în anul 1457.

Deși nu au făcut parte din Sfatul domnesc al lui Bogdan al II-lea, acestei subgrupe i s-a alăturat la sigur și Isaia, cumnatul lui Ștefan, care la fel s-a aflat în pribegie și a participat la toate acțiunile lui Ștefan, încredințându-i-se, în 1457, dregătoria de postelnic și un loc în Sfatul domnesc al acestuia. Anume acești patru boieri (Vlaicul, Oțel, Ciopei și Isaia) au constituit, după noi, grupul celor mai fideli adepți ai lui Ștefan după moartea tatălui său.

- *din a doua subgrupă* au făcut parte boierii care au aderat sau care au fost atrași mai târziu în partida lui Ștefan și pe care îi categorisim drept „boieri noi”. Aceștia nu au făcut parte anterior din Sfatul domnesc, fiind promovați în această structură pentru prima dată de către Ștefan la începutul domniei sale. Pentru anumite merite în fața tânărului voievod acești cinci boieri: Iliș, Petru Ponici, Stanimir, Zbiera și Tador, au fost promovați, probabil, în Sfatul domnesc, dintr-un număr mult mai mare de pretendenți, încredințându-li-se totodată și înalte dregătorii, cum ar fi cele de pârcălabi de Suceava (lui Iliș și Petru Ponici); lui Stanimir - cea de vistiernic; lui Zbiera - cea de stolnic și lui Tador - cea de ceașnic. Cu siguranță ei trecuseră în tabăra lui Ștefan ceva mai înainte de 1457 și au participat activ la pregătirea și desfășurarea acțiunii din primăvara acelui an, fie că s-au ocupat de formarea steagurilor de oaste, a unităților din ținuturile Țări de Jos, fie că au avut alte misiuni.

După câte se pare, numărul par de 18 boieri ai noului sfat nu era ales întâmplător, deoarece el trebuia să reflecte corelația de forțe a două grupări boierești - 9 : 9, adică 9 din fostele componente ale sfatului lui Petru Aron (*I grup*) și 9 din tabăra lui Ștefan (al *II-a grup*). Astfel, examinarea componenței primului Sfat domnesc al lui Ștefan (8 septembrie 1457) arată că ea includea reprezentanții de seamă a două mari grupări boierești:

3.2. Tabelul 1. Corelația de forțe în prima componență a Sfatului domnesc

I grup (9 persoane) <i>boieri din tabăra lui Petru Aron</i>		II grup (9 persoane) <i>boieri din tabăra lui Bogdan al II-lea și a lui Ștefan</i>	
Subgrupa I	Subgrupa II	Subgrupa I	Subgrupa II
boierii din ultima componență a Sfatului domnesc (30 iunie 1456) al lui Petru Aron	boierii din sfaturile anterioare (8 și 13 iunie 1456) ale lui Petru Aron	boierii refugiați cu Ștefan	„boierii noi”, din tabăra lui Ștefan
1. Cozma al lui Șandru, 2. Manoil Grecul 3. Oană Julici, 4. Petru pârcălab 5. Micu Crai	1. Coste Orăș 2. Goian 3. Hodco al lui Crețu 4. Stețco al lui Damăncuș	1. Vlaicul 2. Ciopei 3. Oțel 4. Isaia	1. Iliăș (Modruz) 2. Petru Ponici 3. Stanimir 3. Zbierea 5. Tador

S-ar putea crede că, atât numărul și persoanele incluse în primul sfat, cât și poziția pe care a ocupat-o fiecare dintre ele a fost mai mult formală, întâmplătoare și că ar fi fost întocmită din mila domnului, cum a găsit el de cuviință după luarea Scaunului. Analiza pe care am încercat să o prezentăm mai sus arată contrariul. Fiecare demnitar și fiecare poziție, se vede clar, a fost discutată și negociată cu cea mai mare atenție. În caz contrar nu vedem cum ar putea fi explicat echilibrul absolut de forțe reprezentat în acest sfat. Cu atât mai mult că, acest echilibru a fost atins și prin acordarea locurilor de frunte boierilor cu experiență din fostele sfaturi ale lui Petru Aron (primele 4 poziții) și celei de-a doua grupări (a lui Ștefan), deși i-au revenit în sfat doar pozițiile de la a 5-a în jos, în schimb, acestei grupări i s-au rezervat dregătoriile militare cele mai importante, cum ar fi cea de pârcălab de Suceava, Neamț și Cetatea Albă, precum și cele mai apropiate de anturajul domnului: de vistier, postelnic, stolnic și ceașnic. Prin aceeași componență, Ștefan a reușit să îmbine și să unească într-o singură voință experiența dregătorilor

în vârstă cu energia boierilor tineri. Și dacă boierii în vârstă au ocupat principalele poziții în sfat, apoi boierii tineri din anturajul voievodului au ocupat demnitățile legate de activitățile practice de la curte și în diriguirea celor mai importante cetăți.

Urmărind în linii mari derularea evenimentelor, observăm că deși ulterior componența Sfatul domnesc, precum și deținătorii de înalte dregătorii puțin câte puțin sau schimbat, echilibrul de forțe la care s-a ajuns la începutul domniei lui Ștefan s-a menținut încă multă vreme până când voievodul a devenit pe deplin stăpân pe situație. De aceea, în primii ani de domnie, politica lui Ștefan cel Mare față de boierime este într-adevăr „o expresie a dorinței acestuia de a-i câștiga” de partea sa, precum consideră Emil Vârtosu, dar nici de cum „o abdicare a domnului de la drepturile sale, un moment de slăbiciune față de pretențiile marilor feudali” [258, p. 424-425; 85, p. 200], „...o concesie de ordin politic, o abdicare parțială a lui Ștefan cel Mare de la drepturile sale de domn și de suzeran feudal”, „un privilegiu pe care marea boierime moldoveană l-a obținut de la puterea centrală” [260, p. 151], precum arată același istoric, ci în viziunea noastră, o politică plină de negocieri, cedări reciproce ajungându-se la un compromis rezonabil dintre Ștefan cel Mare, pe de o parte, și înalții demnitari, pe de altă parte, ca în final să ajungă precum arată Maria Magdalena Székely, la consolidarea în scaun, la o organizare mai bună a țării în vederea întăririi instituțiilor și refacerii veniturilor țării [224, p. 312].

În așa fel după noi [104], a fost desemnată de către tânărul voievod o componență optimală a Sfatului domnesc, care reprezenta în final echilibrul de forțe la care s-a ajuns între cele două mari grupări boierești. Acestea reprezentau principalele forțe politice interne: pe de o parte, demnitarii din fostul anturaj al lui Petru Aron, în frunte cu Cozma al lui Șandru, iar pe de altă parte, gruparea lui Ștefan, în frunte cu Vlaicul. În felul acesta, s-a ajuns la un echilibru de forțe aproape ideal între cele două grupări. Fiind atins acest compromis [103], Ștefan a avut răgazul să-și consolideze poziția în scaun și să stabilizeze situația (procesul a durat din aprilie până în septembrie 1457) atât la curtea domnească, cât și în întreaga țară, precum și la cetățile-cheie Suceava, Neamț și Cetatea Albă, care au trecut sub controlul oamenilor săi fideli. A cui poate fi meritul atingerii acestui compromis politic? Să fi fost o primă sclipire de genial om politic a tânărului Ștefan, care a știut să joace pe interesele grupărilor boierești și să adune în jurul său cele mai sănătoase și cele mai reprezentative forțe politice ale vremii? Sau aceasta s-a datorat înțelepciunii și experienței de viață a bătrânilor boieri și demnitari ai țării, pe care a reușit să-i adune în jurul său Ștefan. Mai curând a fost o îmbinare fericită a maturității politice, de care a dat dovadă tânărul voievod, cu înțelepciunea boierilor reprezentați în Sfat.

Consolidarea puterii lui Ștefan s-a datorat nu numai atragerii în orbita intereselor sale și a țării, a celor două puternice grupări boierești, dar și altei forțe interne - a boierilor mici și mijlocii (care nu făceau parte din structurile centrale de stat), mai ales a celor din ținuturile Țării de Jos.

Poate aceasta avea în vedere autorul *Cronicii moldo-germane* când scria despre evenimentele din aprilie 1457 că Ștefan s-a ridicat cu „țările de jos”. Însăși faptul că oastea cu care a dat bătălia hotărâtoare număra peste șase mii de oameni (număr considerat de cercetători destul de mare pentru acele vremuri) [89, p. 8] poate să ne vorbească despre aceea că Ștefan și gruparea sa boierească a reușit să ridice sub arme nu numai cete din ținuturile de baștină ale părinților săi [12, p. 6-16; 206, p. 178, 106, p. 39-40, 89-92], dar și din altele, cum ar fi cele dintre Prut și Nistru, care indiscutabil făceau parte din „țările de jos” [16, p. 28].

La aceste forțe interne, pe care Ștefan le-a atras de partea sa, se adaugă și Biserica în frunte cu mitropolitul Teoctist, fapt consemnat de Grigore Ureche în *Letopisețul* său. Probabil, mitropolitul nu numai a fost informat în privința intenției lui Ștefan, dar a și fost obținută promisiunea sa de a-l susține. Despre aceasta ne vorbește faptul că înaltul ierarh, precum arată cronica, nu a așteptat sosirea noului voievod în cetatea de scaun, unde urma să fie uns ca domn, ci i-a ieșit înainte la Câmpia Direptății [40, p. 83]. Cu toate că, după cum afirmă N. Grigoraș, Ștefan nu era privit cu simpatie de înaltul cler, care, probabil, se împăcase cu domnia lui Petru Aron [151, p. 200]. Pe de altă parte, Teoctist mai înțelegea că, în caz dacă tânărul voievod va lua tronul, ar putea să nu mai fie acceptat în scaunul său arhieresc. Or, precum arată D. Cantemir, care pornea de la niște realități mai vechi, pe orice „... mitropolit, pe episcopi, pe arhimandriți, pe egumeni ... dacă au făcut vreo nedreptate, sau ceva care ar putea păgubi poporul, sau au pus la cale ceva contra domnitorului sau statului (anume astfel, putea fi interpretată de către Ștefan rămânerea în Suceava a mitropolitului, pe când se da lupta decisivă pentru luarea tronului - n. n.), domnul poate fără nici o opreliște și fără consimțământul Patriarhului din Constantinopol să-l scoată din scaun și din rangul lor” [4, p. 192].

De rând cu aceștia de partea lui Ștefan au trecut și l-au susținut diferite persoane, oameni de la curte, care îndeplineau diferite slujbe mărunte. Unii dintre ei au fost promovați încă de tatăl său Bogdan al II-lea și slujindu-i cu credință, Ștefan și cei din anturajul său nu i-au uitat și au căutat să-i atragă de partea lor și să-i ridice chiar uneori în înalte dregătorii de la curte. Prin asemenea acțiuni de păstrare a slujbașilor mărunți în funcții, noul domn a creat, chiar de la urcarea în scaun, o stare generală de încredere la curtea domnească [257, p. 99]. Drept exemplu în această privință poate servi scriitorul de acte din cancelaria domnească Ioan Dobrul, care apare pentru prima dată la 27 iulie 1448 în domnia lui Petru al II-lea cu numele de „Dobruleț” [19 a, doc. 282]. În aceeași calitate el apare și în domnia lui Bogdan al II-lea (13 septembrie 1451) [19 b, doc. 13]. Dobrul a continuat să rămână în această slujbă și sub alți domni înainte de Ștefan, pentru ca în actul din 5 iunie 1456 [19b, doc. 58] să fie întâlnit cu titlul boieresc de „pan”, ceea ce ar însemna că el și-a consolidat poziția în înalta societate. Dispariția sa din ultimele acte emise sub Petru Aron ar putea din nou să ne vorbească de trecerea sa în tabăra lui

Ștefan, dacă în scurtă vreme după luarea Scaunului domnesc de către tânărul voievod Dobrul apare în înaltul rang de logofăt (8 septembrie 1457) [19 b, doc. 65]. În felul acesta el deveni alături de Isaia postelnic, Stanimir vistiernic, Zbiera stolnic și Tador ceașnic unul dintre dregătorii cei mai apropiați - deținători de funcții înalte pe lângă Ștefan. Pan Ioan Dobrul a rămas logofăt, iar uneori și membru al Sfatului [19 b, doc. 131, 135] în serviciul domnului până la 5 februarie 1468 [19 b, doc. 151], dată după care dispare din documentele vremii.

În așa fel, observăm că în plan intern, atât în preajma, cât și imediat după luarea scaunului domnesc, Ștefan a reușit să-și asigure o susținere destul de largă, ceea ce i-a determinat succesul în prima sa acțiune militaro-politică și consolidarea la tron în primii ani de domnie. Aceasta i-a dat posibilitate să porceadă la rezolvarea altor probleme importante, cum ar fi recunoașterea internațională a urcării sale în Scaun, rechemarea boierilor fugari, recuperarea cetăților Hotin și Chilia ș. a.

Prin urmare, din cele arătate mai sus, reiese că tânărul domn Ștefan a reușit să depășească multe din conflictele interne, rivalitățile dintre diferitele grupări boierești și să închege în jurul său un Sfat reprezentativ. Aceasta însemna că Ștefan a reușit în scurtă vreme să facă grupările boierești mai receptive, mai tolerante una față de alta, oferindu-le reale posibilități de împăciuire și unire a forțelor în fața unor iminente primejdii din afară.

Examinarea atentă a componenței Sfatului domnesc, atât din ultima domnie a lui Petru Aron, cât și cea de la începutul domniei lui Ștefan cel Mare, arată că repartizarea locurilor în Sfatul noului domn a fost efectuată prin negocieri, atât până, cât și după urcarea în scaun a tânărului voievod.

În maniera în care a fost pregătită și realizată acțiunea din primăvara anului 1457, compromisul la care s-a ajuns în formarea Sfatului domnesc către toamna aceluiași an, se întrezărește, după noi, încă de pe atunci talentul politic și militar înnăscut al lui Ștefan cel Mare, capacitatea sa de mare diplomat și priceperea de a selecta și de a se înconjura de demnitari pricepuți în treburile țării.

3. 3. Înălții demnitari în primii ani de domnie a lui Ștefan cel Mare (1457-1467)

Întrucât Ștefan vodă avu dintru început norocul ca marile puteri vecine să-și caute de treburile lor, fie ocupate în războaie, fie de problemele interne, puțin câte puțin, situația în țară reveni treptat pe un fâgaș pașnic, ceea ce a dat posibilitate să crească activitățile economice, să se învioreze meșteșugurile și negoțul. În scurtă vreme s-au adresat către voievod negustorii din Brașov (toamna lui 1457 și la 13 martie 1458) [23 b, p. 259-260, 261-265; 129, p. 61] și din Liov (3 iulie 1460) [23 b, p. 273; 270, p. 58], pe atunci mari centre meșteșugărești și comerciale din Transilvania și Țara Leșească, pentru a li se renova privilegiile comerciale de desfacere a

mărfurilor în orașele și târgurile Țării Moldovei, dar și permisiuni de a tranzita Moldova cu caravanele lor de mărfuri spre marele centre comerciale din Balcani, Crimeea și Orientul Apropiat.

După examinarea transformărilor efectuate în Sfatul domnesc și în alte structuri ale puterii de stat după luarea Scaunului de către Ștefan cel Mare, în compartimentul de față ne propunem să examinăm sub aspect numeric și nominal schimbările efectuate de voievod în aceleași sfere elitare în primii zece ani de domnie până după bătălia de la Baia din 15-16 decembrie 1467, precum și să scoatem în relief relațiile voievodului cu înalții demnitari.

Totalizând într-un fel cele arătate în compartimentele precedente, dar și continuând observațiile noastre asupra totalității de documente păstrate din prima parte a domniei lui Ștefan cel Mare constatăm că spre deosebire de tatăl său Bogdan al II-lea, care în luptele de luare a tronului din 1449, după cum se arată în Letopiseț „... a omorât o mulțime din panii lui [Alexăndrel vv.- n.n.]: Oancea logofăt, Costea Andronic și mulți alții au fost omorâți...” [25, p. 7, 15], Ștefan cel Mare nu a recurs la represalii, răfuiei față de marea boierime, ci a luat cursul spre o politică pașnică de compromis și împăciuire între fostele tabere rivale. Urmând această nouă politică de compromis constatăm că în priii ani de domnie au loc schimbări pe acelașii fâgaș pașnic sub aspect numeric și nominal în Sfatului domnesc. Astfel, după cum am observat mai sus, în anii 1457-1458 numărul membrilor Sfatului domnesc tinde să crească de la 12-20 până la 22-28, cunoscând apogeul la 12 septembrie 1464 când în Sfat sunt trecuți 36 membri [19 b, doc. 123]. Lesne observăm că acest număr maximal este o excepție de la tendința arătată mai sus și poate fi explicată ușor prin faptul că în actul de vânzare-cumpărare boieri „mari și mici, bătrâni și tineri” la care s-au adăugat și 5 fețe bisericești datorită faptului că însuși Întâi stătătorul Bisericii moldave, fiind vorba de Teoctist, vindea o moșie a Mitropoliei. Această tendință de creștere numerică a Sfatului domnesc poate fi explicată pe de o parte, prin măsurile de consolidare a puterii voievodale, prin atragerea unui număr mai mare de susținători printre sfetnici, iar pe de alta parte, ar putea fi la mijloc presiunea mării boierimi asupra domnului în scopul de a avea acces în număr tot mai mare în sferele înalte ale puterii de stat. Ștefan cel Mare a încercat să depășească această presiune prin lărgirea Sfatului domnesc, dar după cum s-a dovedit mai târziu calculul a fost greșit, căci ceea ce s-a întâmplat către finele anului 1467 în timpul campaniei lui Matia Corvin în Moldova și imediat după aceasta, ne face să considerăm mai plauzibilă a doua fațetă a lucrurilor.

De asemenea în aceiași primă perioadă, cu ocazia unor procese de judecată, de încheiere a unor tratate internaționale și la întocmirea unor adresări scrise către boierii pribegi Ștefan cel Mare se asigura de prezența unui număr mult mai mic de membri ai Sfatului domnesc: de la 5-8 [19 b, doc. 100, 101] până la 10-13 demnitari [19 b, doc. 66, 89].

În prima perioadă de domnie a lui Ștefan cel Mare, în viața politică a Țării Moldovei se impun un șir de noi personalități. Din documentele vremii am desprins numele înalților demnitari și mari boieri cum ar fi prim-sfetnicii Cozma al lui Șandru, Manoil Grecul, Duma lui Brae, Stanciul Marele, boieri în Sfatul domnesc Costea Orăș, Hodco al lui Crețu, Șandru Tolocico de la Dorohoi, Lazea Pitic, logofătul Ion Dobrul, vornicii Goian, postelnicul Crasnăș, pârcălabii Vlaicul, Iliăș Modruz, Petru Ponici, Isaia, Ion Buhtea, Ion Bucium, spătarul Seacăș, vistiernicii Stanimir și Ignatie Iuga, stolnicul Zbierea, comisul Ioan Buoreanul ș.a. dintre care unii vor activa în perioada cercetată de la 10 până la 30 și mai mulți ani [114].

După o primă așezare a înalților demnitari de la curte, în primul rând în Sfatul domnesc, de pe la cetăți și ținuturi, pentru a înclina pe deplin corelația de forțe în favoarea sa, Ștefan cel Mare înțelegea că trebuie să continue această activitate și în perioada imediat următoare. Scopul final în această direcție era să vadă instalați în dregătoriile centrale de la curte, în Sfatul domnesc și din provincii oameni devotați sie, care trebuiau selectați, atrași de partea sa, așa cum înțelegea el, din rândurile susținătorilor lui Petru Aron, din boierimea tânără dornică de afirmare și, nu în cele din urmă, dintre rudele sale apropiate.

În structurile centrale (Sfatul domnesc și înaltele dregătorii) voievodul continuă politica de renovare, de înprospătare a cadrelor, încât treptat rolul hotărâtor în formarea și constituirea unei clase politice, administrative și militare îi revine domnului Țării Moldovei.

O primă observație care se desprinde din analiza componenței Sfatului domnesc din primii ani de aflare în scaun al lui Ștefan cel Mare este aceea că o bună parte dintre înalții dregători erau persoane de vârstă înaintată cu o îndelungată carieră. Dintre aceștia, judecând după durata menținerii lor în structurile superioare ale puterii, sub mai mulți domni, înainte de Ștefan cel Mare, am putea să-i numim pe Cozma lui Șandru, Oană Julici, Petru pârcălab, Iliăș Modruz, Ciopei, Oțel, Stanimir și Tăutul, care după 12 aprilie 1457, s-au menținut doar scurtă vreme în Sfat, dar au jucat un rol important în consolidarea în scaun al noului domn, constituind un veritabil sfat al bătrânilor, al înțelepților care acumulasera o bogată experiență de viață, datorită cărora Ștefan cel Mare a reușit să creeze un climat împăciuitor în anturajul său apropiat. Această atmosferă a fost menținută în continuare după dispariția fizică a decanilor de vârstă, de altă generație de înalți dregători și sfetnici: Manoil Grecu, Vlaicul, Coste Orăș, Goian vornic, Hodco al lui Crețu, Micu Crai, Albul și Șandru Tolocico.

În paralel, cu această acțiune o altă problemă pe care urma s-o rezolve Ștefan cel Mare în raport cu marea boierime ținea de întoarcerea în țară a demnitarilor moldoveni în frunte cu marele logofăt Mihul, refugiați cu fostul domn în Polonia. Adresările lui Ștefan către boierii fugari, urmăreau scopul nu numai de a lichida un nucleu în jurul căruia putea să se coaguleze o nouă forță politică dușmănoasă lui, dar și să slăbească esențial forțele pe care se sprijinea Petru

Aron. În vederea rechemării boierilor fugari și reintegrării lor în structurile sale de stat, în scrisoarea din 13 septembrie [1457] către Mihul logofătul, Ștefan arăta că acesta „să vie la noi slobod și în bunăvoie și fără nici o piedică, cu toți frații săi și cu toate slugile sale, și cu toți cei care ar veni împreună cu dânsul, și cu toată averea pe care ar avea-o la sine, fiindcă te-am iertat și am alungat toată mânia și dușmănia din toată inima noastră. Și nu vom pomeni nici o dată, în veci, cât vom trăi, de vorbele și faptele trecute, ci te vom milui și te vom ține în mare cinste și dragoste, deopotrivă cu boierii noștri credincioși și cinstiți. Și satele, ocinile tale, pe toate ți le-am întors” [19 b, doc.66]. Asemenea demersuri au continuat și în anii următori, atât către Mihul, cât și către alți boieri pribegi (dintre care s-au păstrat doar cele adresate fostul mare logofăt), care în scurtă vreme au avut în bună parte efectul scontat. Deja la 13 februarie 1458 revin și sunt reasezați în Sfatul domnesc unii dintre boierii fugari (cu excepția lui Mihul, fost logofăt): pan Sin, Lazea Pitic și Hodco Știbor [19 b, doc. 70]. Bunăvoința cu care au fost tratați de către Ștefan cel Mare foștii demnitari reveniți în țară s-a reflectat deosebit de relevant în tratatul cu polonii semnat la Overcăuți (4 aprilie 1459) [30, p. 87-89], în care voievodul Moldovei recunoștea din nou toate drepturile boierilor pribegi, dacă aceștia reveneau în țară, dând pe această cale libertate boierilor de a se refugia sau repatria când găseau de cuviință, fără a fi învinuiți de „hiclenie” și de a-și păstra nestingherit averile.

Ulterior, în câteva rânduri, sunt atrași în Sfat, de partea lui Ștefan cel Mare, alți marii demnitari reveniți în țară, care anterior făcuse parte din Sfatul fostului domn: în 1460 - Duma lui Brae [19 b, doc. 62], Stanciul Marele, Coste al lui Dan și Ion Bucium [19 b, doc. 90, 92], cărora li se mai alătură în 1462 – Negrilă [19 b, doc. 103], în 1464 – Iațco Hudici [19 b, doc. 124] și în 1466 – Radu Gangur [19 b, doc. 131].

În urma acestor evenimente alți boieri revin în țară și balanța înclină tot mai mult spre acceptarea definitivă a lui Ștefan în scaunul Țării Moldovei, atât din partea boierimii locale, cât și din partea regelui Cazimir și a celor din anturajul său, ceea ce a slăbit mult poziția fostului domn și rival al lui Ștefan - Petru Aron, precum și a boierilor rămași cu Mihul logofăt în Polonia.

Boierii reveniți în țară îi înlocuiesc treptat, pe parcurs de circa zece ani, pe boierii în vârstă, care au figurat în primele componente ale Sfatului domnesc al lui Ștefan cel Mare. Or, dacă urmărim atent modificările din Sfatul domnesc cu începere de la Bogdan al II-lea și până în primii ani de domnie a lui Ștefan, observăm că pe măsură ce își încheiau rostul vieții înalții demnitari fideli tatălui său și sie, între care Ciopei pârcălab de Neamț (menționat ultima dată la 8 septembrie 1457 [19 b, doc. 65], probabil decedând în scurtă vreme, Mihail Oțel (Oloveanca) (după 12 aprilie 1458 se retrage [19 b, doc.70], † după 15 aprilie 1463 [19 b, doc.115]), Iliăș Modruz († după 12 ianuarie 1460 [19 b, doc. 89]) și Petru Ponici († după 28 august 1466 [19 b, doc.140]), pârcălabi de Suceava, locurile acestora în Sfat Ștefan le oferă boierilor din fosta tabăra

a lui Petru Aron, care între timp s-au mai repatriat (arătați mai sus), precum și susținătorilor săi din noua generație. Pe această cale are loc nu numai schimbul natural de generații a boierilor de vârstă înaintată cu demnitari mai tineri, dar și consolidarea treptată a Sfatului domnesc ca structură de stat, în care susținătorii domnului să devină treptat majoritari.

Prin asemenea măsuri ale voievodului în această perioadă se impun în prim planul activității politice un șir de personalități noi, necunoscute, din păturile mijlocii și mici ale boierimii, care probabil l-au susținut pe Ștefan cel Mare în campania din primăvara anului 1457. În afară de demnitarii atestați în primele componente ale Sfatului domnesc, apar în perioada imediat următoare pentru prima dată în aceeași structură pan Seacăș spătar (13 februarie 1458), Buhtea, Fetion, Ignatie Iuga vistiernic (5 septembrie 1458) și Tăutul (3 ianuarie 1459), Crasnăș și Pașco postelnici (5 sept. 1458 și 8 august 1461), Negrilă ceașnic (22 aprilie 1462), care fac parte dintre oamenii promovați de voievod. Unii dintre aceștia, alături de alți demnitari care au intrat în viața politică în primul an de domnie, fie că făcuseră parte din tabăra lui Petru Aron, fie din cea a noului voievod, vor face ulterior o strălucită carieră sub Ștefan cel Mare. Alături de asemenea demnitari cum ar fi Manoil Grecul, Stanciul Marele, Costea Orăș, Goian ș.a., care au cunoscut ascensiunea pe treptele înaltelor dregătorii în domniile anterioare, inclusiv în cea a lui Petru Aron, chiar din primii ani de domnie ai lui Ștefan cel Mare sunt promovate asemenea figuri noi cum ar fi pan Seacăș care va deține dregătoria de mare spătar până în 1469, fiind de altfel primul deținător al acestei dregătorii în epoca ștefaniană; pan Buhtea, mulți ani boier în Sfat și pârcălab de Chilia, se presupune că ar fi căzut în 1476 în bătălia de la Valea Albă; pan Ignatie Iuga care va conduce visteria domnească până în 1479 [114]. În același timp sunt promovați în ranguri înalte și alți boieri cum ar fi pan Crasnăș, care la 28 aprilie 1464 după o pauză de patru ani este plasat în înalta dregătorie de vornic, pe care o va deține până în 1467; Isaia cumnatul domnului ridicat în dregătorie de pârcălab de Neamț, apoi de Chilia și cea de vornic din 1468, Negrilă, deținând rangul de ceașnic până în 1470, deși au fost promovați în înalte dregătorii - nu au îndreptățit încrederea domnului, pomenindu-se în anumite momente critice în rândurile celor „hicleni” față de domn [16, p. 29; 143, p. 64-65].

Judecând după documentele interne și cele cu destinație externă, spre deosebire de Radu Rușetti, care afirmă că în primii cinci ani de domnie activitatea lui Ștefan cel Mare a fost deosebit de limitată și că el aproape că nu a ieșit din Suceava [211], cât ne privește, constatăm că dimpotrivă, noul domn a manifestat un activism deosebit căutând să-și consolideze pozițiile în raport cu marea boierime nu numai în structurile centrale, dar și pe la ținuturi și cetăți, fiind atestat împreună cu sfetnicii săi în această perioadă nu numai în capitala țării, dar și la mănăstirea Adormirii din Piatra (8 septembrie 1457), la Târgul de Jos (7 aprilie, 31 august 1458), Overcăuți (4 aprilie 1459), Iași, (12 iunie 1459), Bârlad (5 decembrie 1460), mănăstirea Moldovița (1462)

și Bacău (15 mai 1462), unde emite acte domnești, dar și întreprinde acțiuni în vederea numirii și consolidării unor demnitari în târgurile și cetățile respective. În aceeași înlanțuire de activități de anvergură din această perioadă pot fi amintite căsătoria sa la 5 iulie 1463 cu Eudochia de Kiev [105], luarea la 23 ianuarie 1465 a Chilie; ctitorirea mănăstirii Putna în 1466 ș.a. În toate aceste acțiuni el s-a bucurat de prezența și susținerea permanentă a marii majorități a înalților demnitari.

Se pare că la fel ca și după luarea Chilie, unde a instalat imediat pârcălabii săi pe Isaia și Buhtea (ianuarie 1465) [17, p. 26, 62]; la luarea cetății Crăciuna, unde i-a numit pe Vâlcea și Ivenco pârcălabi (10 martie 1482) [27, p. 63], după cum întrevădem noi lucrurile, în aceeași manieră a procedat cu ocazia vizitelor sale la Târgul de Jos, Bârlad, Iași și Bacău unde instalează dregătorii săi de încredere. După câte se pare, atât la Iași, cât și la Bacău au fost promovați ca administratori ale acestor importante ținuturi frații domnului Cârstea și Ioan, or mai târziu (pe la 1495) nu întâmplător, Ștefan va înălța la Iași o biserică „Sf. Nicolae”, în pisană careia va ține numaidecât să arate că este înălțată „pentru pomenirea celor adormiți, unde sunt și părinții și fratele nostru” [205, p. 108]. De asemenea nu întâmplător după noi, atunci când s-a maturizat Alexandru, fiul lui Ștefan cel Mare, prin anii 80 al sec. al XV-lea lui i s-a încredințat administrarea ținutului Bacău, după ce încetă din viață fostul administrator, fiind vorba, probabil, de un alt frate al voievodului, cei drept de astă dată nu Ștefan, ci Alexandru înălță aici o biserică în 1491, în pisană careia el apare în rang de voievod [205, p. 90], adică de asociat la domnie. Aceste numiri, la Bacău și Iași, concordă pe deplin cu numirea unchiului Vlaicu încă din 1457 ca pârcălab la Cetatea Albă, apoi la Hotin și Orhei, după care a urmat și ridicarea în scaun de pârcălab la Neamț a lui Arbore cel Bătrân, pe care noi l-am identificat cu Ioachim, cel de-al treilea frate al domnului [110]. Astfel, după aceste instalări în posturi cheie pe la ținuturi și cetăți a celor mai apropiate rude Ștefan cel Mare a reușit să ia controlul asupra întregii țări.

În același timp nu putem nega faptul, că acțiunile tânărului domn erau stingherite de unii înalți demnitari, dar în același timp el încerca să-și fortifice pozițiile și prin asemenea ieșiri din cetatea de scaun însoțit de mulți dintre sfetnicii săi, care de voie - de nevoie trebuiau să-i recunoască puterea și să-l urmeze pe domn. Și mai mult se schimbă situația raporturilor dintre înalții demnitari și domn, în favoarea acestuia din urmă, începând cu 1459, când are loc prima expediție a lui Ștefan cel Mare în Polonia, în scopul prinderii lui Petru Aron; 5 iunie 1461 când „a lovit cu război ... Țara Secuiască” [17, p. 15, 28] și asediul Chilie din 22 iunie 1462 [17, p. 16, 29], acțiuni în care mulți dintre demnitarii de toate rangurile, fie de la curtea domnească, fie de pe la cetăți și ținuturi s-au văzut nevoiți să-l susțină și să-l însoțească pe domn în primele campanii militare de după luarea tronului. Cu toate că ultima dintre aceste campanii a fost una nereușită (1462 de luare a Chilie), totuși, după aceasta nu s-a constatat nici o mișcare ostilă

sesizabilă față de domn, întrucât, atât în Sfatul domnesc, în mediul curții, în cetățile principale ale țării au rămas aceiași dregători.

În același timp (2 martie 1462), probabil, sub presiunea sau poziția argumentată a boierilor moldoveni nu numai domnul Moldovei încheie un tratat de închinare și credință regelui Cazimir al Poloniei [37, doc. 87], dar și marii boieri ai țării (adică înalții dregători și sfetnici) au ținut numaidecât să-și exprime poziția lor față de Coroana polonă și să facă legământ de credință față de același rege [37, doc. 88], ceea ce ar însemna că cele două structuri ale puterii moldave, pe de o parte domnia, iar pe de alta, înalții demnitari de stat, își coordonează, ba chiar își armonizează pozițiile în plan de politică externă. Întrucât în acest din urmă act este exprimată părerea și poziția marii majorități a sfetnicilor, înalților demnitari și dregători, a înaltului cler ș.a., adică a majorității proștefaniene, care, după opinia noastră, se constituise către această dată, drept dovadă cităm din acest document in extenso: „Iată Noi, Teoctist, mitropolitul Moldovei, și cu toți boierii moldoveni, cu duhovnicii și cu mirenii, cu bogații și cu săracii, și cu toți sfetnicii domnului nostru Ștefan Voievod, ...bătrâni și tineri, și cu toată țara ... vom ținea (vom urmări și vom garanta. – n.n.) ca iubitul nostru domn Ștefan Voievod să fie credincios și plecat domniei sale craiul și Sfintei Coroane leșești; și-l vom sfătui cu stăruință, ca pe un milostiv domn al nostru, să rămână și să țină de același obicei ca bătrânii voievozi al Moldovei... ”. Din cele citate mai reiese clar că marii demnitari, înaltul cler dețineau pârghii importante de influență și de luare a deciziilor de către domn. Era o perioadă în care principalele decizii erau luate în Sfatul domnesc, deși în prezența voievodului, dar care încă nu avea cuvântul hotărâtor. În această perioadă Ștefan acumula experiența necesară în problemele de diriguire a țării, de activitate politică în plan extern ș.a. În aceste condiții rolul hotărâtor îl aveau boierii cei mai apropiați din anturajul său (Manoil Grecul, Vlaicul pârcălab, Goian Vornicul, Hotco Știbor ³, Duma Braevici ș.a.)⁴, ba poate și mamă-sa Maria-Oltea.

Un alt indiciu al consolidării grupării proștefaniene de înalți demnitari poate fi aceea că, treptat voievodul se dezice de serviciile atât de influentei altădată persoane, a logofătului Mihul [145]. Dacă în primii ani de domnie Ștefan cel Mare îi promitea lui Mihul logofăt și fraților săi după repatriere întoarcerea tuturor bunurilor (în total 50 posesiuni), apoi în 12 ianuarie 1460 de asemenea îi promite că îi va restitui moșiile, dar de astă dată cu condiția ca el „să prezinte privilegiile pe care le are pe aceste moșii” [19 b, doc. 152], ca mai târziu, printr-un salvconduct din 28 iulie 1468 nu Ștefan cel Mare se adresează boierului fugar, ci de astă dată îl iartă și-l cheamă din nou în țară la rugămintea personală a craiului leșesc și a „boierilor milostivirii sale”

³ Se pare că a căzut pe câmpul de luptă în timpul asediului Chilie din vara anului 1462, deoarece ulterior dispare total din documentele vremii.

⁴ Este vorba de boierii care au figurat printre primii în Sfatul Domnesc în primii ani de domnie ai lui Ștefan.

[183, p. 199], a „mitropoliților noștri, a boierilor mari și mici ...”, promițându-i de astă dată doar restituirea a trei sate (curtea sa de pe Siret și satele Pârtonoși și Onțești). Ba mai mult, precum arată în continuare voievodul „... dacă vom vedea că ne slujesc cu credință, le vom întoarce și altele ...” [19 b, doc. 152].

În strânsă concordanță cu politica sa de compromis Ștefan cel Mare efectuează treptat pe parcursul a zece ani, cu mare grijă și atenție schimbări anuale minimale în Sfatul țării, incluzând persoane noi după cum urmează: în 1458, februarie 13 două persoane - pan Seacăș spătar și pan Șendrică boier-sfetnic; în 1458, septembrie 5 - pan Buhtea boier-sfetnic; 1459, ianuarie 3 - pan Tăutul boier-sfetnic; 1459, iunie 12 - panii Radu Pisc boier-sfetnic și Stanciul Marele prim-sfetnic; 1460, aprilie 13 - panii Coste a lui Dan boier-sfetnic și Duma lui Brae prim-sfetnic; 1461, august 8 - pan Pașco postelnic; 1462, aprilie 22 - pan Negrilă ceașnic; 1464, septembrie 12 - panii Luca stolnic, Mircea ploscar, Neagu comis și Oanță Priseacă boier-sfetnic; 1464, noiembrie 2 - pan Iașco boier-sfetnic; 1465, martie 3 - pan Vasco Iachimovici boier-sfetnic; 1466, septembrie 15 - panii Oanță pârcălab la Cetatea Nouă și Radu Gangur boier-sfetnic; 1467, ianuarie 10 - pan Ivașco al lui Hrinco boier-sfetnic. Prin includerea acestor sfetnici noi, între care și dintre foștii refugiați, au dus către finele perioadei la schimbarea aproape totală a Sfatului domnesc în raport cu primele componente ale acestei structuri examinate în compartimentul anterior. În aceeași perioadă Ștefan cel Mare efectuează strămutări de la o poziție la alta în Sfat, de la o dregătorie la alta a unor demnitari: 1464, aprilie 28 - pan Crăsnaș din postelnic în vornic; 1465, martie 3 - panii Ioan Boureanul din comis în pârcălab de Neamț și Isaia din pârcălab de Chilia în vornic; 1465, aprilie 11 - panii Ion Bucium din boier-sfetnic și alt Isaia din pârcălab de Neamț, ambii în cel de pârcălabi de Chilia; 1466, august 29 - pan Buhtea din boier-sfetnic în pârcălab de Chilia. Astfel observăm că pe parcurs de circa 10 ani domnul a efectuat 19 schimbări de persoane în Sfatul domnesc, ceea ce a echivalat cu schimbarea treptată a întregii componente a acestei structuri de pe lângă voievod în comparație cu cele din 1457. Aceste modificări la care a recurs Ștefan în perioada examinată, deși la prima vedere destul de lente și inofensive, totuși se pare au trezit în cele din urmă anumite nemulțumiri și bulversări în rândurile marii boierimi dregătore, care vor ieși în evidență, se prea poate neașteptate pentru voievod, în timpul invaziei lui Matia Corvin în Moldova din toamna și iarna lui 1467.

Atât în primii ani de domnie, cât și până la sfârșitul primei perioade Ștefan cel Mare a apelat la serviciile înalților demnitari nu numai în exercitarea funcțiilor lor propriu-zise, dar și în misiuni diplomatice. Astfel în 1459 logofătul Ion Dobrul este trimis în Polonia fiind însărcinat să încheie pace cu regele Cazimir al IV-lea; în 1462 mai mulți demnitari participă la încheierea tratatului de închinare și credință regelui polon Cazimir de către Ștefan cel Mare [37, p. 171-172], cei dintâi semnând aparte și un Legământ de credință aceluiași rege [37, p. 173]; în 1468

sunt trimiși în solie în Polonia pârălăbul de Cetatea Albă, Stanciul și diacul, Toader Prodan ș.a. încât spectrul de activități și porunci domnești îndeplinite se amplifică.

3.4. Cosigilarea ca formă a continuării politicii de compromis

Precum am arătat în compartimentele de mai sus, Ștefan cel Mare a încercat și într-o anumită măsură a reușit prin compromisuri și cedări, atât față de înalții demnitari din țară, care au acceptat colaborarea cu el, cât și celor refugiați cu fostul domn Petru Aron, dar reveniți în țară, a reușit să se consolideze în scaun și să mențină o atmosferă de înțelegere. Cu toate acestea mai rămâneau suspiciuni și veleități ale boierimii, care înainta noi pretenții față de voievod în vederea ținerii acestuia sub un anumit control. Or, această boierime care obținuse mai multe drepturi și privilegii în perioada războaielor fratricide, mai continua să rămână destul de puternică și influentă, încât, deși în primii ani de domnie Ștefan cel Mare a reușit să depășească anumite dificultăți în relațiile cu înalții demnitari și boieri dintre foștii adepți ai lui Petru Aron, s-a văzut nevoit în continuare să persiste, să găsească noi soluții pentru menținerea echilibrului de forțe atins la începutul domniei. Una din soluțiile pe care le-a găsit Ștefan cel Mare în condițiile arătate mai sus a fost, după cum vom încerca să arătăm, procedura de cosigilare a documentelor oficiale emise de cancelaria domnească.

În istoriografia românească s-a observat de mai multă vreme că atât în Țara Românească, cât și în Moldova se întâlnește încă din ultimele decenii ale sec. al XIV-lea o tradiție definită de Emil Vârtosu drept „cosigilare”, conform căreia pe mai multe documente de ordin extern bilateral în raport cu Polonia și Ungaria erau atârinate nu numai pecetea mare sau mica a voievodului muntean sau moldovean, dar și mai multe sigilii atârinate ale unor înalți demnitari din anturajul lor [258, p. 408]. De exemplu, la 5 ianuarie 1393, Roman voievod împreună cu boierii săi din Suceava dau un act de omagiu în limba slavonă regelui Vladislav al Poloniei, la care alături de sigiliul mare domnesc, sunt atârinate și nouă sigilii boierești [13, p. 609]. Ulterior asemenea cazuri se întâlnesc frecvent în practica voievozilor moldoveni de până la Ștefan cel Mare, fiind cunoscute 20 documente cosigilate [258, p. 432-434]. În Țara Românească asemenea cazuri se întâlnesc mai rar. Un prim exemplu în această privință poate servi tratatul încheiat între Mircea cel Bătrân și același Vladislav al Poloniei la 17 mai 1411, la care sunt atârinate în afară de sigiliul mare domnesc, douăsprezece sigilii boierești [258, p. 409]. Cosigilarea documentelor externe și de către înalții demnitari „reprezintă consimțământul și garanția date de boieri, pentru respectarea angajamentelor luate de domn, seniorul lor, regelui Poloniei” [258, p. 418].

Se consideră, după noi destul de justificat, că această practică a fost preluată în Țările Române din cancelariile celor două regate vecine Polonia și Ungaria și trebuia să confere

documentelor mai multă legitimitate și garanție că vor fi respectate în tocmai, fiind vorba în primul rând, de tratate de omagiu, de fidelitate ș.a. Dar dacă, în Muntenia fenomenul a rămas caracteristic doar documentelor cu conținut internațional, apoi în Țara Moldovei această practică s-a extins și asupra actelor cu conținut intern.

Primul document intern în care este constatată practica cosigilării datează din 13 decembrie 1421, prin care Alexandru cel Bun împreună cu fiul său, Iliăș voievod, și cu aprobarea a 51 de boieri moldoveni, dă în folosință fostei sale soții, Ringaila-Ana, sora regelui Poloniei, pe timpul vieții ei, târgul Siret și Volhovățul, cu toate satele, cătunele, morile, iazurile și vămile care depind de acesta, adăugând suma de 600 de ducați de aur anual, la care sunt atârinate pe lângă pecetea mare a domnului și a fiului său Iliăș voievod, mai multe sigilii boierești dintre care s-au păstrat doar 38 [19 a, doc. 48]. Un alt caz reprezentativ se întâlnește la 5 iunie 1456 când Petru voievod împreună cu Sfatul domnesc, cu mitropolitul Teoctist și toți panii, de la mare până la mic, hotărăsc să accepte, temporar, darea de 2000 de zloți ungurești cerută de turci, la care erau aplicate 9 peceti, între care una a domnului, iar celelalte ale boierilor, din care s-a păstrat numai una [19 b, doc. 58]. În legătură cu acest act, istoricul Emil Vărtosu, consideră că „puterea boierilor sau a unora dintre boieri – puterea economică, socială și politică – putere al cărei ascendent crește din ce în ce mai mult sub urmașii lui Alexandru cel Bun, ajunge la o culme în domnia lui Petru (Aron.- n.n.) voievod”, când boierimea își impune voința, având loc schimbarea modului de validare a celor stipulate în act, socotind că sigiliul domnului nu este în de ajuns pentru validarea actului și la acesta vor fi atârinate nouă sigilii a boierilor cogaranți. În ambele cazuri este vorba de situații cu totul aparte și pentru mai multă garanție s-a recurs la exercitarea aceleiași practici de cosigilare a documentelor la care se recurgea cu ocazia emiterii actelor cu caracter extern, pentru a da o mai mare garanție celor stipulate în actele arătate. Drept garanți erau marii boieri și demnitari, care, drept dovadă de aprobare și confirmare, își aplicau pecetile personale.

Proporții deosebit de mari a căpătat fenomenul cosigilării documentelor cu conținut intern în domnia lui Ștefan cel Mare. Fenomenul a fost observat și interpretat de mai mulți cercetători. Astfel, Gh. Ghibănescu, considera că asemenea documente „erau în uz pentru a se da mai mare autoritate actului” [123, p. XC, XCI] emis; N. Grămadă vedea în aplicarea sigiliilor boierești alături de cel domnesc, drept martori, care „chezășiau în același timp îndeplinirea în tocmai a dispozițiilor de drept ale documentului” [144, p. 161]; iar D.P. Bogdan le aprecia drept documente „colective”, „care aveau autoritate, nu numai prin prezența domnului, ci prin cea a demnitarilor curții domnești” [52, p. 152]. Merită atenție părerea lui C. Racoviță, de altfel, pe deplin justificată, că „nici un act de oarecare însemnătate nu putea fi dat de domnul țării, fără a purta și

asentimentul boierilor ... Chiar actele de donare sau întărire de moșii trebuiau să fie însoțite de pecetea boierilor” [204, p. 35].

Un prim studiu special dedicat fenomenului cosigilării în Țările Române și mai ales celui din domnia lui Ștefan cel Mare, a publicat Emil Vârtosu, care încearcă nu numai să supună unei minuțioase analize toate documentele cosigilate, dar și să explice mai temeinic fenomenul și să răspundă la o serie de importante întrebări, care apar în legătură cu aceste acte [258, p. 405-437]. Întrebarea principală, la care încearcă să răspundă cercetătorul, ține de cauzele cosigilării de către ierarhi și boieri a multor acte interne emise de cancelaria lui Ștefan cel Mare între 1459 și 1479. Dacă asemenea documentele cu conținut extern în domnia lui Ștefan cel Mare pot fi considerate o continuare a tradiției constituite în ultimele decenii ale sec. al XIV-lea, apoi extinderea cosigilării asupra documentelor interne, dacă nu este o noutate absolută, totuși pune legitime semne de întrebare: de ce în domnia lui Ștefan cel Mare fenomenul a căpătat o asemenea amploare?

Examinându-se documentele originale ștefaniene din această perioadă în număr de 84, se constată că 33 dintre acestea erau cosigilate, care reprezintă aproape 40% din actele emise de cancelarie între 1459-1479. Ce-i drept acestea pot fi ceva mai multe, deoarece, o parte de acte interne s-au păstrat doar în tălmăciri ulterioare, rezumate și regeste din care lipsește informația cu privire la sigilări, fie numai de domn, fie de acesta împreună cu un anumit număr de demnitari. Din totalitatea demnitarilor care au atârnat sigiliile lor s-au păstrat pe diferite documente doar ale panilor Bodea, Buhtea, Costea lui Dan, Crasnăș, Dobrul, Coian, Ion Bucium, Ignatie Iuga, Ilea, Pașco, Petru Ponici, Stanciul, Ioan Tăutul, Vâlcea, Toma, Vlaicul și Zbiera [85, p. 200], precum și cele ale ierarhilor bisericești Mitropolitului Moldovei și Episcopul Romanului [85, p. 200].

Asemenea acte țin de întărirea stăpânirii asupra unor moșii, de vânzare-cumpărare, de transmitere prin moștenire a moșiilor și a altor bunuri, de reconfirmare a proprietăților, de acordare a unor privilegii, fie mănăstirilor, fie unor categorii sociale, sau acte de întărire a stăpânirii asupra unor moșii câștigate prin judecată [258, p. 418] ș.a., pe lângă acestea ele arată că în asemenea acțiuni de justiție erau implicați în afară de domn un anumit număr de boieri din Sfatul domnesc, care drept garanție și coparticipare își atârnavă sigiliile alături de cel al domnului. În dependență de aceasta varia numărul demnitarilor și pecetilor lor atârnavate (4, 6, 9, 10, 12) [258, p. 405-437], dintre care mai multe cu 6 sau 12 sigilii boierești (de exemplu actele interne din 1459 iunie 12, 1460 aprilie 13; 1460 decembrie 5; 1461 august 8; 1462 august 20; 1464 septembrie 12; 1466 septembrie 15; 1468 octombrie 2; 1470 iunie 18; 1471 septembrie 10; 1472 aprilie 25; 1476 mai 22; 1479 aprilie 29, acte externe 1462 martie 2; 1467 octombrie 9; 1468 iulie 10).

Dintre observațiile pe care le mai desprindem din acest studiul al lui Emil Vârtosu, vom remarca că pentru validarea documentului „domnul țării (Ștefan cel Mare - n.n.) își atârna sigiliul, la fel era să facă și marii boieri, care luaseră parte la toate momentele acțiunii actului, ca și marii ierarhi ai țării” și că sigiliile boierești nu sunt atârdate la întâmplare, ci „în ordinea importanței posesorului lor” [258, p. 405-406, 412]. Cercetătorul a mai stabilit că spre deosebire de înalții demnitari, ierarhi bisericești participă la asemenea acțiuni doar până în 1473, explicând fenomenul prin aceea că profitând de bătrânețea și boala mitropolitului Teoctist, Ștefan renunță de aici în acolo la implicarea acestora în activitățile Sfatului domnesc și „caută să întărească din ce în ce mai mult puterea domnească, fie și prin simpla înlăturare a celor mai slabe din forțele contrarii, care o diminuau sau o puteau oarecum diminua, lăsând pentru mai târziu înlăturarea forțelor contrare mai puternice (marii boieri)” [258, p. 426]. Această ocazie s-a ivit mai târziu, când Ștefan cel Mare a recurs la sistarea cosigilării (ultimul document cosigilat datează din 24 mai 1479) [19 b, doc. 218]. În totalitatea sa cercetătorul Emil Vârtosu, prezintă fenomenul cosigilării ca un act de presiune și limitare a puterii domnești din partea marii boierimi și că în 1479 după 20 de ani de rezistență și luptă contra marilor demnitari, Ștefan reușește după câștigarea marilor bătălii contra turcilor, să-și impună voința și „să-și poată relua dreptul suveran de unisigilare a tuturor actelor domnești interne”, care reprezenta de fapt consolidarea definitivă a puterii sale domnești în plan intern [258, p. 428].

În concluzie cercetătorul arată că, pe de o parte, cosigilarea documentelor în domnia lui Ștefan cel Mare este totuși un moment de slăbiciune în fața pretențiilor „marilor feudali” (în sensul de mari proprietari funciari și înalți dregători. - n.n.), care își consolidase pozițiile și influența în structurile superioare ale puterii de stat, în luarea celor mai importante decizii de către domn în domniile de după Alexandru cel Bun, iar pe de alta, reprezenta și o tactică folosită de Ștefan cel Mare pentru a dezarma pe acești „mari feudali”, în lupta pe care o susțineau în țară și peste hotare, contra domniei [258, p. 430-431], și în cele din urmă, reprezenta expresia dorinței de a-i câștiga pe toți boierii țării de partea sa [258, p. 424-425; 85, p. 200]. Ceva mai târziu, același istoric reluând subiectul, apreciază relațiile dintre voievod și marea boierime din primii ani de domnie drept „o concesie de ordin politic, o abdicare parțială a lui Ștefan cel Mare de la drepturile sale de domn și de suzeran feudal” și „un privilegiu pe care marea boierime moldoveană l-a obținut de la puterea centrală” [260, p. 151].

Istoricul Alexandru Boldur, considera că cosigilarea „a fost introdusă de Ștefan cel Mare pentru a sublinia răspunderea subalternilor săi - boieri cu funcții în stat -, pentru respectarea hotărârilor luate de Sfatul domnesc” [55, p. 39].

Recent Maria Magdalena Székely, abordând aceeași problemă a cauzelor cosigilării documentelor interne emise de cancelaria ștefaniană, vede fenomenul drept o urmare directă a

consolidării la tron a lui Ștefan cel Mare, ca „o inovație impusă” de voievod și este un indice al trecerii la „organizarea țării, de întărire a institutelor sale, de refacere a veniturilor” după cei „25 de ani de lupte interne fratricide” [224, p. 312]. Analizând cele mai reprezentative documente cosigilate cercetătoarea consideră că acestea reprezintă o dovadă a „extinderii procedurii de la documentele externe la cele interne și a fost o acțiune prin care domnul a căutat să-și întărească și să-și impună deciziile”. Spre deosebire de Emil Vârtosu, Doamna Székely găsește că „nu numai că domnul nu a făcut concesii și nu a restrâns caracterul suveran al domniei, ci, din contra, a reușit să-i supravegheze strict pe marii boieri și să le contracareze tendințele centrifuge” [224, p. 312]. Dacă am ține cont de această concluzie am putea afirma că nu întâmplător, Ștefan era numit „țar-împărat” [181] în analele sale de curte [25, p. 8, 17].

În viziunea noastră recurgerea la cosigilarea documentelor este mai curând un compromis la care s-a ajuns în relațiile dintre domn și marea boierime în procesul de delimitare a puterii în urma fricțiunilor, care au avut loc între cele două părți după 12 aprilie 1457 până în 1459. Această practică reprezenta, se prea poate, aducerea la îndeplinire a promisiunilor date de tânărul voievod la urcarea în scaun, de a diriguia țara împreună cu sprijinul și concursul direct al Sfatului domnesc, al marii boierimi, în ultimă instanță. Or, pentru tânărul domn, altă cale de a rămâne în scaunul țării, de a uni în jurul său boierimea răzlețită în diferite grupări ostile, de a contracara acțiunile rivalilor săi la tron, pur și simplu nu exista. De altfel, marea boierime care l-a susținut sau a trecut de partea sa în acțiunea din aprilie 1457 și cele ulterioare era conștientă de forța proprie ceea ce a dus la impunerea voinței sale în fața mult prea tânărului pe atunci voievod [92]. Faptul că cosigilarea s-a menținut și după 1467 și chiar după 1471 (când de fapt ar fi trebuit să fie încetată practica cosigilării, după cum vede Maria Magdalena Székely) [224] când Ștefan evident și-a consolidat poziția de monarh autoritar, până în 1479, nu însemna doar o continuare din inerție a tradiției formate după 1459 și împrejurările nefaste ale războaielor cu turcii, ci și ieșirea treptată, după părerea noastră, de pe arena politică și din anturajul domnului a marilor demnitari din fosta tabără a lui Petru Aron, care l-au acceptat pe Ștefan în scurtă vreme după luarea scaunului și a celor care s-au repatriat treptat din Polonia și au acceptat colaborarea cu tânărul domn în schimbul recunoașterii privilegiilor lor.

Nu în cele din urmă trebuie să subliniem că chiar dacă am accepta opiniile lui Emil Vârtosu și corecția propusă de Maria Magdalena Székely nu trebuie să uităm că marea boierime nu era omogenă și nu toată era pornită împotriva domnului, căci alături de asemenea demnitari cum au fost Mihail logofătul, care continua să uneltească din străinătate și alți mari dregători, care l-au acceptat pe Ștefan în scaun, totuși o bună parte a acestora erau slugi drepte și credincioase ale voievodului (Vlaicul pârcălab, Ignatie Iuga vistiernicul, Dobrul logofăt, ș.a.) și,

probabil, aceștia din urmă nu erau printre cei care insistau asupra cosigilării actelor. Ștefan cel Mare, prin strategia sa de compromisuri pentru a dilua forța de presiune în luarea deciziilor ale boierimii rivale, ostile, i-a inclus în acțiunile de cosigilare și pe boierii săi devotați.

Scrutând această discuție considerăm că fenomenul cosigilării documentelor interne reprezenta o formă de compromis a tânărului domn care și prin asemenea acțiuni căuta să atragă de partea sa întreaga boierime. Această practică a încetat atunci când foștii demnitari ai lui Petru Aron, care acceptase colaborarea cu Ștefan, au ieșit treptat de pe arena politică, aceștia fiind înlocuiți cu susținători de nădejde ai voievodului.

3. 5. Apogeul contradicțiilor mării boierimi cu domnia (1467-1471)

Cu toate măsurile de compromis și de anihilare a forțelor, dacă nu ostile fățiș, apoi cel puțin opozante voievodului, periodic tensiunile dintre părți continuau să răbufnească. După cum s-a văzut mai târziu, un prilej potrivit pentru a-l înfrunta sau chiar de a-l detrona pe Ștefan cel Mare se ivi, precum au considerat demnitarii și boierii din opoziție, în timpul campaniei în Moldova a regelui maghiar Matia Corvin. Or, pe parcursul a zece ani cât se afla în Scaun Ștefan cel Mare, de fapt nesperat de mult pe atunci, în comparație cu domniile din perioada războaielor fratricide, în relațiile cu marea boierime s-au acumulat treptat anumite nemulțumiri de partea unor înalți demnitari, nemulțumiri care erau alimentate și din afară de fostul domn și de alte forțe externe, care încercau să destabilizeze situația și chiar să vină cu pretențiuni la tron (Petru Aron și Berindei⁵). O ocazie ce părea să fie potrivită a apărut în timpul bătăliei de la Baia din 15-16 decembrie 1467.

Evenimentele din această perioadă, deosebit de plină în tensiuni, au fost în atenția multor cercetători, care au dezvăluit sub mai multe aspecte ceea ce s-a petrecut în Țara Moldovei atât până în mersul războiului moldo-ungar, cât și după aceasta [143, p. 60-61]. După cum reiese din sursele documentare, narrative și epistolare din epocă, dar și din investigațiile efectuate pe parcurs de un secol, războiul cu Matia Corvin, bătălia de la Baia, în special, a constituit prima mare „confruntare de proporții din domnia lui Ștefan cel Mare”, în care „s-au pus la încercare puterea militară a țării, (Moldovei. - n.n.), fidelitatea colaboratorilor domnului și eficiența angajamentelor politice ale acestuia” [143, p. 69]. În linii mari lucrurile au fost clarificate, deși mai rămân semne de întrebare în privința segmentului Baia din mersul războiului din noiembrie - decembrie 1467, în special, cele cu privire la proporțiile pierderilor și trădărilor de o parte și de alta.

⁵ După C. Rezachevici ar putea fi una și aceeași persoană cu Petru Aron [210, p. 408].

Oricât nu ar fi pus la îndoială succesul deplin al lui Ștefan cel Mare, o teză care se desprinde clar din mai multe cercetări, e că până la urmă izbânda a fost de partea oștii moldovenești, căci anume regele maghiar rănit grav și cu pierderi importante a fost nevoit să părăsească în mod precipitat și rușinos Moldova. Totodată această campanie a scos la suprafață și unele momente deosebit de grave din anturajul direct al voievodului moldav, în rândurile principalilor colaboratorilor ai săi. Acest subiect a atras atenția cronicarilor și a fost pe larg dezbătută în literatura de specialitate. Astfel, în *Cronica moldo-germană* alcătuită pe la 1502 în baza analelor de curte ale lui Ștefan cel Mare se arată că „dacă i-ar fi fost cu credință lui Ștefan voievod marele său vornic Isaia și ar fi călărit acolo unde i se poruncise, atunci n-ar fi scăpat nici picior de [dușman. - n.n.] acolo [la Baia. - n.n.]” [16, p. 29]. Chiar dacă sursa cronicărească l-a numit pe „vornicul Isaia”, care nu a îndeplinit porunca domnească, totuși după izvoarele interne încă din 28 aprilie 1464 această dregătorie era ocupată de pan Crasnăș, iar pan Isaia v-a deveni vornic după bătălia de la Baia (28 iul. 1468 - 10 aug. 1470) [19 b, doc. 152,-156, 158, 161-163, 165-169; 50, p. 103]. În această problemă discuțiile continuă până în prezent. Dacă unii cercetători îl consideră hiclean pe vornicul Crasnăș, care probabil dorea venirea altui domn, purtând în inimă nemulțămirea cu care a fost tratat de voievod în judecată încă din 1461, când pierde trei moșii, dându-i-se câștig de cauză celeilalte părți [19 b, doc. 100; 183, p. 199-200], alții – admit că acesta ar fi căzut în lupta de la Baia [151, p. 81, nota 176]. În același timp, dacă hiclean ar fi fost Isaia, precum consideră alți cercetători, de ce în scurtă vreme după bătălie el este ridicat în rang de vornic (demnitate pe care a deținut-o până în vara lui 1470).

După izvoare narative se cunoaște că trădarea în lupta de la Baia din partea unor demnitari și boieri a fost tratată cu deosebită duritate de domnul țării; cei „hicleni” fiind pedepsiți foarte curând la 29 decembrie 1467 [210, p. 409]. La Suceava „a trebuit să-și puie și capul pentru aceasta, el [vornicul țării – n.n.] și mulți alții”, căci fusese pusă în primejdie, precum reiese din *Cronica moldo-germană*, chiar viața lui Ștefan cel Mare când la 16 decembrie, probabil, ca urmare a trădării „s-a risipit oastea lui Ștefan voievod, așa încât ungurii și ei au omorât pe mulți dintr-înșii [dintre moldoveni- n.n.]. Și domnul a scăpat ei însuși de acolo călare cu două slugi și a căzut în mâinile dușmanilor săi. Atunci s-a răscumpărat Ștefan voievod și i-a înșelat cu vorba, cum a știut, până a scăpat de ei” [16, p. 29-30].

Cum s-au derulat în detaliu evenimentele, atât în cursul luptei, cât și după aceasta, fiind arătate după diferite surse și interpretări, păreri destul de contradictorii. Or, după cum arată, după noi destul de convingător, C. Rezachevici, campania din noiembrie - decembrie 1467 a regelui ungar Matia Corvin în Moldova urmărea scopul, în primul rând, de a-l detrona pe Ștefan cel Mare și de a-l înscăuna în locul lui pe Petru Aron, care îi v-a fi, spre deosebire de predecesorul său, vasal credincios. S-a mai constatat că pretendentul la scaun mai continua să aibă susținători

în rândurile marii boierimi și înalților demnitari moldoveni. Părea că pedepsirea „puternicei opoziții interne trădătoare” în frunte cu vornicul Crăsnaș [210, p. 408] trebuia să pună capăt acesteia. Evoluția ulterioară a evenimentelor a arătat, însă, că și după cele petrecute la Suceava la sfârșitul lui 1467 lucrurile nu s-au așezat așa cum își dorea Ștefan cel Mare. Deși polemicile în aceste probleme vor continua, totuși un lucru, după noi, rămâne cert: domnul Țării Moldovei a devenit foarte repede din nou stăpân pe situație, îi pedepsește pe cei „hicleni”, trimite trofee de război și o scrisoare (1 ianuarie 1468) regelui polon despre biruința sa.

S-a discutat mult și se mai discută în literatura de specialitate proporțiile trădării, adică numărul celor care au trădat, în evenimentele din 15-16 decembrie 1467, chiar dacă este numit concret doar vornicul țării. După cum reiese din unele surse el a avut de partea sa un anumit număr de oameni, se prea poate, de rang dregătoresc și militar destul de înalt. Dacă un raport polonez din primăvara anului 1468, arăta că Ștefan cel Mare după luptă ajuns la Suceava, a poruncit ca mai mulți dintre dregătorii și boierii săi să fie executați, sub acuzația de infidelitate: printre cei mari, 20 la număr, care au fost decapitați, se afla și marele vornic; alți 40, de ranguri mai mici, ar fi fost trași în țeapă [195, p. 197-200], opinie susținută fără rezerve de unii [210, p. 409] și pusă la îndoială de alții [143, p. 64-65]. Totuși trebuie să dăm dreptate istoricilor, care susțin în baza surselor interne, că informația poloneză nu reflectă întru totul realitatea, cu excepția lui Crasnăș, vornic pe atunci, și a altor membri ai Sfatului domnesc care dispar imediat după decembrie 1467.

Să încercăm să întrevădem schimbările care s-au produs în componența Sfatului domnesc după lupta de la Baia, în anii imediat următori 1468-1470. Astfel, în această perioadă dispar din Sfatul domnesc probabil de bătrânețe: pan Șandru Tolocico (ultima mențiune 1467 oct. 9), pan Albu pârcălab de Neamț și pan Goian pârcălab de Chilia (ambii menționați pentru ultima dată la 1470 aug. 10), căci și-au început cariera până la domnia lui Bogdan al II-lea; iar alții cum ar fi pan Crasnăș vornicul (la sigur decapitat la 29 decembrie 1467) la care a putut fi alăturat boierul-sfetnic Lazea Pitic (menționat la fel ca și Crasnăș ultima dată înainte de bătălia de la Baia la 1467 oct. 2), dar care, în același timp, a putut să cadă în luptă. Alți boieri-sfetnici: pan Coste al lui Dan și pan Ion Dobrul logofătul (ultima menț. 1468 febr. 5), pan Stețco a lui Dămăcuș (ultima menț. 1468 sept. 24), pan Oanță pârcălab de Cetatea Nouă (ultima mențiune 1469 oct. 20), pan Sacăș spătar (ultima mențiune 1469 febr.9), pan Toma Cânde și clucerii Giurgiu și Herman (ultima mențiune la 1469 iunie 5, iar ultimii doi, unica dată menționați în același document) dispar unul câte unul din Sfatul domnesc pe parcursul anilor 1468-1469, fie că au fost suspectați, fie că nu mai conveneau voievodului după evenimentele din decembrie 1467. Din aceleași surse observăm că pe parcursul anului 1470 sunt menționați pentru ultima dată în Sfat Ioan Boureanu, comisul la 1 aprilie 1470 și Isaia vornicul și Negrilă ceașnicul la 10 august

1470, ceea ce concordă cu relatarea cronicărească, despre decapitarea acestora din urmă la 16 ianuarie 1471 la Vaslui.

Totodată, după aceleași surse, observăm, că în locul celor dispăruți sunt incluse în Sfat persoane noi, după cum urmează: 1468, februarie 5 - pan Toma logofăt; 1468, septembrie 24 - panii Bâlco pârcălab de Chilia și Ion Ciocârlie boier-sfetnic; 1468, octombrie 2 - pan Șteful al Negrului boier-sfetnic; 1469, februarie 9 - pan Fete Gotcă boier-sfetnic; 1469, iunie 5 - panii Bodea spătar și Herman clucinic; 1469, octombrie 20 - pan Iuga postelnic. Doar în trei ani Ștefan cel Mare a inclus în Sfatul domnesc opt persoane noi, încât s-a schimbat o bună parte din vechia componență de până la bătălia de la Baia a acestei structuri. În aceeași perioadă domnul efectuează și alte modificări în rândurile elitei dregătorești, după cum urmează: 1468, februarie 5 - pan Ioan Boureanul din pârcălab de Neamț este trecut pe poziția de boier-sfetnic; 1468, iulie 28 - pan Albu din boier-sfetnic în pârcălab de Neamț; 1468, octombrie 2 - pan Buhtea din pârcălab de Chilia în boier-sfetnic; 1469, iunie 5 - pan Pașco din postelnic în pârcălab de Chilia; 1470, februarie 8 - pan Fete Gotcă din boier-sfetnic în pârcălab de Cetatea Nouă; 1470, aprilie 1 - panii Radu Gangur din boier-sfetnic în pârcălab de Orhei și Stanciul Marele din pârcălab de Cetatea Albă în prim-sfetnic; 1470, mai 28 - pan Bâlco din pârcălab de Chilia în pârcălab de Cetatea Albă. Aceste schimbări, după noi, destul de mari pe parcursul anilor 1468-1470 în Sfatul domnesc, or, au fost ridicați pe trepte superioare și aduși noi membri (în total 16 persoane), arată că pentru prima dată, într-un timp atât de scurt domnul a recurs la modificări de proporții, fără precedent în rândurile elitei din anturajul său. În special, sunt înlocuiți primul sfetnic (adus în acest scaun ruda apropiată a lui Ștefan cel Mare – Stanciul Marele, soțul mătușii sale Chiajna) și alți trei boieri-sfetnici, precum și logofătul, spătarul, clucinicul și postelnicul, toți din rândurile oamenilor noi. Ținem să subliniem că aceștia au fost plasați în dregătoriile din anturajul cel mai apropiat al domnului. De asemenea, au fost înlocuiți cinci pârcălabii din cele opt mai importante cetăți, unde au fost trimiși oameni de nădejde cu ani buni de activitate în Sfatul domnesc. În ultimă instanță episodul de la Baia a arătat că Ștefan cel Mare, fie că s-a înșelat, fie că și-a supraapreciat unii colaboratori, care după cum s-a dovedit, nici pe de parte unii nu erau susținători fideli lui, de aceea a recurs atât la pedepse, cât și la modificările radicale arătate mai sus.

Întru înclinarea deplină a balanței de forțe în favoarea sa, Ștefan cel Mare nu s-a limitat doar la pedepsirea trădătorilor, și la schimbarea unor demnitari în Sfatul domnesc, în dregătoriile mai importante, dar a și întreprins prin anii 1468-1469 și alte măsuri și acțiuni, între care:

- îi apropie și mai mult pe patru dintre principalii săi sfetnici (Stanciul Marele, Vlaicul, Goian și Isaia), pe care i-a asigurat de rămânerea urmașilor lor în cercurile cele mai apropiate ale domnului, și că vor deține în viitor locuri și ranguri înalte în sfatul domnesc, în structurile puterii

de stat. Pentru mai multă convingere, Ștefan cel Mare recurge la înscrierea copiilor acestor demnitari alături de părinții lor în lista boierilor din Sfat, ce-i drept, după noi, fără a fi considerați ca membri plenipotențieri ai acestei structuri de stat (subiectul îl vom desfășura în capitolul următor);

- mai multe incursiuni peste Carpați, unde rămânea în continuare rivalul său Petru Aron care mai râvnea la tronul Țării Moldovei.

Unul dintre scopurile acestor din urmă acțiuni era de a-l prinde și de a-l pedepsi pe Petru Aron. După cum arată unii cercetători, aceasta a putut să se producă fie în timpul incursiunilor în Transilvania [143, p. 64, nota 152; p. 74, nota 191], fie în bătălia de la Orbic [17, p. 44, 49, 56, 61, 70], unde a fost ademenit Petru Aron prin scrisori, cum ar fi și cea din 10 iulie 1468 [23 b, p. 299-300]. Evenimentul prinderii și decapitării lui ar fi avut loc, după unii istorici, la începutul lunii august 1469 [238, p. 366], după alții – în decembrie 1470. Conform acestei din urmă păreri, la care ne raliem, Petru Aron susținut de o oaste transilvană și „mizând pe sprijinul unei mici grupări boierești” [210, p. 411] moldovene care intenționa să determine „abandonarea sau schimbarea direcției politice”, care o promovase până atunci voievodul Țării Moldovei [143, p. 78-79] și urmărea chiar „înlocuirea domnului” [68, p. 10; 237, p. 7]. Pretendentul a intrat pe neașteptate în Moldova în decembrie 1470 cu scopul de a-l înfrânge pe Ștefan cel Mare și de a lua tronul. În urma luptei hotărâtoare dintre cele două părți care a avut loc la 14 decembrie 1470 la Orbic-Buhuși, țin. Neamț, Ștefan cel Mare, deși la început a suferit înfrângere, în cele din urmă a ieșit biruitor, l-a prins pe Petru Aron și i-a tăiat capul chiar pe câmpul de luptă [210, p. 411].

Lupta de la Orbic a arătat că în pofida faptului că pe parcursul anilor 1468-1470 Ștefan cel Mare a reușit să întreprindă o serie de măsuri în vederea consolidării sale, arătate mai sus, totuși lucrurile nu s-au limpezit, căci în anturajul domnului continua să persiste atmosfera de neîncredere și suspiciune, formându-se o nouă grupare boierească antiștefăniană, care a ieșit la iveală în timpul acestei din urmă incursiuni. După cum s-a dovedit, din această grupare făceau parte din nou demnitari din anturajul său direct, între care Isaia vornicul, cumnatul său, Negrilă ceașnicul și alții.

În scurtă vreme, după lupta de la Orbic, la 16 ianuarie 1471 voievodul a recurs din nou la o măsură drastică, reflectată în cronicile vremii, pedepsind cu moartea trei mari boieri: „... pre Isaia vornicul (cumnatul voievodului) [16, p. 30] și pe Negrilă paharnicul și pre Alexa stolnicul în târgul Vasluiului” [17, p. 17,62, 71, 179]. În realitate, se pare, numărul celor pedepsiți a fost mai mare, căci în scurtă vreme după acest eveniment din Sfat dispar: Goian pârcălab de Chilia; Isaia vornicul; Albu pârcălab de Neamț; Pașco pârcălab de Chilia și Negrilă ceașnic. Dacă Goian și Albul, după cum am arătat erau înaintați în vârstă, fiind din generația de demnitari de până la

Bogdan al II-lea, apoi trezesc suspiciuni destituirea concomitentă a celor doi pârcălabi de Chilia Goian și Pașco care în taină au putut să adere la grupul lui Isaia vornicul. În condițiile când după evenimentele din 1471 nu constatăm confiscări de moșii pentru „hiclenie”, nu putem fi siguri de participarea celor trei demnitari (Goian, Albu și Pașco) la trădarea în care au fost învinuiți Isaia vornicul, Negrilă ceașnicul și Alexa stolnicul în timpul luptei de la Orbic.

În același timp au fost efectuate alte schimbări de proporții în Sfatul domnesc, fiind aduse la 13 august 1471 șase persoane noi: pan Arbore pârcălab de Neamț (după noi Ioachim, fratele voievodului); pan Dajbor ceașnic, pan Ilea Huru comis, pan Ivașco pârcălab de Chilia; pan Toma stolnic și pan Vrânceanu spătar. Conform aceluiași document alți dregători dintre cei vechi au fost ridicați pe trepte mai înalte în rândurile sfetnicilor: pan Bodea din spătar în vornic; pan Luca din stolnic în pârcălab de Cetatea Albă; pan Neagu din comis în pârcălab de Chilia; pan Zbiera din pârcălab de Cetatea Albă în boier-sfetnic. Se prea poate modificările au fost efectuate ceva mai înainte, imediat după decapitarea de la Vaslui, dar în lipsă de acte originale după 25 august 1470 – ante 13 august 1471 nu putem ști cu exactitate când s-a produs răsturnarea de situație în Sfatul domnesc. Astfel după cum observăm, în scurtă vreme după procesul de judecată din ianuarie 1471, Ștefan cel Mare a operat zece modificări în Sfatul domnesc (peste 45 %) din totalul de 22 membri.

Astfel, din cele arătate putem concluziona cu destulă claritate că deși prin contopiri, contaminări de cronici, prin copieri ulterioare, s-a creat impresia că Ștefan a recurs la represalii drastice doar o singură dată după bătălia de la Baia. În realitate, investigațiile întreprinse de noi, arată cu destulă claritate că acestea au avut loc în două rânduri: prima dată la sfârșitul lunii decembrie 1467 (după bătălia de la Baia), când au fost decapitați la Suceava vornicul Crasnăș cu adepții săi, iar a doua oară – la 16 ianuarie 1471 (după bătălia de la Orbic), de astă dată la Vaslui, când au fost pedepsiți Isaia vornicul, Negrilă ceașnic și Alexa stolnic ș.a. Dacă primii au fost reprimați pentru „hiclenie” în lupta de la Baia 15-16 decembrie 1467, apoi ceilalți - pentru trădare în lupta de la Orbic din 14 decembrie 1470. Atât după prima, cât și după a doua campanie represivă Ștefan cel Mare a efectuat schimbări importante în Sfatul domnesc și în rândurile marilor boieri dregători, ajungându-se către finele anului 1471 la o componență aproape în totalitate nouă în rândurile Sfatului domnesc și în cele ale principalelor dregătorii de la curte și de pe la cetăți. Astfel la hotarul anilor '60 - '70 ai sec. al XV-lea Ștefan cel Mare „controla cu fermitate boierimea Moldovei, ceea ce l-a făcut pe J.Długosz, contemporanul său polon, să vorbească de „asprimea și dreptatea sa”, cu care nu lăsa nici o „fărădelege nepedepsită” [18, 210, p. 409-410], impunându-se autoritar nu numai în fața propriei boierimi și a întregii Țări a Moldovei, ci și în atenția mai multor curți europene.

Toate aceste măsuri și schimbări radicale în rândurile elitelor lui Ștefan cel Mare pe parcursul anilor 1468-1471 au avut efectul scontat, căci voievodul a reușit să distrugă opoziția, să-i înfrângă pe tătari la Lipnic, să-l prindă și să-l condamne pe rivalul său Petru Aron, să pedepsească trădătorii, ca în anii următori să aibă deplina libertate să întreprindă acțiuni hotărâte contra lui Radu cel Frumos, implicit contra Imperiului Otoman, de astă dată fiind sprijinit de Sfatul domnesc dominat de noii boieri promovați de voievod. Sub acest racursiu scrutând evenimentele derulate până la sfârșitul domniei lui Ștefan cel Mare putem observa cu ușurință că după 1471 nici sursele interne, nici cele externe nu mai atestă grupări boierești însemnate antiștefaniene.

3. 6 Figuri reprezentative (studii de caz)

În domnia lui Ștefan cel Mare s-au manifestat prin activitățile lor un șir de înalți demnitari și dregători care au contribuit la consolidarea în Scaun a voievodului, la apărarea țării și în menținerea unor importante relații cu marele puteri vecine. Dintre aceștia, în fiecare dintre cele trei perioade de domnie ale lui Ștefan cel Mare, au fost selectați câte 2-3 figuri reprezentative, cărora anterior le-am consacrat cercetări aparte (publicate și incluse în *Bibliografia tezei*), prin care am venit cu noi contribuții. Drept principii și criterii de selectare a unor asemenea figuri, între care și rude domnești, a servit mai întâi de toate cel al meritocrației, precum și rolul jucat de aceștia în Sfatul domnesc, în exercitarea funcțiilor de pârcălabi pe la cele mai însemnate cetăți, de vistiernici sau diplomați. Cât privește ceilalți demnitari care s-au manifestat în această domnie li s-au dedicat scurte eseuri biografice în *Anexa 3*.

În prima perioadă rezistă în toate privințele acestor principii de selectare asemenea înalți demnitari cum ar fi Manoil Grecul, prim sfetnic domnesc și Vlaicul, unchiul voievodului, pârcălab de Cetatea Albă, apoi și de Hotin. Întrucât acestora de asemenea le-am dedicat investigații aparte, în teza de față aducem doar sinteze și unele nuanțări, menite să completeze prin studii de caz concluziile capitolului de față.

3. 6. 1. Manoil Grecul (?-1467)

În primii zece ani de domnie a lui Ștefan cel Mare unul dintre cei mai apropiați sfetnici ai lui a fost un grec pe nume Manoil, despre care în literatura de specialitate lipsesc cercetările privitoare la această importantă personalitate politică din anii '30-'60 ai sec. al XV-lea. De aceea chiar și alcătuirii indicilor de nume la cunoscutele serii de izvoare istorice, cum ar fi "Documente privind istoria României" [132, p. 404] sau "Documenta Romaniae Historica. A. Moldova", au păreri diferite și au întâmpinat greutăți la identificarea acestui boier. De exemplu, în această din urmă colecție materialele documentare la indici sunt grupate în jurul a două

personalități cu același nume Manoil [19 a, p. 474]. Caracteristici cu totul sumare, de câteva rânduri, a boierului Manoil găsim în unele lucrări, astăzi aproape uitate, privitoare la domnia lui Ștefan cel Mare [255, p. 311-312; 212, p. 161, 173-178].

În perioada imediat următoare de după domnia lui Alexandru cel Bun, în condițiile războaielor fratricide dintre fiii și nepoții săi, dar și în prima perioadă de domnie a lui Ștefan cel Mare, în viața politică a Țării Moldovei se impun un șir de noi personalități. Dintre acestea face parte și un boier, care a figurat în documentele vremii sub numele de Manoil, Monoilă, Manuil, Manoilo, Manole sau Mănăilă pe parcursul de circa 31 de ani. El a jucat un rol politic important la curtea mai multor voievozi ai Țării Moldovei, dar, mai ales, în Sfatul domnesc (1457-1467) al lui Ștefan cel Mare. Întrucât Manoil timp de peste zece ani s-a aflat în fruntea Sfatului domnesc, acesta trebuie considerat a fi o persoană de mare încredere a voievodului, o remarcabilă personalitate a epocii sale.

Pentru prima dată numele acestui înalt demnitar este întâlnit în cărțile domnești ale lui Ilie și Ștefan voievozi (1436-1442) din 23 mai 1436, „pan Manuil” [19 a, doc. 152]⁶ fiind membru al Sfatului domnesc, al 15-lea la număr din cei 31 de boieri, poziție deținută până în 17 ianuarie 1438 [19 a, doc. 156, 161, 162, 168, 177]. Titulatura de „pan” și prezența aproape permanentă în Sfatul domnesc, confirmă că Manoil încă pe la anii 1436-1438 era deja boier de prim rang, adică făcea parte din elita boierească din anturajul voievozilor moldoveni.

După 1438 pan Manoil este numit într-o importantă funcție administrativă și militară la Hotin, probabil în cea de pârcălab, înlocuindu-l pe Stanciul Hotnog, atestat ca pârcălab al acestei cetăți la 21 aprilie 1436 [19 a, doc. 148]. În cartea domnească de la același Ilie voievod el figurează în Sfatul domnesc ca „pan Manoil de la Hotin” [19 a, doc. 184], bucurându-se, evident, de toată încrederea și aprecierea lui Ilie voievod, căci Hotinul era pe acea vreme una dintre cele mai puternice cetăți ale Moldovei. După cum se arată într-o interpolație atribuită lui Misail Călugărul la Cronica lui Grigore Ureche, reflectând domnia lui Alexandru cel Bun, „pârcălabul de Hotin la acea margine despre Țara Leșască și Căzăcească,” era „judecătorul tuturor la acel ținut” [40, p. 70], fiind un demnitar cu largi împuterniciri în această parte a țării, adică în întreg ținutul Hotinului. El s-a aflat la Hotin, cu anumite întreruperi, din 20 ianuarie 1438 până la 2 iulie 1455, adică până în primele luni de domnie a lui Petru Aron [19 b, doc. 48]. Ulterior, până la sfârșitul vieții (după 10 ianuarie 1467), în Sfatul domnesc al lui Petru Aron și a lui Ștefan cel Mare el este intitulat doar „pan”, ceea ce înseamnă că nu a mai deținut vreo funcție militară sau administrativă.

⁶ Constantin C. Giurescu consideră prima mențiune documentară a lui Manoil cea din 19 septembrie 1435 [125, p. 71]. Această din urmă datare este pusă la îndoială prin argumente deosebit de convingătoare [19 a, doc. 163]. În afară de aceasta C. C. Giurescu îl confundă pe Manoil Grecul cu alte personalități cu același nume, care au activat ulterior.

După cum mărturisesc izvoarele vremii, în această perioadă îndelungată, de peste 20 de ani (1436-1457), de până la urcarea lui Ștefan cel Mare pe tronul Țării Moldovei, boierul Manoil, încadrându-se în viața politică, plină de mari frământări și primejdii, a încercat, ca și alți contemporani ai săi, sentimente de mărire și cădere, apărând și dispărând de pe arena politică, în funcție de voievodul, care reușea să ajungă la putere. Astfel, din 1436 până la 17 ianuarie 1438 printre boierii din Sfatul domnesc el ocupă locul 15, dar, după ce a fost numit în slujbă de stat la Hotin, este într-un fel îndepărtat de curtea domnească, fiind înscris ulterior în Sfat doar al 24-lea din 33 de persoane.

În rivalitatea dintre cei doi frați, Ilie și Ștefan, pentru tronul țării pe parcursul anilor 1436-1447 [164, p. 416-424], izvoarele vremii ni-l prezintă pe pan Manoil ca adept și susținător al lui Ilie (Iliaș) voievod, precum și al fiilor săi - Roman și Alexandrel ⁷. Afirmăm aceasta, deoarece atât timp cât s-a aflat Ilie la tron, el este permanent printre boierii Sfatului domnesc. Mai mult, importanța lui treptat crește, căci în anii 1440-1443 printre membrii Sfatului domnesc când ocupa locurile 15-24, apoi în timpul domniilor fiilor lui Iliaș ajunge pe treapta a 8-a, a 4-a, a 5-a.

Într-una din cercetările lui Nicolae Iorga, în care istoricul descrie evenimentele din anii '30-'40 ai sec. al XV-lea, când în timpul războaielor pentru tronul Moldovei au avut loc multiple schimbări, se arată că în relațiile complicate de atunci a fost implicat și boierul Manoil. La un moment dat după tragicul eveniment al orbirii lui Iliaș voievod, scrie renumitul istoric, Marinca, soția polonă ⁸ a acestuia, îl sili pe pârcălabul hotinean Manoil să cedeze, la 18 februarie 1444, în mâinile lui Ioan, castelanul de Czystov, și ale lui Petru Odrovanski, palatinul din Liov, trei cetăți din nordul Moldovei - Hotin, Țețina și Hmeliovul [161, p. 153-154; 151, p. 135], în scopul redobândirii tronului cu ajutorul polonilor. Pan Manoil, însă, nu s-a grăbit să aducă la îndeplinire această poruncă, păstrând cetatea sub controlul său. Aceasta mai înseamnă că puternica cetate a Hotinului a continuat în acele vremuri grele să rămână în stăpânirea moldovenilor.

În anii 1442-1447, când domn era Ștefan al II-lea, panul Manoil figurează în Sfatul domnesc doar o singură dată, la 30 septembrie 1445 [19 a, doc. 259], fiind în dizgrație sau în opoziție față de acest voievod, ca susținător al lui Iliaș voievod.

Situația se schimbă brusc o dată cu venirea la tronul țării, în 1447, a lui Roman voievod, în tabăra căruia se afla și pan Manoil, pentru că numai astfel poate fi explicată prezența înaltului demnitar în Sfatul domnesc al lui Roman din 18 februarie 1448, el fiind numit „Manoil cel Mare” („Манойла Великого”) [19 a, doc. 274]. Atât în acest document cât și în cel din 23

⁷ Istorici au păreri diferite în privința originii lui Alexandrel voievod. Nicolae Iorga îl considera pe Alexandrel drept fiu al lui Roman și al Mărinicăi, nepot al lui Ilie voievod [161, p. 154], iar alți istorici afirmă că el este fiul lui Ștefan al II [214, p.47]. După alte genealogii, Alexandrel este considerat fiu al lui Iliaș [19 a, p. 435; 132, p. 16; 140, vezi anexa; 218, p.413].

⁸ Cele mai recente cercetări demonstrează totuși că Marinca era de origine lituaniană, soră cu Sofia, soția regelui Poloniei Vladislav II Jagiello [209, p. 11-18].

februarie 1448 [19 a, doc. 275] , de altfel, ultimul izvor intern de la Roman voievod, pan Manoil figurează al doilea în sfatul domnesc. Manoil rămâne fidel lui Roman chiar și în perioada când acesta pierde tronul în folosul unchiului său Petru. După unii istorici, Manoil s-a retras împreună cu Roman în Podolia la susținătorul lor regele Poloniei, păstrând, totodată, și controlul asupra Hotinului [220, p. 278]. În aceeași relație, emisă în Colomea la 23 februarie 1448 de Roman vodă către Dietrich Buceațchi, staroste al Podoliei și al Cameniței se amintește și de credința panului Manoil de Hotin.

În împrejurări necunoscute Roman este otrăvit, de niște boieri ai săi, dar Manoil rămâne în aceeași tabără a fiilor lui Ilieș, de astă dată a lui Alexandrel, fratele mai mic a lui Roman, pe care îl susține în tentativa sa de a dobândi tronul Țării Moldovei în 1449 cu sprijinul leșilor [210, p. 416-424]. În această acțiune politico-militară, care s-a încheiat cu succes, boierul Manoil, după toate aparențele, a jucat un rol dintre cele mai importante, fie ca sfetnic, fie ca pârcălab de Hotin, deoarece ulterior în Sfatul domnesc a lui Alexandrel el ocupă poziția a doua după boierul Oană [19 a, doc. 274]. În anii 1449-1455 pan Manoil apare în Sfatul domnesc doar în timpul scurtelor domnii ale lui Alexandrel (1449 martie – octombrie; 1452 august - 1455 mai). Acest fapt demonstrează încă o dată fidelitatea lui față de Alexandrel. Pentru mai multă convingere, ținem să arătăm că în acești ani Manoil a lipsit din sfaturile domnești ale lui Petru voievod (1447 iulie - septembrie), Ciubăr voievod (1449 iarna), Bogdan voievod (1449 octombrie - 1451 octombrie), Petru voievod (1451 octombrie - 1452 februarie; 1454 august - 1455 februarie), rămânând în tabăra lui Alexandrel.

Din informațiile, pe care le oferă cronicile vremii (selectate și prezentate de Grigore Ureche și de interpolatorii de mai târziu în *Letopisețul Țării Moldovei*) constatăm cu deplină claritate că în scurta domnie, de doi ani, a lui Bogdan voievod, tatăl lui Ștefan cel Mare, a avut numeroase ciocniri militare cu Alexandrel. Acesta din urmă, susținut de o samă de moldoveni și de oastea leșească, inclusiv și de podoleni, a intrat în câteva rânduri în țară pe la Hotin cu scopul de a-și redobândi tronul. Însă în aceste campanii, descrise cu multe amănunte în cronica menționată, Alexandrel suferă înfrângere și Bogdan al II-lea reuși să se mențină la tron. Ceea ce ne interesează direct în legătură cu evenimentele evocate, este faptul că în aceste războaie din anii 1449-1451 pan Manoil s-a aflat permanent în preajma lui Alexandrel și a participat activ la acțiunile militare în calitate de pârcălab de Hotin. Ba mai mult, în timpul când Alexandrel se afla refugiat în Polonia, căutând sprijin din partea regelui (pe care, de altfel l-a și obținut) împotriva lui Bogdan, pârcălabul Manoil a reușit să mențină controlul lui Alexandrel asupra cetății Hotinului și împrejurimilor. Pan Manoil înlesnește trecerea peste Nistru, pe la Hotin, a unui corp de oaste de moldoveni, susținători ai lui Alexandrel și a polcurilor poloneze. În această acțiune îndreptată împotriva lui Bogdan al II-lea, pan Manoil participă activ. Precum descrie

evenimentele sursa cronicărească citată, în una din luptele dintre oastea lui Bogdan voievod și cea a lui Alexăndrel, leșii au „trimis înainte carăle cu pârcălabul de Hotin (evident, pan Manoil.- n.n.) și cu dânsul toți moldovenii și podolenii” [40, p. 80]. După cum reiese din același izvor narativ, anume pârcălabul de Hotin i-a salvat pe leși de la dezastrul total, după ce ei au suferit pierderi grele în luptele cu Bogdan voievod [40, p. 79-81]. Astfel, s-a consumat încă o tentativă a lui Alexăndrel și a grupării boierești, pe care o reprezenta, de a ocupa scaunul domnesc, iar pentru Manoil aceste evenimente au constituit încă un examen de fidelitate stăpânului său, soldându-se pentru el, totodată, cu acumularea unei importante experiențe militare. Pe de altă parte, până la sfârșitul scurtei sale domnii, Bogdan voievod, în ciuda victoriilor obținute asupra rivalului său Alexăndrel, nu a reușit să-și impună controlul asupra cetății și a ținutului Hotin, care au rămas în mâna pârcălabului Manoil și a voievodului pribeag. Următoarele tentative ale lui Alexăndrel de a veni la tronul țării, confruntându-se de astă dată cu Petru Aron, vor porni de fiecare dată dinspre Hotin. Prin urmare, din aceste evenimente se desprinde ușor concluzia că relațiile lui Manoil cu Alexăndrel erau dintre cele mai strânse și că acest pârcălab continua să dețină controlul cetății.

Unii istorici îl consideră pe panul Manoil drept unul dintre epitropii minorului Alexăndrel [255, p. 311; 121, p. 29; 155, p. 223], pentru că el apare în Sfatul acestuia primul sau al doilea dintre boieri. După înfrângerea și moartea lui Alexăndrel (1455), Petru Aron (1455 mai - 1457 aprilie) în ultima sa domnie reușește să-l atragă de partea sa pe influentul boier Manoil, căci cu începere din 7 iunie 1455 acesta figurează permanent în Sfatul domnesc (al doilea la număr), până la detronarea acestuia de către Ștefan cel Mare.

Este necesar să amintim că din cele 11 cărți domnești, câte s-au păstrat din ultima domnie a lui Petru Aron, numai în primele două (7 iunie, 2 iulie 1455) Manoil este înscris în Sfatul domnesc ca „pan Manoil de Hotin”. În celelalte el figurează, dar fără specificarea “de Hotin”, ceea ce ne face să credem că Petru Aron, poate înțelegând importanța, pe care o avea Manoil la Hotin, în preajma căruia putea să apară vreun pretendent la tron, a hotărât să-l lipsească de înalta dregătorie de pârcălab de Hotin, ținându-l alături de el, în calitate de sfetnic apropiat. Pe de altă parte, Petru Aron a obținut prin această manevră politică și controlul asupra cetății Hotin, numindu-l în această dregătorie pe pan Sin (29 august 1455) [19 b, doc. 52] .

Pornind de la realitatea că pan Manoil acumulase către această perioadă o bogată experiență politică, pe de asupra mai ocupând și un înalt loc în Sfatul domnesc a lui Petru Aron, vrem să credem că acest boier a avut de spus un cuvânt greu în favoarea importantei decizii din 5 iunie 1456, prin care s-a convenit de a plăti tribut Porții Otomane, răscumpărând prin aceasta pacea de la turcii [19 b, doc. 58; 30, p. 78].

Nu se cunosc evenimentele în detaliu, dar este cert că în scurtă vreme după venirea la tronul țării a lui Ștefan cel Mare boierul Manoil apare în Sfatul domnesc al acestuia, fiind menționat chiar în primul document emis de cancelaria domnească a voievodului, în care sunt enumerați membrii Sfatului din 8 septembrie 1457 [19 b, doc. 65]. Probabil, voievodul hotărî (și acțiunea îi reuși) să-l atragă pe pan Manoil de partea sa, deși acesta odinioară luptase împotriva tatălui său, Bogdan voievod, și făcuse parte din Sfatul domnesc al rivalului său Petru Aron, așezându-l foarte aproape de el în Sfatul domnesc, poate din considerentul că Manoil era pe atunci unul dintre cei mai experimentați, înțelepți și mai competenți boieri ai Țării Moldovei în probleme de politică internă și externă. Acest pas diplomatic, am spune, al lui Ștefan cel Mare față de Manoil a fost făcut în corespundere cu intențiile sale de a atrage de partea sa un număr cât mai mare de boieri, din taberele ostile.

Istoricul I. Ursu consideră că un important grup de boieri din Sfatul domnesc al lui Petru Aron, printre care și pan Manoil, fiind în strânsă legătură cu Ștefan, încă până la intrarea acestuia în țară, au urzit un complot împotriva celui dintâi. Ca urmare, nouă mari boieri, inclusiv Manoil, au fost acceptați imediat în Sfatul domnesc al lui Ștefan cel Mare, care i-a instalat în scaunele cele mai înalte. De aici încolo, timp de 10 ani, până la 10 ianuarie 1467 [19 b, doc. 145] , el a rămas permanent unul dintre cei mai apropiați și mai fideli sfetnici ai domnului în treburile țării figurând în Sfatul domnesc primul sau al doilea. De exemplul, chiar și unchiul lui Ștefan cel Mare, pan Vlaicul figura de fiecare dată în Sfat mai jos decât pan Manoil. Cu mai mulți ani în urmă Nicolae Iorga observa că „bătrânul Manoil” s-a aflat în preajma tânărului voievod, care i-a intuit importantul rol de sfetnic apropiat [190, p. 141].

Locul ocupat de pan Manoil în Sfatul domnesc ștefanian [98], direct sau indirect, ne face să considerăm că în primii zece ani de domnie a lui Ștefan cel Mare multe din cele mai importante probleme de stat, erau abordate și rezolvate cu participarea directă și foarte activă a acestuia. Fiind sfetnic apropiat al lui Ștefan cel Mare, pan Manoil, a participat la elaborarea celor mai însemnate acțiuni de politică internă, dar mai ales, externă a Țării Moldovei. Printre acestea sunt și acțiunile voievodului moldovean împotriva coroanei poloneze în vederea înlăturării definitive din joc a rivalului său politic Petru Aron, precum și cele de recuperare a cetăților Hotin și Chilia. După toate probabilitățile, lui pan Manoil i s-a cerut sfatul când tânărului voievod îi veni vremea să se căsătorească, la alegerea unei candidaturi mai potrivite, de asemenea și atunci când domnul țării luă hotărârea de a construi mănăstirea Putna, când încerca să-i readucă în țară pe boierii pribegi, în politica sa de centralizare și de transfer de putere din mâinile diferitelor grupări ale marii boierimi în cele ale voievodului [194, p. 25] ș. a.

3.6. 2. Vlaicul (?-1484)

Unul dintre cei mai importanți colaboratori din prima parte a domniei lui Ștefan cel Mare a fost pan Vlaicul, unchiul său, fratele mamei sale, Oltea-Maria, care a fost alături de Ștefan încă de pe timpul domniei tatălui său Bogdan al II-lea (1449-1451), ba poate și de mai înainte, apoi în pibegie în Transilvania și Valahia. Cea mai strălucită carieră Vlaicul a cunoscut-o în domnia lui Ștefan cel Mare, alături de care a fost de la luarea scaunului Țării Moldovei în aprilie 1457 și până la moarte în vara anului 1484, fiind unul dintre cei mai apropiați și mai fideli sfetnici și comandanți militari ai lui Ștefan cel Mare.

El apare în izvoarele documentare cu numele de Vlaico, Vlaicol, Vlaicu în Sfatul domnesc al lui Bogdan al II-lea din 13 iunie 1451 [19 b, doc. 11] și re apare la 8 septembrie 1457 în primul Sfat cunoscut al noului domn, de astă dată rămânând permanent în Sfatul domnesc ștefanian. În cartea sa domnească din 1 ianuarie 1467 voievodul îl numește “unchiul nostru” [19 b, doc. 144]. Un timp s-a considerat că pan Vlaicul ar fi una și aceeași persoană cu un alt înalt demnitar din domnia lui Ștefan – pan Galeș [96]. Cercetările din ultima vreme, precum și un document recent descoperit (30 aprilie 1478) [41, p. 176-178] au arătat convingător că este vorba de doi colaboratori diferiți ai marelui voievod [91, p. 7-17] .

Despre părinții lui Vlaicul și al Oltei (nume lor rămân necunoscute), s-a constatat totuși că ei erau de viță boierească, cu proprietăți prin părțile Bacăului, Troțușului, Borzeștilor [12, p. 6-16] și a zonei Olteni din sudul țării [210, p. 398]. În istoriografia contemporană românească se profilează tot mai evident opinia că Vlaicul este de origine din Țara Moldovei [91, p. 5-7].

Cariera politică și militară a lui pan Vlaicul începe probabil într-o perioadă a războaielor fratricide interne, pe când el era destul de tânăr. Aceasta a putut să se producă pe la sfârșitul anilor '40 ai sec. al XV-lea, când în lupta pentru tronul Țării Moldovei a intrat și cumnatul său Bogdan al II-lea. În rivalitățile pentru tronul țării, pe care de altfel Bogdan al II-lea a reușit să-l dobândească în 1449, precum și în războaiele pe care le-a purtat acesta în scurta sa domnie cu rivalii săi, în care a repurtat victorii strălucite, mai cu seamă în cea de la Crasna contra polonilor în 1450, pan Vlaicul, ca rudă foarte apropiată (cumnat al voievodului), trebuia să se afle implicat în evenimente în tabăra acestuia. În asemenea situație Bogdan al II-lea avea nevoie de comandanți în care să aibă toată încrederea. Admitem că unul dintre aceștia a fost în scurta domnie a lui Bogdan al II-lea pan Vlaicul, despre a cărui, „credință” se pomenește într-una din cărțile domnești ale acestui voievod din 1451, hrisov menționat mai sus. Evident că viitorul domn Ștefan l-a cunoscut pe Vlaicul încă din copilărie. Lipsa lui Vlaicul din izvoarele interne din 1451 până în septembrie 1457 ne face să presupunem, că el l-a însoțit pe Ștefan în pibegie, unde a fost pregătită campania de luare a tronului în aprilie 1457.

Deja la 8 septembrie 1457 [19 b, doc. 65], adică chiar în primul act ieșit din cancelaria domnească a lui Ștefan voievod, în care apare componența Sfatului domnesc după obținerea tronului de către Ștefan, pan Vlaicul figurează al 5-lea în rang de pârcălab al Cetății Albe, unul dintre principalele puncte strategice de apărare și aducătoare de venituri în visteria țării. După cum arată izvoarele vremii, misiunea boierului Vlaicul la Cetatea Albă s-a dovedit a fi de o durată relativ lungă, căci în izvoarele documentare din epoca lui Ștefan cel Mare el figurează cu siguranță în această dregătorie din septembrie 1457 până la 3 decembrie 1462 [19 b, doc. 113]. S-ar putea presupune că această activitate a lui Vlaicul la Cetatea Albă a durat chiar mai multă vreme, până în iulie 1466, deoarece în cărțile domnești emise între 1462 și 1466 apare doar o singură dată în 1463 (fără lună și zi) numele unui pârcălab de Cetatea Albă Constantin [6, p. 40-41]⁹. Considerăm că Vlaicul mai continua să dețină această funcție, deoarece în același an 1463 el apare ca pârcălab de Cetatea Albă într-o însemnare pe o carte manuscrisă cumpărată de el de la un oarecare diac Trifu [205, 440]. Aceasta pare cu atât mai mult verosimil în condițiile în care în documentele din acești ani boierii din Sfat sunt indicați doar cu rare excepții cu funcțiile dregătorești pe care le dețineau. De aceea, se pare, abia în iulie 1466 “jupanul Vlaicul” este înlocuit în această funcție la Cetatea Albă de către pan Stanciu și pan Sbierea [19 b, doc. 135].

În dregătoria de pârcălab de Cetatea Albă pan Vlaicul a îndeplinit un larg spectru de misiuni și porunci personale din partea voievodului de la Suceava, printre care semnarea scrisorilor către boierii fugari (13 septembrie 1457, 12 iunie 1460 ș.a.), a tratatului moldo-polon din 4 aprilie 1459 de la Overcăuți [30, doc. 52], la reînnoirea privilegiilor comerciale pentru negustorii brașoveni și lioveni (13 martie 1458, 3 iulie 1460), precum și repararea, consolidarea și apărarea Cetății Albe, asigurarea stabilității granițelor în partea de sud-est a țării (la Nistrul de Jos, Liman, Marea Neagră și Gurile Dunării), respingerea eficientă a unor eventuale atacuri străine, păstrarea unui nivel de bună pregătire militară în garnizoana cetății și a ordinii publice în oraș; executarea împluternicirilor de judecatori domnești în această parte a țării, asigurarea securității căii comerciale și a vămii din partea locului ș. a.[91, p.22-27, 37-40].

Concomitent, pan Vlaicul, în această primă perioadă a domniei lui Ștefan cel Mare, s-a aflat permanent printre cele mai importante și mai sus-puse figuri ale Sfatului domnesc. Astfel, răsfoind uricele lui Ștefan cel Mare din acești ani îl aflăm de cele mai multe ori printre primii 5 boieri în sfat.

După o pauză de peste un an (1466 iulie 9 – 1467 iunie 30) când pan Vlaicul s-a aflat, probabil, mai mult în capitala țării - Suceava, în preajma voievodului sau fiind ocupat de treburile moșiilor sale (efectuând și o nouă cumpărătură la Chișinău), el apare în actele domnești

⁹ Informația despre Constantin ca pârcălab de Cetatea Albă este cu totul îndoielnică, deoarece parvine dintr-un document fals [19 b, doc. VI].

din această perioadă doar în calitate de membru al Sfatului domnesc. În această ipostază pan Vlaicul îndeplinește o poruncă domnească de a rezolva un litigiu de la hotarul cu Polonia din 9 octombrie 1466 [23b, p. 296-299] , unde el se afla în fruntea unei delegații moldovenești, din care mai făceau parte Goian staroste de Hotin, Șendrică de la Dorohoi și Iuga vistiernicul într-o tabără de lângă Hotin, unde au discutat o serie de probleme de interes comun cu reprezentanții regelui polonez Cazimir. Toate aceste date ne arată cu prisosință că Ștefan cel Mare îi încredința unchiului său Vlaicul și importante misiuni cu caracter diplomatic.

După o relativă pauză în activitatea sa dregătorească, în septembrie 1467 „unchiul Vlaicul” se învrednicește de o nouă importantă misiune din partea lui Ștefan cel Mare. De astă dată, el este numit într-o altă, la fel de importantă dregătorie, în cea de pârcălab al Hotinului [19 b, doc. 148], care era pe atunci una dintre cele mai puternice cetăți ale Moldovei din nord-estul țării și care revenise sub controlul lui Ștefan din 1462. Conform unor informații, care ne răzbat din izvoarele vremii, Vlaicul a avut la Hotin împuterniciri foarte largi, îndeplinind în această perioadă atât misiuni militaro-politice, diplomatice, cât și administrative, fiscale, judecătorești ș.a. Misiunea pârcălabului Vlaicul la Hotin nu se deosebea mult de cea pe care o avusese la Cetatea Albă. Aceleași sarcini de consolidare a cetății în fața unor eventuale invazii din partea polonilor și tătarilor, exercitarea puterii domnești în aceste ținuturi ale țării, asigurarea funcționării normale a vămii de la Hotin și a căilor comerciale din aceste părți ș.a. În această dregătorie (uneori el apare în uricele domnești și ca “staroste de Hotin” [19 b, doc. 161], titlu dregătoreasc răspândit în Tara de Sus prin filiera leșească) Vlaicul s-a aflat circa zece ani, până la 22 mai 1476 [19 b, doc. 206].

După cum admite Al. Gonța, Vlaicul pârcălab (probabil, în fruntea unui steag de oaste din ținutul Hotinului sau chiar a unui corp important din armata lui Ștefan cel Mare) a participat activ la luptele contra lui Matei Corvin, regele Ungariei, care invadase Țara Moldovei în noiembrie-decembrie 1467. Un rol de seamă în distrugerea armatei ungare de patruzeci mii de oameni în lupta de la Baia (15-16 decembrie 1467) l-a avut de asemenea unchiul Vlaicul, care alături de Stanciul Marele, s-a aflat în fruntea unui corp de armată moldovenească ce a atacat orașul incendiat, conform planului lui Ștefan cel Mare, de la nord-est, dinspre Spătărești, pe flancul drept [131, p. 318].

Din 12 septembrie 1468 fie la rugămintea lui Vlaicul, fie din porunca domnului, este numit în calitate de al doilea pârcălab la Hotin “pan Duma”, fiul lui Vlaicul [19 b, doc. 153]. De aici înainte la această cetate vor activa câte doi pârcălabi, instalați de voievod.

Probabil în calitate de pârcălab și staroste de Hotin Vlaicul a participat în fruntea unor steaguri de oaste la lupta de la Lipnic din 1470 (în ținutul Hotin) contra tătarilor, precum și în luptele crâncene contra turcilor otomani din anii 1475-1476 ș. a. De exemplu, în lupta de la

Lipnic (1470) moldovenii nu numai că au obținut o strălucită victorie asupra tătarilor Hoardei de Aur (de pe Volga), fiind siliți să lase un număr mare de captivi în mâinile moldovenilor, dar și a fost făcut prizonier fiul hanului Mamak [130, p. 266]. În iulie-august 1476, când otomanii invadează Țara Moldovei după bătălia la Valea Albă (26 iulie) o samă de oaste turcească, călcând pe urmele lui Ștefan cel Mare în retragere, ajung și pe la cetatea Hotinului unde era trimisă la adăpost pe timp de război soția domnului Maria Asanina Paleologhina. Apărătorii cetății în frunte cu pârcălabii Vlaicul și fiul său Duma au dat lupta hotărâtoare în afara cetății, când resping cu succes toate încercările acestora de a asedia cetatea și silindu-l pe dușman să bată în retragere [210, p. 429].

Pe întreg parcursul perioadei 1468-1476 pârcălabul Vlaicul, iar mai apoi și fiul său pan Duma au continuat să activeze și în Sfatul domnesc al lui Ștefan cel Mare, participând activ la dezbaterile și soluționarea celor mai importante probleme de stat a Țării Moldovei, figurând de fiecare dată al 2-lea sau al 3-lea printre boierii de frunte ai Sfatului.

După stingerea din viață a unuia dintre cei mai apropiați sfetnici ai lui Ștefan cel Mare, din prima perioadă de domnie, Manoil Grecul, la începutul anului 1467, voievodul îi acordă pârcălabului Vlaicul un rol și mai mare între boierii-sfetnici. Astfel, pe parcurs de câțiva ani după această dată, pan Vlaicul ocupă aproape permanent poziția a doua, dar nu mai jos de a treia sau a patra în Sfatul domnesc.

După încheierea misiunii panului Vlaicul la Hotin, care a avut loc, probabil, în vara anului 1476, după lupta de la Războieni (Valea Albă), atât el cât, și fiul său Duma dispar din izvoarele vremii pentru mai mult de un an și jumătate. Faptul s-ar putea datora probabil, atât numărului mic de documente interne cunoscute din această perioadă (doar 5, dintre care doar în unul sunt enumerați membrii Sfatului domnesc) cât și situației complicate, prin care trecea țara în urma sângeroaselor războaie dintre moldoveni și otomani din anii 1475-1476 [91, p. 27-33].

Probabil, din a doua jumătate a anului 1476 Vlaicul rămâne doar în Sfatul domnesc până la începutul lui 1481, deși în câteva rânduri apare cu rangul de pârcălab (fără a i se indica cetatea) [19 b, doc. 221, 229]. Anume în această perioadă unchiul voievodului va atinge culmile carierei sale politice și militare, fiind din 11 februarie 1479 până la sfârșitul vieții (1484) prim-sfetnic, iar în paralel, din 1 februarie 1481 până la 29 mai 1484 (ultima mențiune a lui Vlaicul în documentele interne) îndeplinește și dregătoria de pârcălab de Orhei [19 b. doc. 219, 221, 224, 226- 230, 233, 235, 237, 240-247, 249-254, 257-259, 261, 262], cetate revitalizată de Ștefan cel Mare pe la 1470. Se pare că, anume în această perioadă cetatea a fost înzestrată pentru prima dată cu piese de artilerie. Despre aceasta ne vorbesc cele două tunuri de bronz, care au fost descoperite în vara anului 1999 de expediția arheologică de la Orheiul Vechi condusă de Gheorghe Postică (azi piesele se păstrează în Muzeul Național de Istorie a Moldovei din

Chișinău). Încă în perioada interbelică cunoscutul istoric basarabean Paul Mihail a intrat în posesia unui rar obiect de luptă din epoca lui Ștefan cel Mare – un buzdugan al unui pârcălab de Orhei [174; 175, p. 52-55].

Pan Vlaicul se stinge la o vârstă înaintată, probabil, în vara anului 1484, fie în cetatea Orheiului, fie la Suceava unde era sfetnic de frunte sau poate în luptele de apărare va Chilie și Cetății Albe. Ipoteza, conform căreia pan Vlaicul în 1478-1479 ar fi fost din nou pârcălab la Cetatea Albă nu se confirmă după izvoarele cunoscute astăzi [91, p. 40-41]. Nu se confirmă nici părerea cunoscutul istoric român și editor al documentelor lui Ștefan cel Mare, Ioan Bogdan [23], precum că Vlaicul pârcălab a fost în viață până în 1486 [54, 367; 23 a, p. 117, 177], când după 14 septembrie 1486 în scaunul pârcălăbiei de Orhei îl aflăm pe Grozea Micotici [19 b, doc. 264].

3.7. Concluzii la Capitolul 3

În urma investigațiilor efectuate am ajuns la următoarele concluzii:

1. În luarea tronului tânărul Ștefan s-a sprijinit pe o parte din boierii credincioși care l-au urmat în pribegie, pe o seamă de demnitari din Sfatul domnesc al lui Petru Aron, pe boierimea mare și mică din Țara de Jos, precum și pe cel al lui Vlad Țepeș, domnul Țării Românești.

2. Investigația a arătat că Ștefan cel Mare chiar de la începutul domniei a manifestat deschidere și gătință de conlucrare cu toată elita boierimii formată în anii de după Alexandru cel Bun, încât în primul Sfat domnesc constituit de el (1457) au fost reprezentate proporțional toate grupările boierești, atât din tabăra sa, cât și cele din anturajul fostului domn, Petru Aron.

3. În perioada imediat următoare după obținerea tronului Ștefan vodă în relațiile cu marii demnitari și marea boierime a recurs la tactica compromisului și a echilibrului de forțe între grupările boierești, tactică care s-a dovedit a fi eficientă chiar din primii ani de domnie. Prin compromisuri și cedări raționale, cum ar fi includerea în Sfatul domnesc și în cele mai înalte scaune a marilor demnitari din tabăra rivalului său, între care și cei refugiați în Polonia, dar reveniți în țară, Ștefan cel Mare a reușit să se consolideze la tron.

4. Pentru a apropia și a implica înalții demnitari în rezolvarea unor probleme de politică internă voievodul a reluat practica de cosigilare a documentelor oficiale (1459-1479).

5. În primii ani de domnie, pe lângă aceea că Ștefan era tânăr și neexperimentat în intrigile politicești, se afla, se poate spune, permanent între două focuri. Pe de o parte atârna pericolul din partea fostului domn Petru Aron, care putea cu sprijin străin să-l atace prin surprindere, iar pe de altă parte, destinul său de domn depindea destul de mult de atitudinea înalților demnitari, care de asemenea puteau să-l înlăture în caz dacă nu le convenea. Treptat, pe parcursul anilor 1462-1467,

stabilitatea tronului crește, domnul recuperând poziții tot mai importante prin modificări și aducerea de forțe proaspete în Sfatul domnesc, precum și în dregătoriile militare și administrative de pe la cetăți și ținuturi a reușit să schimbe cu mult rândurile elitelor superioare fidele sie și prin aceasta s-a consolidat la tron.

6. În primii zece ani de domnie tânărul voievod reușește să câștige tot mai mulți aderenți, să-și constituie o majoritate favorabilă în Sfatul domnesc, unde cuvântul său va căpăta o tot mai mare pondere, iar prin aceasta și-a consolidat poziția definitiv în scaunul Țării Moldovei. Cu toate acestea luptele de la Baia (1467) și cea de la Orbic (1470) au arătat că în sânul înalților demnitari a continuat să se mențină anumite animozități și tendințe de complot și trădare care au ieșit în vileag în mersul acestor războaie din care Ștefan cel Mare a știut să iasă învingător și să-i pedepsească pe boierii „hicleni”. În așa fel domnul a reușit să lichideze pentru totdeauna focarele de rezistență și de trădare în mediul unei grupări boierești.

7. În prima perioadă de domnie Ștefan cel Mare s-a sprijinit pe o samă de înalți demnitari care s-au format și au acumulat experiență în mersul războaielor fratricide din anii 1432-1456, dintre care cele mai reprezentative sunt panii Manoil Grecul și Vlaicul cariera politică și militară a căroră a fost prezentată în subcompartimente distincte.

4. MARI DEMNITARI ÎN A DOUA PE RIOADĂ A DOMNIEI (1471-1486)

După modificările din 1468 și 1471 în Sfatul domnesc s-a schimbat radical corelația de forțe în favoarea voievodului. Spre deosebire de prima perioadă, în cea de a doua relațiile dintre marea boierime și Ștefan cel Mare trec printr-o îndelungată fază de relativă liniște, încât în timpul campaniilor militare în Țara Românească și în marile confruntări cu Poarta Otomană rândurile elitelor politice și militare moldave să se consolideze în jurul domnului țării.

În capitolul de față ne propunem să urmărim, în primul rând, evoluția și transformările care au avut loc în rândurile Sfatului domnesc, ale altor înalți demnitari în această perioadă (1471-1486) de mare tensiune și încercări deosebit de grele pentru Ștefan cel Mare ca domn și apărător al hotarelor și intereselor Țării Moldovei în plan internațional, când au avut loc cele mai grele războaie cu Imperiul Otoman. În al doilea rând, vom încerca să urmărim cum au evoluat raporturile dintre domn și aceleași elite și alți reprezentanți ai structurilor superioare de stat precum și finalitățile la care s-a ajuns către sfârșitul perioadei.

4. 1. Revenirea la politica de compromis. Semnificația sintagmei „și copiii lui...”

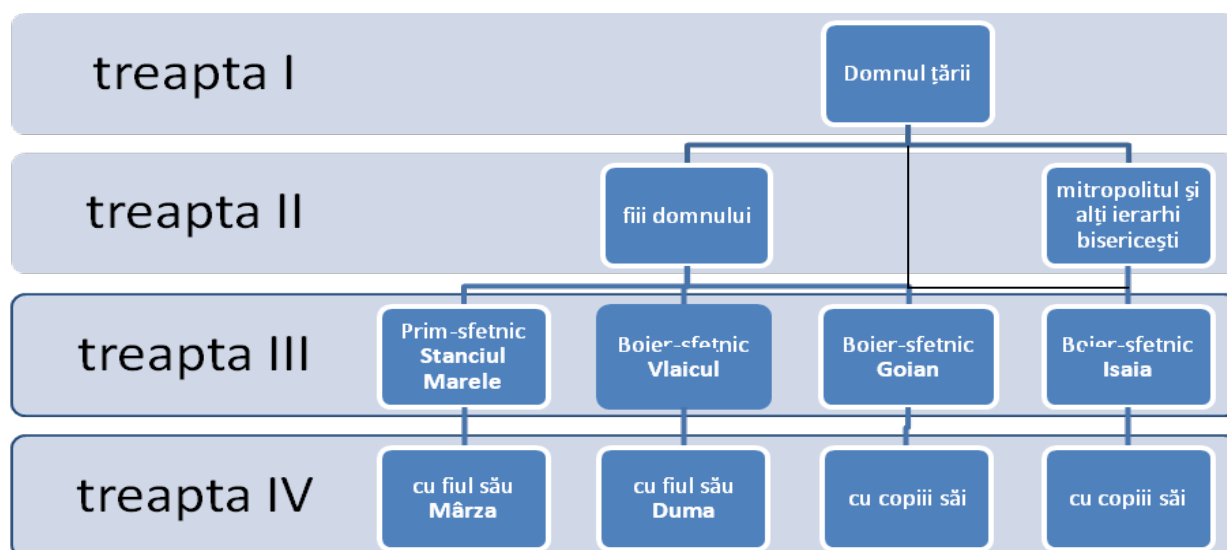
În vederea depășirii momentelor critice în relațiile cu înalții demnitari după bătălia de la Baia, Ștefan cel Mare în politica sa de consolidare a puterii, pe lângă alte acțiuni, arătate în capitolul precedent, recurge la încă o măsură, sprijinindu-se pe cei mai apropiați demnitari ai săi, de revenire la o experiență aproape uitată în relațiile dintre domni și sfetnicii săi. Este vorba despre aceea că în scurtă vreme după pedepsirea vornicului Crasnăș și a părtașilor săi voievodul recurge la o nouă redacție în formularul model al cărților domnești emise de cancelaria sa, în care alături de unii înalți demnitari din Sfat apare sintagma „și copiii lui ...”. Ce a însemnat și ce scop a urmărit voievodul prin aceasta?

În procesul de aprofundare a cercetărilor noastre privind structura și evoluția Sfatului domnesc al lui Ștefan cel Mare am observat că în primii 10 ani de domnie (1457-1467) fiecare dintre membrii Sfatului apare înscris în documente doar cu numele, iar unii și cu dregătoria deținută, cum ar fi de exemplu în actul din 1 ianuarie 1467: „Iar la aceasta este credința domniei mele, a mai sus-scrisului Ștefan voievod, și credința iubitului meu fiu, Alexandru, și credința boierilor noștri: credința panului Manoil, credința panului Stanciul, credința panului Vlaicu, unchiul nostru, credința panului Goian de Hotin, credința panului Crasnăș vornic, credința panului Zbiarea de Cetatea Albă, credința panului Coste al lui Dan, credința panului Toma Cânde, credința panului Isaia și a panului Buhtea, pârcălabi de Chilia, credința panului Albu, credința panului Lazea Pitic, credința panului Șandru Tolocico, credința panului Buoreanu de

Neamț, credința panului Stețco Dămăcuș, credința panului Hodco al lui Crețu, credința panului Gangur, credința panului [credința panului] Petrică și a fratelui său, Vasco al lui Iachim, credința panului Saciș spătar, credința panului Iuga vistier, credința panului Pașco postelnic, credința panului Luca stolnic, credința panului Negrilă ceașnic, credința panului Neagu comis și credința tuturor boierilor noștri moldoveni, și mari, și mici” [19 b, doc. 144].

Cu începere din 12 septembrie 1468 și până la 7 mai 1470 observăm o stare de lucruri ne mai întâlnită până atunci în documentele emise de cancelaria lui Ștefan cel Mare. Este vorba despre aceea că în acest răstimp primii patru boieri enumerați în sfat: Stanciul, Vlaicul, Goian și Isaia sunt înșiruiți nu numai cu numele și dregătoria deținută, dar și cu sintagma „fiul său” sau „și copiii lui”. Astfel, în documentul din 12 septembrie 1468 partea de început a Sfatul domnesc este prezentat în felul următor „Iar la aceasta este credința domniei mele, ... Ștefan voievod, și credința iubitului meu fiu, Alexandru, și credința boierilor noștri: *credința panului Stanciul și a fiul său, pan Mârza, credința panului Vlaicul și a fiul său, pan Duma, credința panului Goian și a copiilor lui, credința panului Isaia vornic și a copiilor lui ...*” [19 b, doc. 153] (evidențierea noastră) ca în continuare să urmeze enumerarea celorlalți membrii ai Sfatului de unii singuri (fără copii).

4.1. Tabelul 1. Panorama puterii centrale de stat. Efectul politicii de complomis (1468-1470)

La 24 septembrie 1468 [19b, doc. 154], adică doar peste 12 zile, aceiași patru boieri sunt însoțiți fiecare de sintagma „... și copiii lui”, dar fără nume concrete ale lui Mârza și Duma. Aceiași stare de lucruri, după cum am arătat, se menține până la 7 mai 1470 [19 b, doc. 165] ca după această dată să rămână trecuți în lista membrilor Sfatului cu urmașii lor doar primii doi din cei patru demnitari, pe prima poziție - „Stanciul cu fiul său, pan Mârza”, iar pe a doua „Vlaicul cu fiul său, pan Duma”, situație permanentizată până la 22 mai 1476 [19b, doc. 206], când este

ultima dată menționat în documente „pan Mârza” (probabil căzând în lupta de la Valui) și până la 11 februarie 1478 [19 b, doc. 211] când „pan Duma” este trecut pentru ultima dată prin tradiționala sintagmă „credința panului Vlaicul și a fiul său, pan Duma”. Acesta din urmă cu începere din 4 martie 1479 [19 b, doc. 212] și până în 1502 va figura deja permanent ca membru deplin al Sfatului domnesc fără tutela părintească (or, tatăl său moare după 1484), ca să fie ridicat din 9 ianuarie 1490 în rang de prim-sfetnic.

După 11 februarie 1478 până la moartea lui Ștefan cel Mare (2 iulie 1504) nimeni din membrii Sfatului domnesc nu s-a mai învrednicit din partea domnului de onoarea de a-și trece alături de ei odraslele lor, acest drept rămânându-i doar voievodului.

Aruncând o privire retrospectivă asupra domniilor de până la Ștefan cel Mare, observăm că fenomenul își face apariția încă din ultimul deceniu ale sec. al XIV-lea. Astfel, pe dată de 30 martie 1392, pe când voievod era Roman, în Sfat este trecut „Ștețco și cu frații lui” [19 a, doc. 2] fără numele lor concrete; un al caz întâlnim în domnia lui Iuga voievod, când într-un document datat aproximativ cu 12 iulie 1398 - ante 28 noiembrie 1399 alături de „Brae și fratele sau, Petrică sunt înscrisi și copiii lor” [19 a, doc. 8], iarăși fără a li se indica numele; ca în primul actul emis de cancelaria lui Alexandru cel Bun din 29 iunie 1400 toți cei paisprezece boieri din Sfatul domnesc să fie înscrisi cu „copiii și „*frații lor*” [19 a, doc. 10]. Atât în cazul lui Roman voievod, cât și al lui Iuga voievod acceptarea în formularul actelor emise a unor boieri cu frații și copiii lor ar putea însemna, după părerea noastră, atingerea unui compromis cu unii dintre cei mai influenți boieri, care obținând asemenea onoare pentru rudele lor, trebuiau să-l sprijine pe noul domn asigurându-l de toată încrederea. Aceiași stare de lucruri o putem întrevedea și la începutul domniei lui Alexandru cel Bun în condițiile unei acute rivalități pentru scaunul domnesc. Întronarea noului voievod reprezenta rezultatul unui compromis cu marea boierime care asigurându-l de susținere, a obținut ca prin înscrierea în actele oficiale alături de numele lor și a copiilor și ale fraților lor, să aibă garanție că acestora le este asigurat în viitor rămânerea în anturajul apropiat al domnului și ocuparea unui loc în Sfat sau garantarea obținerii unei dregătorii. Dacă la început acest compromis părea ca va fi depășit de Alexandru cel Bun prin consolidarea sa la tron, apoi ulterior după cum putem observa din totalitatea documentelor păstrate, fenomenul s-a perpetuat cu anumite pauze (1401-1403; 1404-1407; 1409-1413; 1421-1422) pe întreg parcursul domniei acestuia. Această stare de lucruri, pare să vorbească despre aceea că, pozițiile marii boierime au rămas foarte puternice în raport cu domnia, care permanent trebuia să țină cont de interesele acesteia, interese care erau exprimate și prin sintagmele „credința panului ... și a copiilor lui”. La un moment dat această formulă se strecoară chiar și în actul de divorț al lui Alexandru cel Bun de Ringalia-Ana doamna la 13 decembrie 1421, în care apar pe lângă boierii martori doar cu numele lor și „Stan Bârlici și fratele său Vană”, „Lațco Boț

și fratele său Miclouș”, „Ștefan Stravici cu fratele său Jurj”, „Uncleata și fratele său Tatomir”, „Goraet și fratele său Stanislav” și „Hodco și fratele său Lev” [213, p. 55].

Perioada ulterioară în care apar sintagmele cu „*copiii*” și „*frații lor*” destul de îndelungată de altfel (1422-1445), pare să ne vorbească despre tensiunile dintre domn și marea boierime și drept urmare cel dintâi trebuia să facă cedări și să meargă la compromisuri pentru a se menține în scaun. Faptul că anume într-o asemenea atmosferă a fost nevoit să domnească Alexandru cel Bun pare să confirme și situația care s-a creat după moartea sa în condițiile unei acerbe rivalități între fiii săi Ilie și Ștefan, care dorind să atragă de partea lor cât mai mulți adepți, mai ales din rândurile marilor demnitari, atât unul cât și altul, dar și atunci când au domnit în doi, la desemnarea componentelor Sfatului domnesc, boierii erau înscriși permanent cu odraslele și rudele lor apropiate prin aceleași sintagme arătate mai sus.

Totuși în ultimii ani de domnie a lui Ștefan al II-lea (1445-1447) și în următoarele domnii ale lui Roman, Alexăndrel, Bogdan II-lea, Petru Aron voievozi și chiar în primii 10 ani de domnie a lui Ștefan cel Mare nimeni dintre ei n-a recurs la o asemenea manieră de menajare a relațiilor cu marea boierime, adică prin includerea în formularul oficial al cărții domnești emise de cancelarie, nu numai a numelor membrilor Sfatului domnesc cu sau fără dregătorie, ci și a copiilor și a altor rude ale acestora. Or, raporturile dintre domn și grupările boierești continuau să rămână la fel de tensionate ca și mai înainte. De ce s-a renunțat la asemenea formular, care părea că s-a înrădăcinat definitiv în practica relațiilor dintre domnie și marea boierime? Nu cunoaștem care au fost dedesubturile renunțării la sintagmele respective de către voievozii menționați mai sus, dar în primii ani de domnie a lui Ștefan cel Mare, acesta a reușit, după noi, prin atingerea unui echilibru dintre principalele grupări boierești care au fost reprezentate în Sfat [104], și care în urma compromisului atins, se pare, au renunțat reciproc la promovarea urmașilor și rudelor apropiate în Sfat, încât în primii zece ani în formular apare doar voievodul cu unul sau doi copii ai săi, cum ar fi: „... credința iubitului meu fiu al domniei mele, Alexandru ...”; „... credința preaiubiților noștri copii, Alexandru și Petru ...” sau „... credința preaiubiților fii ai domniei mele, Alexandru și Bogdan-Vlad ...”, care sunt înscriși imediat după nașterea primului său fiu Alexandru (1464).

Examinând și analizând mai cu atenție fenomenul în cauză, admitem că marii boieri din Sfat înaintau asemenea pretenții de a fi înscriși în cărțile domnești cu urmașii lor sau rudele lor apropiate (frați, gineri ș.a.) fie la începutul domniilor, când încă voievodul nu-și consolidase pozițiile la tron, fie când un domn sau altul ajungea în situații sau perioade mai complicate, cum ar fi cazul lui Ștefan cel Mare în 1468-1470, adică imediat după bătălia de la Baia din decembrie 1467. Părea că dacă un timp îndelungat din 1457 până în 1467 Ștefan cel Mare nu recursese la o asemenea practică, nu va recurge nici în anii următori. Or, din exemplele aduse mai sus s-a

observat că domnii anteriori ajungeau la asemenea înțelegeri cu marea boierime imediat de la urcarea lor în scaun. De aici apare fireasca întrebare: ce s-a întâmplat pe la 1467-1468, adică în plină domnie a lui Ștefan voievod, încât la un moment dat domnul a trebuit să opereze anumite schimbări în sânul celor mai apropiate cercuri boierești și în primul rând în Sfat?

În literatura de specialitate a fost exprimată părerea, precum că sintagma „*și credința copiilor lor*” care era adăugată alături de unii mari boieri-sfetnici și dregători în actele domnești enumerate mai sus, însemna că aceștia erau în primul rând, membri ai Sfatului „ca stăpâni ai domeniilor lor”, iar în al doilea rând, când un boier era și dregător, sintagma arătată mai sus, „nu era adusă în calitate sa de dregător, ci de stăpân de domeniu, întrucât fiii nu moșteneau dregătoria, ci domeniul” [165, p. 191]. În viziunea noastră această părere reflectă doar parțial situația reală, deoarece mai mulți dintre membrii Sfatului domnesc cu sau fără dregătorie posedau domenii funciare importante, la care nu atenta nimeni, nici chiar domnul țării, încât urmașii lor rămâneau moștenitori direcți și intrau în posesia moșiilor părinților lor după moartea acestora, moșteniri care erau reîntărite prin documente oficiale domnești. După noi, sintagmele de tipul și „... *fiul său*” și „... *a copiilor lui*” și „... *a fraților lui*; și „*a ginerei lui*” aveau o altă conotație și semnificație, pe care încercăm să le arătăm mai jos. Totodată vom încerca să găsim răspuns la întrebarea: de ce Ștefan cel Mare la un moment dat s-a văzut nevoit să recurgă și el la această practică?

După cum am arătat în capitolul precedent, în urma bătăliei de la Baia, în care a fost obținută o victorie nu dintre cele ușoare (aceasta s-a produs mai ales din cauza că o parte din boieri nu l-au sprijinit pe Ștefan în măsura în care el le-a cerut s-o facă, fiind chiar trădat) Ștefan cel Mare a fost nevoit să recurgă la pedepsirea trădătorilor și să efectueze remanieri importante în rândurile elitelor sale.

Totodată, voievodul a încercat să-i apropie și mai mult pe principalii săi sfetnici (Stanciul, Vlaicul, Goian și Isaia) aduși pe primele patru scaune ale Sfatului domnesc, boieri, dintre care trei (Stanciul Marele, Vlaicul și Isaia) erau rude apropiate ale voievodului. Prin includerea în formular a sintagmelor și „... *fiul său*”/„... *a copiilor lui*” Ștefan cel Mare îi asigura, după noi, că urmașii acestora vor rămâne neapărat în cercurile cele mai apropiate ale domnului și vor deține în viitor locuri și ranguri tot atât de înalte, ca și părinții lor. Pentru mai multă convingere, Ștefan cel Mare recurge la înscrierea copiilor alături de părinții lor în lista boierilor din Sfat, ce-i drept, fără a fi considerați membri plenipotențieri ai acestei structuri de stat. Această promisiune domnul trebuia s-o realizeze în viitor, când urmașii acestor patru demnitari vor ajunge la maturitate și vor acumula experiența respectivă de activitate în mediul curții domnești.

Precum am arătat și în urma acestei măsuri din 1468 lucrurile nu s-au limpezit, căci în anturajul domnului continua să persiste atmosfera de neîncredere și suspiciune, căci în anumite

împrejurări, chiar și în rândurile celor patru dintre cei mai apropiați sfetnici a pătruns „microbul” „hicleniei”, care s-a manifestat în timpul luptei de la Orbic în decembrie 1470. De aceea pe parcursul anului următor Ștefan cel Mare nu numai că i-a căznit pe trădători și a efectuat importante remanieri în rândurile sfetnicilor și dregătorilor de frunte, dar și a redus în jumătate numărul a celor demnitari cărora li se garantase urmașilor lor succesiunea în Sfat și în ranguri înalte. Astfel, au rămas în sfat cu copiii lor doar Stanciul Marele și Vlaicul pârcălab, figurând în primul caz Mârza și în cel de al doilea - Duma.

Prin urmare apariția și prezența destul de îndelungată, inclusiv și în domnia lui Ștefan cel Mare în formularul oficial al documentelor a sintagmelor „*crediința jupanului ... și cu frații lui*” sau „*... și a fratelui său*”; „*... și a copiilor lor*” sau „*... și a copiilor lui*”, „*și a ginerelei său*” ș.a. pe lângă unii membri ai Sfatului domnesc nu era lipsită de importanță, ci aveau o încărcătură aparte și reflectau în anumite perioade ale domniilor arătate o stare de compromis în raporturile dintre domn și marea boierime, care căuta să le asigure odraslelor și altor rude ale lor o anumită siguranță de carieră pe viitor, la avansarea în ranguri boierești și chiar în Sfatul domnesc. Acest fenomen noi am putea să-l definim și ca *asociat la dregătorie* [113]. Ajuns într-o perioadă de grea cumpănă Ștefan cel Mare recurge și el la o asemenea practică timp de zece ani (1468-1478), dar care spre deosebire de predecesorii săi, nu i-a fost de mare folos, deoarece în scurtă vreme s-a ciocnit din nou de fenomenul trădării, încât au rămas purtători ai acestei sintagme, doar Stanciul și Vlaicul, care și fără aceasta, ca rude apropiate și ca sfetnici erau persoane de cea mai mare încredere ale voievodului.

4. 2. Rudele domnești și înrudirile dintre înalții demnitari – temelie a consolidării puterii voievodale

Dacă măsura de compromis și de cooperare dintre domn și înalții demnitari, examinată în compartimentul precedent, s-a dovedit a fi mai puțin eficientă, apoi mult mai de durată și mai trainică pentru interesele voievodului și ale țării, nu în ultimul rând, s-au dovedit a fi atragerea tot mai frecventă în sferele înalte ale puterii a rudelor lui Ștefan cel Mare, precum și înrudirile dintre înalții demnitari, inclusiv și cu rudele de sânge ale marelui voievod, fiind vorba de frații, unchiul, verii, cumnații, nepoții acestuia.

Investigațiile efectuate de alți cercetători [212, p. 166; 147, p. 56; 169, p. 111-144; 171], iar în ultima vreme și de noi, au arătat că în politica de promovare a cadrelor în Sfatul domnesc, în înalte dregătorii o rezervă permanentă pentru Ștefan cel Mare reprezentau, pe de o parte, rudele sale apropiate, iar pe de alta, boierimea fidelă sie. Mai ales investigațiile noastre au arătat că din prima categorie făceau parte atât rudele care se trăgeau din familia Mariei-Oltea, mama lui Ștefan cel Mare, cât și descendenți din ramura tatălui său, Bogdan al II-lea. Dacă A.

Sacerdoțeanu [212, p. 166], Al. Boldur [55, p. 32] și N. Stoicescu [221], la timpul lor au reușit să identifice doar 6 asemenea rude domnești (fără Vasco Iachimovici și Petrică Iachimovici, precum au arătat cercetările, nu s-au dovedit a fi rude) [109, p.12, nota 75], noi, continuând investigațiile în această problemă am reușit să identificăm 17 persoane-rude apropiate ale lui Ștefan cel Mare care au deținut locuri înalte în Sfatul domnesc, inclusiv și cele de prim-sfetnici, vornici, pârcălabi pe la cele mai importante cetăți, portari de Suceava, vistiernic, spătar, postelnic și ceașnic, pe întreg parcursul domniei, dar mai ales cu începere din a doua perioadă. Dintre cele 17 rude surprinse în diverse dregătorii și demnități sub Ștefan cel Mare 14 erau rude dinspre mamă, după cum urmează:

1. Vlaicul, pârcălab de Cetatea Albă, Hotin și Orhei, prim sfetnic (1457-1484), fratele Mariei-Oltea, unchiul voievodului (prezentat *in extenso* 3.6.2.);
2. Isaia, postelnic, vornic (1457-1470), cumnat, căsătorit cu Sora (Sofia), sora voievodului;
3. Ignatie Iuga, vistiernic (1458-1484), rudă cu voievodul (prezentat *in extenso* 4.4.2.);
4. Duma, asociat la dregătorie, pârcălab de Cetatea Albă, Hotin, prim-sfetnic (1468-1502), fiul unchiului Vlaicul și văr cu voievodul (prezentat *in extenso* 5.3.1.);
5. Ioachim Arbore cel Bătrân, pârcălab de Neamț (1471-1476), fratele voievodului [109, p. 4-12];
6. Mihul Iuga, ceașnic (1476), fiul lui Ignatie Iuga, vistiernic, ruda voievodului;
7. Șendrea, portar de Suceava (1479-1481), cumnat, căsătorit cu Maria, sora voievodului;
8. Petre Clanău, spătar (1486-1507), ginerele lui Șendrea portar;
9. Luca Arbure, portar de Suceava (1486-1523), fiul pârcălabului Ioachim Arbure cel Bătrân, nepot de frate al voievodului (prezentat *in extenso* 5.3.2.);
10. Dumșa, postelnic (1497-1500), fiul lui Isaia vornic, nepot de soră ;
11. Eremia, vistiernic (1499-1507), rudă cu voievodul din căsătorie cu Anușca, nepoata lui Duma pârcălab, vărul voievodului ;
12. Crasnăș vornic (1458-1467), cuscrul cu Ioachim Arbure, fratele voievodului ;
13. Ivanco, pârcălab de Orhei (1499 -1517), nepot al voievodului, fiul lui Șendrea portar și al Mariei, sora lui Ștefan cel Mare ;
14. Toader Crasnăș, ușer (menționat în 1547), căsătorit cu Ana, fiica lui Ioachim Arbure, fratele voievodului .

Rudele dinspre tată erau reprezentate în aceleași structuri de stat, se pare doar de două persoane, fiind vorba de:

15. Stanciul Marele, pârcălab de Cetatea Albă, prim-svetnic (1459-1479), soțul cneaghinei Chiajna, fiica lui Alexandru cel Bun și mătușă lui Ștefan (prezentat *in extenso* 4.4.1.);
16. Mârza, asociat la dregătorie (1468-1476), fiul lui Stanciul Marele, pârcălab;

și o persoană rudă a Mariei de Mangop, soția lui Ștefan cel Mare:

17. Ioan Țamblac, sol (1477-1478) [65], unchiul Mariei Asanina Paleologhina, cea de a doua soție a voievodului.

Pe lângă aceste rude (vezi Tabelul de mai jos) trebuie să luăm în considerație, de rând cu Ioachim Arbore cel Bătrân și pe ceilalți doi frați ai voievodului Ion și Cârste, care, după toate probabilitățile, precum am arătat mai sus, diriguiau ținuturi mai importante. Dacă unul a administrat ținutul Iașilor (ante 1492), fapt pentru care Ștefan cel Mare îl menționează în pisană bisericii domnești Sf. Nicolae din Iași [205, p. 104-108], apoi celălalt, a dirigit ținutul Bacăului, după moartea căruia, probabil, locul său l-a luat Alexandru fiul voievodului (ante 1482) [143, p. 210-211, 264-271]. După moartea acestuia din urmă (1496) Ștefan cel Mare îl asociază la domnie pe alt fiu al său, Bogdan-Vlad, care de asemenea a fost implicat în treburile țării, fiind ajuns la vârsta maturității, ca în ultimele zile de viață a lui Ștefan să fie lăsat moștenitor la tron. Prin urmare, numărul rudelor apropiate ale lui Ștefan cel Mare implicate în diverse activități, atât în Sfat, cât și în alte dregătorii ajunge la 21 de persoane (vezi *Anexa 7*, 8).

Mai multe dintre rudele apropiate ale lui Ștefan cel Mare, dar și dintre înalții demnitari ai săi, participând la campaniile militare duse de voievod au căzut pe câmpul de luptă (Ioachim Arbore cel Bătrân, pârcălab de Neamț, Mârza, fiul lui Stanciul Marele și Mihul Iuga, fiul vistiernicului căzuți în lupte în 1476; Șendrea, cumnatul domnului, †1481 ș.a.).

Nu rare ori Ștefan cel Mare drept recompensă pentru slujbă dreaptă și credincioasă le dăruia rudelor sale și unor înalți demnitari moșii și alte proprietăți. După cum reiese din documentele datate aproximativ 1490-1504 Ștefan cel Mare dăruiește nepoatelor sale Dragna, soția lui Clanău spătar și Neacșei (fiicele surorii sale Maria și ale lui Șendrea portar, mort în 1481 pe câmpul de luptă) satul Rodoslăvcești și respectiv satul Heciul [67, nr. 282, 283].

Trebuie să subliniem că în atragerea rudelor în structurile înalte de stat Ștefan cel Mare a urmat tradiția constituită în Țara Moldovei până la el.

Cea de a doua categorie de rude și înrudiri din anturajul lui Ștefan cel Mare era mai numeroasă, fiind alcătuită în cea mai mare parte din boierimea de frunte. În cadrul investigației am recurs la identificarea persoanelor înrudite reciproc, care au format alianțe familiale atât în cadrul Sfatului domnesc, cât și din afara acestuia, dar aflate în orbita elitară a lui Ștefan cel Mare. Aceste înrudiri și alianțe familiale au fost confirmate în ultima vreme și prin cercetări privitoare la conexiunile genealogice și moșteniri heraldice, fiind vorba de mai mulți nobili moldoveni din domnia cercetată (Coste al lui Dan, Șandru comis, Ion Dobrul, Sima Boldur, Crăsnaș, Duma Vlaicul, Eremia Galeș, Luca Arbure, Șteful Buceatschi) [253].

La temelia cercetării acestui aspect a fost pusă quasi-totalitatea de documente din epoca lui Ștefan cel Mare, precum și o serie de cercetări efectuate în ultima vreme de alți istorici. Toate

aceste rude voievodale și alianțe familiale din anturajul voievodului le-am inclus în tabelul următor:

4.2. *Tabelul 1.* Rudele domnești și înrudirile dintre înalții demnitari ai lui Ștefan cel Mare

Nr.	Numele membrului Sfatului domnesc	Gradul de rudenie	Dregătoria	Perioada	Izvorul, alte informații
1	Cozma a lui Șandru (Șandrovici)	socrul lui Ștețco al lui Dămăcuș și Ivenco Hrincoș	prim-sfetnic	1457 sept. 8 – 13	19b, doc. 65, 66.
2	Vlaicul	unchiul lui Ștefan cel Mare	pârcălab de Cetatea Albă, Hotin, Orhei, boier în Sfat, prim-sfetnic	1457 sept. 8 – 1484 mai 22	19b, doc. 65-113, 115-147, 188, 233, 235, 237, 240-247, 249-254, 257-259, 261, 262. 23b, doc. CXXV, CXXVI, CXXVIII.
3	Ștețco al lui Dămăcuș	ginerele lui Cozma Șandrovici prim-sfetnic; socrul lui Ignatie Iuga vistier; cumnat cu Ivașco (Ivan) al lui Hrinco, boier în Sf. d.	boier în Sfat	1457 sept. 8 – 1468 sept. 24	19b, doc. 65-154, doc. 167. 23b, doc. CXXV, CXXVIII. 169, p. 118.
4	Hodco Știber	cumnat cu Hărman, pârcălab	boier în Sf. d.	1457 sept. 13 - 1462 mai 15	19b, doc. 67- 104.
5	Isaia	cumnat cu Ștefan cel Mare, fiind căsătorit cu sora voievodului Sora (Sofia)	postelnic, vornic	1457 sept. 8-1458 febr. 13; 1468 iul. 28 – 1470 aug. 10	19b, doc. 65-67, 152-169. 23 b, d. CXXXIV, CXXV.
6	Ignatie Iuga	ginerele lui Ștețco al lui Dămăcuș, boier în Sf. d., rudă cu Ștefan cel Mare	vistiernic, boier în Sfat	1458 sept. 5 – 1484 mai 29	19b, doc. 76-221, doc. 167, 219-262. 23b, doc. CXXVIII, CXXXIII, CXXXIV. † în 1490, □ măn. Putna [141, p. 257-270].
7	Crasnăș	cuscu cu Ioachim Arbure cel Bătrân (fratele voievodului); ginere lui Dragoș Boul, pârcălab de Roman	postelnic, vornic	1458 sept. 5 – 1460 dec. 5; 1464-1467	19b, doc. 76-97. 23b, doc. CXXVIII
8	Petrică al lui Iachim	fratele lui Vasco Iachimovici, boier în Sfat d.	boier în Sfat	1458 sept. 5 – 1474 aug. 26	19b, doc. 76-198. † în 1475.
9	Șendrică (Șandru) Tolocico de	tatăl lui Purece spătar, pârcălab Hotin.	boier în Sfat d.	1458 febr. 13 -1467 oct. 2	19b, doc. 67-147. 171, p. 261-262.

	la Dorohoi				
10	Stanciul (Marele)	soțul Chiajnei, mătușa lui Ștefan cel Mare	boier în Sfat, pârcălab de Cetatea Albă, împreună cu Zbierea	1459 iun. 12 – 1465 dec. 13, 1466 – 1470 iul. 18; 1470 apr. 1-1479 mai 24	19 b, doc. 85-129, 131-168-218. 23b, doc. CXXVIII, CXXXIV, CXLIV ; † 11 aug. 1479 [17, p. 19].
11	Iațco Hudici	socrul lui Cozma Moghilă, ceașnic	boier în Sfatul d.	1464 nov. 2 – 1486 nov. 21	19b, doc.124-265. 171, p.259-260.
12	Vasco al lui Iachim	fratele lui Petru Iachimovici, boier în Sfat	boier în Sfat	1465 mart. 3 – 1467 ian. 1	19b, doc. 127, 141, 144.
13	Ivașco (Ivan) al lui Hrinco (Hrincovici)	Ggnerile lui Cozma Șandrovici, prim-sfetnic, cumnat cu Stețco Dămăcuș, boier în Sfatul d.	boier în Sfat	1467 ian. 10 - 1478 febr. 11	19b, doc. 145-211. 220, p. 277.
14	Duma Vlaiculovici	vărul lui Ștefan cel Mare	asociat la dregătorie, boier în sfat, pârcălab de Hotin; Cetatea Albă, împreună cu Hărman, boier în sfat, pârcălab de Neamț, prim-sfetnic	1468 sept. 12- 1476 mai 22 ; 1478 febr. 11 – 1480 sept. 17, 1481 febr.1-1491oct. 15, 1492 mart. 30 – 1493 oct. 26, 1494 - <24 apr. 1498 -15 sept. 1499>, 1499 – 1502 mart. 13	19b, doc. 153-206, 211-230, 233-265 ; 19 c, doc. 3-109, 114-134, 140-231, 232-278. 23b, doc. CXLIV, CLXXVIII, CLXXIX
15	Mârza	fiul lui Stanciul Marele, prim sfetnic	asociat la dregătorie	12 sept. 1468-22 mai 1476	19b, doc. 153-206.
16	Ioachim Arbure	fratele lui Ștefan cel Mare, tatăl lui Luca Arbure	pârcălab de Neamț	1471 aug. 13 – 1476 mai 22	19b, doc. 175-206, doc. 264. 109, p. 3-13
17	Hărman	nepotul lui Oțel, boier în Sfat d. ; cumnat cu Șandru comis și Hodco Știbor boieri în Sf. d.	pârcălab de Cetatea Albă, împreună cu Luca, Boier în Sfat	1475 apr. 14 – 1480 sept. 17, 1481 febr. 1-1499 sept. 18	19b, doc. 99, 199-230, 233-265, 19c, doc. 3-237. 23b, doc. CLXXVIII
18	Barsu	vărul lui Dobrul logofăt	comis, stolnic	1470 iulie 18, 1475 apr. 14 – 1476 mai 22	19b, doc. 168, 199-206. 169, p. 114-118. † în 1476
19	Ioan Tăutul	fiul lui Tăutul, boier	logofăt	1475 apr. 14	19b, doc. 199-265 ;

		în Sfat		– 1503 oct.7	19c, doc. 1-295. 23b, doc. CLXXVIII. 30, doc. 66, 67.
20	Ioan Țamblac	rudă, unchi cu Maria de Mangop, soția voievodului	sol la Veneția	1477 mai - 1478 Mai 8	23b, doc. CLIV. 143, p. 99.
21	Dragoș Boul	socrul lui Crasnăș vornic	pârcălab de Roman, vornic	1478 apr. 30- 1483 febr. 17	110, p. 316.
22	Șendrea (Șandru (Șandrea))	cumnat lui Ștefan cel Mare, căsătorit cu sora domnului - Maria	portar de Suceava	1479 apr. 29 – 1481 apr. 20	19b, doc.213-237. † 8 iulie 1481, □ Dolheștii Mari
23	Șteful (Buceațchi)	nepot „al soției” lui Cozma Șandrovici prim sfetnic și al lui Iacuş vistier	pitar, pârcălab de Hotin, boier în Sf. d.	1479 aug. 11- 1510	19b, doc.219-265; 19c, doc. 3-93.
24	Micotă	tatăl lui Grozea a lui Micotă, pârcălab de Orhei	pârcălab de Roman, Neamț	1483 apr. 12- 1484 mai 29 ; 1486 sept.- 1491 mart. 11, 1495	19b, doc. 263-265 ; 19c, doc. 3-146.
25	Grozea a lui Micotă	fiul lui Micotă, Pârcălab de Roman, Neamț	pârcălab de Orhei	1486 sept. - 1491 apr. 20.	19b, doc. 263-265 ; 19c, doc. 3-93.
26	Șandru (Bora)	ginerile lui Lazăr, membru Sf. d., cumnat cu Hărman pârcălab	comis ; pârcălab de Roman	1486 sept. 14 – 1492 mart. 30; 1492 oct. 10 – 1508 dec. 15	19b, doc. 263-265 ; 19c, doc. 1, 3- 112, 114-295
27	Clanău (Petre)	ginerile lui Șendrea hatman; soțul Dragnei, fiica Mariei, sora lui Ștefan cel Mare	spătar	<1486 sept. - 1491 oct> – 1503 oct. 7 (1507)	19b, doc. 263-265, 19c. doc. 1-295. 23b, doc. CLXXVIII, CLXXIX
28	Luca Arbure	fiul lui Ioachim pârcălab de Neamț, frate cu Ion pitar, nepot de frate lui Ștefan cel Mare	portar de Suceava	1486 sept. 14, 1498 sept. 24-1503 oct. 7 (1523)	19b, doc. 264. 19c, doc. 230-295. 23b, doc. CLXXVIII, CLXXIX
29	Petrică (Petru)	fiul lui Hărman membru al Sf. domnesc	comis	1492 mart. 30 – 1503 oct. 7 (1510)	19c,doc. 114-295. 23b, doc. CLXXVIII, CLXXIX
30	Ion (Ivanco)	fiul lui Ioachim pârcălab de Neamț , frate cu Luca Arbure, și nepot de frate Ștefan cel Mare	pitar, sol, pârcălab de Orhei	1499	37, p. 192-194. 35, p. 34, 36, p. 42,

31	Dumșa	fiul lui Isaia, vornic, Nepot de soră (Sora) al lui Ștefan cel Mare	postelnic	1497 ian. 3 – 1499 nov. 26 (1500)	19c, doc. 201-248. 23b, doc. CLXXVIII, CLXXIX . † în 1500 ian. 10. □ măn. Probota.
32	Toader Crăsnaș	fiul lui Crăsnaș, vornic, cumnat cu Luca Arbure, portar de Suceava	ușer	Menț. 1547	110, p. 307, 316.
33	Cozma Șarpe	ginerele lui Hărman, mem. Sf.d.	mare postelnic	1501 apr. 25 – 1503 oct. 7 (1523)	19c, doc.260-295.
34	Toma	ginerele lui Duma Vlaiculovici membr. Sf.d.	logofăt	1488 aprilie 5	19c, doc. 37
35	Toader (Bubuiog)	ginerele lui Ioan Tăutul, logofăt	pisar, diac, logofăt 1502-1505	1495 febr. 5, 1503 aug. 8	19c, doc. 286. 220, p. 330.
36	Dragoș Boul	socrul lui Crăsnaș vornic	pârcălab de Roman; vornic	1478-1483; 1486-1491	110, p. 307.
37	Petre Țura	socrul lui Luca Arbure	comis	menț. 1555 mai 7	31a, doc. 27
38	Mihul Iuga	fiul lui Ignatie Iuga vistiernic	ceașnic	1476 iunie 1 și 26	19b, doc. 207, 208. † în lupta de la Valea Albă, 1476. 169, p. 112
39	Coste	fratele lui Toader diac	diac	1487 mart. 5 - 1493 mart. 15	19c, doc.5- 127, 129.
40	Toader	fratele lui Coste diac	gramatic, diac, pisar, „pisar domnesc”, logofăt al II	1487 ian. 12 - 1503 oct. 7	19c, doc. 3-295. 23b, doc. XXXV, p.70, 73.
41	Dragotă	fiul lui Tăutul logofăt	diac	1497 mart. 15	19c, doc. 207, 220, 222.
42	Duma Brudur	ffatele lui Pătru Brudur	„cliucinic” (=clucer), pârcălab de Hotin , Boier în Sf. d.	1480 sept. 15, 1486 sept. 14 , 1488 mart. 1, 1496-1497	19b, doc. 229, 264, 19c, doc. 30.
43	Boldur (Sima)	ginerele lui Dajbog pârcălab de Roman, de Neamț	vornic	1491 oct. 15 – 1503 febr.	19c, doc. 96-285.
44	Cozma Moghilă	ginerele lui Iațco Hudici, boier în Sfatul domnesc	ceașnic	1491 mart. 16 -1507 mart. 11	19c, doc. 87; 21c, nr. 62. 171, p.261.

45	Purece	fiul lui Șendrică Tolocico de la Dorohoi (sau Șandru de la Dorohoi) boier în Sfat	spătar, pârcălab Hotin	1493 oct. 26 - 1494 mart. 11	19c, doc. 91, 136-146. 171, p.262-263.
46	Eremia	fiul lui Galeș pârcălab de Orhei, căsătorit cu Anușca, nepoata lui Duma pârcălab, vărul domnului.	vistiernic	1499 noiem. 20 – 1507 mart. 1	19c, doc. 243.

Din tabel reiese că pe parcursul domniei lui Ștefan cel Mare am reușit să identificăm în mediul elitar al acestuia 46 de cazuri de înrudiri directe și alianțe familiale, inclusiv 21 înrudiri directe cu Ștefan cel Mare și alte 27 între înalți demnitari participanți la exercițiul puterii „din mila domnului”, adică a marelui voievod Ștefan cel Mare. Aceste cazuri în încrengătura lor complexă întruneau aproape întreaga înaltă societate din anturajul voievodului, fie membrii ai Sfatului domnesc, fie deținători de ranguri dregătorești din afara Sfatului.

Considerăm importante aceste relații de înrudire, deoarece, în viziunea noastră ele constituiau împreună cu rudele lui Ștefan cel Mare liantul consolidării elitelor politice, militare și boierești, asigurând pe această cale o bază socială puternică pentru consolidarea și rămânerea în scaun a lui Ștefan cel Mare, inclusiv și pe timpuri de restriște, pentru o perioadă atât de îndelungată de domnie în promovarea politicii interne și externe a acestuia, în sprijinirea acțiunilor sale de divers ordin, economic, politic și diplomatic, de sprijinire a bisericii - alt pilon de bază al puterii voievodale.

Dacă continuăm examinarea înrudirii acestei boierimi dregătore observăm că și sub Bogdan al III-lea și Ștefăniță vodă aceleași neamuri de nobili, urmașii lor rămân în Sfatul domnesc și în înalte dregătorii. Astfel, Luca Arbure va rămâne prim-sfetnic până în 1523; Ioan Tăutul logofăt până în 1510; Ion Frunteș pârcălab de Neamț până în 1514; Isac va rămâne vistiernic până în 1508 și mare logofăt până în 1515; Petrică al lui Hărman comis și Șteful membru al Sfatului domnesc până în 1508 ș.a.

Anume aceste relații strânse de rudenie cu voievodul și din mediul elitar ștefanian au constituit acel nucleu consolidat al puterii voievodale care au sprijinit domnia, pe Ștefan cel Mare, personal, la curte, în țară, în campaniile militare și în misiunile sale diplomatice pe parcurs de aproape jumătate de veac. Aceiași boierime fie aceștia personal, fie urmașii lor au rămas sprijinitori ai tronului în domniile lui Bogdan al III-lea și Ștefăniță vodă, încât tradiția constituită în primul secol de existență a Țării Moldovei a continuat nu numai în domnia lui Ștefan cel Mare dar și în cele ale urmașilor săi.

4. 3. Înalții dregători în a doua perioadă de domnie a lui Ștefan cel Mare

După luptele de la Baia și Orbic, după pedepsirea boierilor „hicleni” la Suceava și la Vaslui Ștefan cel Mare, precum am arătat, a recurs în 1471 la schimbări deosebite de mari în rândurile Sfatului domnesc și ale înalților dregători. În compartimentul de față ne propunem să urmărim evoluția Sfatului domnesc și a înalților dregători în perioada imediat următoare, care are limitele ei distincte de la aceste din urmă transformări din 1471 până la încheierea păcii cu otomanii în 1486. Pe lângă acestea ne propunem să dezvăluim relațiile dintre aceste structuri și voievod, încercând totodată să distingem particularitățile lor.

Transformările operate de Ștefan cel Mare în rândurile elitelor sale pe parcursul anului 1471 au pus începuturile unei perioade de relativă liniște și înțelegere între domn, înalții dregători și membrii Sfatului domnesc, căci în anii imediat următori 1472 - începutul lui 1475 constatăm deplină stabilitate în rândurile Sfatului domnesc, fiind operată doar o singură modificare, cea din 17 ianuarie 1472 când pan Pașco fost pârcălab de Chilia este readus în Sfat ca membru de rând fără dregătorie [19b, doc. 179].

Pornind de la informațiile care ni le oferă izvoarele interne documentare și narative, dar și cele externe observăm că evoluția Sfatului domnesc, a înaltelor dregătorii, manifestarea sau implicarea membrilor Sfatului și ale deținătorilor de înalte dregătorii au fost marcate în mare parte de numeroasele campanii și războaie care s-a văzut nevoit să le poarte Ștefan cel Mare pe parcursul aceste perioade. Mai ales cu începere din acești ani se include în activitățile Sfatului domnesc ale înaltelor dregătorii o nouă generație de demnitari care s-a format în prima perioadă a domniei lui Ștefan cel Mare și a fost promovată în mare parte de acesta pe pozițiile cheie din anturajul său.

Deosebit de mari schimbări se produc în componența Sfatului domnesc în scurtă vreme după marele confruntări cu turcii în anii 1475-1476. Pentru a stabili modificările în Sfatul domnesc după prima mare incursiune otomană în Moldova, apogeul căreia a fost lupta de la Podul Înalt (Vaslui, 10 ianuarie 1475) am comparat datele din actele oficiale din 26 august 1474 [19b, doc. 198] (ultima componență întâlnită în documente înainte de bătălie) și cel din 14 aprilie 1475 [19b, doc. 199] (prima componență de după bătălie). Acestea arată că după lupta din 10 ianuarie 1475 în Sfatul domnesc lipsesc 5 din 24 mari boieri-demnitari (Bâlcu pârcălab de Chilia, Ciocârlie și Petru Iachimovici boieri-sfetnici, Toma stolnic și Toma logofătul), iar în locul lor sunt plasați alți 4 demnitari (Hărman pârcălab de Cetatea Albă, Vâlcea pârcălab de Roman, Barsu stolnic și Tăutul logofăt). Ceva mai târziu, până la bătălia de la Valea Albă sunt incluși în Sfat încă doi demnitari noi (Șteful al lui Osif, ca boier-sfetnic și Galeș pârcălab de Orhei), care nu au figurat până atunci în această structură superioară din totalul de 23 persoane.

Putem admite că cei 5 boieri care au dispărut din Sfat au căzut în această luptă fapt confirmat de listele de boieri căzuți la Vaslui trecuți în pomelnicele mănăstirilor Bistrița și Voroneț (acesta din urmă au fost puse în circuitul științific pentru prima dată de noi [108]), de altfel, unicele informații de acest fel, care conțin numele unor demnitari și boieri de rând sub genericul: „*Boieri uciși de turci*” [3, p. 110; 108, p. 125]. Pornind de la faptul cum obișnuia domnul să venereze și să înveșnicească memoria eroilor săi, vrem să credem că trecerea la pomelnice a boierilor căzuți pe câmpul de luptă trebuia să-i fi aparținut personal lui Ștefan cel Mare, căci dacă ar fi fost gestul unei alte persoane, acesta ar fi înscris doar persoane apropiate lui.

4.3. Tabelul 1. „Boieri uciși de turci”(1475) după pomelnicele mănăstirilor Bistrița și Voroneț

Pomelnicul mănăstirii Bistrița (mss., p. 72)		Pomelnicul mănăstirii Voroneț (mss., p. 41)	
1	Toma stolnicul	1	Toma stolnicul
2	Petru Mărgelat	2	Petru Mărgelat
3	Sima Hrană	3	Sima Hrană, medelnicer
4	Dima ușerul	4	Dima ușerul
5	Șteful Corui	5	Șteful Coroiu
6	Petru Iachimovici	6	Petru Iachimovici
7	Roman Coșulanul	7	Roman Coșlina
8	Stanciul Neamișul	8	Ștanciul Nemniș
9	Cârstea Braevici	9-10	Sirbul, Cârstea
10	Sârbul	11-12	Petru, Jurje Theodor
11	Petru Ezereanul	13	Vasilii
12	Ivan Ciocârlie	14	Stețco
13	Jurj Tudora	15	Averchii
		16	Șerban
		17	Frunteș
		18	Oanco

Comparând datele acestor două pomelnice, observăm că în cel al Bistriței sunt trecuți 13 boieri [3, p. 110], iar în cel al Voronețului – 18 [108, p. 125]. Pe lângă aceasta constatăm că în lupta de la Vaslui au căzut 19 înalți demnitari și alți boieri, dintre care 12 figurează în ambele pomelnice, unul apare doar în pomelnicul de la Bistrița (Ivan Ciocârlie) și alți 6 - doar în cel de la Voroneț (Vasilii, Stețco, Averchii, Șerban, Frunteș, Oanco). Comparând datele din pomelnicul Bistriței cu cele ale componentelor Sfatului domnesc înainte de război (10 ianuarie 1475) M.M.

Sékely constată că printre cei căzuți în luptă sunt 3 membri ai Sfatului domnesc (Toma stolnic, Petru Iachimovici și Ivan Ciocârlie), un slujitor (Dima ușerul) și restul boieri simpli [229]. La aceștia sunt adăugați după documente încă doi boieri, probabil care au murit ulterior de răni, fiind vorba de membrii Sfatului domnesc Bâlco, pârcălab de Cetatea Albă și Toma logofăt [143, p. 119], în cât numărul demnitarilor, inclusiv a celor de rang înalt, uciși la Vaslui atinge cifra de 21.

Din cele constatate în urma acestor comparații se impune următoarea concluzie intermediară: toți cei 5 boieri membri ai Sfatului domnesc (Bâlco pârcălab de Cetatea Albă, Toma logofăt, Ivan Ciocârlie, Petru Iachimovici, Toma stolnic) care lipsesc în actul întocmit în scurtă vreme după lupta de la Vaslui au căzut în marea confruntare moldo-otomană din 10 ianuarie 1475. În urma acestor pierderi, care în realitate au fost mult mai numeroase, Ștefan cel Mare s-a văzut nevoit să-și completeze rândurile înalților demnitari cu oameni noi selectați din mediile prezentate în al doilea capitol al tezei.

În lipsă de documente originale interne, lipsă, de altfel explicabilă pe timp de război, când aproape nu se emit documente, formându-se un gol informațional din 1 iunie 1476 - 11 februarie 1478, suntem puși în fața faptului de a compara componentele Sfatului domnesc din preajma (22 mai 1476) și din perioada imediat următoare (11 februarie 1478) de după invazia otomană din anul 1476, care a culminat cu bătălia de la Valea Albă (26 iulie 1476). Din comparația celor două componente ale Sfatului observăm schimbări deosebit de mari în rândurile acestei structuri. Astfel, după această luptă constatăm lipsa a altor 14 demnitari (Mârza, fiul lui Stanciul Marele, Bodea vornic, Luca pârcălab de Cetatea Albă, Arbore pârcălab de Neamț, Fete Gotcă boier-sfetnic, Vâlcea pârcălab de Roman, Pașco, Buhtea și Șteful al lui Osif boieri-sfetnici, Mihău Vrânceanu spătar, Iuga vistiernic, Iuga postelnic, Barsu stolnic, Ilea Huru comis) din componența Sfatului domnesc, dintre care la sigur o bună parte au căzut în lupte. Între cei dispăruți aflăm și rude apropiate ale voievodului (Ioachim Arbore pârcălab de Neamț, fratele voievodului, Mârza, fiul lui Stanciul Marele și al Cheajnei (mătușa lui Ștefan cel Mare). La aceștia îl mai putem adăuga și pe Mihul Iuga [141] ceașnic [19b, doc.207,208], care nu făcea parte din Sfatul domnesc [169, p. 112], fiul marelui vistiernic Ignatie Iuga. Acesta din urmă, deși lipsește de rând cu alți 13 din Sfat, a rămas în viață, dar s-a retras un timp, probabil din cauza rănilor, ca să revină în Sfat, fie ca vistiernic, fie ca sfetnic din anul 1479 până în 1484, dar va muri prin 1490 [141]. După documente ulterioare îi aflăm rămași în viață pe Fete Gotcă, care apare în Sfatul domnesc la 29 mai 1484 [19b, doc.262]; pe Vâlcea pârcălab de Roman, care la 10 martie 1482 este numit pârcălab de Crăciuna [40, p. 93] și pe Ilea Huru comis, căruia pe la 1499 i se confirma de domn o cumpărătură [19c, doc. 248].

Despre faptul că în bătălia de la Valea Albă pierderile umane, inclusiv și în rândurile demnitarilor au fost deosebit de mari ne sugerează și *Cronica moldo-germană* în care se arată: „...i-au ucis turcii lui Ștefan voievod toată oastea și pe boierii lui cei mari și pe nobili...” [16, p. 34], iar Grigore Ureche arăta în aceeași privință: „Și atâta de ai noștri au pierit, cât au înălbit poiana de trupurile de a celor periți, până au fostu războiul. Și mulți din boiarii cei mari au picatu și vitejii cei buni au peritu și fu scârbă mare a toată țara ... Ștefan vodă [cu] trupurile morților movilă ... au făcutu și pre urmă ș-au ziditu deasupra oasilor o biserică ...” [40, p. 95].

Drept urmare și după lupta de la Valea Albă voievodul se văzu nevoit din nou să-și completeze rândurile elitelor sale. Din compararea acelorași componente ale Sfatului domnesc din preajma (22 mai 1476) și din perioada imediat următoare (11 februarie 1478) de după invazia otomană din anul 1476 constatăm includerea în locul celor căzuți în lupte a 8 boieri noi: Duma pârcălab de Cetatea Albă, Hrană vornic, Dragoș pârcălab de Cetatea Nouă, Costea spătar, Gherman postelnic, Ion ceașnic, Petru stolnic Grozea comis, care s-au manifestat din plin și în luptele din 1475-1476. Totodată sunt ridicați pe trepte superioare 3 demnitari cunoscuți: Vlaicul trecut din pârcălab de Hotin, în boier-sfetnic; Gangur din pârcălab de Orhei, este făcut boier-sfetnic; Dajbog din ceașnic, ridicat în rang de pârcălab de Neamț, încât în urma celor două confruntări cu otomanii practic a fost decimată în mare parte vechia elită ștefaniană constituită în primii 20 de ani de domnie, (vezi *Anexa 1*).

Cu toate acestea voievodul a reușit să refacă rândurile și să promoveze în posturi cheie alături de pușinii demnitari din vechia elită, între care Stanciul Marele și Vlaicul pârcălab este promovat în pârcălăbia de Cetatea Albă, de altfel, poate cea mai importantă, pe vărul său Duma, iar un oarecare pan Hrană, care era până atunci în eşaloanele inferioare a fost ridicat în rang de vornic, dregător cu largi împuterniciri militare. Precum observăm oameni noi au fost numiți și în dregătoriile din anturajul voievodului (spătar, postelnic, ceașnic, stolnic și comis), în locul celor dispăruți (de fapt căzuți) în luptele din vara lui 1476.

Din cele arătate mai reiese că spre deosebire de sfârșitul perioadei precedente (1468-1471), când Ștefan voievod este nevoit să recurgă la remanieri mai ales în urma acțiunilor de „hiclenie” din partea unor înalți demnitari, apoi cele efectuate în 1475-1476 sau datorat marilor pierderi suferite de moldoveni în cumplitele confruntări cu otomanii.

Totodată observăm că după 1471 animozitățile și suspiciunile dintre domn și înalții demnitari sunt depășite, ca de aici încolo, până la sfârșitul domniei să predomină între părți relații de înțelegere și încredere reciprocă. După cum reiese dintr-o relatare a unui anonim german (Buda, 23 februarie 1475), care pare să fi fost martor ocular la bătălia din 10 ianuarie 1475 de la Vaslui îndată după consumarea primelor faze de luptă când urma să se includă și grosul oastei moldovene unul din boieri văzându-i pe fața voievodului neliniște căzu în genunchi

și spuse din partea tuturor boierilor: „*Doamne, nu te tulbura, căci îți vom sta astăzi credincios alături și Dumnezeu ne va ajuta*” [196, p. 530]. Această stare de lucruri pare să reiasă și din cele observate de cronicar, când la sfat cu boierii Ștefan cel Mare ține cont de părerea lor, cum s-a întâmplat de exemplu în timpul invaziei otomane din vara anului 1476: „*sfătuia boiarii [pe voievod -n.n.] ca să dea la loc strâmtu, ca de nu vor birui, să apere ... Deci Ștefan vodă văzându așa [ținând cont de sfatul boierilor – n.n.], s-au întorsu, de s-au dat spre munți, unde ș-au ales loc de războiu la strâmtoare ...*” [40, p. 95]. La rândul său Ștefan vodă în semn de bunăvoință și deschidere către sfetnicii săi, către înalții demnitari, boieri mari și mici ș.a. după lupte victorioase făcea „*mare ospăț mitropoliților și vitejilor săi și tuturor boiarilor săi, de la mare până la mic*” și oferea „*multe daruri, și îmbrăcăminte scumpe boierilor săi și vitejilor și întregii lui oști*” și institua „*mulți viteji*” [25, p. 18-19]. Or, asemenea situații arată că relațiile dintre părți, dintre domnie pe de o parte și sfetnicii săi pe de alta, atinsese cote înalte de armonizare și consolidare, încât în cele mai grele momente din mersul războaielor antiotomane analele din epocă n-au fixat nici cea mai ușoară aluzie la vreun caz de trădare.

După 1478 timp de câțiva ani reconstrucțiile în rândurile elitelor superioare au loc doar de la un caz la altul, în dependență de necesități apărute din diferite cauze, cum ar fi moartea (1479) a lui Stanciul Marele, prim-sfetnic, fiind ridicat pe această treaptă unchiul voievodului Vlaicul; căderea în luptă (1481) a portarului de Suceava Șendrea, cumnatul domnului țării, nu se cunoaște cu cine a fost înlocuit ș.a. Totodată continuă înprospătarea treptată cu noi demnitari a structurilor superioare. Astfel, după 1478 până în 1483 sunt plasate în Sfat și în înalte dregătorii 8 persoane noi (în 1478 - Dragoș Boul pârcălab de Roman; în 1479 - Maxim pârcălab de Chilia, Șandru portar de Suceava, Șteful pârcălab de Hotin, în 1481 - Oană pârcălab de Cetatea Albă, Ieremia postelnic; în 1483 - Dragoș spătar și Micotă pârcălab de Cetatea Nouă). Raportate la numărul de permutări de pe o poziție pe alta în Sfat, precum și de la o dregătorie la alta în aceeași 6 ani de asemenea au fost insignifiante (în 1479 - Neagu și Ivașco din pârcălabi de Chilia sunt trecuți în boieri-sfetnici; după o perioadă de lipsă reappare în Sfat Ignatie Iuga ca boier fără dregătorie; în 1480 - Radu Gangur din boier-sfetnic, în pârcălab la Orhei; în 1481 - Hărman din pârcălab de Cetatea Albă, în boier-sfetnic, iar Gherman postelnic, în pârcălab de Cetatea Albă; în 1483 - Dragoș Boul din pârcălab de Roman este trecut în boier-sfetnic). Schimbările sunt mai de durată și mai puțin spectaculoase în comparație cu cele care avusese loc imediat după bătălia de la Vaslui sau cea de la Valea Albă, încât putem afirma că reînprospătarea și reșezarea membrilor Sfatului domnesc și a înalților dregători Ștefan cel Mare a reușit să o rezolve în bune condiții. Punctul final al acestei reconstrucții poate fi considerat vara anului 1484, când se stinge din viață prim-sfetnicul domnului Vlaicul și în legătură cu aceasta apare necesitatea de a alege un alt prim-sfetnic.

În condițiile unei noi invazii otomane în Moldova, soldate cu luarea cetăților Chilia și Cetatea Albă (iulie-august 1484), dar și cu pierderi considerabile, inclusiv în rândurile elitelor ștefanieni în anii imediat următori are loc o nouă regrupare și reșezare în rândurile înalților demnitari. Or, din sursele cronicărești și cele documentare, inclusiv cele străine, turcești în special, cunoaștem că și-au pierdut viața în luptele de apărare a cetăților de la Dunăre și Marea Neagră pârcălabii Ivașco și Maxim de Chilia, Gherman și Oană de Cetatea Albă. Dacă comparăm componentele Sfatului domnesc înainte și după aceste evenimente, fiind vorba de actele din 29 mai 1484 și respectiv cel datat aproximativ cu 1486-1491 și din 14 septembrie 1486, constatăm că pe lângă cei 4 pârcălabi, menționați mai sus, dispar din Sfat alți 7 demnitari: Vlaicul pârcălab de Orhei și prim-sfetnic, Șteful Hrană vornic, Fete Gotcă boier-sfetnic, Dragoș spătar, Chiriicola vistiernic și Ion ceașnic. Să fi fost implicați și ei în luptele de apărare a cetăților din sudul Moldovei? Or, după cum par să arate investigațiile din ultima vreme [143, p. 213-222; 202] Ștefan cel Mare avea cunoștință de pregătirile și intențiile turcilor de a lua Chilia și Cetatea Albă, dar „*la gol* [la loc deschis, precum erau stepele din sud-estul țării - n.n.] *n-au îndrăznit să iasă*”, crezând că păgânii își vor continua, ca și odinioară, ofensiva în adâncul țării, unde de obicei „*la strâmtori nevoia de le făcea zmințeală*” [40, p. 98], condiții în care cei patru pârcălabi au fost lăsați să se descurce de unii singuri. După cum pare să arate comparația realizată de noi mai sus, între demnitarii căzuți în luptele pentru Chilia și Cetatea Albă au fost și alții, care au putut fi trimiși cu oaste în aceste cetăți până la împresurarea lor de către inamic. Cum putem explica, altfel, dispariția din Sfat în perioada imediat următoare a unui număr mare de demnitari, 11 în total ? Dacă admitem că unii au putut să fie retrași din considerente de vârstă sau suferinzi de răni (Iuga vistiernic și Ion ceașnic), apoi cât privește ceilalți le-am putea deduce dispariția din Sfat ca urmare a căderii în luptele de apărare a Chilie și Cetății Albe.

Dispariția lor l-a determinat pe Ștefan vodă să opereze noi modificări în rândul Sfatului domnesc. Astfel, boierii mai cu experiență au fost reșezați printre primii în Sfat (Zbierea ridicat de pe locul al 3-lea pe post de prim-sfetnic; Neagu de pe 6 trecut pe al 2-lea loc; Gangur de pe locul 7- pe al 4-lea; Dragoș de pe locul al 15 pe al 5-lea cu dregătoria de vornic; Iațco Hudici de pe locul 18, pe al 7-lea ș.a.), iar alți 9 noi demnitari (Luca Arbure portar de Suceava, Reașes pârcălab de Neamț, Andreico Ciortorovschi boier-sfetnic, Ion Secară pârcălab de Cetatea Nouă, Clanău spătar, Boldur vistier, Petru stolnic, Andreico ceașnic, Șandru comis și Mătei stolnic) completează ultimele scaune ale acestor structuri de pe lângă domn. Încât putem presupune că și asemenea pași importanți pentru destinele țării, cum ar fi depunerea omagiului de credință regelui polon (1485) și încheierea păcii cu otomanii (1486) au fost discutate și încuviințate în această nouă componentă a Sfatului domnesc.

În cea de a doua perioadă mulți dintre înalții demnitari care dădeau dovadă de râvnă, de devotament, de înțelepciune erau permanent trimiși de voievod în misiuni diplomatice. Astfel, în 1475 prim-sfetnicul Stanciul Marele, Duma și Mihău sunt trimiși soli în Ungaria [23b, p. 324-329]; în 1476 logofătul al II-lea Ivul Vetriș merge în solie la Brașov ș.a. [143, p. 151, nota 296] În 1485 la depunerea jurământului de omagiu și credință regelui Poloniei Cazimir al IV-lea, alături de domnul Moldovei își exprimă „credința” și depun „jurământul fiii noștri”, precum și toți „boierii noștri de Sfat, și mari și mici” [37, p. 183-184], (vezi *Anexa 5*).

4.4. Figuri reprezentative (studii de caz)

4. 4. 1. Stanciul Marele (?-1479)

Unul dintre cei mai importanți dregători și sfetnici ai lui Ștefan cel Mare din prima și a doua perioadă de domnie a fost Stanciul Marele (sau cel Mare), care a activat sub mai mulți domni timp de 51 de ani (1428-1479). Obârșia, personalitatea și ascensiunea lui Stanciu Marele au fost profilate încă din anii '20-'30 ai secolului trecut, când el este confundat cu Stanciul Ponici [255, p. 296-300], iar în alt caz i se atribuie în mod eronat dregătoria de pârcălab la Hotin [173, p.363-370]. O atenție sporită i se acordă în anii postbelici [220, p. 285-286] și mai ales în publicații recente de specialitate, în condițiile când au fost sistematizate și publicate aproape integral corpul de documente interne și externe din sec. al XV-lea. Or, în asemenea condiții specialiștilor le-a fost mult mai ușor să profileze obârșia și ascensiunea mai multor dregători și sfetnici din epoca lui Ștefan cel Mare, între care și cea a lui Stanciul Marele.

Investigațiile au arătat că Stanciul era unul dintre cei trei fii, pe lângă Lazor și Costea a vornicului Oană (Ion) de la Tulova, unul dintre cei mai mari proprietari funciari din Țara Moldovei din primele decenii ale sec. al XV-lea. Se admite că acesta din urmă era înrudit cu casa domnească a lui Alexandru cel Bun. Aceste împrejurări l-au propulsat în structurile înalte ale puterii de stat. O carieră nu mai puțin impresionantă a cunoscut și fiul său - Stanciul Marele. El își face apariția încă prin 1428, când pentru slujbă dreaptă și credincioasă Alexandru cel Bun întărește și dă niște proprietăți, ca la 4 ianuarie 1432 să apară pentru prima dată (fără dregătorie) în Sfatul domnesc a lui Iliaș voievod [19a, doc. 107-129]. Până la urcarea în scaun al lui Ștefan cel Mare pan Stanciul rămâne cu anumite întreruperi în Sfatul domnesc deținând în paralel dregătoriile de *vistiernic* 1435 – 1436 [19a, doc. 142-145] și de *postelnic* 1436 – 1443 [19a, doc. 152-231].

Campania din aprilie 1457 l-a găsit pe Stanciul Marele în tabăra lui Petru Aron, în domnia căruia ocupă unul din scaunele Sfatului domnesc. Împreună cu alți demnitari pan Stanciul se refugiază în Polonia, dar în urma demersurilor și scrisorilor ademenitoare ale lui Ștefan cel Mare,

el se repatriază și deja la 12 iunie 1459 este inclus în rândurile Sfatului domnesc pe o treaptă deosebit de înaltă, al treilea după Vlaicul, unchiul domnului și vornicul Goian, din totalul de 20 de boieri. De aici înainte sub Ștefan cel Mare, pan Stanciul a cunoscut cea mai fulminantă ascensiune în cariera sa de sfetnic, dregător și diplomat. Strălucita sa carieră s-a datorat nu numai vastului domeniu funciar pe care-l posedă și căsătoriei sale cu Chiajna/Cneajna, fiica lui Alexandru cel Bun (mătușă a lui Ștefan cel Mare), dar și calităților personale, științei de carte și, bineînțeles, încrederea de care s-a bucurat din partea marelui voievod. Trebuie să subliniem că Stanciul Marele era una din foarte puținele, dacă nu unica, rudă dinspre tată a lui Ștefan cel Mare, care a fost atrasă și implicată în activitățile de vârf ale țării din întreaga epocă ștefaniană.

Astfel, până la sfârșitul vieții (1479) el va rămâne permanent în Sfatul domnesc pe treptele cele mai înalte, ca din 1467, când îl înlocuiește pe Manoil Grecul să ocupe din voința lui Ștefan cel Mare treapta de prim sfetnic [19b, doc.147-218; 171, p. 255-257], fiind implicat în rezolvarea celor mai importante probleme politice și militare ale țării. Pe lângă aceasta, el mai deține între 1466 - 18 iulie 1470 [19b, doc. 131-168; 171, p. 255-257] dregătoria de pârcălab de Cetatea Albă. Ca și alți înalți dregători Stanciul Marele va participa alături de voievod la marile sale campanii militare, inclusiv la marele bătălie din iarna lui 1475, și vara lui 1476, când, precum se admite a căzut pe câmpul de luptă fiul său Mârza, care din 1468 până la dispariția sa figurează alături de tatăl său în Sfatul domnesc.

Tot în această perioadă Stanciul Marele este trimis de voievod în mai multe solii. Astfel, sunt cunoscute misiunile din primăvara și vara anului 1468 când sunt trimiși „credincioșii noștri boieri și sfetnicul nostru cel mai de frunte, pan Stanciul, pârcălab de Cetatea Albă” și pisarul Toader Prodan, la craiul leșesc, în primul caz, de a-i cere regelui polon confirmarea sprijinului făgăduit anterior, contra dușmanilor lui Ștefan voievod în schimbul promisiunii de a depune, în fine, omagiul vasalic [143, p. 70], iar în cel de-al doilea caz - de a reglementa definitiv problema lui Mihul logofăt și a grupului său care mai continuau să rămână în Polonia [19b, doc. 152]. La începutul anului 1471 Stanciul Marele de astă dată împreună cu Iuga postelnicul, a mai făcut un drum, la regele polon cu scopul ca acesta să accepte amânarea depunerii jurământului de omagiu al domnului moldovean până la 1 mai 1471 [79, p. 40; 143, p. 78, nota 216]. În condițiile când Stanciul Marele a îndeplinit mai multe misiuni în Polonia, nu excludem faptul că și în ianuarie 1474 el a mers în solie la Cracovia ca să-i aducă regelui vestea despre victoria lui Ștefan cel Mare asupra lui Radu cel Frumos, misiune urmată la 16 ianuarie, de aducerea steagurilor cucerite [143, p. 102], precum și vestea că domnul valah a redobândit cu ajutorul turcilor țara și că pârcălabii așezați de Ștefan au fost omorâți, ca apoi să pustiască părțile de hotar ale Moldovei [143, p. 102]. Suita de solii condusă de Stanciul Marele continuă și în 1475, când împreună cu

Duma și Mihău merg la regele Ungariei, aducându-i la cunoștință știrea despre strălucita victorie de la Vaslui și mesajul de ajutor în eventualul atac repetat al otomanilor [23b, doc. CXLIV].

Conform sursei cronicărești contemporane „*În același an (1479), august 8, duminica seara, a răposat roaba lui Dumnezeu Cneajna, fiica lui Alexandru voievod. Și Stanciul cel Mare a răposat 3 zile după ea*” [25, p. 19], (11 august 1479). Locul înhumării rămâne necunoscut, deși am putea admite că au fost înmormântați în incinta mănăstirii Humor.

4.4. 2. Ignatie Iuga (?-1490)

O altă figură reprezentativă a celei de a doua perioade a domniei lui Ștefan cel Mare a fost pan Ignatie Iuga vistiernicul [107]. Grație efortului istoricului ieșean Ștefan S. Gorovei această personalitate a fost readusă nu numai în câmpul de vedere al istoricilor, dar și reabilitată în fața posterității [141] .

Pe Ignatie Iuga îl aflăm în sursele vremii din 8 septembrie 1458 [19b, doc. 76] în rang de mare vistier până în 20 septembrie 1479 [19b, doc. 76-245], iar din 11 august 1479 până la 29 mai 1484 [19b, doc. 219-262] ca boier în Sfatul domnesc fără dregătorie pe o poziție destul de înaltă: a 3-a. Examinarea documentelor ieșite din cancelaria domnească arată că el făcea parte din boierimea nouă adusă de Ștefan cel Mare după urcarea sa pe tron și plasat într-una din dregătoriile cheie, cea de mare vistiernic, în care s-a menținut 21 de ani, figurând de la al 9-lea până la al 5-lea în Sfatul domnesc. Rămânerea sa îndelungată într-un înalt rang boieresc s-a datorat pe de o parte, științei de carte, iar pe de alta – înruderii sale cu marele voievod.

În calitate de înalt dregător la 2 martie 1462 alături de alți „mari boieri moldoveni” Ignatie Iuga trebuia să fi fost la depunerea legământului de credință față de regele polon Cazimir al IV-lea, drept garanție a fidelității și respectării suzeranității polone din partea voievodului moldav [23b, p. 288-291], iar în octombrie 1467 ca unul din sfetnicii cei mai de încredere ai lui Ștefan cel Mare, alături de Vlaicul, Goian pârcălab de Hotin și Șendrică de la Dorohoi, pan Ignatie Iuga îndeplinește o misiune diplomatică la Hotin unde se întâlnește cu trimișii regelui polon, pentru a discuta probleme de hotar de interes reciproc [23b, p. 297-299; 141, p. 269].

Bineînțeles ca înalt dregător, vistiernicul Iuga alături de voievodul său a participat la marile confruntări militare cu Poarta Otomană. Astfel, se cunoaște că în iunie-iulie 1476 când Mehmed al II-lea cu gigantica sa oaste se îndrepta spre Moldova, Ștefan cel Mare i-a „lăsat supravegherea la Dunăre a turcilor pe seama lui Șendrea portar de Suceava (comandantul oastei) și a lui Iuga vistiernic”, iar el cu alt corp de oaste a pornit împotriva tătarilor crâmleni care trecuseră Nistrul și jefuiau țara [210, p. 426]. Un martor ocular al evenimentelor Baltassar de Piscia în scrisoarea sa din 16 septembrie 1476 menționează rolul vistiernicului Iuga în luptele din

vara aceluiași an [141, p. 269]. Conform acestei surse „Juga Visternicus, capitaneus Domini Stephani” fusese lăsat „pe malul înalt al Dunării cu o mie de călăreți, să pândească ivirea turcilor” [141, p. 269].

Urmând exemplul lui Ștefan cel Mare înaltul demnitar ca om religios și atașat valorilor creștine a venit de mai multe ori cu importante contribuții la ctitoriile domnești de la Moldovița, Putna și Voroneț, fiind pentru aceasta recunoscut printre ctitorii acestor lăcașe. Un loc aparte printre acestea îi revine mănăstirii Putna, pentru care prin scrisori personale a făcut importante danii [19b, doc. 205, 207, 208].

Recent istoricul ieșean Ștefan S. Gorovei a identificat un fragment din piatra de mormânt a vistiernicului în biserica mănăstirii Putna, fapt care i-a oferit cercetătorului un serios argument nu numai în combaterea opiniei eronate, precum că Ignatie Iuga ar fi fost în rândurile trădătorilor de țară pe timpuri de restriște [120, p. 150, 159], dar și să emită ipoteza, pe deplin plauzibilă, după opinia noastră, precum că acest înalt demnitar era rudă apropiată a lui Ștefan cel Mare [141; 143, p. 173-174].

Chiar dacă după 1484 numele lui Ignatie Iuga nu se mai întâlnește în izvoarele documentare, apoi inscripția de pe piatra de mormânt identificată de Ștefan S. Gorovei la mănăstirea Putna, pare să arate că marele vistiernic s-a stins din viață prin iunie sau iulie 1490 [141, p. 258]. Ca dovadă și totodată drept recunoaștere a înrudirii și meritelor vistiernicului Iuga din partea voievodului țării a fost înmormântat în necropola domnească de la mănăstirea Putna.

Nu cunoaștem în baza căror informații Alexandru Gonța susținea că Ignatie ar fi numele „în călugărie” al marelui vistiernic [132, p. 360]. Ceea ce nu se confirmă, deoarece în documentele din timpul vieții sale el figurează ca „*pan Ignatie numit Iuga marele vistiernic*” din 1462 până în 1479 [19b, doc. 102, 205, 207, 208] și de membru al Sfatului domnesc până în 1484, funcții pe care nu le putea deține un monah¹⁰. Ne-am putea ralia la această opinie admitând că dispariția sa în izvoare după 1484 s-ar putea datora faptului că se călugărise, dar și aceasta e puțin probabil, deoarece, de obicei se călugăreau acele persoane care își pierdeau consoarta. În cazul lui Ignatie Iuga, asemenea pas se exclude, deoarece consoarta sa moare cu mult după el, căci Anastasia, care pe la 1499 încă mai era în viață, vindea două suprafețe de vie la Hârlău lui Ștefan cel Mare [19c, doc. 244, 246]. Se presupune că aceasta a fost înmormântată de asemenea în vechia biserică de la Punta, poate chiar alături de soțul ei [203, p. 32-33; 143, p. 173-174].

¹⁰ Unele pomelnice atestă cazuri când înalți demnitari de stat la o anumită vârstă se călugăreau, cum e și exemplul înregistrat în Pomelnicul mănăstirii Voroneț [36, p. 26]: „Numele fericitului ctitor monah Theodosii, ce au fost paharnic mare” și mai jos „monah Theodisii”, numele laic fiindu-i Toader.

4.5. Concluzii la Capitolul 4

1. La începutul celei de-a doua perioade a domniei (1471-1486) Ștefan cel Mare recurge la schimbări radicale în Sfatul domnesc; renunță la serviciile unor boieri - înalți demnitari și aduce în locul lor un număr mare de pârcălabi de cetăți, oameni de nădejde numiți de el din rândurile boierilor tineri formați în anturajul său apropiat și din cele ale rudelor sale.

2. Schimbările efectuate pe parcursul anului 1471 au permis voievodului să devină stăpân pe situație, să controleze din plin starea de spirit în mediul sfetnicilor, marilor boieri dregători și mai ales ale comandanților săi militari (pârcălabi). Toate acestea s-au dovedit a fi eficiente în timpul marilor confruntări cu Poarta Otomană, fie în timpul campaniilor întreprinse în Țara Românească, fie în timpul marilor invazii otomane din 1475-1476.

3. În aceeași perioadă consolidarea elitelor proștefaniene a avut loc pe calea atragerii de către voievod în structurile de stat centrale, administrative și militare a numeroase rude domnești, mai ales dintre cele dinspre mamă, precum și din cele ale înalților demnitari membri ai Sfatului domnesc uniți între ei prin înrudiri atât cu rudele domnești, cât și între ei.

4. După bătălia de la Baia (1467) și cea de la Orbic (1470) întru depășirea unor dificultăți în raporturile sale cu înalții demnitari Ștefan cel Mare recurge pe lângă represalii și la alte măsuri de consolidare a rândurilor înalților demnitari:

- apropierea și sprijinirea pe un cerc mai restrâns de sfetnici cărora a trebuit să le asigure prezența în structurile superioare de stat și ale urmașilor acestora, stare de lucruri exprimată între anii 1468-1478 prin sintagma „*și copiii noștri*”, măsură care s-a dovedit mai puțin eficientă;

- înlăturarea din practica cosigilării încă din 1473 a ierarhilor bisericii moldave;

- continuarea practicii cosigilării de către o seamă de boieri și după marile invazii otomane (1475-1476), până în 1479;

5. În ciuda multor greutăți și a pierderilor grele prin care a trecut Țara Moldovei, Ștefan cel Mare, sfetnicii și comandanții săi militari nu mai apar opoziții și elemente trădătoare, ba dimpotrivă, elitele ștefaniene au stat cu tărie alături de domn, mulți dintre ei căzând pe câmpurile de luptă de la Vaslui (10 ianuarie 1475), Valea Albă (iulie 1476), în cele de apărare ale Chilie și Cetății Albe (iulie-august 1484). Investigațiile noastre comparative au arătat că în urma marilor bătălii de la Vaslui din Sfatul domnesc dispar 5 mari dregători, în cea de la Valea Albă dispar alți 14 înalți demnitari, apoi în urma căderii Chilie și Cetății Albe nu-i mai regăsim în același organ de stat alte 11 persoane, de unde reiese că pierderile în rândurile demnitarilor au fost deosebit de mari, ceea ce la determinat pe voievod să efectueze remanieri de proporții în Sfatul domnesc.

6. Numele mai multor demnitari căzuți în lupte le aflăm înveșnicirea în pomelnicele mănăstirilor Bistrița și Voroneț.

7. Analiza componentelor Sfatului domnesc au arătat că dacă schimbările radicale care s-au produs în rândurile elitelor ștefaniene spre sfârșitul primei perioade (1468-1471) au avut loc în urma trădărilor și pedepsirii celor „hicleni”, apoi în cea de-a doua (1471-1486) - modificările au fost efectuate drept urmare a pierderilor mari umane, între care și a înalților demnitari, în mersul războaielor antiotomane.

8. Pierderile mari suferite la Chilia și Cetatea Albă în vara anului 1484 constatate în urma comparației datelor documentare de până și după aceste tragice evenimente ne-au determinat să ajungem, spre deosebire de predecesorii noștri, la concluzia că Ștefan cel Mare a întreprins acțiuni de proporții în vederea apărării celor două cetăți, numai astfel putem explica dispariția într-o scurtă perioadă de timp a 11 mari dregători din Sfatul domnesc.

9. Cu toate că pierderile în rândurile elitelor moldovene au fost deosebit de grele de fiecare dată voievodul a știut să găsească soluții potrivite pentru a completa structurile de stat cu oameni destoinici, cu bună pregătire, care se formau treptat, fie în mediile din anturajul voievodului, fie din cei care s-au manifestat în marele bătălii.

10. În cea de-a doua perioadă s-au manifestat, făcându-și apariția în cele mai înalte dregătorii și demnități un alt șir de personalități marcante, dintre care mai reprezentative ni s-au părut cele ale prim-sfetnicului Stanciul Marele și a vistiernicului Ignatie Iuga.

5. MARI DEMNITARI ÎN A TREIA PERIOADĂ A DOMNIEI (1486-1504)

Examinarea mai multor aspecte ce țin de evoluția tagmei înalților demnitari, în cea de a doua perioadă (1471-1486) care precum am arătat se caracteriza prin stabilitate și înțelegere cu domnul țării, dar și prin pierderi deosebit de grele în urma campaniilor militare, s-a ajuns la constituirea unei noi componente a Sfatului domnesc și a unor structuri dregătorești care au imprimat stabilitate și încredere reciprocă între domnie și boierime. Această atmosferă a creat condiții favorabile după cum vom vedea mai jos, în cea din urmă perioadă de domnie a lui Ștefan cel Mare (1486-1504).

În capitolul de față ne propunem să urmărim transformările și evoluția structurilor elitare, înalților demnitari în ultima perioadă de domnie a lui Ștefan cel Mare, perioadă care are particularitățile distincte și personalitățile sale de frunte.

5. 1. Relațiile lui Ștefan cel Mare cu sfetnicii și dregătorii săi (schimbare de tactică și atitudine)

Atmosfera de încredere reciprocă între domn și sfetnicii săi, care s-a cristalizat pe parcursul celei de-a doua perioade de domnie s-a menținut în linii mari în aceiași parametri și în ultima perioadă. Fie drept urmare a acumulării unei bogate experiențe de către Ștefan cel Mare în selectarea și așezarea în înalte dregătorii și slujbe de răspundere ale unor începători, dar mai ales ale boierimii cu activitate de mai lungă durată în diverse slujbe, fie la sugestia sau insistența acestora, voievodul ajunge, după noi, la înțelegerea că „slugile sale credincioase” trebuie mai mult răsplătite și cointerestate, pentru a rămâne cu devotament în orbita intereselor curții domnești. Dacă în perioadele anterioare, după campaniile militare el dădea „mari ospățuri” la care împărțea prada de război, făcea daruri bogate și scumpe, institua viteji ș.a., iar celor căzuți le pune pietre de mormânt (cum ar fi cazul lui Micotă pârcălabul [205, p. 261-262]), apoi în ultima parte a domniei, pe lângă aceea că făcea „ospăț tuturor boierilor săi de la mare până la mic” și „dăruia cu daruri scumpe fiecare după vrednicia sa” [25, p. 21], precum a făcut-o după lupta din Codrul Cozminului din 1497, de exemplu, apoi în cea de-a treia perioadă a domniei Ștefan cel Mare a întreprins noi acțiuni în vederea formării și consolidării în continuare a păturilor elitare dregătorești. Dintre acestea se înscrie, în primul rând, declanșarea unei întregi suite de dăruiri de proprietăți (sate și părți de sate, prisăci, locuri pustii pentru înființarea unor sate, mori, heleșteie, grădini, poiene ș.a.). Astfel, de asemenea dăruirile s-au învrednicit dregătorii săi mari (Duma pârcălab, Dobrul și Tăutul logofeți, Radul Pisc și Ion Frunteș, stolnici, Duma

Brudur boier-sfetnic, Eremia postelnic) și cei micii (Eremia, vistiernic al II-lea, Cârstea păhărnice, Radul Gârbovăț stolnic, Ion aprod, Toader pisarul domnesc, Harvat, fost comișel ș.a.), după care a urmat și ruda sa Clănău spătar [19c, doc. 156, 243; 67, nr. 282], precum și descendenții celor căzuți în bătălii (Petru ușar și surorile sale; Fete și frații lui Vasiu și Tatul; Alexa, lui Giurca, lui Dragoș și lui Giurgiu ș.a.).

Dacă mănăstirilor, Ștefan cel Mare le aducea imense danii întru lauda lui Dumnezeu și pomenirea celor răposați (a înaintașilor săi, părinților și ostașilor căzuți), apoi cât privește darurile pentru demnitari și alți boieri s-a făcut „pentru slujbă dreaptă și credincioasă”. De exemplu, în cartea domnească din 5 aprilie 1488 se arată „că acest adevărat boier credincios al nostru, pan Duma pârcălab, ne-a slujit drept și credincios. Deci noi văzând slujba lui dreaptă și credincioasă către noi l-am miluit cu deosebita noastră milă, i-am dat și i-am întărit de la noi în țara noastră... satul unde a fost Fete...” [19c, doc. 37].

În cele 606 documente păstrate (originale, copii și tălmăciri ulterioare) [19b;19c; 41, p. 163-182; 42, p. 173-195] și peste 340 documente reconstituite [90, p. 198; 67] din domnia lui Ștefan cel Mare am identificat pe lângă numeroase danii făcute de domn instituțiilor eclesiastice (mitropolii, episcopii și mănăstiri) și 52 de cazuri când el dăruiește proprietăți unor persoane laice. Admitem că numărul acestor donații a fost și mai mare, deoarece întâlnim cazuri când un sat este dăruit câte o jumătate la două persoane diferite [19c, doc. 156, 161], dar întâlnim și cazuri când cunoaștem cui i s-a dăruit o jumătate de sat, fără să cunoaștem din lipsă de documente, cui i s-a dăruit cealaltă jumătate de sat. Trebuie de subliniat faptul că aceste din urmă danii domnești sunt repartizate cu totul neuniform în cele trei perioade, încât cea mai mare parte revine, după cum arată sursele, celei de-a treia perioade (1486-1504):

5.1. *Tabelul 1. Dinamica daniilor lui Ștefan cel Mare*

Nr.	Perioada	Cazuri
I	1457-1471	4
II	1471-1486	6
III	1486-1504	44

După cum observăm din tabel, în prima și a doua perioadă asemenea donații s-au făcut doar sporadic, de 4 și respectiv 6 ori, pe când în cea de a treia perioadă am identificat 44 de asemenea donații, adică cu mult mai mare decât în perioadele precedente. În continuare pentru mai multă convingere aducem în ordine cronologică toate cazurile de danii făcute de Ștefan cel Mare dregătorilor săi și altor slujitori împreună cu rudele lor pe parcursul domniei sale:

5.1. *Tabelul 2. Danii domnești demnitarilor și urmașii lor (1457-1504)*

Nr	Numele	Data	Danii	Valoarea	Izvorul
----	--------	------	-------	----------	---------

				sau identitatea bunurilor	
1.	Radu Pisc stolnic	<1457 apr. 12-1465 martie 3>	Satele Brumărești, Piscani și Punteșeni, pe pâraul Nogea	-	67, p. 142, nr. 232.
2.	Dobrul logofăt	<1457 sept. 8 - 1468 febr. 5>	Parte din satul Calna, în vatră, în câmp, în țarină, cu grădini, lazuri și loc de moară pe Șomuz	-	67, p. 143, nr. 240.
3.	Știbor	<1457 apr. 12-1488 decemb.1 3>	Satul Bursuceni, cu moară pe Siret	-	67, p. 142, nr. 235.
4.	Luca, fiul lui Petru logofăt	1464 apr. 28	Jumătate din satul Topărăuți	-	19b, doc. 119
5.	Ion Bulbosea și fratelui său Mihul	1474 apr. 5	Satul Antelești	-	19b, doc. 197
6.	Tăutul logofăt	<1475 apr. 14 – 1504 iulie 2>	Satul Tăurile	-	67, p.147, nr. 258.
7.	Tăutul logofăt	<1475 apr. 14-1488 decemb.1 3>	Prisacă în Piscul Cornilor, între Vaslui și Vasluiet	-	67, p. 147, 259
8.	Cârstea păharnicel	<1479 dec. 30- 1504 iulie 2>	Satul Coșești, pe Racova	Sat pierdut în „hiclenie” de Radul Gârbovăț	67, p.148, nr. 263.
9.	Radul Gârbovăț	1479 dec. 30	Acordă privilegiu pentru satele Ruși, Buciumi și Bârgăoani	-	19b, doc. 222
10.	Ivașcu Andronic	14<8>1 aprilie 19	Un loc pustiu pe Răut, în capul Brahneila Movila Săpată de a-și întemeia sat cu iaz și moară.	-	19b, doc. 236.
11.	Gliga Sârbescul	1487 oct. 8	Satul Mănăilești	-	19c, doc. 12.
12.	Oance Averescul	<1489 mart, 15 - 1504 iulie 2>	Satul Oniceni, pe Bârlăzel și Avereștii, pe Cobâle	-	67, p.152, nr. 281.
13.	Nepoatei sale Dragna, soția lui Clanău,	<1490 - 1504 iulie 2>	Satul Radoslăvești, în gura Strajnicei	52 zloți tătărești	67, p.152. nr. 282.

	spătar				
14.	Nepoatei sale Neacșa, fiica Mariei	<1490 martie 15 - 1504 iulie 2>	Satul Heciul	-	67, p. 153, nr. 283.
15.	Ion Murgu	1491 oct. 31	Satele Hințești și unde a fost Neagșa Taurul, ambele pe Perecichiu	Cumpărate de domn cu 160 zl.t.	19c, doc. 102.
16.	Stan Poiană	1492 mart. 30	Satul Cârnești, pe Siret	Cumpărat de domn cu 120 zl t.	19c, doc. 112.
17.	Stanciul și surorilor sale Dragole, Sora, Neagșa, Mara și Vișa, fiii lui Măcea	1492 mart. 30	Jumătate din sat. Botoșești, pe Siret.	Cu 80 zl. t.	19c, doc. 113.
18.	Baico și fratelui său Ivan	1492 iunie 24	Satul Almașul	-	19c, doc. 115.
19.	Petrică a lui Hărman	15 martie 1493	satul Oniceani, pe Șomuzul Rece,	Sat pierdut în „hiclenie” de Avraam vistier	19c, doc. 129.
20.	Ion aprod	<cc1493 mart. 15>	Satul Scantîrești, pe Bârlad	Cumpărat de domn cu 130 zl. t.	19c, doc. 131.
21.	Stan Mieriul	1495 ian. 11	Jumătate din seliștea Fundiani, pe Bârlad	-	19c, doc. 155.
22.	Clănău spătar	1495 ian. 11	Jumătatea de sus din satul Piscul, cu jumătate de moară	-	19c, doc. 156.
23.	Mareș, lui Duma Mălăescul, lui Sima, lui Nicoară și lui Petrică	1495 ian. 11	Satul Merești, pe Bârlad	-	19c, doc. 157
24.	Petru ușar și surorilor sale	1495 ian. 11	Jumătate din satul Tomcești, pe Bârlad și jumătate din zăgazul pentru prins pește, ce este la Bârlad	-	19c, doc. 158.

25.	Focșa, lui Berehoiu și lui Bantaș	1495 ian. 12	Un loc pustiu, la obârșia Covurluiului cu Apa, între Rădești și între Voinești, ca să-și întemeieze sat	-	19c, doc.159.
26.	Alexa, lui Giurca, lui Dragoșe și lui Giurgiu	1495 ian. 12	Satul Țigănei, la Dimaci	-	19c, doc.160.
27.	Eremia postelnic	1495 ian. 11 și 12	Jumătatea de jos din satul Piscul, pe Bârlad, cu jumătate de moară	-	19c, doc.156, 161.
28.	Fete și fraților lui Vasiu și Tatul	1495 ian. 12	Jumătate din seliștea Fundeni, pe Bârlad	-	19c, doc.162
29.	Frățilă și nepoților lui Mareș, Florea, Danciul și Bădea	1495 ian. 12	Satul Liești, pe Bârlad	-	19c, doc.163.
30.	Toader pisarul domnesc	1496 ian 24	Jumătate din satul Ciofrești, partea de sus, de la Gura Gerului pe Bârlad și a patra parte din venitul bălții Bârladului	-	19c, doc. 196, 197
31.	Frunteș stolnic	1496 ian 24	Jumătate din satul Ciofrești, partea de jos, de la Gura Gerului pe Bârlad și a patra parte din venitul bălții Bârladului	-	19c, doc. 196, 197
32.	Fădor Orăș cel Bătrân	<1499 sept. 18 - 1504 iulie 2>	Satul Orășeni	-	67, p. 158, nr. 309.
33.	Duma Brudur boier Sf. d.	1499 nov. 14	Jumătate din satul Țăpești, pe Bârlad, la Olteni și a 4 parte din iezerul de la Lozova	Din proprietate a personală a vv.	19c, doc. 239
34.	Eremia vistiernic	1499 nov. 20	Satul Giulești, pe Pârâul Negru, țin Neamț	Cumpărat de domn cu 130 zl. t.	19c, doc. 243.
35.	Maleșcoși fraților săi	1502 mart. 1	Un loc pustiu la Vișneuți, pe Bâc pentru a întemeia un sat	-	19c, doc. 265.
36.	Duma Hurduescu	1502 mart. 11	Un loc pustiu la Spiroasa, pentru a	-	19c, doc.270.

	și fraților săi		întemeia un sat		
37.	Dobrotă și lui Lupul	1502 după mart. 17	Un loc pustiu numit Fântâna Popișoara la pârâul Grecului, țin Chigheciului pentru a întemeia un sat	-	19c, doc.279.
38.	Buda și lui Grozea	1503 sept. 13	Un loc pustiu, pe Sărata pentru a întemeia un sat	-	19c, doc. 291.
39.	Cristea	<1457 apr. 12-1504 iulie 2>	O parte din satul Gârlești pe Bârlad	-	67, p. 114, nr. 32.
40.	Micul Bârgău	<1457 apr. 12-1504 iulie 2>	Satul Florintești	-	67, p.116, nr. 45.
41.	Dan Hatman	<1457 apr. 12-1504 iulie 2>	Parte din satul Rivești, cu locuri de iazuri, în sat și un câmp	-	67, p.118, nr. 57.
42.	Radul Draculea	<1457 apr. 12-1504 iulie 2>	Două locuri în pustie, peste Prut, sub Obrejie	-	67, p.123, nr. 94
43.	Dan	<1457 apr. 12-1504 iulie 2>	Un loc de Prisacă din hotarul sat.Plutești, pe Siret		67, p.123, nr.95.
44.	Petrică	<1457 apr. 12- 1504 iulie 2>	Seliștea lui Micotă, pe Turia	-	67, p.123, nr. 97
45.	Baloș Vuiup	<1457 apr. 12-1504 iulie 2>	Un sat pe Putna „unde a fost Târgul Putnei”, cu vad de moară, loc de grădină	-	67, p.128, nr. 131.
46.	Maxim Bolcăș	<1457 apr. 12- 1504 iulie 2>	Un loc pustiu pe Răut, la Chișinău, la capătul Piscului Varticii	-	67, p.128, nr. m133.
47.	Onică	<1457 apr. 12- 1504 iulie 2>	Satul Balosinești, pe Vilia	-	67, p.128, nr. 135.
48.	Ghedion Papa și lui Miroslav	<1457 apr. 12-1504 iulie 2>	Jumătate din satul Dolniceni	-	67, p. 129, nr. 137.
49.	Toma	<1457 apr. 12-1504 iulie 2>	Satul Găunoasa, pe Ciulucul Mic	-	67, p. 132, nr. 156.
50.	Danciul Ureche	<1457 apr. 12-1504 iulie 2>	Un loc pustiu la Fântâna lui Brătilă, pe Ialpug	-	67, p134, nr. 177.
51.	Duma și Cernat	<1457 apr. 12-1504	Jumătate din satul Munteni, partea de sus, cu loc de	-	67, p135, nr. 180.

		iulie 2>	moară la Miletin		
52.	Fădor Răspop și lui Gligore	<1457 apr. 12-1504 iulie 2>	Un loc la Fântâna Perilor	-	67, p135, nr. 184.
53.	Duma Ciochines cu	<1457 apr. 12-1504 iulie 2>	O parte din satul Samașcani, sub Horodiște	-	67, p. 138, nr. 206
54.	Harvat, fost comișel	<1457 apr. 12-1504 iulie 2>	Jumătatea de jos a satului Batinești, pe Tutova	100 zl. t.	67, p.160, nr. 317.

Datele înșiruite arată că o parte din aceste donații sunt făcute din domeniul personal al voievodului, „...un sat dintre satele noastre...” [19c, doc. 37, 239] și din cumpărăturile sale [19c, doc. 102, 112, 113, 131, 243], alta din - moșiile rămase de la boierii „hicleni” [19c, doc. 129; 67, nr. 263]. Cea mai mare parte, însă, constituie cumpărăturile voievodului, pe care imediat le și dăruiește „slugilor sale” pentru slujbă dreaptă și credincioasă. Se întâlnesc cazuri când în aceeași zi cum ar fi cele din 11 și 12 ianuarie 1495 la Vaslui [19c, doc. 155-163] sau în aceeași carte domnească sunt făcute mai multe danii către diferite persoane. Dimensiunea proprietăților dăruite diferă de la un caz la altul. Aceste numeroase danii de la 11 și 12 ianuarie 1495 se pare au fost făcute unor urmași, fie ale celor căzuți, fie a unor viteji care s-au manifestat prin mare bărbăție în lupta din 10 ianuarie 1475 [143, p. 301-304], pe când se împlineau 20 de ani de la această mare biruință asupra otomanilor.

Din același tabel, observăm, că nu rare ori, o proprietate sau alta este dăruită urmașilor unei sau altei persoane fără dregătorie, ceea ce ne duce la gândul că părinții lor au căzut în lupte și pentru aceasta sunt răsplătiți urmașii lor.

În consecință, aceste donații laolaltă cu cele făcute instituțiilor eclesiastice și întărirea altora pe lângă unele cetăți, în vederea consolidării ocoalelor acestora, urmăreau, după noi, scopul, de a consolida paturile dregătorești și slujitorești, structurile de stat, formarea și consolidarea în jurul voievodului a unor dregători devotați sie. Drept urmare boierimea slujitoare de diferite ranguri era nu numai susținătoarea domniei, ci și forța conducătoare în apărarea țării, aidoma șleahței polono-lituanene, a dvorenimei ruse, etc.

Schimbarea de tactică și atitudine conștientizată și întreprinsă de Ștefan cel Mare în a treia perioadă în relațiile cu elitele sale și-au atins scopul și au adus rezultatele scontate reușind prin aceasta să consolideze paturile slujitorești militare. Drept urmare domnia capătă o bază socială mai trainică ce îi permite să promoveze o politică mai independentă în raport cu marea boierime [88] încât, după cum reiese din totalitatea de surse din epoca respectivă, nu sunt constatate „hiclenii” și conflicte de proporții cu marea boierime dregătoare.

5. 2. Înălții demnitari în a treia perioadă de domnie a lui Ștefan cel Mare

După cum am arătat în compartimentul precedent Ștefan cel Mare s-a văzut nevoit și în urma pierderilor mari suferite la Chilia și Cetatea Albă să refacă serios rândurile elitelor sale. În mare parte această nouă generație, adusă de voievod în noile condiții a constituit nucleul de sfetnici, dregători, comandanți militari, diplomați ș.a. pe care s-a sprijinit Ștefan cel Mare până către sfârșitul domniei sale.

În a treia perioadă (1486-1504) domnul țării este înconjurat de regulă de oameni fideli formați, crescuți, de astă dată, în domnia și în anturajul său. Anume în acest răstimp Sfatul domnesc, înaltele boierii încetează treptat să fie dominate de marii latifundieri, demnitățile-cheie le reven de astă dată boierilor cu proprietăți mai modeste, de numeroși slujitori militari care au făcut față în marile confruntări armate în anii '70-'80 ai sec. XV-lea. În această din urmă perioadă a domniei se impun în viața politică, în Sfatul domnesc asemenea figuri cum ar fi Duma pârcălab, fiul lui Vlaicul, Ioan Tăutul logofăt, Sima Boldur vornicul, boierii-sfetnici: Dajbog, Andreico Ciortorovski, Duma Brudur, Șteful și Giurgiu Dolh, portarul de Suceava Luca Arbure, pârcălabii Micotă, Reaș, Eremia, Dragoș Toader Isăescu, Negrilă, Ion Secară, Grozea Micotici, spătarul Petre Clănău, vistiernicul Isac, postelnicul Cozma Șarpe, ceașnicul Cozma Moghilă, stolnicul Ion Fruntes și alți demnitari din afara Sfatului (vezi *Anexele* 1,3,4), fie de la curte, fie de pe la ținuturi și cetăți, care treptat vor completa rândurile Sfatului domnesc și ale înaltelor dregătorii până în ultimii ani de viață ai lui Ștefan cel Mare .

Sub aspect numeric în cea de-a treia perioadă (1486-1504) de domnie observăm un fenomen exact invers în comparație cu prima perioadă. Astfel, dacă în primii zece ani de domnie (1457-1467) s-a păstrat tendința de creștere, apoi în cea de a treia perioadă constatăm o descreștere treptată a numărului membrilor Sfatului domnesc de la 22-23 (1487) până la 20, ca din 1495 până spre sfârșitul domniei să se stabilizeze la 16 boieri [212, p. 169], ca în ultima componență cunoscută a Sfatului lui Ștefan cel Mare din 7 octombrie 1503 [19c, doc. 295] să ajungă chiar la 15 persoane (vezi *Anexa* 6).

Dacă urmărim cu atenție schimbările care se produc în rândurile Sfatului domnesc, ale înaltelor dregătorii pe parcursul acestei perioade constatăm că remanierele se produc destul de lent de la un caz la altul. Astfel, schimbările în rândurile înaltelor elite se produc aproape în fiecare an, fie că sunt incluse sau ridicate pe trepte mai înalte, în caz de necesitate una-două persoane - boieri tineri cu mare voință și dorință de afirmare, fie sunt aduse în aceleași structuri persoane din mediile inferioare dregătorești de la curte și din afara Sfatului domnesc. Examinând componențele succesive ale Sfatului domnesc după depunerea jurământului de omagiu al lui Ștefan cel Mare de la 1485 și încheierea păcii cu Poarta Otomană în 1486, observăm că spre

sfârșitul aceluiași an s-a produs doar o singură schimbare: Ion ceașnic este ridicat în rang de pârcălab de Hotin [19b, doc. 265]. Următoarele modificări în Sfat au loc doar în 1489, când este inclus în Sfat: Ion Frunteș stolnic [19c, doc. 50], ceea ce ne vorbește despre o stabilitate durabilă în anii următori după amintitele acțiuni de politică externă a voievodului. Abia în 1490 se întrevăd modificări mai importante, fiind ridicat în Sfatul domnesc pe prima treaptă Duma Vlaiculovici [19c, doc. 57], vărul domnului țării, care va rămâne ca prim-sfetnic până la sfârșitul vieții (1502); alți doi boieri sunt aduși în Sfat pentru prima dată, fiind vorba de Dinga boier-sfetnic și Cozma Moghilă în dregătorie de ceașnic [19c, doc. 75]. În 1491 se produc alte trei schimbări: Sima Boldur este plasat din dregătoria de vistiernic, în cea de vornic și apar pentru prima dată în Sfat două figuri noi: pan Isac în cea de vistiernic, în locul lui Sima Boldur, și pan Onică Mușat în rang de pârcălab de Hotin [19c, doc. 96]. În 1492 sunt efectuate în Sfat alte două modificări: pan Șandru este reamplasat din comis, în dregătoria de pârcălab de Roman, iar în locul acestuia este adusă o persoană nouă - Petrică, fiul lui Hărman [19c, doc. 114], iar în 1493 au loc alte trei modificări în Sfat: același Onică Mușat este adus între boierii-sfetnici fără dregătorie, iar panii Purice și Toader Isăescul, oameni noi, sunt numiți pârcălabi de Hotin [19c, doc. 136]. Altă schimbare se produce în Sfat doar în 1496, când în rang de pârcălab de Hotin este ridicată o nouă persoană – Duma Brudur [19c, doc. 197]. În anul următor Ștefan cel Mare operează alte remanieri: Eremia postelnic este ridicat în rang de pârcălab de Neamț, iar în locul acestuia este plasat un dregător nou - Dumșa, rudă a voievodului [19c, doc. 201]. În 1498 este reamplasat ca boier-sfetnic Duma Brudur, iar în locul lui la Hotin este numit Negrilă, iar la cetatea Neamț este instalat un al doilea pârcălab, persoană nouă - Dragoș Teleagă [19c, doc. 230]. Ultimele modificări în Sfat Ștefan cel Mare le efectuează în 1501, fiind numit în dregătoria de postelnic Cozma Șarpe [19c, doc. 260], iar în 1503 – este adusă altă persoană nouă Giurgiu Dolh plasat în rang de vornic și prim-sfetnic [19c, doc. 288] (după moartea lui Duma Vlaiculovici), care apare pe aceeași treaptă și în ultima componentă cunoscută (7 octombrie 1503) a Sfatului domnesc sub Ștefan cel Mare.

După cum observăm în această din urmă perioadă a domniei lui Ștefan cel Mare nu au avut loc răsturnări de proporții în eșalonul de frunte a marii boierimi dregătore, cum avuseseră loc după evenimentele din 1467-1471 și respectiv 1475-1476, precum și după cele din vara anului 1484. Astfel, din 1486 până în 1503 inclusiv, Ștefan cel Mare a reamplasat de pe un loc pe altul, de fiecare dată mai înalt, 7 dregători din rândurile colaboratorilor săi mai vechi, cunoscuți încă din a doua perioadă. Totodată, în aceiași 17-18 ani au fost aduse în Sfat 14 persoane noi, dar și acestea nu erau boieri cu totul necunoscuți, căci de cele mai multe ori, izvoarele documentare îi atestă până a fi aduși în Sfat în ranguri inferioare boierești, categorisite de noi drept dregători din afara Sfatului (vezi *Anexa 4*), încât putem afirma cu certitudine că în această din urmă

perioadă a domniei lui Ștefan cel Mare schimbările în sferele înalte ale puterii au avut loc aproape firesc, în urma afirmării unei noi generații de demnitari, ceea ce ne face să considerăm că remanierile produse poartă un caracter ordinar, strict necesar de la un caz la altul. Ele nu au fost legate de cataclisme și perturbări de proporții, ci de apariția și manifestarea unei noi generații în ierarhia funcțiilor de stat (vezi *Anexa 6*).

Din cele arătate mai sus observăm că în cea de a treia perioadă pe lângă dregătorii și sfetnicii intrați în viața politică și acoperiți de glorie în marele bătălii, cum ar fi Duma pârcălab, Tăutul logofăt, Dajbog, Toader Isăescul, Ion Fruntesș ș.a., care sunt plasați treptat pe locuri tot mai înalte în ierarhia dregătoriilor, vin reprezentanții noii generații (Sima Boldur, Duma Brudur, Luca Arbure, Coste Posadnic, Ioan Grumaz, Petre Clănău, Isac, Cozma Șarpe, Cozma Moghilă, Petrică a lui Hărman ș.a.), care continuând tradiția predecesorilor s-au inclus și au îndeplinit cu demnitate poruncile și misiunile încredințate de domnul lor, între care importante misiuni militare (Sima Boldur) și diplomatice (Tăutul logofăt, Toader Isăescul, pârcălab de Hotin, Luca Arbure portar de Suceava, Hărman, fost pârcălab).

Ca și în perioadele precedente Ștefan cel Mare continuă să-i aibă colaboratori apropiați pe rudele sale. Or, în această perioadă continuă să se manifeste din plin vărul său Duma pârcălab, care va fi prim-sfetnic pe parcurs de 12 ani (1490-1502); Luca Arbure, portar de Suceava (1486-1523), nepot de frate al voievodului, Petru Clanău, spătar (1486-1508), căsătorit cu nepoata lui Ștefan cel Mare, Dragna; Dumșa, postelnic, pârcălab de Neamț (1497-1499), nepot de soră al voievodului. Tot în acești ani Ștefan cel Mare îi aduce în prim planul activităților sale politice și militare și pe fiii săi, mai întâi pe Alexandru (1464-1496), asociat la domnie din 1491, care, se vede, că de un anumit timp administra ținutul Bacăului [143, p. 201-211; 264-271] și care nu se știe în ce împrejurări „a murit la oaste” [137, p. 190, nota 53], apoi și pe Bogdan-Vlad, pe care îi asociază la domnie în 1498 și care în cele din urmă, la insistența lui Ștefan cel Mare va deveni domn al țării (1504-1517). În același rând trebuie plasată și fiica sa Elena, care prin căsătoria cu Ivan Ivanovici cel Tânăr, moștenitor la tron al Marelui Cneaz al Moscovei, care trebuia să contribuie, ba poate a avut un anumit rol în menținerea echilibrului de forțe între Țara Moldovei, pe de o parte, Regatul Poloniei și Marele Cneaz al Lituaniei, pe de altă parte, prin influența socrului ei Ivan al III-lea [143, p. 211-212].

În ultimii ani de viață în anumite momente de mare responsabilitate, cum ar fi încheierea păcii cu Ioan Albert, regele Poloniei (12 iulie 1499, la Hârlău) și cel de alianță cu Alexandru, Marele Cneaz al Lituaniei (14 septembrie 1499, la Suceava) Ștefan cel Mare a ținut numai decît să fie sprijinit pe lângă marii demnitari și dregători ai țării 19 la număr în primul caz și 22 în cel de al doilea caz, și de înaltul cler (arhiepiscop, și episcopi), care de altfel, nu mai fusese atras în acțiuni domnești de anvergură încă din 1473, care toți laolaltă au asistat și au aplicat în semn de

susținere și devotament pecețile lor personale [23b, p. 417-435, 442-446] pe documentele întocmite cu aceste ocazii. Or, precum am arătat, dacă în primele perioade ale domniei Ștefan cel Mare admitea la încheierea unor asemenea tratate de politică externă de primă importanță un număr mic de demnitari, apoi în cea din urmă perioadă voievodul a dorit să se asigure în aceste acțiuni de susținerea unui număr cât mai mare de înalți demnitari laici și ecleziastici.

Pe lângă aceasta s-a observat că dacă până la urcarea în scaun și în prima perioadă a domniei lui Ștefan cel Mare în Sfatul domnesc predominau marii proprietari funciari, iar numărul sfetnicilor cu ranguri dregătorești era destul de mic, apoi în ultimele decenii ale domniei situația treptat s-a inversat, încât către finele perioadei examinate în compartimentul de față cum ar fi în tratatul încheiat cu Polonia, 1499, toți cei 22 de boieri martori la semnarea documentului indicat purtau cinuri dregătorești [23b, p. 4; 219, p. 53].

Ca și în perioadele anterioare mai mulți demnitari pe lângă îndatoririle lor dregătorești erau trimiși în importante misiuni diplomatice. Astfel, în anul 1492 este trimis în solie la Moscova pârcălabul de Hotin, Onică Mușa [43, doc. 11, nota 32]; pe parcursul anilor 1493-1496 merge în mai multe solii în Lituania vornicul Giurgea însoțit de diferiți alți demnitari: Iurie Șerbici [134, p. 52], Mihail pitar [134, p. 52] și Matiaș diac [134, p. 53]; în 1497 pleacă într-o misiune diplomatică în Polonia logofătul Ioan Tăutul și Isac vistiernicul [40, p. 101]; în 1498 sunt trimiși la Moscova pârcălabul de Hotin Toader Isăescul și Șandru diac [43, doc. 24, nota 76] ș.a. În mai multe importante misiuni în străinătate sunt trimiși în această perioadă portarul de Suceava Luca Arbure, pârcălabul de Hotin Negrilă, postelnicul Teodor, pitarul Ivan Isăescul, diacul Coste ș.a. (vezi Anexa 5).

Totodată, din cele arătate mai sus observăm că în cea de a treia perioadă Sfatul domnesc, înaltele boierii, cât și cele din afara Sfatului în ciuda unor cazuri izolate de „hiclenie” (care s-a întâmplat înainte de 15 martie 1493, când Avram vistiernicul „a fugit de la noi în Țara Lituaniei” [19c, doc. 129] și cel al lui Radu Gârboveț fugit în Țara Românească [21c, doc. 412]) și a unui război de proporții cu leșii (1497) se caracterizează printr-o evoluție relativ liniștită. Elitele au dat dovadă de devotament, de fidelitate și „slujbă dreaptă și credincioasă” față de voievod, încât coeziunea înalților dregători din anturajul lui Ștefan cel Mare a continuat să rămână la cote înalte. Un exemplu elocvent în această privință poate fi și spusele cronicarului după strălucitele victorii din Codrul Cosminului, de la Lințești (29 octombrie 1497) potrivit cărora Ștefan cel Mare „a slobozit toată oastea sa, pe fiecare la ale sale și așa a poruncit tuturor vitejilor și boierilor săi să se adune în ziua Sf. Nicolae în târgul Hârlău. Și acolo atunci domnul Ștefan voievod a făcut mare ospăț tuturor boierilor săi, de la mare până la mic și atunci a instituit mulți viteji și i-a dăruit atunci cu daruri scumpe, fiecarui după vrednicia sa” [25, p. 21] .

În istoriografie a fost promovată părerea potrivit căreia cu puțin timp înainte de moarte, când Ștefan cel Mare l-a ridicat în scaun pe fiul său Bogdan-Vlad, o parte din marea boierime s-ar fi răzvrătit, înaintând o altă candidatură [210, p. 452], ceea ce l-a determinat pe bătrânul voievod să recurgă la represalii, pe unii chiar omorându-i. Dacă examinăm același eveniment al urcării în scaun al lui Bogdan-Vlad sub alt racursiu conchidem că situația deși a fost una destul de tensionată, plină de discuții contradictorii în rândurile înalților demnitari, totuși aceștea din urmă, au acceptat succesiunea dinastică la tron, prin ungerea lui Bogdan al III-lea (1504-1517). Astfel, dacă e să comparăm componența ultimului Sfat cunoscut din domnia lui Ștefan cel Mare din 7 octombrie 1503 cu primele componente ale Sfatului din domnia lui Bogdan al III-lea constatăm continuitate deplină, ceea ce ne face să punem la îndoială așa numită opoziție boierească a marilor demnitari în ultimele zile de viață a marelui voievod, cu atât mai mult par neverosimile așa numitele represalii. Aceste împrejurări ne determină să considerăm că în ultimul deceniu de domnie Ștefan cel Mare a fost înconjurat de demnitari fideli până la sfârșitul vieții, demnitari care au continuat să ocupe locuri de frunte și în Sfatul domnesc al lui Bogdan al III, ani de-a rândul, fiind vorba de Ioan Tăutul logofăt, Șteful, Giurgea Dolh vornic, Toader și Negrilă pârcălabi de Hotin, Eremia și Dragoș pârcălabi de Neamț, Șandru pârcălab de Cetatea Nouă. Luca Arbure portar de Suceava, Clanău spătarul, Isac, vistierul, Cozma Șarpe postelnicul, Cozma Moghilă ceașnicul, Ion Frunteș stolnicul și Petrică al lui Hărman comisul (vezi *Anexa 3*). Ba mai mult, în primii ani de domnie a lui Bogdan al III-lea nu se constată nici un caz de confiscare de moșii și nici de boieri fugari. Ba mai mult, boierii-sfetnici ai lui Ștefan cel Mare au fost ridicați pe trepte dregătorești și mai înalte, ceea ce arată că noul voievod în primii ani de domnie s-a sprijinit pe aceiași sfetnici [200, p. 25-28] și dregători care constituiau anturajul tatălui său în ultimii ani de viață.

5.3. Figuri reprezentative (studii de caz)

5. 3. 1. Duma al lui Vlaicul (?-1502)

Unul dintre cei mai devotați colaboratori ai lui Ștefan cel Mare pe parcurs de 34 de ani (1468-1502) a fost vărul său Duma [19b, doc. 162]¹¹, fiul lui Vlaicul, unchiul voievodului [102, p. 175-178]. El a purtat permanent titlul de pan și se mai întâlnește în izvoare cu numele „Duma fiul lui Vlaicul”, „Duma Vlaicovici” sau „Duma Vlaiculovici”. Acesta apare pentru prima dată în izvoare din 12 septembrie 1468, când, fie la rugămintea lui Vlaicul, fie din îngăduința domnului, este numit în calitate de al doilea pârcălab la Hotin alături de tatăl său Vlaicul [19b,

¹¹ După cum arată Dimitrie Cantemir erau numiți câte doi pârcălabi la cele mai importante cetăți, între care și cea a Hotinului [4, p. 271].

doc. 153]. Duma era cam de aceeași vârstă cu Ștefan cel Mare și atinsese către această vreme deplina maturitate a bărbăției. De aici încolo pan Vlaicul, în calitate de pârcălab, de staroste de Hotin, de membru al Sfatului domnesc îl are aproape permanent alături pe fiul său Duma, ca membru asociat la Sfatului domnesc, stare de lucruri care se menține până în 22 mai 1476 [19b, doc. 153-206]. Misiunea lui Duma la Hotin s-a dovedit a fi prima din șirul multor înalte funcții politice și militare ale vărului său Ștefan cel Mare, care a durat până în 1502, când se stinge din viață.

Misiunea celor doi pârcălabi la Hotin, tatăl și fiul, cu începere din 1468, este strâns legată de politica lui Ștefan cel Mare orientată spre consolidarea cetăților și frontierelor de răsărit și de sud ale țării. Probabil în calitate de pârcălab și staroste de Hotin, Vlaicul și fiul său au participat în fruntea unor steaguri de oaste în lupta de la Lipnic din 1470 (în ținutul Hotin) contra tătarilor, precum și în luptele crâncene contra turcilor din ianuarie 1475 de la Vaslui. În august 1476, ca pârcălab alături de tatăl său pan Duma respinge cu succes încercările turcilor de a asedia cetatea Hotinului [210, p. 429]. După izgonirea otomanilor de pe teritoriul Moldovei, din cauza numărului limitat de documente emise de cancelaria domnească pan Duma re apare din nou din 11 februarie 1478 în rang de pârcălab de Cetatea Albă, de astă dată alături de pan Hărman pârcălab, care din porunca lui Ștefan cel Mare, aici au fost efectuate ample lucrări de reconstrucție și consolidare. După cum reiese dintr-o inscripție de pe zidurile Cetății Albe în 1479 a fost finisat construcția celui de al treilea zid de incintă „... și a sfârșit acest zid în timpul pârcălabilor Duma și Hărman” [205, p. 218]. Pan Duma v-a rămâne la cetatea de la Marea Neagră până la 17 septembrie 1480 [19b, doc. 211-230]. În paralel, el ca mare boier, dregător de înalt rang și persoană de mare încredere a voievodului, activează în Sfatul domnesc, urcând în acești ani de pe locul al 7-lea pe cel de al 3-lea între marii sfetnici ai lui Ștefan. Din 1 februarie 1481 a fost adus de voievod la Suceava pentru a activa exclusiv în Sfatul domnesc, unde va rămâne neîntrerupt până în 14 octombrie 1489 [19b, doc. 233-265; 19c, doc. 3-55] în această importantă structură de stat, ajungând de pe poziția a 3-a pe cea de a 2-a. O elocventă mărturie în această privință este și prezența sa printre cei 13 mari boieri care l-au însoțit pe domn la Colomeea în 16 septembrie 1485, pentru a aduce omagiul vasalic regelui polonez Cazimir [32b, p. 370-378].

În următorii ani din 1490 până la sfârșitul vieții în 1502 vărul domnului țării a cunoscut o și mai mare ascensiune, atingând culmile carierei sale politice și militare, figurând în această perioadă de cele mai multe ori ca prim-sfetnic și cel mai apropiat colaborator al voievodului. În paralel, în acești ani mai apare uneori în rang de pârcălab de Hotin (1492 - 26 oct. 1493 [19c, doc. 114-136; 97, p. 250-252]) și de Neamț (1494 - <24 apr. 1498- 15 sept. 1499> [19c, doc. 140-231], iar la 12 iulie 1499 „Duma al Vlaicului, pârcălab” participă la semnarea tratatului de

pace moldo-polon de la Hârlău și moldo-lituanian de alianță între cele două părți din 14 septembrie 1499 la Suceava, figurând al doilea după Ioan Tăutul, marele logofăt [37, doc. 107, 108].

5. 3. 2. Luca Arbure (? - 1523)

În ultima perioadă de domnie a lui Ștefan cel Mare de rând cu Duma pârcălab, Ioan Tăutul logofăt, Petre Clanău, spătar, Mușat Onică fost pârcălab de Hotin, Isac vistier ș.a. (vezi *Anexa 3*) un rol deosebit de important l-a jucat Luca Arbure portar de Suceava [109]. În literatura de specialitate și mai ales în cea de genealogie s-a scris un șir de studii deosebit de interesante, privind obârșia acestui din urmă înalt demnitar [185; 84; 262; 150; 142], încercându-se să se explice de ce anume Luca Arbure a făcut parte din elita cea mai apropiată a domnului țării, fiind considerat la moartea marelui voievod chiar pretendent la tron [226; 210, p. 452]. În special, s-a arătat pe bună dreptate că ar fi urmașul direct al lui „Arbore pârcălab de Neamț” (1471-1476), numit ulterior și „Arbore cel Bătrân, pârcălabul Neamțului”, căzut, precum se admite, în timpul invaziei otomane în vara anului 1476, după unii cercetători la Valea Albă [12, p. 51; 136, p. 150; 216, p. 4, nota 3; 142, p. 94], după alții în timpul asediului cetății Neamț [58, p. 7; 43, p. 157]. În alte studii s-a emis ipoteza că acest Arbore pârcălab de

Figura 1. Luca Arbure, fragment din tobloul votiv de la biserica Arbore

Neamț ar fi purtat numele de Cârstea și că ar fi fost unul dintre frații lui Ștefan cel Mare [226].

Într-un studiu recent am încercat să demonstrăm că numele de botez a lui „Arbore cel Bătrân, pârcălab de Neamț” era **Ioachim**, alt frate al marelui voievod [109], fapt prin care se explică prezența mai târziu a fiului său Luca Arbure portar de Suceava ¹², în anturajul apropiat al lui Ștefan cel Mare și a urmașilor săi Bogdan al III-lea și Ștefăniță vodă cu începere din 1486 până 1523 când este căznit mai curând pe nedrept.

Luca Arbure apare în prim planul activităților politice și militare de la curtea domnească la 14 septembrie 1486 [19b, doc. 264], fiind plasat al 14-lea în Sfatul domnesc în dregătoria de

¹² În pomelnicele mănăstirilor Voroneț [108, p. mss. 42, p. 160] și Moldovița [35, p. 34] înscris pe timpul cât mai era în viață cu dregătoria de „pârcălab”, iar cronicarul Macarie descriind evenimentele din 1523, îl menționează cu rangul de „hatman” [15, p. 80, 94]. Pentru prima dată „hatmanul” apare în Moldova la 1541 [157, p. 216].

portar al Sucevei și după o pauză îndelungată, neclarificată pe deplin, reapare în Sfat abia la 24 septembrie 1498 în același rang, figurând, de astă dată, neîntrerupt, în această structură de stat, până la moartea lui Ștefan cel Mare, fiind înscris al 11-lea și ajungând al 8-lea în 1503.

Pe timpul lui Ștefan cel Mare portarului de Suceava i se acorda împuterniciri deosebit de mari, încredințându-i-se uneori comanda oștilor țării și cea de însoțitor al solilor, fiind obligat să cunoască și limbi străine [157, p. 369-370]. Pe lângă acestea el avea în sarcină apărarea cetății Suceava și a reședinței voievodale. În timpul campaniei a regelui polon Ioan Albert în Moldova, oastea căruia a ajuns la 24 septembrie 1497 sub zidurile cetății Suceava, asediind-o [210, p. 446], se admite că Luca Arbure, portarul Sucevei, a fost acela care „apăra cu succes Cetatea de Scaun timp de trei săptămâni” [58, p. 7].

Dacă despre aceste activități în calitate de portar de Suceava și membru al Sfatului domnesc, despre obârșia și familia sa s-a scris, apoi a rămas aproape neobservată participarea lui Luca Arbure în anumite misiuni diplomatice ale lui Ștefan cel Mare. Am putea admite că la începutul carierei sale de portar al Sucevei, el a participat, în conformitate cu cinul deținut ca însoțitor de solii, iar după acumularea unei experiențe a fost numit de domn și în fruntea unor misiuni diplomatice. Lipsa sa îndelungată (între 1487-1497) din rândurile boierilor și dregătorilor din Sfat, pare să ne vorbească despre participarea fie în calitate de însoțitor, fie de sol în mai multe misiuni în alte țări. Se pare cunoașterea limbilor slave (slavonă și polonă) și a celei latine, dar și agerimea minții sale l-au determinat pe voievod să-l trimită pe Luca cu anumite sarcini în Marele Cnezat al Moscovei, în Polonia și Marele Ducat al Lituaniei.

Se pare că primul istoric care a admis trimiterea lui Luca Arbure în misiuni diplomatice a fost cercetătoarea poloneză Ilona Czamańska [264, p. 190-191], care consideră că solia moldovenească la regele Alexandru al Poloniei, la Lublin, din 22 noiembrie 1503 în frunte cu un „Luca walachus” în varianta latină a documentului și „посольство Лѣкачево” (în traducere din slavonă „solia lui Luca”) cu scopul de a reglementa relațiile cu Țara Leșească, în problema litigioasă a Pocuției [23b, p. 428-496]. Ba mai mult, doamna Ilona Czamańska consideră că acest *Luca walachus* aflat în solie la Lublin în noiembrie 1503 este una și aceeași persoană cu „*Luca voloșanin*”¹³ atestat în „Letopisețul de la Lvov” în iunie 1496¹⁴ care până la această dată fusese la Moscova și se îndrepta spre Moldova împreună cu Ivan Oșcerin, trimisul Marelui Cneaz al

¹³ „Voloși” erau numiți la Moscova cei din Țara Moldovei, pe care o numeau „Волоска земля”.

¹⁴ „В лета 7005 июня посылал князь великий посла своего к Степану воеводе в Волохи Ивана Ощерина да Луку волошанина, они же шедше, посольство правив, отпущени быша к Москве” (În anul 1497 iunie a trimis marele cneaz [Ivan al III-lea al Moscovei – n.n.] pe solul său Ivan Oșcerin precum și pe Luca voloșanin, tot ei mergând și isprăvind solia [la Suceava], li s-a dat învoirea [plecării] spre Moscova). De unde se întrevide că au luat calea spre capitala Marelui Cnezat al Moscovei aceiași doi soli în vara aceluiași an 1497 [43, p.298, nota 59]. Știrea coroborată cu alte informații din epocă pare să arate că solia la Moscova a lui Luca voloșanin a fost mai curând întreprinsă în anul 1496 [Vezi mai detaliat 143, p. 310, nota 295].

Moscovei Ivan al III-lea [43, p.298, nota 59]. Dacă identificarea lui *Luca walachus* cu *Luca voloșanin* este considerată de cercetătorii ieșeni Ștefan S.Gorovei și Maria Magdalena Székely că „ar putea avea mai mari șanse de a fi corectă”, apoi identificarea cu Luca Arbure „este imposibilă [căci] unul dintre cei mai importanți membri ai Sfatului domnesc al Moldovei nu putea fi numit simplu, Luca sau Lucaci” [143, 416, nota 802].

După opinia noastră [116], pornind de la importanța soliilor în care a fost trimis *Luca walachus* sau *Luca voloșanin* de către Ștefan cel Mare la Moscova și Lublin mai curând pare să fi fost chiar Luca Arbure, căci acele misiuni prin complexitatea și gravitatea situației necesitau împuternicirea unor persoane de mare încredere. Or, o altă persoană demnă de observat din partea domnului care purta numele Luca, nu putea fi altcineva decât nepotul său de frate - Luca Arbure. Scribul din cancelaria regelui polonez care a trecut în Metrica Litvană (condica ambasadelor) conținutul mesajului adus de la Suceava (care la sigur nu a asistat la prezentarea mesajului de către solul moldovean) a notat de la sine în cea mai simplă formă titlul documentului „*От воеводы волоского посольство Лскачево до Александра, короля польского*” și în latină „*Interpretacio verbalis rutenice legacionis per Lucam Walachum a palatino Moldavie, in Lublin XXII novembris perorate.*” Drept urmare în titlul actului în limbile slavonă și latină trecut la condică lipsește nu numai rangul solului, dar și numele voievodului moldovean. Secretarul regal l-a desemnat doar cu sintagma „*посольство Лскачево*” și în varianta latină „*Lucam Walachum*”, deoarece scribul respectiv nu avea de unde ști rangul deținut de Luca în patria sa, cu atât mai mult că această înscriere în Metrică s-a făcut ceva mai târziu [134, p. 48]. Pe lângă aceasta, după noi, sintagma „*посольство Лскачево*” trebuie tradusă prin „solia lui Luca” [23b, p. 483] și nu *Lucaci*, cum a procedat Ioan Bogdan [23b, p. 487], căci dacă s-ar fi recurs la formula slavonă *Лскаво посольство* de la numele lui Luca ar fi apărut și alte interpretări de conținut de tipul: *solie vicleană* sau *șireată*, și de aceea sa recurs la *посольство Лскачево*, care trebuie tălmăcită doar prin *solia lui Luca*. Cu atât mai mult că în varianta latină numele solului este scris „*legacionis per Lucam Walachum*”, adică „solia lui Luca valahul” [23b, p. 492].

După câte se pare Luca Arbure a fost numit în fruntea unor solii la Moscova cu începere din 1496 când din totalitatea de documente și cronică cunoscute se întrevide o intensificare a schimbului de solii între Ivan al III-lea și Ștefan cel Mare. Chintesența acestor solii consta în reglementarea relațiilor dintre Moldova și Lituania, relații care ajunseser pe atunci la mare tensiune. Ivan al III-lea înrudit atât cu marele duce al Lituaniei, Alexandru, care îi era ginere, cât și cu Ștefan cel Mare care îi era cuscru, căuta prin negocieri să-i împace. Astfel, în acest context sunt cunoscute în anii 1496-1497 cel puțin trei solii ale lui Ivan al III-lea în frunte cu Mihail Vasilievici Cutuzov [43, doc. 17, 18], Timofei Petrovici Zamâțki [43, doc. 18, p. 74-75] și Ivan

Ivanovici Oșcerin [43, doc. 18, p. 74-75] către voievodul Moldovei și tot atâtea solii de la Ștefan cel Mare către Ivan al III-lea în frunte cu *Luca* (1496) [134, p. 52], zis și *Luca voloșanin* (după 19 mai 1496) și *Ivan pitar* (august - 3 septembrie 1497). Tot în acești ani se constată pe de o parte, o mare activizare a schimbului de solii între Ștefan cel Mare și Alexandru al Lituaniei, prin care se urmărea încheierea unui tratat de pace și alianță între cele două părți ¹⁵ (cel puțin trei în 1496 în frunte cu vornicul Giurgea [23b, doc. CLXXII, CLXXIII, CLXXIV]) și Ivan al III-lea cu același Alexandru (B.V. Cutuzov și A.F. Maico din 27 august 1495; M.S. Eropchin 19 mai 1496 [43, doc. 17,18]), pe de altă parte. În centrul atenției acestor intense relații diplomatice între cei trei monarhi se aflau atât relațiile bilaterale, cât și cele trilaterale, încheierea unui tratat de pace între Ștefan și Alexandru, coagularea unor relații conform principiului „prieteni prietenului nostru și dușmani dușmanului nostru” între Moldova, Lituania și Marele cnezat al Moscovei și neadmiterea intrării în război a ducelui Alexandru de partea regelui polon Ioan Albert contra lui Ștefan cel Mare, campanie întreprinsă în vara-toamna în 1497.

Implicarea unor importanți demnitari moldoveni în aceste solii (Giurgea vornicul în Lituania, 1496; Ioan Tăutul logofăt și Isac vistier în Polonia, 1497; Toader Isăescul pârcălab de Hotin la Moscova, 1498 ș.a.) între care și acel *Luca voloșanin* (fostul portar de Suceava) în 1496 era pe deplin întemeiată, de aceea nu excludem posibilitatea reală de a-l implica în aceste misiuni complicate și pe Luca Arbure, nepotul lui Ștefan cel Mare ajuns la deplină maturitate și afirmare în plan diplomatic și militar.

Or, după îndeplinirea acestor importante misiuni și apărarea cu succes în toamna lui 1497 a cetății Suceava în fruntea căreia se afla același Luca Arbure l-au determinat, după câte se vede, pe Ștefan cel Mare să-l includă în 1498 în Sfatul domnesc cu dregătoria de portar de Suceava. De aici înainte, rolul demnitarului va fi în creștere continuă ajungând la apogeu în faza finală a domniei lui Ștefan cel Mare și pe timpul urmașilor săi în tronul Moldovei, Bogdan al III-lea și Ștefăniță, când a figurat permanent ca prim-sfetnic.

Dacă să ne referim concret la misiunile diplomatice ale lui Luca Arbure ar trebui să pornim de la relația din 19 mai 1496 al lui Ivan al III-lea către Alexandru duce al Lituaniei [43, doc. 18], când acestuia din urmă i se cerea permisiunea să treacă spre Moldova și îndărăt spre Moscova solului său Ivan Ivanovici Oșcerin, iar în caz dacă Ștefan domnul Moldovei va trimite la Moscova împreună cu solul rus I.I.Oșcerin un sol al său să i se permită și acestuia trecerea [43,

¹⁵ La Suceava împreună cu solii lituanieni Fedca Gavrilovici și Voiteh Cuciukovici în 1496 s-a ajuns la întocmirea unui proiect de tratat, care urma să fie coordonat și definitivat cu marele duce Alexandru, încât s-a fixat și data depunerii jurământului voievodului moldovean prin solii săi Giurgea vornicul și Matiaș diacul în fața monarhului litvan la 10 septembrie al aceluiași an. După cum reiese din alte documente trecute la Metrica ... reiese că în același an fără lună și zi, dar după 10 septembrie are loc schimbul de soli între Vilna („cuhmistru Petr Olehnovici și Fedca Gavrilovici) și Suceava (Ion Isaevici și Toma) prin care Alexandru și Ștefan fac „schimbul diplomelor de ratificare a tratatului de pace și alianță” [134, p. 53, nr. 13, 14, 15, 16, 17].

doc. 18, nota 58]. Se pare, Ștefan a adresat la rândul său demersul de a i se permite solului său trecerea spre Moscova, după cum reiese din informația cu privire la solia din 1496 în frunte cu „Fedca (Feodosi) Gavrilovici la Suceava din partea lui Alexandru al Lituaniei, care confirmă avizul pozitiv de trecere prin pământurile Marelui Cneaz al Lituaniei a solului moldovean Luca spre Moscova” [134, p. 52].

După câte se vede, vizita la Moscova a acestuia din urmă sol moldovean a avut loc, căci Ivan al III-lea, conform „Letopisețului de la Lvov”, îl trimite în iunie 1497¹⁶ în Moldova pe solul său „Ivan Oșcerin precum și pe Luca voloșanin”: „в лета 7005 июня посылал князь великий посла своего к Степану воеводе в Волохи Ивана Ощерина да Луку волошанина...” („în anul 1497 iunie a trimis marele cneaz [Ivan al III-lea al Moscovei – n.n.] pe solul său Ivan Oșcerin precum și pe Luca voloșanin ...”) [44, p. 364-365] evident, după noi, același Luca, căruia i se îngăduise anterior să meargă spre Moscova. Ba mai mult, conform aceleiași surse, cei doi diplomați au ajuns la Suceava și după ce și-au îndeplinit misiunea, același Luca a fost însărcinat să plece cu o nouă misiune, împreună cu Ivan Oșcerin la Marele cneaz al Moscovei: „... они же шедше, посольство правив, отпущени быша к Москве” („... tot ei mergând și isprăvind solia [la Suceava], li s-a dat învoirea [plecării] spre Moscova”) [44, p. 364-365]. De astă dată solia nu a putut fi isprăvită, deoarece în drum spre Moscova, lângă localitatea Terebovl, Luca voloșanin, Ivan Oșcerin și însoțitorii lor au fost „atacați și prădați de Iapancea sultan, fiul hanului crâmlean, cu cazacii săi” [44, p. 364-365; 43, p. 298], luându-li-se „tot, ce aveau și cai și straie și scăpând doar prin fugă” [43, p. 299, nota 59]. Dezastrul a fost atât de mare încât continuarea călătoriei era imposibilă și caravana soliei a fost nevoită să se întoarcă îndărăt la Ștefan voievod. Indignat de cele întâmplate Ștefan cel Mare trimite un sol la Mengli-Ghirai, Hanul Crimeei (ceea ce a făcut mai târziu, la 2 noiembrie 1497 și Ivan al III-lea) cerând restituirea bunurilor luate de la soli. Drept urmare „hanul a poruncit cnejilor și cazacilor săi să caute și să întoarcă cele prădate”, dar până la urmă nu s-a putut recupera decât foarte puțin [43, p. 298-299, nota 59]. În urma acestui incident, Ștefan nu a renunțat de a trimite un sol la Ivan al III-lea, dar de astă dată cu Ivan Oșcerin va pleca spre Moscova „Ivan pitar”, care au ajuns în capitala rusă în august 1497.

Se admite de asemenea că în 1501 Luca Arbure a întreprins o vizită la starostele de Halici aducându-i acestuia la cunoștință că voievodul Moldovei „dorește să ia Haliciul, distrugând celelalte cetăți din regiune” [190, p. 16-17, 78, nota 1]. Deocamdată nu s-a putut „preciza, dacă a

¹⁶ Mai curând solia celor doi Oșcerin și Luca voloșanin a avut loc în 1496, precum a admis G. Bezviconi [51, p. 40-41], părere reconfirmată mai târziu prin alte considerente de Ștefan S. Gorovei și Maria Magdalena Székely, căci la 19 mai 1496 Ivan al III-lea prin solul său în Lituania M.S. Eropkin cerea de la marele duce Alexandru [143, p. 310, nota 295] permisiunea să treacă prin pământurile sale spre Suceava și îndărăt spre Moscova.

fost vorba de o solie oficială sau de o inițiativă personală a portarului de Suceava” [143, p. 382, nota 642].

Din scrisoarea din 9 iulie 1503 a hanului Mengli-Ghirai către Ivan al III-lea, Marele cneaz al Moscovei reiese că în iunie a aceluiasi an au sosit din Moldova doi soli ai lui Ștefan pe nume „Doma și Uliuca” (Дому и Улюка) [43, doc. 25, nota 82], care îi însoțeau pe doi soli moscoviți împreună cu câțiva meșteri italieni, pentru efectuarea unor lucrări de construcție în capitala Rusiei, pe care marele cneaz îi aștepta de mai multă vreme. Dat fiind faptul că solii moscoviți cu întreaga caravană a meșterilor italieni nu au putut să urmeze, din cauza războaielor, calea trasată inițial spre Moscova, prin Germania și Polonia, au fost nevoiți să treacă prin Moldova, unde au fost reținuți de Ștefan cel Mare mai mult de un an. Drept motiv pentru reținerea acestora au servit veștile nu prea bune de la Moscova despre Elena, fiica voievodului moldovean și a nepotului său Dimitrie¹⁷. Or, Ștefan cel Mare spera că avându-i captivi pe solii ruși și meșterii italieni să afle mai multe adevăruri despre fiica și nepotul său.

Din Crimeea solii moldoveni, menționați mai sus, și cei ruși trebuiau să meargă împreună cu meșterii italieni spre Moscova. Anume Doma și Uliuca urmau să se intereseze la Moscova de soarta fiicei și nepotului domnului moldovean, dar caravana celor două solii nu s-a pornit nici de astă dată spre Moscova, căci Mengli-Ghirai, la rândul său i-a reținut și el timp de un an pe meșterii italieni, iar trimișii lui Ștefan au fost nevoiți să revină la Suceava.

După câte se pare Ștefan vodă a încredințat această misiune unor demnitari de primă importanță, poate chiar dintre cei mai apropiați sfetnici ai domnului, căci relațiile cu Moscova au devenit deosebit de încordate din pricina desemnării altui moștenitor la tronul moscovit și arestarea Elenei Voloșanca și a reținerii îndelungate la Suceava a solilor ruși și a meșterilor italieni.

Încercând să identificăm pe cei doi soli moldoveni, am admis că Doma ar putea fi boierul Duma Brudur menționat pentru ultima dată în Sfatul domnesc la 17 martie 1502 [19c, doc. 278]¹⁸, iar Uliuca ar putea fi Luca Arbure, căci în izvoarele străine de multe ori numele solilor moldoveni erau scrise sau modificate în maniera țării în care erau trimiși. De exemplu: Ion pitar și Toader Isăescul soli trimiși la Moscova erau ortografiți *Ivan Pitar* și respectiv *Feodor Isaev*; solul Iuga trimis în Polonia era scris *Iuszko* [143, p. 78, nota 216], iar solii trimiși la Veneția, numele de botez ale cărora nu le cunoaștem, erau înscriși drept *Raynaldo* și *Antonio*. Dintru

¹⁷ La 5 februarie 1498 Dimitrie a fost încoronat ca moștenitor al tronului Moscovei, dar în urma intrigilor Sofiei Paleolog, soția lui Ivan al III-lea, în scurtă vreme marele cneaz și-a schimbat obștiunea declarându-l ca moștenitor pe fiul lor Vasile. Drept urmare Elena și fiul ei Dimitrie au căzut în dezgrație fiind întemnițați, unde Elena moare la 18 februarie 1505, iar Dimitrie – în iarna lui 1509.

¹⁸ Am putea presupune că ar fi vorba în egală măsură și de Duma Vlaiculovici, menționat în același document (17 martie 1502), dar este mai puțin probabil ca înțeleptul voievod să-l fi trimis într-o misiune diplomatică riscantă chiar pe cel dintâi sfetnic al său (1490-1502).

început am putea admite că aceștia din urmă, ar putea fi italieni, aflați în serviciul lui Ștefan cel Mare, dar acest argument nu rezistă, deoarece „cuvintele lor”, adică spusele solilor moldoveni în fața dogelui Veneției, conform cronicarului venețian, au fost traduse de un interpret [80, p. 145].

Spre sfârșitul vieții Ștefan cel Mare îl trimite pe Luca Arbure într-o altă misiune destul de complicată, de astă dată în Polonia, la Lublin la 22 noiembrie 1503¹⁹, unde se afla pe atunci regele Alexandru, fostul duce al Lituaniei. Solul moldovean urma să-l convingă pe rege că Pocuția este o stăpânire din vechime a domnilor moldoveni și acesta trebuia să accepte rămânerea provinciei sub controlul lui Ștefan voievod după campania din 1497 a lui Ioan Albert în Moldova. În urma negocierilor și prezentării poziției părților, regele nu a acceptat demersul lui Ștefan și situația a rămas incertă, iar relațiile din cele două țări continuau să rămână tensionate [23b, doc. CXCII]. Probabil, trimițându-l în solie la regele polon (1503), anume pe Luca Arbure, om cu o bună experiență diplomatică și militară, Ștefan cel Mare urmărea pe lângă misiunea de bază și cunoașterea atmosferei și stării de spirit din țara vecină și de la curtea regală, gradul de pregătire a regatului de război contra Moldovei, în caz dacă Moldova nu va ceda în problema Pocuției.

Prin urmare, din cele arătate în compartimentul de față, putem să conchidem că în ultimii ani de domnie în cele mai complicate misiuni diplomatice Ștefan cel Mare a recurs și la serviciile nepotului său Luca Arbure, dregător de prin rang la curtea sa, boier în plină ascensiune în plan politic și militar al Țării Moldovei [116].

În ultimul episod din domnia lui Ștefan cel Mare în care a fost implicat Luca Arbure pe când continua să rămână portar de Suceava este cel din 30 iunie 1504, când Ștefan cel Mare a fost pus în situația de a-și desemna urmașul la tron. În condițiile când sultanul a trimis un pretendent al său, voievodul a adunat Sfatul domnesc lărgit la care boierii participanți au respins candidatura sultanului. Dar dacă Ștefan cel Mare a insistat ca în scaun să urce fiul său Bogdan-Vlad, ulterior Bogdan al III-lea, apoi o parte din boieri ar fi insistat asupra candidaturii portarului de Suceava. Intervenția energică a lui Ștefan, adus pe pat în adunare, în urma căreia ar fi fost decapitați o parte din susținătorii pretendentului venit de la Poartă și din cei ai lui Luca Arbure, care s-ar fi refugiat în cetatea Sucevei, a adus la alegerea ca domn a lui Bogdan al III-lea, care în aceeași zi a și fost uns și încoronat, și așezat pe tron de către însuși Ștefan, primind apoi jurământul de credință al boierilor [210, p. 452]. Deși mai mulți istorici consideră că aceste din urmă contradicții a lui Ștefan cel Mare cu înalții demnitari de la curte par să corespundă

¹⁹ Aceiași misiune diplomatică este datată de Gheorghe Gonța cu anul 1502 [134, p. 53-54, nr. 22]. Mai argumentată ni se pare opinia lui Ioan Bogdan, care în datarea prezentării raportului în fața regelui de către solul moldovean „Luca Walachus” s-a produs în 1503, aducând drept argument o notă a lui Erasmus Ciolek „(1503) November 22: orator Vașachi auditus” [23b, doc. CXCII, nota 1].

adevărului, totuși investigațiile noastre, prezentate mai sus, sunt în disonanță cu cele afirmate de oponenții noștri.

Drept urmare a învinuirilor neclarificate până la capăt în 1523 Luca Arbure a fost decapitat [40, p. 135] împreună cu patru fii ai săi: Toader și Nichita la Suceava, iar alți doi, conform sursei armenesti împreună cu tatăl lor la Hârlău [217]. Deși își pregătise în timpul vieții un chivot cu loc de înmormântare în biserica sa de la Arbore, totuși locul înhumării rămâne neidentificat.

5. 3. 3. Coste Posadnic (? – ante 1528)

Un alt înalt demnitar din cea de-a treia perioadă de domnie a lui Ștefan cel Mare a fost Coste Posadnic, pârcălab de Soroca [101, p. 332-336]. La 12 iulie 1499, acesta participă, de o potrivă cu alți boieri la încheierea Tratatului de pace perpetuă între Ștefan cel Mare și Ioan Albert, regele Poloniei [30, p. 114], iar la 14 septembrie a aceluiași an - la semnarea Tratatului de alianță între domnul moldovean și Alexandru, Marele duce al Lituaniei [30, p. 114-116]. Astfel, în primul document menționat el e prezentat ca „Coste pârcălab de Soroca” (“*Косте парѣкалабѣ Сороскѣи*” – în limba slavonă și „*Constantinus alias Coztha porcolab Sorociensis*”, în redacția latină) [19c, doc. 253, nota 4], iar în cel de al doilea izvor, aceeași persoană figurează drept “[*Костѣ староста [С]ороскѣи*]” [19c, doc. 253, nota 4; 23b, p. 444, 446, nr. 179]. În această din urmă sursă Coste apare printre „noi boierii Țării Moldovei, Sfatul domnului nostru voievod...”, în total 22 de boieri nominalizați [30, doc. 67]. Participarea lui Coste la încheierea acestor tratate internaționale ne vorbește de importanța atât a pârcălăbiei de Soroca, cât și a lui Coste pârcălab personal în viața politică a Țării Moldovei la intersecția sec. XV-XVI, în ultima perioadă a domniei lui Ștefan cel Mare. Nu se știe până când Coste a deținut funcția de pârcălab de Soroca, dar se pare că a deținut-o destul de mult, deoarece pe de o parte, un alt pârcălab îl identificăm la Soroca abia în 1519, iar pe de altă parte, într-un document emis mult mai târziu, la 28 aprilie 1552, nepoții săi îl mai țin minte, numindu-l „Coste Posadnic, pârcălab de Soroca” [21d, doc. 24]. Detaliul este semnificativ și în sensul că descendenții lui Coste [57] se mândreau cu bunicul lor.

În cercetările noastre, Coste pârcălab de Soroca este identificat cu Coste Posadnic [101, p. 332-336; 156; 251]. La data numirii lui Coste posadnic în pârcălăbia de Soroca (ante 1499), precum reiese din actul di 17 ianuarie 1517, cetatea în această parte a Moldovei exista de mai multă vreme, căci la o dată necunoscută, Călian, tatăl lui Coste posadnic, schimba trei moșii ale sale Coseceuți, Tricinți și Strijacouți pe satul Soloneț, aflat în proprietatea lui Ștefan cel Mare, iar domnul la rândul său le dă „ca să asculte de cetatea noastră, de Soroca” [21c, doc. 104]. Nu se

știe cu certitudine, dar după toate semnele lui Coste posadnic ca pârcălab i-a revenit din porunca lui Ștefan cel Mare misiunea, fie să consolideze, fie să construiască o nouă cetate la Soroca, poate cea de piatră care a ajuns până în zilele noastre ceea ce se impunea după invazia polonă din 1497 și a incursiunilor tătare în Moldova la hotarul sec. XV-XVI.

Se pare, și după moartea lui Ștefan cel Mare, Costea continuă să dețină pârcălăbia Sorocii până în 1519, când este menționat în acte oficiale un alt pârcălab la Soroca [97, p. 336]. Nu mai era în viață la 7 martie 1528, căci la o dată anterioară soția sa, Marușca, intrând, probabil după moartea acestuia în posesia moșiei Brănești, o vinde lui Albul Fărcovici [21c, doc. 225]. Faptul pare cu atât mai mult împlinit, cu cât exact peste o lună (8 aprilie 1528 [21c, doc. 260]) și copiii săi – Fătul și surorile își vând moștenirea lăsată de tatăl lor, o parte din satul Starosuliți.

5.4. Concluzii la Capitolul 5

Din cele arătate în capitolul de față am ajuns la următoarele:

1. În relațiile cu înalții demnitari în ultimele decenii de domnie, Ștefan cel Mare a recurs la o schimbare de tactică, prin care de rând cu daruri scumpe, cu instituirea de viteji și ridicarea în ranguri boierești mai înalte, a recurs și la donații de proprietăți mai multor demnitari și urmașilor lor. Acestea, laolaltă cu cele făcute instituțiilor ecleziastice și întărirea altora pe lângă unele cetăți în vederea consolidării ocoalelor acestora, urmăreau scopul, de a consolida păturile dregătorești și slujitorești, structurile de stat, formarea și consolidarea în jurul voievodului a unor dregători devotați.

2. Schimbarea de tactică întreprinsă de Ștefan cel Mare în a treia perioadă în relațiile cu elitele sale și-au atins scopul aducând rezultatele scontate, întrucât din totalitatea de surse din epoca respectivă nu sunt constatate acte de trădare și conflicte de proporții cu marea boierime dregătoare.

3. Deși sporadic se mai întâlnesc unele cazuri izolate de „hicleenie”, în ultimul deceniu de domnie Ștefan cel Mare a fost înconjurat de mari dregători fideli, demnitari care au continuat să ocupe locuri de frunte și în componentele succesive ale Sfatul domnesc al lui Bogdan al III-lea (1504-1517) și Ștefan cel Tânăr (1517-1527). Unii dintre ei ai fost ridicați pe trepte dregătorești și mai înalte, ceea ce arată că Bogdan al III-lea în primii ani de domnie s-a sprijinit pe aceiași sfetnici și dregători care constituiau anturajul tatălui său în ultimii ani de viață.

4. Dintre cei mai reprezentativi demnitari care s-au manifestat în ultima perioadă de domnie i-am evidențiat pe Duma al lui Vlaicul, prim-sfetnic; Luca Arbure portar de Suceava și Costea Posadnic, pârcălab de Soroca, care și-au adus obolul în consolidarea structurilor de stat, de apărare a țării și în activități diplomatice.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Aspectele abordate în teza de față țin de o vastă problemă referitoare la rolul elitelor la o anumită etapă a evoluției societății medievale românești din Țara Moldovei. În atenția noastră s-au aflat elitele, intrate în tradiție ca mari dregători și definite în știința istorică drept mari demnitari din epoca lui Ștefan cel Mare, care au exercitat funcții importante timp de circa o jumătate de secol în structurile centrale de stat, în primul rând în Sfatul domnesc și în înaltele dregătorii de la Curtea voievodală, precum și cele de pe la cetăți și ținuturi, în calitate de consilieri (sfetnici, vornici, logofeți, spătari, vistiernici, postelnici, cluceri, ceașnici, comiși), comandanți militari și administratori (pârcălabi și staroști) ș.a. Aceștia îl consiliau pe domn și îl ajutau să administreze și să apere țara, să stabilească și să întrețină relații de bună vecinătate cu alte țări ș.a. Rezultatele investigației au căpătat reflectare în 12 lucrări științifice publicate, inclusiv 2 monografii și prezentate la 9 conferințe științifice naționale și internaționale, care de asemenea au fost editate.

Noutatea tezei constă în analiza quasitotalității materialelor documentare din epocă și în formularea unor noi concluzii după cum urmează:

1. Analiza istoriografică efectuată în primul capitol al tezei ne-au dus spre concluzia că deși problema elitelor ștefaniene a fost abordată într-un fel sau altul, totuși, în literatura de specialitate nu s-a profilat cu destulă claritate evoluția și manifestarea pe diverse planuri a marilor dregători și sfetnici din epoca ștefaniană și că în majoritatea lucrărilor publicare până în prezent, în prim planul cercetărilor, s-a aflat personalitatea lui Ștefan cel Mare, activitatea sa în plan intern și extern, rolul său în războaiele de apărare, în promovarea unor politici de anvergură, între care și programul său cultural-ecleziastic, încât se desprinde ușor ideea că totul sau aproape totul ce s-a reușit în această epocă de glorie și mari realizări s-a datorat exclusiv lui Ștefan cel Mare, personalitate cu excepționale calități de geniu. Scrutarea și analiza întregului spectru de izvoare, în primul rând a celor documentare și narrative din această perioadă ne-a oferit temei pentru a desprinde, spre deosebire de predecesorii noștri, o părere diferită, care la cea mai sumară examinare observăm că acestea abundă de nume de mari demnitari și înalți dregători care au participat permanent și deosebit de activ la viața de fiecare zi a țării, în elaborarea și promovarea politicilor voievodale.

2. Investigațiile efectuate ne-au permis să concluzionăm că Ștefan cel Mare urmând tradiția domnilor de până la el a fost pus în fața faptului de a-și selecta și promova colaboratorii apropiați din mediile marilor boieri latifundiari, ale dregătorilor de Curte și din țară și să recurgă

chiar la serviciile unor demnitari cu experiență refugiați în străinătate cu fostul domn. O altă sferă din care voievodul și-a ales elitele au fost dregătoriile slujitorești din afara Sfatului domnesc, mediu în care treptat se formau viitorii funcționari cu bună experiență în treburile Curții, la Cancelaria domnească, Vistierie, serviciul vamal ș.a. De asemenea am constatat, că la începutul domniei tânărul Ștefan a preluat vechile structuri de Curte, Sfatul domnesc cu tot arsenalul de dregătorii (prim-sfetnic, boieri-sfetnici fără dregătorie, pârcălabi, vornici, logofeți, spătari, vistiernici, postelnici, cluceri, ceașnici, comiși ș.a.) formate în primul secol de existență a Țării Moldovei, ca mai târziu să lărgască spectrul de slujbe și funcții de stat prin instituirea de noi structuri (medelnicer, ușer, pitar, armaș), iar pentru consolidarea capacității de apărare a țării, pe lângă cele existente, a fondat alte pârcălăbii (Chilia, Orhei, Ciceiu și Cetatea de Baltă, Crăciuna, Ciobârciu, Soroca și Cernăuți).

3. Examinarea exhaustivă a evoluției și manifestării pe diverse planuri în Sfatul domnesc, în varii dregătorii de Curte, în exercitarea unor funcții militare și administrative pe la cetăți și ținuturi ne-a permis să ajungem la altă concluzie, conform căreia marii demnitari ai lui Ștefan cel Mare au trecut prin trei perioade destul de clar delimitate (1457-1471; 1471-1486; 1486-1504), cărora le corespunde tot atâtea generații de personalități, care s-au perindat și s-au manifestat în a doua jumătate a sec. XV- încep. sec. XVI.

4. În urma investigațiilor efectuate am constatat în special, că în acțiunea de luare a tronului în 1457 tânărul Ștefan a fost sprijinit de un grup nu prea mare de demnitari și membri ai Sfatului domnesc de pe timpul tatălui său, Bogdan al II-lea (1449-1451), care s-au refugiat cu el peste hotare, la care s-au adăugat susținători din Țara de Jos și ținuturile de baștină ale părinților săi. Întrucât după luarea scaunului numărul susținătorilor săi direcți era destul de limitat noul domn a recurs la o politică de compromis și echilibru de forțe între grupările boierești în constituirea primelor componente ale Sfatului domnesc, reușind pe această cale să se sprijine în structurile de stat nu numai pe reprezentanții din tabăra sa, dar și din cea a rivalului său, Petru Aron. Această politică i-a îngăduit să folosească din plin experiența demnitarilor de vârstă înaintată, să plaseze în posturile cheie de la Curte și de pe la cetăți pe adepții săi, ceea ce i-a permis să se consolideze treptat la tron și să obțină primele succese și în politica externă.

5. Examinarea persoană cu persoană a evoluției înalților demnitari pe parcursul primului deceniu de domnie ne-a determinat să concluzionăm, că treptat spre finele perioadei crește numărul adepților lui Ștefan cel Mare în Sfatul domnesc, în alte structuri ale puterii de stat, iar pe de alta - această stare de lucruri a dus la formarea unei puternice opoziții susținută din afară, chiar în mediul dregătoriilor de la Curte, din anturajul apropiat al domnului.

6. Analiza totalității de date și informații din epocă ne-a permis să arătăm că apogeul contradicțiilor dintre cele două tabere, dintre domn pe de o parte și cea a demnitarilor

nemulțumiți de politica dusă de el, pe de alta, s-a produs în timpul campaniei lui Matia Corvin în Moldova, în mersul luptei de la Baia din 15-16 decembrie 1467, când o parte dintre dregători în frunte cu vornicul Crasnăș au trădat. Deși domnul a recurs la măsuri drastice de pedepsire a „hiclenilor” și la remanieri importante în structurile superioare de stat, în Sfatul domnesc în primul rând, opoziția nu fusese anihilată pe deplin. După cum au arătat investigațiile noastre, cazul de trădare s-a repetat în altă luptă, de astă dată de la Orbic în decembrie 1470, în care Ștefan cel Mare cu adepții săi s-a confruntat cu oastea fostului domn și pretendent la tron - Petru Aron. După ce au fost decapitați cei care au trădat în frunte cu Isaia vornicul, cumnatul domnului, precum am constatat în urma datelor comparative după izvoarele interne, Ștefan cel Mare recurge la încă o modificare radicală în rândurile înalților demnitari din Sfatul domnesc, de la Curtea domnească și cetăți. Această remanieră s-a soldat cu includerea în sferile înalte ale puterii a unui număr mare de persoane care au fost instalate nu numai pe primele scaune ale dregătoriilor domnești, dar și în cele din anturajul direct al domnului. Pe unii din marii demnitari (patru la număr) i-a apropiat și mai mult, asigurându-le „asocierea la dregătorii” și a urmașilor lor (fenomen definit pentru prima dată de noi), prin includerea în formularul documentelor oficiale a sintagmei „și copiii lui ...” în anii 1468-1478.

7. Cercetările noastre au mai arătat că Ștefan cel Mare a continuat politica de compromis, de armonizare a intereselor între părți reluând practica de cosigelară și a actelor oficiale interne (pe lângă cele internaționale), pentru un timp îndelungat (1459-1479), ceea ce i-a asigurat depășirea mai multor dificultăți în relațiile cu înalții dregători în promovarea programelor sale magistrale de politică internă și externă.

8. Remanierile efectuate în sferile înalte ale structurilor de stat la finele primei perioade au dus la așezarea pentru un timp îndelungat a unor relații stabile de încredere reciprocă între domn și marea boierime dregătoare. Această stare de lucruri instalată în sferile înalte ale puterii a creat condiții de maximală mobilizare a tuturor forțelor, în primul rând, ale marilor demnitari, de susținere și chiar jertfire de sine în cea de-a doua perioadă în campaniile din Țara Românească, apoi și în marile confruntări pe câmpul de luptă cu oștile otomane (1473-1484).

9. Datele oferite de izvoarele cunoscute până în prezent, analiza efectuată, ne-a permis nu numai să constatăm că pierderile în războaiele de apărare în rândurile moldovenilor, inclusiv și ale marilor boieri și demnitari au fost deosebit de mari, fapt observat și de predecesorii noștri, dar și să ajungem la concluzia că printre cei căzuți erau și mulți membri ai Sfatului domnesc și rude domnești. Aceasta, precum am demonstrat noi, l-a determinat pe voievod să recurgă spre finele perioadei a doua la noi remanieri, de astă dată și mai însemnate în structurile centrale de stat.

10. După 1471 în rândurile marilor dregători, fie în Sfatul domnesc, fie în calitate de comandanți militari, administratori de cetăți și ținuturi tot mai frecvent voievodul recurge la serviciile oamenilor noi formați în domnia sa, la rudele sale apropiate, mai ales cele dinspre mama sa, Maria-Oltea. Totodată apropierea și echilibrarea intereselor în rândurile membrilor Sfatului domnesc, a altor categorii de slugi credincioase s-a produs și prin înrudiri directe între aceștia, precum și cu frații și surorile voievodului. O asemenea evoluție a relațiilor reciproce în rândurile nobilimii deținătoare de înalte demnități și de apropiere de domnul țării ne-a făcut să concluzionăm că aceste încrengături de înrudiri au creat un puternic liant și de fapt osatura centrală a stabilității politice în mediile superioare ale puterii, care au permis lui Ștefan cel Mare să se dezlănțuie cu toată forța în marile războaie pe care le-a purtat în această perioadă. De astă dată marii dregători au fost alături de voievod, au căzut pe câmpul de luptă, dar nu au trădat. Prin aceasta, se poate spune, a fost spulberat mitul despre esența de clasă, de înclinare permanentă spre „hiclenie” și trădare a marii boierimi.

11. Spre deosebire de alți cercetători care susțin să Ștefan cel Mare a pus capăt marilor confruntări cu Poarta Otomană sub presiunea boierimii, inclusiv a celei dregătore, noi am ajuns la concluzia că aceasta s-a făcut mai curând datorită unei înțelegeri și conștientizări a stării de lucruri în relațiile moldo-otomane, atât din partea voievodului, cât și cea a marilor demnitari, prin care încheierea păcii era unica soluție rezonabilă în condițiile decalajului enorm a puterii militare dintre părți și a lipsei de susținere din partea forțelor creștine europene.

12. O altă concluzie care s-a desprins din investigația efectuată este aceea că dacă spre finele primei perioade remanierile au fost impuse prin acțiunile de „hiclenie” ale unei părți a înalților demnitari, apoi către sfârșitul celei de-a doua perioade acestea au fost efectuate drept urmare a pierderilor umane enorme, inclusiv și în rândurile elitei ștefanien.

13. În cea din urmă perioadă de domnie a lui Ștefan cel Mare clasa marilor demnitari a cunoscut o evoluție relativ liniștită fără mari schimbări și bulversări. Remanierile în sferele înalte ale puterii s-au făcut de la un caz la altul, aproape neobservat, fiind aduși în dregătorii și demnități-cheie, alți oameni noi, tineri dornici de afirmare, încât activitatea Sfatului domnesc se caracterizează prin stabilitate și optimizare.

14. Starea de relativă stabilitate, precum am încercat s-o explicăm noi, s-a datorat schimbării de tactică și atitudine a lui Ștefan cel Mare față de reprezentanții boierimii moldovene. Dacă în primele perioade intrase în tradiție ca voievodul la capătul unor mari bătălii și războaie să-și cinstească eroii prin înveșnicirea memoriei lor, prin ospete și daruri scumpe, prin acordarea titlurilor de viteji, apoi în cea din urmă perioadă, pe lângă acestea voievodul mai vine cu numeroase danii de proprietăți. Această măsură a urmărit din nou scopul, de altfel în mare parte atins, de a menține în anturajul voievodului aceeași atmosferă de încredere și armonie

în relațiile cu marea boierime dregătoare și de pregătire a unei noi generații de demnitari ieșite din rândurile rudelor sale, ale boierimii mici și mijlocii aflate în slujbe categorisite de noi „din afara Sfatului domnesc”. Aceste măsuri au creat condiții favorabile pentru transmiterea pe cale pașnică a puterii voievodale fiului său Bogdan al III-lea, fără a se recurge la „răfuiești” în rândurile marilor demnitari, precum consideră unii istorici.

15. Pentru a ilustra mai convingător rolul marilor demnitari în domnia lui Ștefan cel Mare, pe parcursul tezei am adus un număr considerabil de nume de dregători (132 dintre aceștia fiindu-le acordate microbiografii în *Anexa 3*), celor mai importanți dintre ei (Manoil Grecul, prim-sfetnic; Vlaicul, pârcălab de Cetatea Albă, de Hotin și Orhei, Stanciul Marele, prim-sfetnic; Ignatie Iuga vistiernicul; Duma al lui Vlaicul, prim-sfetnic și pârcălab; Luca Arbure, portar de Suceava și Coste Posadnic, pârcălab de Soroca) le-am rezervat spații mai întinse ca studii de caz, la sfârșitul capitolelor 3-5, bazându-ne mai ales pe investigații proprii.

În totalitate teza reprezintă aportul personal la rezolvarea problemei activității și manifestării pe arena istorică a marilor demnitari alături de genialul domn Ștefan cel Mare. Doar spațiul limitat al tezei ne-a determinat ca multe dintre materiale și informații care reflectă viața și activitatea marilor demnitar ai lui Ștefan cel Mare să le prezentăm în anexe, iar unele aspecte secundare să rămână în afara atenției noastre.

Investigația prin concluziile trase schimbă cu mult optica de percepere a epocii lui Ștefan cel Mare, a personalității voievodului, ca realitate istorică.

Experiența acumulată în domnia lui Ștefan cel Mare ne-a condus firesc spre unele **recomandări** pentru elitele politice, militare și diplomatice de astăzi:

- cercetând remanierile în rândurile elitelor, a înalților demnitari, mișcările și poziționarea acestora, intervențiile domnului țării prin autoritatea sa, compromisul la care încerca să ajungă în relațiile cu înalții demnitari de fiecare dată au reieșit din interesele țării, cea ce poate servi și astăzi drept modele de comportament politic din partea demnitarilor de stat. Experiența lui Ștefan cel Mare în selectarea, promovarea și plasarea judicioasă a unor oameni cu anumite calități și capacități în varii structuri de stat, desigur cu luarea în considerare a specificului mentalităților medievale, poate fi de învățătură și astăzi în promovarea elitelor.

- multe din marile personalități care au activat în domnia lui Ștefan cel Mare pot servi și în zilele noastre drept frumoase exemple și modele de devotament, fidelitate și competență în activitatea de stat.

- promovarea în învățământul de toate nivelurile a celor mai reprezentative figuri din epoca lui Ștefan cel Mare ca exemple de urmat în vederea consolidării mândriei de neam și devotamentul față de patrie.

• instituțiile academice vor promova marii eroi ai lui Ștefan cel Mare prin ediții de carte, albume și broșuri de popularizare, iar structurile centrale de stat, cele administrative vor immortaliza numele marilor înaintași prin acordarea de denumiri de instituții, străzi, organizații obștești, militare și de tineret.

BIBLIOGRAFIE

Izvoare:

1. Agache D. Hrisoave inedite de la Ștefan cel Mare și destinul unor sate din Moldova. Iași: Junimea, 2006. 467 p.
2. Andreescu Șt. Un act genovez cu privire de la Ștefan cel Mare. În: SMIM, XXII, 2004, p. 133-136.
3. Bogdan D. P. Pomelnicul mănăstirii Bistrița, București, 1941. 166 p.
4. Cantemir D. Descrierea stării de odinioară și de astăzi a Moldovei. Studiu Introductiv, notă asupra ediției și note de Valentina și Andrei Eșanu. Traducere din limba latină și indici de Dan Slușanschi. București: Institutul Cultural Român, 2007. 407 p.
5. Cantemir D. Istoria creșterilor și a descreșterilor Curții Othman[n]ice/ Historia Incrementorum atque Decrementorum Aulae Othomanicae. De la primul început al neamului, adusă până la vremurile noastre în trei cărți. Volumul I și volumul II. Prefața traducerii românește de acad. Virgil Cândea. Traducere românească și indice de Dan Slușanschi. Ediția a II-a revăzută, București: Paideia, 2012. 608 p.
6. Catalogul documentelor moldovenești din Direcția Arhivelor Centrale. Supliment, vol. I (1403-1700). Alcăt. M. Soveja, M. Regleanu, D. Tiuculescu, M. Ciucă, G. Birceanu. Sub îngrijirea lui M. Fănescu. București, 1975. 491 p.
7. Catalog de documente din Arhivelor Statului Iași. Moldova, vol. I (1398-1595). Întocmit de Virginia Isac. București, 1989. 827 p.
8. Călători străini despre Țările Române, vol. I (1330-1544), București: Editura Științifică, 1968.
9. Călători străini despre Țările Române, Supliment I, Coord. Șt. Andreescu, București: Editura Academiei Române, 2011, 352 p.
10. Cândea V. Mărturii românești peste hotare. Creații românești și izvoare despre români în colecții din străinătate. Seria nouă vol. 1-5, București-Brăila: Biblioteca Bucureștilor, 2010-2014.
11. Condiția tratatelor și a altor legăminte ale României (1354-1937) Resp. F.C. Nano. București: Ministerul Afacerilor Străine, 1938. XIV, 687, 88 p.
12. Costăchescu M. Documente moldovenești de la Ștefan cel Mare (supliment la Documentele lui Ștefan cel Mare de Ioan Bogdan). Urice (ispisoace), surete, regeste, traduceri, Iași, 1933. XII + 328 p.

13. Costăchescu M. Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare, vol. II, Iași, 1932. XXV+956 p.
14. Costin M. Poema polonă. În: Miron Costin. Opere. București: Ed. Pentru Literatură și Artă, 1958, p. 218-240.
15. Cronica lui Macarie. În: Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI publicate de Ion Bogdan. Ed. de P.P.Panaiteescu, București : Editura Academiei R.P.R., 1959, p. 74-105.
16. Cronica moldo-germană. În: Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI. Publicate de Ion Bogdan. Ed. revăzută și completată de P.P. Panaiteescu. București: Editura Academiei R.P.R., 1959, p. 24-37.
17. Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI. Publicate de Ion Bogdan. Ed. revăzută și completată de P.P. Panaiteescu, București: Editura Academiei R.P.P., 1959. 332 p.
18. Długosz J. Historia Polonicae. În: Ștefan cel Mare și Sfânt, 1504-2004. Portret în cronică, Sf. Mănăstire Putna, 2004, p.151-172.
19. Documenta Romaniae Historica A. Moldova.
 - a. Vol. I (1384-1448). Vol. Întocmit de C. Cihodaru, I. Caprosu și L. Șimanschi. București: Editura Academiei, 1975. 605 p.
 - b. Vol. II (1449-1486). Întocmit de L. Șimanschi, G. Ignat, D. Agache, București: Editura Academiei, 1976. 648 p.
 - c. Vol. III (1487-1504). Vol. Întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu, N. Ciocan, București: Editura Academiei, 1980. 686 p.
20. Documenta Romaniae Historica D. Relații între Țările Române, vol. I, (1222- 1456). Volum întocmit de Ștefan Pascu, Constantin Cihodaru, Konrad G. Gündisch, Damaschin Mioc, Viorica Pervain. București: Editura Academiei, 1977. 539 p.
21. Documente privind Istoria României A. Moldova
 - a. Veacul XIV-XV, vol. I (1384-1475). Red. responsabil M. Roller, București: Editura Academiei, 1954. LXXI + 532 p.
 - b. Veacul XV, vol. II (1476-1500). Red. responsabil M. Roller, București: Editura Academiei, 1954. XLVIII + 343 p.
 - c. Veacul XVI, vol. I (1501-1550). Red. responsabil M. Roller, București: Editura Academiei, 1953. LXXVII + 696 p.
 - d. Veacul XVI, vol. II (1551-1570). Red. responsabil M. Roller, București: Editura Academiei, 1951. XLVI+333 p.
 - e. Veacul XVI, vol. III (1571-1590). Red. responsabil M. Roller, București: Editura Academiei, 1951. XCIII+660 p.
22. Documente privitoare la istoria românilor culese de Eudoxiu Hurmuzaki. Publicate sub auspiciile Ministerului Cultelor și Instrucțiunii publice și ale Academiei Române.
 - a. Vol. II/1 (1451-1575). Ed. de I. Slavici, București, 1891. 824 p.
 - b. Vol. II/2 (1451-1510). Ed. de N. Densușeanu, București, 1891. 729 p.
 - c. Vol. VIII (1376-1650). Ed. de I. Slavici, București, 1894. 540 p.
 - d. Vol. XIV/1 (1320-1716). Ed. de N. Iorga, București, 1915. 766 p.
 - e. Vol. XV/1 (1358-1600). Ed. de N. Iorga, București , 1911. 775 p.

23. Documentele lui Ștefan cel Mare, publicate de Ioan Bogdan. În 2 volume.
 - a. Vol. I, Hrisoave și cărți domnești 1457-1492, București: Atelierele grafice Sicec & Co, 1913. XLVI + 518 p.
 - b. Vol. II, Hrisoave și cărți domnești 1493-1503, Tractate, acte omagiale, solii, privilegii comerciale, salvconduce, scrisori, 1457-1503, București: Atelierele grafice Sicec & Co, 1913. XXI + 611 p.
24. Guboglu M. Izvoare turco-persane privind relațiile lui Ștefan cel Mare cu Imperiul Otoman. În: RA , 1982, nr. 2, p, 134-145.
25. Letopisețul anonim al Moldovei. În: Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI. Publicate de Ion Bogdan. Ed. revăzută și completată de P.P. Panaitescu. București: Editura Academică, 1959. p.1 -23.
26. Letopisețul de la Putna, nr. I. În: Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI, publicate de Ion Bogdan. Ed. de P.P. Panaitescu, București: Editura Academiei R.P.R., 1959, p.41-52.
27. Letopisețul de la Putna, nr. II. În: Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI. Publicate de Ion Bogdan. Ed. revăzută și completată de P.P. Panaitescu. București: Editura Academiei R.P.R., 1959, p. 53-66.
28. Minea I. Pomelnicul mănăstirii Bistrița. În: CI, Iași, An. V-VII, 1929-1931, p.344-348; An. VIII-IX, 1932-1933, nr. 1, p. 30-88
29. Mitric O., Nicolai C. Un document de la Ștefan cel Mare, într-o colecție particulară din Franța. În: AP, an IX, 2013, nr. 2,p. 35-42.
30. Moldova în contextul relațiilor politice internaționale: 1387-1858, Tractate. Alcătuitor Ion Ieremia. Chișinău: Universitas, 1992, 373 p.
31. Moldova în epoca feudalismului.
 - a. Vol. I, Documente slavo-moldovenești (veacul XV – întâiul pătrar al veacului XVII). Alcătuitori: P.D. Dmitriev, D.M. Dragnev, E.M. Pushev, P.V. Sovetov, Chișinău: Știința, 1961, 454 p.
 - b. Vol. II, Documente slavo-moldovenești (veacurile XV – XVI). Alcătuitori: D.M. Dragnev, A.N. Nichitici, L.I. Svetlicinaia, P.V. Sovetov, Chișinău: Știința, 1978, 448 p.
32. Neculce I. O samă de cuvinte. În: Neculce Ion. Letopisețul Țării Moldovei. Ed. a II-a, revăzută de Iorgu Iordan, București: Editura de Stat pentru literatură și artă, 1959, p. 7-29.
33. Neculce I. O samă de cuvinte. În: Ion Neculce, Opere. Letopisețul Țării Moldovei și O samă de cuvinte. Ed. critică și stud. introductiv de Gabriel Ștrempel, București: Minerva, 1982, p. 161-193.
34. Pomelnicul mănăstirii Bistrița (Biblioteca Academiei Române, București, mss. sl.78, 53 f.).
35. Pomelnicul mănăstirii Moldovița (Biblioteca Academiei Române, București, mss. rom. 921, 108 f.).

36. Pomelnicul mănăstirii Voroneț (Biblioteca Științifică Centrală „Andrei Lupan” a Academiei de Științe a Moldovei, Chișinău, mss. 28756, 157 f.).
37. Relațiile externe ale Țării Moldovei în documente și materiale (1360-1858). Selectarea documentelor și studiul introductiv de Ion Eremia, Chișinău: CEP USM, 2013, p. 165-195.
38. Suceava. File de istorie. Documente privitoare la istoria orașului 1388-1918, vol. I, București, 1989. 862 p.
39. Tratatate internaționale ale României. Alcăt. I. Ionescu, P. Bărbulescu, Gh. Gheorghe, Vol. I, București, 1975. 528 p.
40. Ureche Gr. Letopisețul Țării Moldovei. Ed. îngrijită, studiu introductiv, indice și glosar de P.P. Panaitescu. București: Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1955. 242 p.
41. Zahariuc P., Marinescu F. Două documente de la Ștefan cel Mare și câteva informații despre boierii vremii sale. În: Ștefan cel Mare la cinci secole de la moartea sa. Coord. P. Zahariuc, S. Văcaru, Iași, Ed. Alfa, 2003, p.163-175.
42. Zahariuc P., Marinescu F. Noi documente de la Ștefan cel Mare și de la înaintașii săi. În : AP, An. IV, 2008, nr. 1, p. 173-195.
43. Исторические связи народов СССР и Румынии в XV - начале XVIII в. Документы и материалы. В трех томах. Том 1 (1408-1632)/ Relațiile istorice dintre popoarele U.R.S.S. și România în veacurile XV- începutul celui de al XVIII. Documente și materiale în trei volume. Volumul 1 (1408-1632), Москва: Наука, 1965. 364 с.
44. Полное Собрание Русских Летописей, Москва, Т. 20. 1-я половина. Львовская летопись ч. 1. Под ред. С.А. Андрианова, Санкт-Петербург, Типография М.А. Алесандрова, 1910. 419 с.

Studii:

45. Adam S. Ctitorii mușatine sec. XIV-XVI, Cluj: Casa Cărții de Știință, 2001. 184 p.
46. Arion Dinu C. Două studii de istorie a dreptului românesc. Despre prerogativele marilor boieri moldoveni înainte de Ștefan cel Mare. Ce înțeles au avut actele de donațiune domnești de pământ la începuturile voievodatelor. (Contribuție la studiul fundării voievodatului Munteniei), București, 1942.
47. Bacalov S. Boierimea Țării Moldovei la mijlocul secolului al XVII - începutul sec. al XVIII-lea (Studiu istorico-genealogic). Chișinău, CEP USM, 2012. 468 p.
48. Balș G ., Nicolescu C. Mănăstirea Neamțu, București: Editura tehnică, 1958.
49. Balș Gh. Bisericile lui Ștefan cel Mare, București, 1926. 330 p.
50. Bălan T. Vornicia în Moldova. În: CC, VII, 1931-1932, p. 63-203.

51. Bezviconi G. Contribuții la istoria relațiilor româno-ruse (din cele mai vechi timpuri până la mijlocul sec. al XIX-lea, București, 1962, p. 390 p.
52. Bogdan D.P. Diplomatica slavo-română din sec. XIV și XV, București, 1938, 187 p.
53. Bogdan I. Luptele românilor cu turcii până la Mihai Viteazul și Cultura veche română. Două conferințe, București, 1898, p. 45-48.
54. Bogdan I. Documentul Răzenilor de la 1484 și organizarea armatei moldovene în sec. XV. În: AAR. MSI. Seria II, tom 29-30, 1906-1908.
55. Boldur A. V. Ștefan cel Mare, voievod al Moldovei. Studiu de istorie socială și politică, Madrid: Ed. Carpații, 1970. 368 p.
56. Brezoianu I. Vechile instituții ale României (1327-1866), București, 1882, p. 3-86.
57. Bulat N. Pan Coste Posadnic, pârcaľab de Soroca și urmașii săi. În: Dragnev D. Istorie și civilizație medievală și modernă timpurie în Țările Române, Chișinău: Cartdidact, 2012, p.436-457.
58. Caproșu I. Biserica Arbure, București: Editura Meridiane, 1967. 56 p.
59. Cămpina B. Dezvoltarea economiei feudale și începuturile luptei pentru centralizarea statului în a doua jum. a sec. XV în Moldova și Țara Românească. În: Lucrările sesiunii generale a Academiei [Române] 2-12 iunie 1950, București, p.1602-1638.
60. Cămpina B. Cercetări cu privire la baza socială a puterii lui Ștefan cel Mare. În: Studii cu privire la Ștefan cel Mare, București, 1956, p. 11-111.
61. Cămpina B., Berza M. Lupta antiotomană și pentru centralizarea statului în vremea lui Ștefan cel Mare (1457-1504). În: Istoria României, vol. II, București: Editura Academiei R.P.R., 1962, p.488-553.
62. Cămpina B., Berza M. Lupta împotriva tutelei mării boierimi. În: Istoria României, vol. II, București: Editura Academiei R.P.R., 1962, p.490-503.
63. Cămpina B., Berza M. Opoziția boierească în ultimii ani ai domniei lui Ștefan cel Mare. În: Istoria României, vol. II, București: Editura Academiei R.P.R., 1962, p.546-547.
64. Cămpina B., Stoicescu N. Sfatul domnesc. În: Istoria României, vol. II, București: Editura Academiei R.P.R., 1962, p. 324-327.
65. Căndea Virgil, Giurescu D. C., Malița M. Pagini din trecutul diplomației românești, București, 1966, p. 88-99.
66. Cernenchi E. „Despre chestiunea volohă și despre cei patru meșteri...” – un incident diplomatic moldo-rus în timpul lui Ștefan cel Mare. În: Frontierele spațiului românesc în context european. Ed. de Sorin Șipoș, Mircea Brie, Florin Sfrengeu, Ion Gumenăi. Oradea: Editura Universității din Oradea, 2008, p. 71-84.

67. Chelcu C., Chelcu M. „Din uric de la bătrânul Ștefan voievod”. Întregiri documentare. În: Ștefan cel Mare la cinci secole de la moartea sa. Vol. editat de P. Zahariuc și S. Văcaru, Iași, ed. Alfa, Iași, 2013, 107-161.
68. Cihodaru C. Observații pe marginea izvoarelor privind unele evenimente din istoria Moldovei între anii 1467-1474. În: SCȘ.I, VIII, 1957, fasc. I, p.1-34.
69. Cihodaru C. Sfatul domnesc și sfatul de obște în Moldova (sec. XV-XVIII). În: AIIAX, 1964, vol. I, p. 55-86.
70. Ciurea Al. I. Șirul mitropoliților Bisericii Ortodoxe din Moldova. Elemente esențiale biografice și bibliografice, în Credință și cultură în Moldova. Vol. II. Credință ortodoxă și unitate bisericească, Iași: Editura Trinitas, 1995, p. 53-94.
71. Comemorarea lui Ștefan cel Mare la 500 de ani de la moarte. Sesiune solemnă a Academiei Române, 30 iunie 2004, București Editura Academiei Române, 2004. 80 p.
72. Condurachi Ioan D. Diplomați români în trecut (sec. XIV-XVII), Brașov, 1937, p. 4-41.
73. Constantinov V. Un repertoriu - supliment (1436-1636) la Documenta Romaniae Historica, Seria A. Moldova. În: IN (Seria Nouă), VIII-IX, 2002-2003, p. 279-292.
74. Costăchel V. Viața feudală în Țara Românească și Moldova (sec. XIV-XVII), București, 1957. 560 p.
75. Costăchescu M. Cu privire la neamul lui Ștefan cel Mare. În: Costăchescu M. Observații istorice, Iași, 1927, p. 7-11. Extras din Anuarul Școlii Normale „Vasile Lupu” din Iași, 1926-1927.
76. Costăchescu M. Arderea Târgului Floci și a Ialomiței în 1470. Un fapt necunoscut din luptele lui Ștefan cel Mare cu muntenii, Iași, 1935; Cap. IV. Boierii din divanul lui Ștefan cel Mare, din 1470, 1471, 1472, 1473, 1474, p. 25-151.
77. Cristea O. Acest domn de la Miazănoapte. Ștefan cel Mare în documente inedite venețiene, București: Corint, 2004. 184 p.
78. Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare. Culegere de studii îngrijită de M. Berza, București, 1964. 684 p.
79. Czamańska I. Ștefan cel Mare și Polonia. În: Ștefan cel Mare personalitate marcantă în istoria Europei (500 de ani de la trecerea în eternitate), Coord. D. Dragnev, I. Chirtoagă, Chișinău: Civitas, 2004, p. 39-45.
80. Denize E. Ștefan cel Mare în Dinarii lui Marino Sanudo. În: SMIM, București, an XXII, 2004, 137-152.
81. Denize E. Ștefan cel Mare. Dimensiunea Internațională a Domniei. Târgoviște: Cetatea de scaun, 2004. 180 p.
82. Diaconescu E. Vechi drumuri moldovenești. Contribuții în legătură cu luptele lui Ștefan cel Mare pentru ocuparea domniei, Iași, 1939. 99 p.

83. Diaconescu E. Precizări cu privire la lupta lui Ștefan cel Mare pentru ocuparea domniei. În: AIIX, 1977, vol. XIII, p. 277-283.
84. Dimitrie D. Ctitoria hatmanului Luca Arbure. În: BCMI, An. XIX, fasc. 47, nr. 1-3 (ianuarie-martie), 1926, Craiova, p. 37-46.
85. Dogaru M. Sigiile cancelariei lui Ștefan cel Mare. În: RA, 1984, nr. 2, p. 197-202.
86. Dragnev D. Preliminariile instaurării domniei lui Ștefan cel Mare. În: Dragnev D. Istorie și civilizație medievală și modernă timpurie în Țările Române, Chișinău: Cartdidact, 2012, p. 98-100.
87. Dragnev D., ș.a. Ștefan cel Mare și Sfânt în contextul epocii sale și al posterității, Chișinău, 2004. 208 p.
88. Dragnev D. Politica lui Ștefan cel Mare în ținuturile de est („de margine”) ale Moldovei. În: Dragnev D. Istorie și civilizație medievală și modernă timpurie în Țările Române. Studii și materiale, Chișinău: Cartdidact, 2012, p. 123-135.
89. Duzinchevici Gh. Ștefan cel Mare și epoca sa, București, 1973.
90. Eșanu A. File de istorie, Chișinău: Editura Museum, 1998. 215 p.
91. Eșanu A. Vlaicul pârcălab – unchiul lui Ștefan cel Mare, Chișinău: Prut Internațional, 2001. 110 p.
92. Eșanu A. O ipoteză: când s-a născut Ștefan cel Mare? În: Ștefan cel Mare la cinci secole de la moartea sa. Volum editat de Petronel Zahariuc și Silviu Văcaru, Iași: Editura Alfa, 2003, p. 9-20.
93. Eșanu A., Eșanu V. Un mare demnitar la curtea mușatinilor. Manoil Greul (?- 1467). În: RIM, 1999, nr. 3-4, p. 92-99.
94. Eșanu A., Eșanu V. Moldova medievală. Structuri executive, militare și ecleziastice, Ed. ARC, 2000. 380 p.
95. Eșanu A., Eșanu V. Pomelnicul [mănăstirii Căpriană]. În: Mănăstirea Căpriană sec. XV-XX, Coord. A. Eșanu, Chișinău: Pontos, 2003, p. 125-133; 431-435.
96. Eșanu A., Eșanu V. Boierii lui Ștefan cel Mare: Vlaicul și Galeș. O controversă a istoriografiei românești. În: Idem. Epoca lui Ștefan cel Mare. Oameni, destine, fapte. București: Editura Institutului Cultural Român, 2004, p. 190-194.
97. Eșanu A., Eșanu V. Epoca lui Ștefan cel Mare. Oameni, destine, fapte. București: Editura Institutului Cultural Român, 2004. 558 p.
98. Eșanu A., Eșanu V. Manoil Greul (?-1467), un mare demnitar la curtea domnească din Suceava. În: Idem. Epoca lui Ștefan cel Mare. Oameni, destine, fapte. București: Editura Institutului Cultural Român, 2004, p. 132-146.

99. Eșanu A., Eșanu V. O cronică necunoscută din timpul domniei lui Ștefan cel Mare (Letopisețul slavo-român Hilandar). În: Cugetul. Revistă de istorie și cultură, Chișinău, 2004, nr. 2 (22), p. 6-13.
100. Eșanu A., Eșanu V. Pârcălabii de Orhei în epoca lui Ștefan cel Mare. În: Idem, Epoca lui Ștefan cel Mare. Oameni, destine, fapte, București, Ed. Institutul Cultural Român, 2004, p. 367-375.
101. Eșanu A., Eșanu V. Soroca sub Ștefan cel Mare. În: Idem. Epoca lui Ștefan cel Mare. Oameni, destine, fapte. București: Editura Institutului Cultural Român, 2004, p. 332-336.
102. Eșanu A., Eșanu V. Vlaicul pârcălab (?-1484), unchiul lui Ștefan cel Mare. În: Idem. Epoca lui Ștefan cel Mare. Oameni, destine, fapte. București: Editura Institutului Cultural Român, 2004, p. 175-178
103. Eșanu, A., Eșanu, V. Compromisul în politica internă a lui Ștefan cel Mare: formarea primului sfat domnesc (1457). În: In honorem Gabriel Ștrempel, Satu-Mare, Editura Muzeului Sătmărean, 2006, p. 237-259.
104. Eșanu A., Eșanu V. De la arme la compromis în politica internă a lui Ștefan cel Mare: formarea primului sfat domnesc (1457). În: Tyragetia, vol. XV, Chișinău, 2006, p. 119-138.
105. Eșanu A., Eșanu V. Doamne și domnițe în viața lui Ștefan cel Mare. În: Akademos, 2006, nr. 1 (2), p. 15-19.
106. Eșanu A., Eșanu V. Bogdan al II-lea și Maria-Oltea - Părinții lui Ștefan cel Mare. Chișinău: Prut Internațional, 2007. 157 p.
107. Eșanu A., Eșanu V. Noi informații privind familia vistiernicului Ignatie Iuga. În: In honorem Gheorghe Gonța. Țara Moldovei în contextul civilizației europene, Chișinău, Cartdidact, 2008, p. 199-204.
108. Eșanu A., Eșanu V. Pomelnicul mănăstirii Voroneț. Studiu și text. În: AP, An. IV, 2008, nr. 2, p. 91-247.
109. Eșanu A., Eșanu V. Obârșia și familia lui Luca Arbure în lumina unor izvoare inedite. În: RIM, 2009, nr. 1, p. 3-21.
110. Eșanu A., Eșanu V. Obârșia și familia lui Luca Arbure în lumina unor izvoare inedite. În: Idem, Mănăstirea Voroneț. Istorie. Cultură. Spiritualitate. Chișinău: Pontos, 2010, p. 303-316.
111. Eșanu V. Ciobârciul în sistemul de apărare din sud-estul Moldovei în sec. al XVI-lea. În: RIM, 2001, nr. 1-4, p. 67-70.
112. Eșanu V. Pârcălabii de Orhei în epoca lui Ștefan cel Mare. În: DR, 2002, nr. 1 p. 9-15.
113. Eșanu V. Raporturile dintre domn și marea boierime (sec. XIV-XV). Interpretări ale sintagmei „... și a copiilor lui” din documentele oficiale. În: AIISD. Materialele Sesiunii științifice anuale 27 decembrie 2012, Chișinău, 2013, p. 9-15.

- 114.Eșanu V. Raporturile lui Ștefan cel Mare cu marea boierime în primii ani de domnie. În: Akademos, 2012, nr 4 (27), p. 132-134.
- 115.Eșanu V. Înalți demnitari ai lui Ștefan cel Mare: pârcălabi ai cetăților de margine. În: Enciclopedica. Revista de istorie a științei și studii enciclopedice, nr. 1(4), 2013, p. 80-98.
- 116.Eșanu V. Luca Arbore în misiuni diplomatice ale lui Ștefan cel Mare. În: Akademos, 2013, nr. 4 (31), p. 136-141.
- 117.Eșanu V. Elita ștefaniană și cartea. În: RIM, 2014, nr. 3, p. 11-16.
- 118.Filitti I.C. Despre vechea organizare administrativă a principatelor române, București, 1929. A doua ed. 1935.
- 119.Florescu G.D. Divane domnești din Muntenia în secolul al XV-lea. Dregători și boieri, 1389-1496, București, 1927. 80 p.
- 120.Focșeneanu I. Diaconu Gh. Bazele puterii militare a lui Ștefan cel Mare. În: Studii cu privire la Ștefan cel Mare, București, 1956, p. 113-168.
- 121.Gheorghiu A.I. Pârcălabii Hotinului. În: RM, 1927, An. VI, nr. 1-3, p. 24-36, nr. 4-5, p. 18-27.
- 122.Ghibănescu Gh. Boierii Moldovei (1400-1634). În: Uricariul. Colecție de documente interne și externe, publicate de Theodor Codrescu, vol. XVIII, Iași, 1892, p. 444-530.
- 123.Ghibănescu Gh. Ce este documentul? În: Uricariul, Iași, XXIII, 1895. XCIX, 463 p.
- 124.Ghibănescu Gh. Din domnia lui Ștefan cel Mare.1. Data înscăunării. În: Arhiva, Iași, An XV, 1904, nr. 5-6, 197-205.
- 125.Giurescu C.C. Noi contribuțiuni la studiul marilor dregători în sec. XIV și XV, București, 1926. 74 p.
- 126.Giurescu C. Contribuțiuni la studiul marilor dregători în sec. XIV și XV, București, 1927. 176 p.
- 127.Giurescu C. Despre boieri. În: Giurescu C. Studii de istorie socială, București, 1943, p. 230-248.
- 128.Gonța Al. O problemă de geografie istorică. Locul unde s-a dat bătălia dintre Ștefan cel Mare și Petru Aron. În: SRI, 11, nr. 6, 1958, p. 189-201.
- 129.Gonța Al. Legăturile economice dintre Moldova și Transilvania în secolele XIII-XVII. Ed. de I. Caproșu, București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1989. 252 p.
- 130.Gonța Al. Principii referitoare la drepturile omului în izvoarele istorice ale Moldovei medievale. În: Gonța Al. Studii de istorie medievală. Ed. de M.M.Székely și Ș. Gorovei, Iași: Ed. Dosoftei, 1998, p.263-268.

131. Gonța Al. Strategia lui Ștefan cel Mare în bătălia de la Baia 1467. În: Gonța Al. Studii de istorie medievală. Ed. de M.M.Székely și Ș. Gorovei, Iași: Ed. Dosoftei, 1998, p.309-326.
132. Gonța Al. Documente privind istoria României. A. Moldova veacurile XIV-XVI (1384-11625). Indicele numelor de persoane. Ediție îngrijită și cuvânt înainte de Ioan Caproșu, București, 1995. 800 p.
133. Gonța Gh. Țara Moldovei și Imperiul Otoman (sec. XV-XVI), Chișinău: Știința, 1990. 126 p.
134. Gonța Gh. Formarea Metricei lituaniene și importanța ei în studierea vieții politice a Țării Moldovei (sec. XV-XVI). În: In honorem Demir Dragnev. Civilizația medievală și modernă în Moldova. Studii, Chișinău: Civitas, 2006, p.48-62.
135. Gonța Gh. Țara Moldovei și Înalta Poartă. Un destin istoric (1450-1600), Chișinău: UPS „I.Creangă”, 2012. 208 p.
136. Gorovei Ș. S. Găneștii și Arbureștii (Fragmente istorice, 1538–1541). În: CI (Serie nouă), 1971, vol. II, p. 143-159.
137. Gorovei Ștefan. Note istorice și genealogice cu privire la urmașii lui Ștefan cel Mare. În: SMIM, București, Vol. VIII, 1975, p. 185-201.
138. Gorovei Ș. Mușatinii, București: Editura Albatros, 1976. 170 p.
139. Gorovei Șt. Activitatea diplomatică a marelui logofăt Ioan Tăutu. În: Suceava. Anuarul Muzeului Județean. Vol. V, 1978, p. 237-251.
140. Gorovei Șt. Mușatinii, Chișinău, 1991. 170 p.
141. Gorovei Ș. S. Un ctitor uitat la Putna și asocierea la atributele puterii suverane. În: SMIM, 2003, p. 257-270.
142. Gorovei Șt. Găneștii și Arbureștii (Fragmente istorice, 1538-1541). În: Familii boierești din Moldova și Țara Românească. Enciclopedie istorică, genealogie și bibliografică. Vol. I, Coord. Mihail D. Sturza, Iași, 2004, p. 90-98.
143. Gorovei Ș. S., Székely Maria Magdalena, Princeps omni laude maior. O istorie a lui Ștefan cel Mare, Mănăstirea Putna, 2005. 629 p.+ 31 p. il.
144. Grămadă N. Cancelaria domnească în Moldova până la domnia lui Constantin Mavrocordat. În: CC, IX, 1935. 231 p.
145. Grigoraș N. Logofătul Mihul, București: Tip. Cărților Bisericești, 1945. 175 p.
146. Grigoraș N. Opoziția mării boierimi față de politica lui Ștefan cel Mare. În: SCȘ.I, an. VII, Iași, 1956, fasc. 1, p. 35-57.
147. Grigoraș N. Începuturile domniei lui Ștefan cel Mare (1457-1459). În: SCȘ.I. Anul VIII, fasc.1, 1957, p. 35-61.

148. Grigoraș N. Atribuțiile judecătorești ale sfatului domnesc din Moldova până la sfârșitul secolului al XVI-lea. În: SCȘ.I, An. XII, fasc. 1, 1961, p. 133-144.
149. Grigoraș N. Instituții feudale din Moldova. I. Organizarea de stat până la mijlocul sec. al XVIII-lea, București: Ed. Academiei R.S.R., 1971. 470 p.
150. Grigoraș N. Ștefan vodă cel Tânăr și Luca Arbure. În: AIIAX, vol. IX, 1972, p. 1-26.
151. Grigoraș N. Moldova lui Ștefan cel Mare (1457-1507), Chișinău: Universitas, 1992. 424 p.
152. Gumenăi I. Istoricul apariției ținutului Hotin. În: RIM, 1997, nr. 1-2, p. 132-138.
153. Halichias A. C. Pe marginea unui document de la Petru Aron. Note de lectură. În: RA, 1993, nr. 3, p. 313-323.
154. Herghelegiu C. Constituirea și evoluția elitei politice moldovenești până la mijlocul sec. al XV-lea. Teză de dr. în istorie, Chișinău, 2013. 202 p.
155. Husar Alexandru. Cetatea Hotin. În: LR, 1997, nr. 1-2, p. 221-229.
156. Iftimi S. Posadnicii: o dregătorie, un neam și o așezare. În: AG, 1994, anul I (VI), nr. 1-2, p. 253-259.
157. Instituții feudale din Țările Române. Dicționar. Coord. O. Sachelarie, N. Stoicescu, București: Editura Academiei R.S.R., 1988. 582 p.
158. Iorga N. Scrisori de boieri, scrisori de domni, Vălenii de Munte, 1912. 166 p.
159. Iorga N. Geschichte des rumänischen Volkes, vol. I, Gutha, 1905, S. 252-253. Ediție în l. română, 1922.
160. Iorga N. Istoria lui Ștefan cel Mare, Chișinău: Litera, 1990. 175 p.
161. Iorga N. Basarabia noastră. În: Iorga N. Neamul Românesc în Basarabia. vol. I, București: Editura Fundației Culturale Române, 1995. 318 p.
162. Iorga N. Viața lui Ștefan cel Mare, București, 2007. 210 p.
163. Iorga N. Rostul boierimii noastre. În: Iorga N. Istoria românilor în chipuri și icoane, vol. II, București, 1905, p. 145-169. Accesibilă nouă după ediția din 2012, p. 237-249.
164. Istoria României. vol. II, București: Ed. Academie Populare Române, 1962. 1158 p.
165. Istoria Românilor. Ed. II-a, revăzută și adăugită. Vol. IV. De la universalitatea creștină către Europa „Patriilor”. Coord. acad. Ș. Ștefănescu, acad. C. Mureșanu, acad. I.-A. Pop, Ed. Enciclopedică, București, 2012. 1031p.+79 il.
166. Însemnări de pe manuscrise și cărți vechi din Țara Moldovei. Un corpus de 4 volume. Ed. de I. Caproșu și E. Chiaburu. Vol. I (1429-1750), Iași: Casa Editorială Demiurg, 2008, p. 1-33.

167. Lecca O.-G. Familiile boierești române. Istorie și genealogie (după izvoare autentice), București, Minerva, 1899. Reeditată de Al. Condeescu, București: Libra, Muzeul Literaturii Române, [2006]. 688 p.
168. Lefter L.-V. Moștenirea celor dintâi sfinți ai lui Ștefan cel Mare. În: AP, An. IV, 2008, nr. 1, p. 153-172.
169. Lefter L.-V. Neamuri și înrudiri la boierii lui Ștefan cel Mare. În: SMIM, vol. XXVII, 2009, p. 111-144.
170. Lefter L.-V. Boldur, mare vornic al lui Ștefan cel Mare. Întregiri genealogice. În: Carpica. Bacău, vol. XXXIX, 2010, p. 122-126.
171. Lefter L.-V. „Boierii noștri credincioși”. Conexiuni genealogice în sfatul domnesc al lui Ștefan cel Mare. În: AP, An. VI, 2010, nr. 1, p.253-276 + planșa.
172. Lupaș I. „Chronicon Dubnicense” despre Ștefan cel Mare. Comunicare făcută în ședința de la 18 mai 1929, București (Extras din AAR.MSI. Seria III, t. X, mem. 6, 12 p.).
173. Miculescu-Prăjescu I.C., Boieri moldoveni din veacul al XV-lea: Stanciul pârcălab de Hotin și Stanciul Marele. În: RIR, an. VII, 1937, fasc. 3-4, p.358-372.
174. Mihail P. Un buzdugan vechiu moldovenesc. În: BCMI, fasc. 104, aprilie-iunie, 1940, p. 83-84.
175. Mihail P. Jurnal (1940-1944) și Corespondența. Ed. de Eugenia Mihail și Zamfira Mihail, București: Paideia, 1998. 379 p.
176. Minea I. Complotul boieresc în contra lui Ștefan cel Mare. În: CI, An. IV, 1928, nr. 2, p.188-219.
177. Minea I. Istoria românilor (1517-1601), curs litografiat, Iași, 1928.
178. Moldova în timpul lui Ștefan cel Mare și Sfânt. Hartă turistică și istorică, Mănăstirea Putna, 2004.
179. Mureșan Dan Ioan, Teoctist I și ungerea domnească a lui Ștefan cel Mare. În: Românii în Europa medievală (între Orientul bizantin și Occidentul latin). Studii în onoarea profesorului Victor Spinei. Volum îngrij. De D. Țeicu, I. Căndea, Brăila, 2008, Ed. Istros, p. 303-416.
180. Năstase D. Biserica din Bălinești și pictura ei exterioară. În: SCIA, seria Artă plastică, T. 43, 1996, p. 1-18.
181. Năstase D. Ștefan cel Mare împărat. În: SMIM, vol. XVI, 1998, p. 66-102.
182. Neagoe M. Campania din 1467 și lupta de la Baia, București: Ed. Roza Vânturilor, 2007. 156 p.
183. Neagoe M. Ștefan cel Mare și Sfânt, domn al Țării Moldovei (1457-1504), Iași: Casa Editorială Demiurg, 2010. 272 p.

184. Nichita D. Contribuții asupra pârcălăbiei în Moldova până la sfârșitul secolului al XVI-lea, În: Arhiva, Iași, 1925, nr. 2, p. 90-98, nr. 3-4, p. 245-254.
185. Nistor I., Luca Arbore hatmanul. La 400 de ani de la moartea lui, Cernăuți, 1924. 15 p.
186. Onciul D. Curs de istoria românilor. Epoca de la Mircea cel Bătrân până la 1526, București, 1900, p. 415-443.
187. Palade L.C. Relațiile Moldovei cu Țara Românească în veacul la XV-lea, București: Ars Docendi, 2014, p. 87-203.
188. [Panaitescu P.P.] "Unchiul lui Ștefan cel Mare". În: RI, An. V, 1919, nr. 11-12, p. 376-370.
189. Panaitescu P.P. Iarăși „unchiul” lui Ștefan cel Mare. În: RI, An. VIII, 1922, nr. 1-3, p.45-47.
190. Panaitescu P.P. Contribuții la istoria lui Ștefan cel Mare. Extras din AAR.MSI, serai III, tom XV, București, 1934, 20 p.
191. Panaitescu P.P. Ștefan cel Mare în lumina cronicarilor contemporani din țările vecine. În: SCȘ.I, vol. XI, 1960, nr. 2.
192. Panaitescu P.P. Ștefan cel Mare. O încercare de caracterizare. În: Ștefan cel Mare și Sfânt 1504-2004. Portret în istorie, Sf. Mănăstire Putna, 2003, p. 23-31.
193. Papacostea Șerban. Bibliografia istorică a epocii lui Ștefan cel Mare. În: Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare. Culegere de studii îngrijită de M. Berza, București, 1964, p. 641-675.
194. Papacostea Șerban. Ștefan cel Mare domn al Moldovei (1457-1504), București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1990. 87 p.
195. Papacostea Șerban, Un episod al rivalităților polono-ungare, în secolul al XV-lea: campania lui Matia Corvin în Moldova (1467) în lumina unui izvor inedit. În: Idem, Evul mediu românesc. Realități politice și curente spirituale, București, 2001, p. 197-200.
196. Papacostea Șerban, Relațiile internaționale ale Moldovei în vremea lui Ștefan cel Mare. În: Ștefan cel Mare și Sfânt 1504-2004. Portret în istorie, Mănăstirea Putna, 2003, p. 516-554.
197. Papacostea Șerban. Politica externă a lui Ștefan cel Mare: opțiunea polonă (1459-1472). În: AP, An. IV, 2008, nr. 1, p. 83-97.
198. Parasca P. Împrejurările politice externe ale instalării și consolidării domniei lui Ștefan cel Mare. În: DR, București-Chișinău, 2004, nr. 1-2, p. 11-21.
199. Păltănea P. Peciți ștefanieni la Dunărea de Jos, Galați: Editura Dunării de Jos, 2004. 287 p.

200. Pâslariuc V. Raporturile politice dintre marea boierime și domnie în Țara Moldovei în sec. al XVI-lea. Chișinău: Pontos, 2005. 290 p.
201. Pelin Valentina. Manuscrise din domnia lui Ștefan cel Mare (I și II). În: AP, An. III, vol. 2, 2007, p. 105-121; An. IV, nr. 2, 2008, p. 249-328.
202. Pienaru N., Cristea O. Campania otomană din 1484. Mărturia lui Ibn Kemal. În: AP, An. VIII, 2012, nr. 1, p. 43-57.
203. Pușcașu N. N., Pușcașu V. M. Mormintele de la Putna. În: Ștefan cel Mare și Sfânt. Atlet al credinței creștine, Mănăstirea Putna, 2004, p. 32-33, nota 35.
204. Racoviță C. Începuturile suzeranității polone asupra Moldovei (1387-1432). În: RIR, vol. X (1940), 1941, p. 237-332.
205. Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare. Red. șt. M. Berza, București: Editura Academiei RPR, 1958. 512 p.
206. Rezachevici C. Un Tetraevanghel necunoscut aparținând familiei dinspre mamă a lui Ștefan cel Mare. În: SMIM, vol. VIII, 1975, p. 161-184.
207. Rezachevici C. Familia lui Ștefan cel Mare. Împrejurările ocupării tronului. În: RA, LIX, 1982, nr. 2, p. 117-134.
208. Rezachevici C. A fost Ștefan cel Mare “ales” domn în aprilie 1457 ? Un vechi „scenariu istoric”: de la „tradiția” imaginară la realitate. În: AIIX, vol. XXIX, 1992, p. 19-33.
209. Rezachevici C. Cine a fost soția lui Ilie voievod, fiul lui Alexandru cel Bun ? Un alt epizod dinastic moldo-polono-lituan. În: AG, 1995, nr. 3-4, p. 11-18.
210. Rezachevici C. Epoca lui Ștefan cel Mare. În: Istoria Românilor, vol. IV. Ed. a II-a revăzută și adăugită, București: Editura Enciclopedică, 2012, p. 394-473.
211. Rosetti R. O mică întregire la istoria lui Ștefan cel Mare, în AAR.MSI, Seria III, vol. XVI, București, 1934-1935, p. 45-55.
212. Sacerdoțeanu A. Divanele lui Ștefan cel Mare. În: AUP, Ser. Șt. Sociale. Istorie, Vol. V, București, 1956, p.157-205.
213. Sacerdoțeanu A. Sfatul domnesc al Moldovei până la Ștefan cel Mare. În: RA, An. X, 1967,nr. 2, p. 41-92.
214. Scorpan C. Istoria României. Enciclopedie, București, 1997, p.47
215. Simon Al., Ștefan cel Mare și Matia Corvin. O coexistență medievală, Cluj Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2005. 663 p.
216. Sion C. Arhondologia Moldovei. Amintiri și note contimporane. Boierii moldoveni. București, 1892. Reeditată. Text ales și stabilit, glosar și indice de Rodica Rotaru. Prefață de Mircea Anghelescu. Postfață, note și comentarii de Ștefan S. Gorovei, București: Minerva, 1973. XXVI + 370 p.

217. Siruni H.Dj. Mărturii armenesti despre România. În: AAR. MSI, ser. III, t. XVII, mem. XIV, București, 1935-1936, p.17.
218. Smeu G. Dicționar de istoria românilor, București, 1997, p.413
219. Stoicescu N., Sfatul domnesc și marii dregători din Țara Românească și Moldova (sec. XIV-XVII), București, Ed. Academiei Române, 1968. 315 p.
220. Stoicescu N. Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova. Sec. XIV-XVII, București: Ed. Enciclopedică română, 1971. 456 p.
221. Stoicescu N. Legăturile de rudenie dintre domni și marea boierime și importanța lor pentru istoria politică a Țării Românești și Moldovei (sec. XV - începutul secolului al XVIII-lea). În: Danubius. Muzeul de Istorie. Galați. Istorie, vol. V, 1971, p. 115-136.
222. Stoicescu N. Întărirea puterii centrale în vremea domniei lui Ștefan cel Mare. În: RA, 1982, nr. 2, p. 125-133.
223. Stoide C.A. A doua domnie a lui Vlad Țepeș. Luptele pentru ocuparea tronului și consolidarea domniei (1456-1458). În: AIIAX, 1986, XXIII, p. 112-120.
224. Székely M. M. Observații cu privire la cosigilarea documentelor interne în cancelaria lui Ștefan cel Mare și Sfânt. În: RI, Seria nouă, 1994, tom. 5, nr. 3-4, p. 309-312.
225. Székely M. M. „Pe Siret, pe tină, la Doljești”. În: AIIIX, vol. XXXI, 1994, p. 503-516.
226. Székely M. M. Obârșia lui Luca Arbure. O ipoteză. În: În onorem Paul Cernovodeanu, Ed. de Violeta Barbu, București, Ed. Kriterion, 1998, p. 419-429;
227. Székely M.M., Gorovei Șt. Nepoții lui Ștefan cel Mare. În: AG, V(X), 1998, nr. 1-2, p. 107-123.
228. Székely M. M., Sfetnicii lui Petru Rareș. Studiu prosopografic, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2002. 676 p.
229. Székeley M. M. „Acești pani au murit în război cu turcii”. În: AP, An. II, 2006, nr. 1-2, p. 127-136.
230. Székely M. M., Gorovei Ștefan S. Maria Asanina Paleologhina. O prințesă bizantină pe tronul Moldovei, Mănăstirea Putna, 2006. 290 p. + 126 p. il.
231. Székely M. M. Isac, vistiernicul lui Ștefan cel Mare. În: Vocația Istoriei. Prinos Profesorului Șerban Papacostea. Vol. îngrijit de Ovidiu Cristea, Gheorghe Lazăr, Brăila, 2008, p. 567-604.
232. Șesan D. Ctitoriile lui Ștefan cel Mare în documente, București, 2004. 130 p.+il.
233. Șimanschi L. Formarea personalității lui Ștefan cel Mare. În: RA, 1975, nr.1, p. 31-35.
234. Șimanschi L. O cumpănă a copilăriei lui Ștefan cel Mare: Reusenii, 15 octombrie 1451. În: AIIAX, vol. XIX, 1982, p.196-197.

235. Șimanschii L., Ignat G. Constituirea cancelariei statului feudal moldovenesc (I-II). În: AIIAX, vol. IX, 1972, p. 107-131; X, 1973, p. 123-149.
236. Șimanschi L., Agache D. Încăunarea lui Ștefan cel Mare: preliminarii și consecințe (1450-1468). În: Romania and Western Civilization/ România și civilizația occidentală. Ed. de Kurt W. Treptow, Iași: Veritas, 1997, p. 195-218.
237. Șimanschii L., Agache D. Moldova între anii 1469-1473: program de guvernare și conjuncturi politice. În: AIIIX, vol. XXXV, 1998, p. 1-19.
238. Șimanschii L., Agache D. Un deceniu de ostilitate moldo-ungară 1460-1469. În: Ștefan cel Mare și Sfânt 15-4-2004. Portret în istorie. Sfânta Mănăstire Putna, 2003, p. 334-366.
239. Șlapac M. Cetatea Albă. Studiu de arhitectură medievală militară, Chișinău: Editura Arc, 1998. 210 p.
240. Ștefan cel Mare la cinci secole de la moartea sa. Volum editat de Petronel Zahariuc și Silviu Văcaru, Iași: Editura Alfa, 2003. 456 p.
241. Ștefan cel Mare, personalitate marcantă în istoria Europei (500 de ani de la trecerea în eternitate). Referate și comunicări. Coord. D. Dragnev, Chișinău: Editura Civitas, 2005. 172 p.
242. Ștefan cel Mare și Sfânt 1457-1507. Bibliografie, Red. șt. Andrei Eșanu. Alcăt. P. Calev, V. Nichiforeac, E. Scripnic, V. Eșanu, Chișinău: Biblioteca Națională a Republicii Moldova, 2004. 264 p.
243. Ștefan cel Mare și Sfânt 1504-2004. Portret în Legendă, Sf. Mănăstire Putna, 2003. 243 p.
244. Ștefan cel Mare și Sfânt 1504-2004. Portret în Istorie, Sf. Mănăstire Putna, 2003. 617 p.
245. Ștefan cel Mare și Sfânt 1504-2004. Atlet al Credinței creștine, Sf. Mănăstire Putna, 2004. 514 p.
246. Ștefan cel Mare și Sfânt 1504-2004. Biserica. O lecție de istorie, Sf. Mănăstire Putna, 2004. 265 p.
247. Ștefan cel Mare și Sfânt 1504-2004. Bibliografie, Sf. Mănăstire Putna, 2004. 194 p.
248. Ștefan cel Mare și Sfânt, 1504-2004. Portret în cronică, Sf. Mănăstire Putna, 2004. 375 p.
249. Ștefan cel Mare și Sfânt. Ed. de Ion Mânăscuță, Chișinău: Asociația Princeps, 2004. 124 p.
250. Tabuncic S., Nicolaev Gh. Țara Moldovei în timpul lui Ștefan cel Mare și Sfânt. Ținuturi, orașe, cetăți, ctitorii, așezări rurale atestate documentar. [Hartă], Chișinău, 2007.
251. Tașca G.-F. Posadnicii de la Soroca și descendența lor. În: AG, 1995, An. II (VII), nr. 3-4, p. 139-143.

252. Theodorescu R.,ș.a. Artă și civilizație în timpul lui Ștefan cel Mare, București, 2004. 127 p. + CXXVI il.
253. Tiron T.R., Lefter L.-V. Boierii lui Ștefan cel Mare. Conexiuni genealogice și moșteniri heraldice. În: AP, An. IX, 2013, nr. 1, p. 59-90.
254. Turdeanu E. Manuscrise slave din timpul lui Ștefan cel Mare. În: Turdeanu Emil. Oameni și cărți de altădată, București, 1997, p. 25-167.
255. Ursu I. Ștefan cel Mare. Domn al Moldovei de la 12 aprilie 1457 până la 1504, București: Institutul de Arte Grafice, 1925.
256. Ursu I. Ștefan cel Mare. Ed. îngrijită de V. Gh. Speteanu, București: Fundați Culturală Gheorghe Marin Speteanu, 2004. 476 p.
257. Văcaru S. Scriitori de acte din cancelaria domnească a lui Ștefan cel Mare. În: Ștefan cel Mare la cinci secole de la moartea sa. Volum editat de P. Zahariuc și S. Văcaru, Iași, 2003, p. 93-106.
258. Vârtosu Emil. Din sigilografia Moldovei și Țării Românești. În: Documente privind istoria României, vol. II, Introducere, București: Ed. Academiei R.P.R., 1956, p. 331-538.
259. Vârtosu Emil. Titulatura domnilor și asocierea la domnie în Țara Românească și Moldova (până în secolul al XVI-lea), București: Editura Academiei R.P.R., 1960. 316 p.
260. Vârtosu Emil. Din cosigilarea actelor domnești. În: AIIAX, vol. VI, 1969, p. 151-158.
261. Xenopol A.D. Istoria românilor din Dacia Traiană. Ed. al IV-a, vol. II De la întemeierea Țărilor Române până la moartea lui Petru Rareș. Ed. de N. Stoicescu și M. Simionescu, București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, p. 160-196.
262. Zotta Sever. Semi-mileniul unui document de la Alexandru cel Bun și al satelor Bănila moldovenească și Igeștii din Bucovina. În: IN, 1928, VII, p. 297-317.
263. Blaramberg N. Essai comparé sur les institutions et les lois de la Roumanie, București, 1885, p. 233-260.
264. Czamańska I. Mołdawia i Wołoszczyzna wobec Polski, Wegier i Turcji w XIV i XV wieku, Poznań, 1996. 370 p.
265. Picot E., Bengesco G. Alexandre le Bon, Viena, 1882, p. 64-95.
266. Stephen the Great prince of Moldavia (1457-1504). Historical Bibliography, Ed. Ștefan Andreescu, Bucarest, 2004. 220 p.
267. Гонца Г.В. Молдавия и Османская агрессия в последней четверти XV - первой трети XVI в., Штиинца, 1984, p. 18-55.
268. История Молдавской ССР, том 1. Под ред. Л.В. Черепнин, Кишинев, Карта молдовеняскэ, 1965, с. 116-150.

269. История РСС Молдовенешть. Дин челе май векъ тимпурь пынэ ын зилеле ноастре. Кол. Де рел. В.И. Царанов, Кишинэу, Штиинца, 1984, п. 53-78.
270. Подградская Е.М., Торговые связи Молдавии со Львовом в XVI-XVII веках,. Под ред. Е.М.Руссева, Кишинев, 1968. 224 с.

ANEXE

Anexa 1:

Componentele consecutive ale Sfatului domnesc (1457-1504)

Tabel

Numele membrului sfatului domnesc	Membru al sfatului precedentilor domni	Gradul de rudenie	Dregătoria	Poziția în sfatul domnesc	Perioada	Izvorul, alte informații
Cozma a lui Șandru (Șandrovici)	Ilie vv, Ștefan vv, Roman vv, Alexandru vv, Petru Aron vv		Prim-sfetnic	1.	1457 sept. 8 – 1457 sept. 13	DRH A, vol. II, doc. 65, 66.
Manoil (Grecu, Protopopovici)	Ilie vv, Ștefan vv, Roman vv, Alexandru vv, Petru Aron vv		Prim-sfetnic Boier în sfat	2, 1, 2, 3, 2, 1, 2, 1.	1457 sept. 8 – 1467 iunie 30	DRH A, vol. II, doc. 65- 147. Bogdan I., <i>Doc Ștefan</i> , II, doc. CXXV
Oană Julici (Pântece)	Ilie vv, Ștefan vv, Roman vv, Alexandru vv, Bogdan II vv, Petru Aron vv		Boier în sfat	3, 2.	1457 sept. 8 – 1457 sept. 13	DRH A, vol. II, doc. 65, 66.
Petru	Alexandru vv, Petru Aron vv		Pârcălab	4, 3.	1457 sept. 8 – 1457 sept. 13	DRH A, vol. II, doc. 65, 66, 67.
Vlaicul	Bogdan II vv	Unchiul lui Ștefan cel Mare	Pârcălab de Cetatea Albă	5, 4, 2, 1, 3, 4.	1457 sept. 8 – 1462 dec. 3.	DRH A, vol. II, doc. 65-113, 188. Bogdan I., <i>Doc Ștefan</i> , II, doc. CXXV, CXXVI, CXXVIII
Costea Orăș	Alexandru vv, Petru Aron vv		Boier în sfat	6-7.	1457 sept. 8 – 1464 nov. 2	DRH A, vol. II, doc.65-124.
Goian	Bogdan II vv , Alexandru vv, Petru Aron vv		Vornic	6, 7, 3, 4.	1457 sept. 8 – 1463 apr. 15	DRH A, vol. II, doc.65-115. Bogdan I., <i>Doc Ștefan</i> , II, doc. CXXVIII
Iliaș Modruz	Boier nou		Pârcălab de Suceava, împreună cu Petru Ponici	8, 7, 6, 4.	1457 sept. 8 – 1460 ian 12	DRH A, vol. II, doc. 65, 67, 70, 89. Bogdan I., <i>Doc Ștefan</i> , II, doc. CXXV
Petru Ponici	Alexandru vv.		Pârcălab de Suceava, împreună cu	9,6, 10, 9, 5.	1457 sept. 8 – 1466 aug. 28.	DRH A, vol. II, doc. 65-140. Bogdan I., <i>Doc Ștefan</i> , II, doc.

			Iliaș Modruz			CXXV, CXXVIII
Ciopei	Bogdan II vv		Pârcălab de Neamț	10.	1457 sept. 8	DRH A, vol. II, doc.65.
Oțel (Olovenco)	Bogdan II vv		Boier în sfat	11, 15.	1457 sept. 8 – 1458 apr. 12	I continuarea Anexei 1
Hodco a lui Grețu	Alexandru vv, Bogdan II vv, Petru Aron vv		Boier în sfat	12, 13, 11, 16.	1457 sept. 8- 1476 ian. 1	DRH A, vol. II, doc.65-144.
Micu Crai	Bogdan II vv, Alexandru vv, Petru Aron vv		Boier în sfat	13, 8, 7, 9.	1457 sept. 8- 1461 aug. 8	DRH A, vol. II, doc.65-99. Bogdan I., <i>Doc Ștefan</i> , II, doc. CXXV, CXXVIII
Ștețco al lui Dămăcuș	Petru Aron vv	ginerile lui Cozma Șandrovici prim-sfetnic; socrul lui Ignatie Iuga vistier	Boier în sfat	14-12.	1457 sept. 8 – 1468 sept. 24	DRH A, vol. II, doc.65 -154, doc. 167. Bogdan I., <i>Doc Ștefan</i> , II, doc. CXXV, CXXVIII, Lefter, în SMIM, 2009, p. 118.
Isaia	Boier nou	Cumnat cu Ștefan cel Mare	Postelnic	15, 8, 19.	1457 sept. 8- 1458 febr. 13	DRH A, vol. II, doc.65-67. Bogdan I., <i>Doc Ștefan</i> , II, doc. CXXV
Stanimir	Boier nou		Vistier	16, 9, 18 -7.	1457 sept. 8 - 1460 ian. 12	DRH A, vol. II, doc.65-89. Bogdan I., <i>Doc Ștefan</i> , II, doc. CXXV
Zbierea	Boier nou		Stolnic	17, 10, 21, 23.	1457 sept. 8 – 1465 dec. 13	DRH A, vol. II, doc.65-129. Bogdan I., <i>Doc Ștefan</i> , II, doc. CXXV, CXXVI, CXXVIII
Tador (Toader)	Boier nou		Ceașnic	18, 11, 20, 21.	1457 sept. 8- 1462 apr. 22	DRH A, vol. II, doc.65-104. Bogdan I., <i>Doc Ștefan</i> , II, doc. CXXV, CXXVIII
Ion (Ioan) Boureanu	Petru Aron vv		Comis	19, 27.	1457 sept. 8 – 1464 nov. 2	DRH A, vol. II, doc. 65, 66 -124. Bogdan I., <i>Doc Ștefan</i> , II, doc. CXXV, CXXVI, CXXVIII
Dobru Ioan	Boier nou		Logofăt	19, 13, 23, 20.	1457 sept. 8- 1468 febr. 5	DRH A, vol. II, doc. 135, 65-151. Bogdan I., <i>Doc Ștefan</i> , II, doc. CXXVI,
Hodco Știbor	Alexandru vv, Petru Aron vv		Boier în sfat	5, 4, 6.	1458 febr. 13- 1462 mai 15	DRH A, vol. II, doc. 67, 70-104. Bogdan I., <i>Doc Ștefan</i> , II, doc. CXXVIII
Toma Cănde	Petru Aron vv		Boier în sfat	6, 5.	1458 febr. 13 – 1458 apr. 12	DRH A, vol. II, doc. 67-70. Bogdan I., <i>Doc Ștefan</i> , II, doc. CXXV, CXXVIII

Albul	Ștefan vv Ilie vv, Alexandru, vv, Petru Aron vv		Boier în sfat	9,8,10.	1459 apr.4 - 1460 apr. 13	DRH A, vol. II, doc. 67-151. <i>Moldova în contextul</i> , doc. 53. Bogdan I., <i>Doc Ștefan</i> I continuarea Anexei 1 CXXVIII
Lazea Pitic	Alexandru vv, Petru Aron vv		Boier în sfat	11, 8, 7.	1458 febr. 13 – 1467 oct. 2	DRH A, vol. II, doc. 67, 70 ,147-149. Bogdan I., <i>Doc Ștefan</i> , II, doc. CXXVI, CXXVIII
Șandru Tolocico de la Dorohoi (Șendrică, Șandrișor)	Alexandru vv, Petru Aron vv		Boier în sfat	12, 10, 12.	1458 febr. 13 – 1467 oct. 2	DRH A, vol. II, doc. 67-149. Bogdan I. <i>Doc. Ștefan</i> , II, doc. CXXXVIII
Sin	Petru Aron vv		Boier în sfat	16.	1458 febr. 13	DRH A, vol. II, doc. 67
Seacăș (Sacăș)	Boier nou		Spătar	17, 22, 16, 12.	1458 febr. 13 – 1469 febr. 9	DRH A, vol. II, doc. 67-156. Bogdan I., <i>Doc Ștefan</i> , II, doc. CXXV, CXXVI, CXXVIII
Isaia	Boier nou		Pârcălab de Neamț	13- 16.	1458 apr. 12 – 1464 nov. 2	DRH A, vol. II, doc.70-124. Bogdan I., <i>Doc Ștefan</i> , II, doc. CXXXVIII
Petrică al lui Iachim (Petru Iachimovici)	Alexandru vv		Boier în sfat	4-15.	1458 sept. 5 – 1474 aug. 26.	DRH A, vol. II, doc.76-198. † în lupta de la Vaslui 1475 (<i>Pomelnicele</i> de la Bistrița și Voroneț, p. 41).
Cozmiță	Alexandru vv		Boier în sfat	5-19.	1458 sept. 5 – 1460 dec. 5	DRH A, vol. II, doc.76-97. Bogdan I., <i>Doc Ștefan</i> , II, doc. CXXV, CXXVI, CXXVIII
Buhtea	Boier nou		Boier în sfat	6-19.	1458 sept. 5 – 1466 iul. 9	DRH A, vol. II, doc.76-138. Bogdan I., <i>Doc Ștefan</i> , II, doc. CXXVI, CXXVIII
Fetion	Boier nou		Boier în sfat	7-21.	1458 sept. 5 – 1460 dec. 5	DRH A, vol. II, doc.76-97. Bogdan I., <i>Doc Ștefan</i> , II, doc. CXXVIII
Ignatie Iuga	Boier nou	Ginerele lui Ștețco al lui Dămăcuș, boier în Sf. d.	Vistiernic	9-5.	1458 sept. 5 – 1479 sept. 20	DRH A, vol. II, doc. 76-221, doc. 167. Bogdan I., <i>Doc Ștefan</i> , II, doc. CXXVIII, CXXXIII, CXXXIV
Crasnăș	Boier nou	Cuscru cu Ioachim Arbure cel Bătrân (fratele	Postelnic	11-24.	1458 sept. 5 – 1460 dec. 5	DRH A, vol. II, doc.76-97. Bogdan I., <i>Doc Ștefan</i> , II, doc. CXXVIII

		voievodului , ginerele lui Dragoș Boul, pârcălab Roman				<i>continuarea Anexei 1</i>
Tăutul	Boier nou		Boier în sfat	20.	1459 ian. 3	DRH A, vol. II, doc. 81.
Stanciul (Marele)	Alexandru vv, Petru Aron vv	Soțul Ciajnei, mătușa lui Ștefan cel Mare	Boier în sfat	3, 2, 3.	1459 iun. 12 – 1465 dec. 13	DRH A, vol. II, doc.85-129. Bogdan I., <i>Doc Ștefan</i> , II, doc. CXXXV III; † în august 1479 (<i>Cronicile</i> , p. 19)
Ion Bucium	Sf. domnesc lărgit a lui Petru Aron vv		Boier în sfat	10-15.	1459 iunie 12 – 1465 mart. 3	DRH A, vol. II, doc. 85-127.
Radu Pisc	Alexandru vv; Bogdan II vv.		Boier în sfat	14-21.	1459 iunie 12 – 1465 mart. 3	DRH A, vol. II, doc. 85-127.
Duma al lui Brae	Alexandru vv, Petru Aron vv		Boier în sfat	1.	1460 ian. 13 – 1466 sept. 15	DRH A, vol. II, doc.90-141. Bogdan I., <i>Doc Ștefan</i> , II, doc. CXXXVIII
Coste al lui Dan (Danovici)	Alexandru vv		Boier în sfat	5-4.	1460 apr. 13 – 1468 febr. 5	DRH A, vol. II, doc. 92-151. Bogdan I., <i>Doc Ștefan</i> , II, doc. CXXXVIII
Pașco	Boier nou		Postelnic	19-18.	1461 aug. 8- 1469 febr. 9	DRH A, vol. II, doc. 99-156. Bogdan I. <i>Doc. Ștefan</i> , II, doc. CXXXIV
Negrilă	Boier nou Fost refugiat cu Petru Aron vv		Ceașnic	17-10.	1462 apr. 22 – 1470 aug. 10	DRH A, vol. II, doc. 103-169. Bogdan I. <i>Doc. Ștefan</i> , II, doc. CXXXIV; † 16 ian 1471 (Gr. Ureche, Letop. p. 88)
Vlaicul	Bogdan II vv	Unchiul lui Ștefan cel Mare	Boier în sfat	4,3, 2.	1463 apr. 15 - 1467 iun. 30	DRH A, vol. II, doc. 115-147.
Crasnăș	Boier nou		Vornic	6-4.	1464 apr. 28 – 1467 oct. 2	DRH A, vol. II, doc.119-149.
Goian	Bogdan II vv , Alexandru vv, Petru Aron vv		Pârcălab de Hotin	5, 4.	1464 apr. 28 – 1467 ian. 1	DRH A, vol. II, doc. 119- 144. Bogdan I. <i>Doc. Ștefan</i> , II, doc. CXXXVIII
Oanță Priseacă	Boier nou		Boier în sfat	27.	1464 sept. 12	DRH A, vol. II, doc.123.
Neagu	Boier nou		Comis	28-13.	1464 sept. 12 – 1470 aug. 10	DRH A, vol. II, doc.123-169. Bogdan I. <i>Doc. Ștefan</i> , II, doc. CXXXIV
Luca	Boier nou		Stolnic	29-12.	1464 sept. 12 – 1470 aug. 10	DRH A, vol. II, doc.123-169. Bogdan I. <i>Doc. Ștefan</i> , II, doc. CXXXIV

Mircea	Boier nou		Ploscar (= ceașnic)	30.	1464 sept. 12	<i>continuarea Anexei 1</i>
Iațco (Iacuș, Iachim) Hudici	Petru Aron vv	Socrul lui Cozma Moghilă, ceașnic	Boier în sfat	15-7.	1464 nov. 2 – 1492 nov. 24	DRH A, vol. II, doc. 124-265, vol. III. doc. 3-118.
Vasco al lui Iachim	Boier nou	Fratele lui Petru Iachimovici, boier în sfat	Boier în sfat	17-19.	1465 mart. 3 – 1467 ian. 1	DRH A, vol. II, doc. 127, 141, 144.
Ion (Ioan) Boureanul	Petru Aron vv		Pârcălab de Neamț	19-10.	1465 mart. 3 – 1467 oct. 2	DRH A, vol. II, doc. 127-149.
Isaia	Boier nou		Pârcălab de Chilia împreună cu, Ion Bucium, apoi cu Buhtea	13, 10, 12, 10, 9, 10, 8.	1465 apr. 11 – 1467 oct. 2	DRH A, vol. II, doc. 128-149. Șimanchi L. Începutul elaborării cronicii lui Ștefan cel Mare, în vol. <i>Profesorul Constantin Cihodaru la 75-a aniversare</i> . Iași, 1983, p. 42-43
Ion Bucium	Sf. domnesc lărgit al lui Petru Aron vv		Pârcălab de Chilia, împreună cu Isaia	16-14.	1465 ian. 26 – 1466 iul. 9	DRH A, vol II, doc.128-138. Șimanchi L. Începutul elaborării cronicii lui Ștefan cel Mare, în vol. <i>Profesorul Constantin Cihodaru la 75-a aniversare</i> . Iași, 1983, p. 42-43
Stanciul (Marele)	Alexandru vv, Petru Aron vv	Soțul Cîajnei, mătușa lui Ștefan cel Mare	Pârcălab de Cetatea Albă, împreună cu Zbierea	4, 3, 2, 1.	1466 – 1470 iul. 18	DRHA, vol. II, doc. 131-168. Bogdan I. <i>Doc. Ștefan</i> , II, doc. CXXXIV; † 11 aug. 1479 (<i>Cronicle</i> , p. 19)
Zbierea	Boier nou		Pârcălab de Cetatea Albă împreună cu Stanciul (Marele)	12-6.	1466 – 1470 iul.18	DRH A, vol. II, doc. 131-168. Bogdan I. <i>Doc. Ștefan</i> , II, doc. CXXXIV
Buhtea	Boier nou		Pârcălab de Chilia, împreună cu Isaia	14-4.	1466 aug. 28 – 1468 sept. 24	DRHA, vol. II, doc.140-154. Bogdan I. <i>Doc. Ștefan</i> , II, doc. CXXXIV
Oanță (Oancea)	Boier nou		Pârcălab de Cetatea Nouă (Roman)	14-9.	1466 sept. 15 – 1469 oct. 20	DRH A, vol. II, doc. 141-161.
Radu Gangur	Petru Aron vv		Boier în sfat	17-10.	1466 sept. 15 – 1470 febr. 8	DRH A, vol. II, doc. 141-162.
Goian	Bogdan II vv, Alexandru vv, Petru Aron vv		Boier în sfat	3-2.	1467 ian. 10 – 1468 sept. 24	DRH A, vol. II, doc. 145-154. Bogdan I. <i>Doc. Ștefan</i> , II, doc. CXXXVIII, CXXXIV

Ivașco (Ivan) al lui Hrinco (Hrincovici)	Sf. domnesc lărgit al lui Petru Aron vv	Ginerele lui Cozma Șandrovici, prim-sfetnic	Boier în sfat	19, 11-14.	1467 ian. 10 - 1478 febr. 11	DRH A, vol. II, doc. 145-211. Stoicescu N. <i>Dictionar</i> . n. 277. <i>continuarea Anexei 1</i>
Vlaicul	Bogdan II vv	Unchiul lui Ștefan cel Mare	Pârcălab de Hotin	2,3.	1467 sept. 11 – 1476 mai 22	DRH A, vol. II, doc. 148-206. Bogdan I. <i>Doc. Ștefan</i> , II, doc. CXXXVIII, CXXXIV
Ion (Ioan) Boureanul	Petru Aron vv		Boier în sfat	9-12.	1468 febr. 5 – 1470 apr. 1	DRH A, vol. II, doc. 151-163.
Isaia	Boier nou	Cumnatul lui Ștefan cel Mare	Vornic	4-	1468 iul. 28 – 1470 aug. 10	DRH A, vol. II, doc. 152-169. Bogdan I. <i>Doc. Ștefan</i> , II, doc. CXXXIV
Albul	Ștefan vv, Ilie vv, Alexandru, vv, Petru Aron vv		Pârcălab de Neamț	8-5.	1468 iul. 28 – 1470 aug. 10	DRH A, vol. II, doc. 152, 154-156, 161-163, 165-169.
Toma	Boier nou		Logofăt	15-14.	1468 iul. 28 – 1474 aug. 26	DRH A, vol. II, doc., 152-198, vol. III, doc. 37. Bogdan I. <i>Doc. Ștefan</i> , II, doc. CXXXIV
Duma Vlaiculovici	Boier nou	Vărul lui Ștefan cel Mare	Asociat, boier în sfat, pârcălab de Hotin	4.	1468 sept. 12- 1476 mai 22	DRH A, vol. II, doc. 153-206. Bogdan I. <i>Doc. Ștefan</i> , II, doc. CXLIV
Ciocârlie Ion (Ivan)	Boier nou		Boier în sfat	15-16.	1468 sept. 24 - 1474 aug. 26	DRH A, vol. II, doc.154-198. † în lupta de la Vaslui 1475 (Pomelnicul de la Bistrița, p. 72).
Bâlco (Belco)	Boier nou		Pârcălab de Chilia, împreună cu Buhtea, apoi cu Goian	10-11.	1468 sept. 24 – 1468 oct. 2	DRH A, vol. II, doc. 154-155.
Goian	Bogdan II vv, Alexandru vv, Petru Aron vv		Pârcălab de Chilia împreună cu Pașco	3,4, 3.	1468 oct. 2 - 1470 aug. 10	DRH A, vol. II, doc. 155-169.
Buhtea	Boier nou		Boier în sfat	9-16.	1468 oct. 2- 1476 mai 22	DRH A, vol. II, doc.155-206.
Șteful al Negrului (sau Cernat)	Boier nou		Boier în sfat	15-20.	1468 oct.2 – 1473 sept. 3	DRH A, vol. II, doc. 155-192.
Cânde Toma	Petru Aron vv		Boier în sfat	5.	1468 iulie10 - 1469 iun. 5	Bogdan I. <i>Doc. Ștefan</i> , II, doc. CXXXIV . DRH A, vol. II, doc. 158.
Pașco	Boier nou		Pârcălab de Chilia împreună cu Goian	8-6.	1469 iun. 5 – 1470 aug. 10	DRH A, vol. II, doc. 158-169.

Fete Gotcă	Petru Aron vv		Boier în sfat	12-13.	1469 febr. 9 – 1469 oct. 20	DRH A, vol II, doc. 156-161.
Bodea (Bode, Bodi)	Boier nou		Spătar	13-8.	1469 iun. 5 – 1470 aug. 10	1 continuarea Anexei 1
Herman	Boier nou		Cliucinic (=Clucer)	21.	1469 iun. 5	DRH A, vol. II, doc. 158.
Giurgiu	Boier nou		Humelnic (=clucer)	22.	1469 iun. 5	DRH A, vol. II, doc. 158.
Iuga			Postelnic	14-20.	1469 oct. 20 – 1476 mai 22	DRH A, vol. II, doc. 158-206.
Fete Gotcă	Boier nou		Pârcalab de Cetatea Nouă (Roman)	8-12.	1470 febr. 8 - 1474 aug. 26	DRH A, vol. II, doc.162-198.
Stanciul (Marele)	Alexandru vv, Petru Aron vv	Soțul Ciajnei, mătușa lui Ștefan cel Mare	Boier în sfat	1.	1470 apr. 1- 1479 mai 24	DRH A, vol. II, doc. 163-218. Bogdan I. <i>Doc. Ștefan</i> , II, doc. CXLIV. † 11 aug. 1479 (<i>Cronicile</i> , p. 19)
Radu Gangur	Petru Aron vv		Pârcalab de Orhei	10-12.	1470 apr.1 – 1475 iun. 5	DRH A, vol. II, doc. 163, 165-168, 173, 175, 177,179,182- 186,189,191-193, 195, 196, 198-199,201-203.
Bâlco (Belco)	Boier nou		Pârcalab de Cetatea Albă, împreună cu Luca	13-8.	1470 mai 28 – 1474 aug. 26	DRH A, vol. II, doc. 166-198. Probabil, † în lupta de la Vaslui, 1475.
Bodea (Bode, Bodi)	Boier nou		Vornic	3, 4, 6.	1471 aug. 13 – 1476 mai 22	DRH A, vol. II, doc. 173-206.
Zbierea	Boier nou		Boier în sfat	4, 2, 1.	1471 aug. 13 – 1489 mart. 14	DRH A, vol. II, doc. 173-266, vol. III, doc. 4-51.
Luca	Boier nou		Pârcalab de Cetatea Albă, împreună cu Bâlco	5-7.	1471 aug. 13 – 1476 mai 22	DRH A, vol. II, doc. 173-206.
Neagu	Boier nou		Pârcalab de Chilia, împreună cu Ivașco	8, 7, 8.	1471 aug 13 – 1478 febr. 11	DRH A, vol. II, doc.173-211. Zahariuc P., Marinescu FL., <i>Două documente de la Ștefan cel Mare ...</i> Iași, 2003, p. 177.
Ivașco			Pârcalab de Chilia, împreună cu Neagu	9, 8, 9.	1471 aug 13 – 1478 apr. 30	DRH A, vol. II, doc.173-211. Zahariuc P., Marinescu FL., <i>Două documente de la Ștefan cel Mare ...</i> Iași, 2003, p. 177.
Ioachim Arbure		Fratele lui Ștefan cel Mare tatăl lui Luca Arbure	Pârcălab de Neamț	10, 9.	1471 aug. 13 – 1476 mai 22	DRH A, vol. II, doc. 175-206, doc. 264. Eșanu, <i>Familia lui Luca Arbure</i> , p. 13-16.

Vrânceanu			Spătar	17-18.	1471 aug. 13 – 1473 ian 8	DRH A, vol. II, doc.173-189.
Dajbor			Ceașnic	20- 21.	1471 aug. 13 – 1476 mai 22	1 continuarea Anexei 1
Toma			Stolnic	21-25.	1471 aug. 13 – 1474 aug. 26	DRH A, vol. II, doc. 173-198. † în lupta de la Vaslui, 1475.
Ilea Huru			Comis	22-23.	1471 aug. 13 – 1476 mai 22	DRH A, vol. II, doc. 173-206.
Pașco			Boier în sfat	13-15.	1472 ian. 17 – 1476 mai 22	DRH A, vol. II, doc. 179-206.
Mihău			Spătar	20-18.	<1473 Sf. iun.- ante 13 sept.> -1476 mai 22	DRH A, vol. II, doc.191-206.
Hărman		Nepotul lui Oțel, boier în sfat d.	Pârcălab de Cetatea Albă, împreună cu Luca	8.	1475 apr. 14 – 1480 sept. 17	DRH A, vol. II, doc. 99, 199-230
Fete Gotcă			Boier în sfat	12-14.	1475 apr. 14 – 1484 mai 29	DRH A, vol. II, doc. 199-262.
Vâlcea			Pârcălab de Cetatea Nouă (Roman)	13.	1475 apr. 14	DRH A, vol. II, doc. 199.
Barsu		Văr cu Dobrul logofăt	Stolnic	23-22.	1475 apr. 14 – 1476 mai 22	DRH A, vol. II, doc. 168, 199-206. Lefter L.V., Neamuri, p. 114-118.
Ioan Tăutul		Fiul lui Tăutul, boier în sfat	Logofăt	25, 1, 22-15.	1475 apr. 14 – 1503 oct.7	DRH A, vol. II, doc. 199-265 ; vol. III, doc. 1-295. Bogdan I. <i>Doc. Ștefan</i> , II, doc. CLXXXVIII. <i>Moldova în 176contextul</i> , doc. 66, 67.
Șteful al lui Osif			Boier în sfat	16-18.	1475 iun. 5 - 1476 mai 22	DRH A, vol. II, doc. 203, 206.
Galeș			Pârcălab de Orhei	12-11.	1476 mai 22 – 1478 apr.30	DRH A, vol. II, doc. 206, 211. Zahariuc P., Marinescu FL., <i>Două documente de la Ștefan cel Mare ...</i> Iași, 2003, p. 177.
Vlaicul		Unchiul lui Ștefan cel Mare	Boier în sfat	2, 3, 1.	1478 febr. 11- 1480 sept. 17	DRH A, vol. II, doc. 211-230
Duma Vlaiculovici		Văr cu Ștefan cel Mare	Pârcălab de Cetatea Albă, împreună cu Hărman	3, 7, 5, 4, 5, 6, 5.	1478 febr. 11 – 1480 sept. 17	DRH A, vol. II, doc. 211-230
Hrană (Șteful)			Vornic	4.	1478 febr. 11 – 1484 mai 29	DRH A, vol. II, doc. 211-262
Dajbor			Pârcălab de Neamț	14- 13.	1478 febr. 11 – 1484 mai 29	DRH A, vol. II, doc. 211-262

Costea			Spătar	15-21.	1478 febr. 11 – 1483 febr. 17	DRH A, vol. II, doc. 211-247.
Gherman			Postelnic	16-17.	1478 febr. 11 – 1480 sept. 17	DRH A, vol. II, doc. 211-247. <i>continuarea Anexei 1</i>
Ion			Ceașnic	17-22.	1478 febr. 11 – 1484 mai 29	DRH A, vol. II, doc. 211-262
Petru (al lui Andrică)			Stolnic	18-23.	1478 febr. 11 – 1487 mart.	DRH A, vol. II, doc. 211-262; vol. III, doc. 3-10.
Grozea Micotici			Comis	19-24.	1478 febr. 11-1484 mai 29	DRH A, vol. II, doc. 211-262.
Radu Gangur	Petru Aron vv.		Boier în sfat	5.	1478 apr. 30	Zahariuc P., Marinescu FL., <i>Două documente de la Ștefan cel Mare ...</i> Iași, 2003, p. 177.
Dragoș (Boul)		Socrul lui Crasnăș, vornic	Pârcălab de Cetatea Nouă (Roman)	11-18.	1478 apr. 30 – 1483 febr. 17	Zahariuc P., Marinescu FL., <i>Două documente de la Ștefan cel Mare ...</i> Iași, 2003, p. 177.; DRH A, vol. II, doc. 211-247. Eșanu A., Măn. Voroneț, p. 316.
Neagu			Boier în sfat	4-2, 1.	1479 mart. 4 – 1490 mart. 17	DRH A, vol. II, doc. 212-265, vol. III, doc. 3-79.
Bora Șandru			Pârcălab de Chilia, împreună cu Maxim	8-9.	1479 mart. 4 - 1479 sept. 20	DRH A, vol. II, doc. 212, 216-218, 221.
Maxim			Pârcălab de Chilia, împreună cu Bora Șandru, ulterior cu Ivașco	9-12	1479 mart. 4 - 1484 mai 29	DRH A, vol. II, doc. 212-262.
Radu Gangur			Pârcălab de Orhei	12-11.	1479 mart. 4 - 1480 aug. 29	DRH A, vol. II, doc. 214-227.
Ivașco			Boier în sfat	5-7	1479 apr. 29 – 1479 sept. 20	DRH A, vol. II, doc. 212-221.
Șandru (Șandrea, Șendrea)		Cumnatul lui Ștefan cel Mare	Portar de Suceava	7- 8.	1479 apr. 29 – 1481 apr. 20	DRH A, vol. II, doc. 213-237. † 8 iulie 1481, □ Dolheștii Mari
Bora Șandru			Boier în sfat	12.	1479 mai 7	DRH A, vol. II, doc. 214.
Vlaicul	Bogdan II vv	Unchiul lui Ștefan cel Mare	Prim-sfetnic și pârcălab de Orhei	1.	1479 aug. 11-1484 mai 29	DRH A, vol. II, doc. 219, 221, 224, 226-230, 233, 235, 237, 240-247, 249-254, 257-259, 261, 262.
Ignatie Iuga		Ginerele lui Ștefco	Boier în sfat	3, 4, 5.	1479 aug. 11 – 1484 mai 29	DRH A, vol. II, doc. 219-262. † în 1490, □

		Dămăcuș				măn. Putna (Gorovei Șt., <i>Un ctitor uitat la Putna și asocierea la atribuțiile puterii</i>) continuarea Anexei 1
Ivașco			Pârcălab de Chilia, împreună cu Maxim	9-11.	1479 aug. 11 – 1484 mai 29	DRH A, vol. II, doc. 219-262.
Chiracole (Chiracol, Chracolea)			Vistier	15-20.	1479 aug. 11 – 1484 mai 29.	DRH A, vol. II, doc 219-262.
Șteful		Nepot al soției lui Cozma Șandrovici prim sfetnic	Pârcalab de Hotin împreună cu Ion	17, 10-8.	1479 aug 11-1491 apr. 20	DRH A, vol. II, doc.219-265; vol. III, doc. 3-93.
Radu Gangur			Boier în sfat	12 -1, 2,3,2.	1480 sept. 15 - 1492 mart. 17	DRH A, vol. II, doc. 229-265; vol. III, doc. 3-109.
Hărman		Nepotul lui Oțel, boier în sfat	Boier în sfat	8, 6, 4, 3.	1481 febr. 1-1499 sept. 18	DRH A, vol. II, doc. 233-265, vol. III, doc. 3-237. Bogdan I. <i>Doc. Ștefan</i> , II, doc. CLXXVIII
Gherman			Pârcalab de Cetatea Albă, împreună cu Oană	10-9.	1481 febr. 1 – 1484 mai 29	DRH A, vol. II, doc. 233-262.
Oană			Pârcalab de Cetatea Albă, împreună cu Gherman	11-10.	1481 febr. 1 – 1484 mai 29	DRH A, vol. II, doc. 233-262.
Duma Vlaiculovici		Văr cu Ștefan cel Mare	Boier în sfat	2, 3, 2, 1.	1481 febr.1-1491oct. 15	DRH A, vol. II, doc. 233-265 ; vol. III, doc. 3-109.
Eremia			Postelnic	20, 6-12.	1481 oct. 15 – 1496 ian. 24	DRH A, vol. II, doc. 240-265, vol .III, doc. 1-197.
Dragoș (Boul)			Boier în sfat	15.	1483 apr. 12 – 1484 mai 29	DRH A, vol. II, doc. 249-262.
Micotă			Pârcălab de Cetatea Nouă (Roman)	16.	1483 apr. 12 – 1484 mai 29	DRH A, vol. II, doc. 249-262.
Dragoș			Spătar	19- 24	1483 apr. 12 – 1484 mai 29	DRH A, vol. II, doc. 249-262.
Dragoș (Boul)			Vornic	5, 1-3.	<1486 sept. - 1491 oct> – 1491 apr. 20	DRH A, vol. II, doc.263-265; vol. III, doc. 1-93.
Dajbor			Boier în sfat	8-6.	<1486 sept. - 1491 oct> – 1492 ian 14	DRH A, vol. II, doc. 263-265, vol. III, doc. 3-107.
Micotă			Pârcălab de Neamț împreună cu	10-8.	<1486 sept. - 1491 oct> - 1494 mart. 11	DRH A, vol. II, doc. 263-265; vol. III, doc. 3-146.

			Rașeș			
Reașeș			Pârcălab de Neamț împreună cu Micotă	11-9.	<1486 sept. - 1491 oct> - 1494 mart. 11	DRH A, vol. II, doc. 263-265; vol. III. doc. <i>continuarea Anexei 1</i>
Andreico Ciortorovschi			Boier în sfat	11-13, 8-13.	<1486 sept. - 1491 oct> - 1497 mart. 20	DRH A, vol. II, doc. 263-265, vol. III, doc. 3-227.
Grozea Micotici			Pârcalab de Orhei	12-14, 13-12.	<1486 sept. - 1491 oct> - 1491 apr. 20	DRH A, vol. II, doc. 263-265, vol. III, doc. 3-93.
Ion Secară			Pârcălab de Cetatea Nouă	13-15, 2-11.	<1486 sept. - 1491 oct> - 1492 mart. 17	DRH A, vol. II, doc. 263-265; vol. III, doc. 1-109.
Clanău (Petre)		Soțul nepoatei lui Ștefan cel Mare	Spătar	14-16, 3-9.	<1486 sept. - 1491 oct> - 1503 oct. 7	DRH A, vol. II, doc. 263-265, vol III, doc. 1-295. Bogdan I. <i>Doc. Ștefan</i> , II, doc. CLXXVIII, CLXXIX
Boldur (Sima)			Vistiernic	15-17, 4-15.	<1486 sept. - 1491 oct> - 1491 apr. 20	DRH A, vol. II, doc. 263-265, vol. III, doc. 3-93.
Andreico			Ceașnic	17-19, 6-17.	<1486 sept. - 1491 oct> - 1489 mart. 14	DRH A, vol. II, doc. 263-265, vol. III, doc. 1-51.
Șandru (Bora)			Comis	19-21, 8-6.	<1486 sept. - 1491 oct> - 1492 mart. 30	DRH A, vol. II, doc. 263-265, vol. III, doc. 1-112.
Luca Arbure		Nepot de frate (Ioachim) a lui Ștefan cel Mare, ginerele lui Petre Țura, comis	Portar de Suceava	14.	1486 sept. 14	DRH A, vol. II, doc. 264; menț. ca „ginere” 1555 mai 7 (MEF, vol. I, doc. 27, p. 7)
Matei			stolnic	19.	1486 sept. 14;	DRH A, vol. II, doc. 264.
Ion			Pârcalab de Hotin, împreună cu Șteful	9-8.	1486 nov. 21- 1487 mart. 8	DRH A, vol. II, doc.265; vol. III, doc. 3-10
Ion Frunteș			Stolnic	19-13.	1489 mart. 13 -1503 oct. 7	DRH A, vol. III, doc. 50-295. Bogdan I. <i>Doc. Ștefan</i> , II, doc. CLXXVIII, CLXXIX
Dinga			Boier în sfat	14-12.	1490 mart. 16 – 1494 mart. 11	DRH A, vol. III, doc. 75-146.
Moghilă (Cozma)		Ginerele lui Iațco Hudici	Ceașnic	18-12.	1490 mart. 16 – 1503 oct. 7	DRH A, vol. III, doc. 75-295. Bogdan I. <i>Doc. Ștefan</i> , II, doc. CLXXVIII, CLXXIX
Mușat (Onică)			Pârcalab de Hotin	7-6.	1491 oct. 15 – 1493 mart. 26	DRH A, vol. III, doc.97-134
Boldur (Sima)			Vornic	3, 2, 1.	1491 oct. 15 –	DRH A, vol. III, doc.

					1503 febr. 2	96-285 Bogdan I continuarea Anexei 1 CLXXVIII, CLXXIX
Isac			Vistiernic	14-10.	1491 oct. 15 – 1503 oct. 7	DRH A, vol. III, doc. 96-285. Bogdan I. <i>Doc. Ștefan</i> , II, doc. CLXXVIII
Șteful			Boier în sfat	7, 3, 2.	1491 oct. 16 – 1503 oct. 7	DRH A, vol. III, doc. 101-295. Bogdan I. <i>Doc. Ștefan</i> , II, doc. CLXXVIII, CLXXIX
Duma Vlaiculovici		Văr cu Ștefan cel Mare	Pârcalab de Hotin	1.	1492 mart. 30 – 1493 oct. 26	DRH A, vol. III, doc. 114-134.
Radu Gangur			Pârcălab de Orhei	2.	1492 mart. 30 – 1493 noiem. 4	DRH A, vol. III, doc. 114-138.
Șandru			Pârcălab de Cetatea Nouă (Roman)	11-7.	1492 mart. 30 – 1503 oct. 7	DRH A, vol. III, doc. 114-295. Bogdan I. <i>Doc. Ștefan</i> , II, doc. CLXXVIII, CLXXIX
Petrică (Petre) Țura		Fiul lui Hărman membru al Sf. domnesc, Socrul lui Luca Arbure	Comis	18-14.	1492 mart. 30 – 1503 oct. 7	DRH A, vol. III, doc. 114-295. Bogdan I. <i>Doc. Ștefan</i> , II, doc. CLXXVIII, CLXXIX.
Mușat (Onică)			Boier în sfat	6-5.	1493 oct. 26 – 1496 ian. 24	DRH A, vol. III, doc.136-197.
Purice			Pârcalab de Hotin împreună cu Toader	9-6.	1493 oct. 26 – 1494 mart. 11	DRH A, vol. III, doc.136-146.
Toader (Isăescul)			Pârcalab de Hotin împreună cu Purice	10-7.	1493 oct. 26 – 1494 mart. 11	DRH A, vol. III, doc.136-146
Radu Gangur			Pârcalab de Orhei	2.	1492 mart. 30 – 1493 noiem. 4	DRH A, vol. III, doc.114-138.
Duma Vlaiculovici		Văr cu Ștefan cel Mare	Pârcalab de Neamț	1, 2, 1.	1494 - <24 apr. 1498 -15 sept. 1499>	DRH A, vol. III, doc. 140-231. Bogdan I. <i>Doc. Ștefan</i> , II, doc. CLXXVIII
Toader (Isăescul)			Pârcalab de Hotin	6.	<1495 ian. 10> – <ante 1495 oct. 1>	DRH A, vol. III, doc.151-194.
Mocotă			Pârcalab de Neamț	7.	1495 ian. 10 – ante 1495 oct. 1	DRH A, vol. III, doc.152-194.
Duma Brudur			Pârcalab de Hotin,	6-5.	1496 ian. <24> – 1497 mart.	DRH A, vol. III, doc.197- 227.

			împreună cu Toader (Isăescul)		20	<i>continuarea Anexei 1</i>
Toader (Isăescul)			Pârcălab de Hotin împreună cu Duma, ulterior cu Negrilă	7-3.	1496 ian. <24> – 1503 oct. 7	DRH A, vol. III, doc.197- 295;
Eremia (Ieremia)			Pârcălab de Neamț împreună cu Dragoș	7 -5.	1497 ian. 3 – 1503 oct. 7	DRH A, vol. III, doc. 201-295. Bogdan I. <i>Doc. Ștefan</i> , II, doc. CLXXVIII, CLXXIX
Dumșa		Nepot de soră al lui Ștefan cel Mare	Postelnic	12-13.	1497 ian. 3 – 1499 nov. 26	DRH A, vol. III, doc. 201-248. Bogdan I. <i>Doc. Ștefan</i> , II, doc. CLXXVIII, CLXXIX . † în 1500 ian. 10. □ mână. Probota.
Toader Isăescul			Pârcălab de Hotin împreună cu Negrilă	6-3.	1498 sept. 24 – 1503 oct. 7	DRH A, vol. III, doc. 230- 295; DIR A, XVI, vol.1, doc.32-36; “ <i>Dinireu Toader pârcălab Hotin</i> ”- Bogdan I., <i>Doc. Ștefan</i> , vol. II, p. 447; după 11 aug. 1500 “ <i>Феодор Исаевич наместник хотянской</i> ”, în <i>Исторические связи народов СССР и Румынии</i> , том 1, Москва, 1965, с. 83-84, док. 24. Bogdan I. <i>Doc. Ștefan</i> , II, doc. CLXXVIII, CLXXIX
Negrilă			Pârcălab de Hotin împreună cu Toader Isăescul	7-4.	1498 sept. 24 – 1503 oct. 7	DRH A, vol. III, doc. 230- 295; Bogdan I. <i>Doc. Ștefan</i> , II, doc. CLXXVIII, CLXXIX
Duma Brudur			Boier în sfat	5-4.	1498 sept. 24 - 1502 mart. 17	DRH A, vol. III, doc.230- 278. Bogdan I. <i>Doc. Ștefan</i> , II, doc. CLXXVIII, CLXXIX
Dragoș (Teleagă)			Pârcălab de Neamț	9- 6.	1498 sept. 24 - 1503 oct. 7	DRH A, vol. III, doc. 230-295. Bogdan I. <i>Doc. Ștefan</i> , II, doc. CLXXVIII, CLXXIX
Luca Arbure		Nepot de frate (Ioachim) lui Ștefan cel Mare	Portar de Suceava	11-8.	1498 sept. 24- 1503 oct. 7	DRH A, vol. III, doc. 230-295. Bogdan I. <i>Doc. Ștefan</i> , II, doc. CLXXVIII, CLXXIX
Duma		Văr cu	Boier în sfat,	1,2, 1	1499 – 1502	DRH A, vol. III, doc.

Vlaiculovici		Ștefan cel Mare	pârcălab		mart. 13	232-278. Bogdan I. <i>continuarea Anexei 1</i>
Ioan Grumaz			Staroste de Cernăuți	13.	1499 iul. 12, sept. 14	Hurmuzachi E. <i>Documente</i> , vol. II/2, Buc. 1891, p. 714-724 ; <i>Moldova în contextul</i> , doc. 66, 67. Bogdan I. <i>Doc. Ștefan</i> , II, doc. CLXXVIII, CLXXIX
Ivanco			Pârcalab de Orhei împreună cu Alexa	14.	1499 iul. 12; sept. 14	<i>Moldova în contextul</i> , doc. 66, 67. Bogdan I. <i>Doc. Ștefan</i> , II, doc. CLXXVIII. CDMI, vol. I, 1989, p. 350-351. Bogdan I. <i>Doc. Ștefan</i> , II, doc. CLXXVIII, CLXXIX
Alexa			Pârcalab de Orhei împreună cu Ivanco	15.	1499 iul. 12; sept. 14	<i>Moldova în contextul</i> , doc. 66, 67. Bogdan I. <i>Doc. Ștefan</i> , II, doc. CLXXVIII, CLXXIX . CDMI, vol. I, 1989, p. 350-351.
Coste Posadnic			Pârcalab de Soroca	16.	1499 iul.12; sept.14 – 1500 mart.14	<i>Moldova în contextul</i> , doc. 66, 67. DRH A, vol. III, doc. 253. Bogdan I. <i>Doc. Ștefan</i> , II, doc. CLXXVIII, CLXXIX
Cozma Șarpe		Ginerele lui Hărman, mem. Sf.d.	Postelnic	11.	1501 apr. 25 – 1503 oct. 7	DRH A, vol. III, doc.260-295.
Giurgiu Dolh			vornic	1.	1503 aug. 26-1503 sept. 30	DRH A, vol. III, doc. 288, 295.
Udrea			Pârcalab de Hotin		[1457-1504]	DIR A, XVI, vol. 3, doc. 380

Note

Bogdan I. Doc. Ștefan II - Bogdan I. Documentele lui Ștefan cel Mare, vol.II. București, 1913

Cronicile - Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI publicate de Ion Bogdan. Ediție revăzută și completată de P.P.Panaiteescu, București, 1959.

DRH A - Documenta Romaniae Historica A. Moldova, vol. I-III.

Familia lui Luca Arbure - Eșanu Andrei, Eșanu Valentina. Obârșia și familia lui Luca Arbure în lumina unor izvoare inedite. În: Revista de Istorie a Moldovei, Chișinău, 2009, nr. 1, p. 3-21.

Lefter, în SMIM, 2009 - Lefter Lucian-Valeriu. Neamuri și înrudiri la boierii lui Ștefan cel Mare. În: Studii și Materiale de Istorie Medie. București, vol. XXVII, 2009.

Moldova în contextul - Moldova în contextul relațiilor politice internaționale: 1387-1858, Tratatate. Alcătuitor Ion Ieremia. Chișinău: Universitas, 1992, 373 p.

Anexa 2:

Membrii Sfatului domnesc pe categorii dregătorești (1457-1504)

Tabel cronologic

PRIM- SFETNICI:

Cozma al lui Șandru (Șandrovici) (8-13 sept. 1457)²⁰
Manoil (Grecul) (13 sept.1457- 23 apr. 1460²¹; 8 dec. 1466 -10 ian. 1467²²)
Duma al lui Brae (27 nov.1460 -15 sept. 1466)²³
Stanciul Marele (30 iun.1467- 24 mai 1479)²⁴
Vlaicul (11 aug. 1479- 29 mai 1484)²⁵
Zbierea (după 1484 -14 mart. 1489)²⁶
Neagu (9-17 mart. 1490)²⁷
Duma Vlaiculovici (9 ian.1490-17 mart. 1502)²⁸
Giurgiu Dolh (26 aug. - 30 sept. 1503 concomitent vornic)²⁹

BOIERI-SFETNICI FĂRĂ DREGĂTORIE:

Oană Julici (Pântece) (8-13 sept. 1457)³⁰
Costea Orăș (8 sept. 1457, apr. 28 - 2 nov. 1464)³¹
Oțel (Olovenco) (8 sept. 1457-12 apr. 1458)³²
Hodco a lui Crețu (8 sept. 1457 – 1 ian 1467)³³
Micu Crai (8 sept. 1457- 8 aug. 1461)³⁴
Stețco a lui Dămăcuș (8 sept. 1457- 24 sept. 1468)³⁵
Hodco Știbor (13 sept. 1457 – 15 mai 1462)³⁶
Toma Cânde (13 sept. 1457 – 12 apr. 1458, 5 iunie 1469)³⁷
Iliaș (Modruz) (13 febr. 1457 -12 ian. 1460)³⁸

²⁰ DRH A, vol. II, doc. 65, 66.

²¹ DRH A, vol. II, doc. 67-93.

²² DRH A, vol. II, doc. 142-145.

²³ DRH A, vol. II, doc. 96-141.

²⁴ DRH A, vol. II, doc. 147-218. Lefter Lucian-Valeriu, „Boierii noștri credincioși”. Conexiuni genealogice în sfatul domnesc al lui Ștefan cel Mare, în *Analele Putnei*, An. VI, 2010, nr. 1, p. 255-257.

²⁵ DRH A, vol. II, doc. 219– 262.

²⁶ DRH A, vol. II, doc. 263-265; vol. III, doc. 4-51. Lefter Lucian-Valeriu, „Boierii noștri credincioși”. Conexiuni genealogice în sfatul domnesc al lui Ștefan cel Mare, în *Analele Putnei*, An. VI, 2010, nr. 1, p.257-258.

²⁷ DRH A, vol. III, doc. 67-79.

²⁸ DRH A, vol. III, doc. 57-278.

²⁹ DRH A, vol. III, doc. 288, 289, 21, 293, 294, 295.

³⁰ DRH A, vol. II, doc. 65, 66.

³¹ DRH A, vol. II, doc. 65, 119, 121, 123, 124.

³² DRH A, vol. II, doc. 65, 67, 70.

³³ DRH A, vol. II, doc. 65 - 144.

³⁴ DRH A, vol. II, doc. 65,, 70, 77, 79, 81, 85-87, 90, 92, 93, 96, 97, 99.

³⁵ DRH A, vol. II, doc. 65 – 154.

³⁶ DRH A, vol. II, doc. 67- 104.

³⁷ DRH A, vol. II, doc. 67, 70, 158.

Petru Ponici (13 sept. 1457-28 aug. 1466)³⁹
 Lazea Pitic (13 febr. 1458- 2 oct. 1467)⁴⁰
 Albul (13 febr.1458 – 5 febr. 1468)⁴¹
 Sin (13 febr. 1458)⁴²
 Șendrica (Șandru Tolocico de la Dorohoi) (13 febr. 1458 – 2 oct. 1467)⁴³
 Cozmiță (5 sept.- 26 oct. 1458; 5 dec. 1460)⁴⁴
 Fetion (5 sept. - 26 oct. 1458; 5 dec. 1460)⁴⁵
 Petrică al lui Iachim (Petru Iachimovici)(5 sept. 1458 – 26 aug. 1474)⁴⁶, † în 1475⁴⁷.
 Tăutul (3 ian. 1459)⁴⁸
 Buhtea (5 sept. 1458 – 9 iulie 1466⁴⁹; 2 oct. 1468 – 22 mai 1476⁵⁰)
 Stanciul Marele (12 iun.1459- 13 dec. 1465)⁵¹
 Radu Pisc (12 iun. 1459- 1464)⁵²
 Ion Bucium (12 iun. 1459- 3 mart. 1465)⁵³
 Coste al lui Dan (13 apr. 1460 – 5 febr. 1468)⁵⁴
 Manoil (Grecul) (27 nov. 1460 -15 sept. 1466)⁵⁵
 Vlaicul (15 apr. 1463 – 30 iun. 1467)⁵⁶
 Oanță Priseacă (12 sept. 1464)⁵⁷
 Iașco Hudici (2 nov. 1464 – 24 nov. 1492)⁵⁸
 Vasco, fratele lui Petru Iachimovici (3 martie 1465 – 1 ian. 1467)⁵⁹
 Radu Gangur (15 sept. 1466 -8 febr. 1470)⁶⁰
 Goian (10 ian. 1467- 24 sept. 1468)⁶¹
 Ivașco al lui Hrinco (10 ian. 1467 – 11 febr. 1478)⁶²
 Ion Buoreanul (5 febr. 1468 -1 apr. 1470)⁶³
 Duma Vlaiculovici (12 sept. 1468-22 mai 1476⁶⁴, asociat la dregătorie)
 Mârza (al lui Stanciul Marele) (12 sept. 1468-22 mai 1476, asociat la dregătorie)⁶⁵

³⁸ DRH A, vol. II, doc. 67, 70, 89.

³⁹ DRH A, vol. II, doc. 66-140.

⁴⁰ DRH A, vol. II, doc. 67-149.

⁴¹ DRH A, vol. II, doc. 67-151 .

⁴² DRH A, vol. II, doc. 67.

⁴³ DRH A, vol. II, doc. 67-147.

⁴⁴ DRH A, vol. II, doc. 76-97.

⁴⁵ DRH A, vol. II, doc. 76-97.

⁴⁶ DRH A, vol. II, doc. 76-198.

⁴⁷ Székely M.M., „Acești pani au murit în război cu turcii”, în AP, An. II, 2006, nr. 1-2, p. 128. Pomelnicul Mănăstirii Voroneț, în Eșanu A, Eșanu V. Mănăstirea Voroneț. Istorie, cultură, spiritualitate, Chișinău, 2010, p. 159.

⁴⁸ DRH A, vol. II, doc. 81.

⁴⁹ DRH A, vol. II, doc. 76-138.

⁵⁰ DRH A, vol. II, doc. 155-206.

⁵¹ DRH A, vol. II, doc. 85-129.

⁵² DRH A, vol. II, doc. 85-127. Tașcă George-Felix, Stolnicul Radul Pisc (1410-1470). Înrudirile și ocina, în Acta Moldaviae Meridionali. Anuarul Muzeului jud. ”Ștefan cel Mare”, Vaslui, XV-XX, II, 1993-1998, p. 8-14.

⁵³ DRH A, vol. II, doc.85-127.

⁵⁴ DRH A, vol. II, doc. 92-151.

⁵⁵ DRH A, vol. II, doc. 96-141.

⁵⁶ DRH A, vol. II, doc. 115, 147.

⁵⁷ DRH A, vol. II, doc. 123.

⁵⁸ DRH A, vol. II, doc. 124-265, vol. III, doc, 3-118.

⁵⁹ DRH A, vol. II, doc. 127, 144.

⁶⁰ DRH A, vol. II, doc. 141-162.

⁶¹ DRH A, vol. II, doc. 145-154.

⁶² DRH A, vol. II, doc. 145-211.

⁶³ DRH A, vol. II, doc. 151-163.

⁶⁴ DRH A, vol. II, doc. 153-206

⁶⁵ DRH A, vol. II, doc. 153-206.

Ion Ciocârlie (24 sept. 1468 – 26 aug. 1474)⁶⁶, † în 1475⁶⁷
 Șteful al Negrului sau Cernat (8 oct. 1468 – 3 sept. 1473)⁶⁸
 Fete Gotcă (9 febr. – 20 oct. 1469)⁶⁹
 Zbierea (13 aug. 1471- 29 mai 1484)⁷⁰
 Pașco (Nesteacovici) (17 ian. 1472 – 22 mai 1476)⁷¹
 Fete Gotcă (14 apr. 1475- 29 mai 1484)⁷²
 Șteful al lui Osif (5 iunie 1475 – 22 mai 1476)⁷³
 Vlaicul (11 febr. 1478 – 17 sept. 1480)⁷⁴
 Neagu (4 mart. 1479 - 14 oct. 1489)⁷⁵
 Ivașco (29 apr. – 20 sept. 1479)⁷⁶
 Ignatie Iuga (11 aug. 1479 - 29 mai 1484)⁷⁷
 Radu Gangur (15 sept. 1480 - 17 mart. 1492)⁷⁸
 Duma Vlaiculovici (1 febr. 1481- 15 oct. 1491)⁷⁹
 Hărman (1 febr. 1481- 14 nov. 1499)⁸⁰
 Dragoș Boul (12 apr. 1483 – 29 mai 1484)⁸¹
 Dajbor (sept. 1486 – 14 ian. 1492)⁸²
 Andreico Ciortorovschi (sept. 1486-20 mart. 1497)⁸³
 Duma Vlaiculovici (30 mart. 1492 – 26 oct. 1493 concomitent *pârcălab de Hotin*)⁸⁴
 Mușat (Onică) (26 oct. 1493 – 24 ian. 1496)⁸⁵
 Duma Vlaiculovici (1494 - <24 apr. 1498- 15 sept. 1499> concomitent *pârcălab de Neamț*)⁸⁶
 Dinga (16 mart. 1490 – 11 mart. 1494)⁸⁷
 Duma Brudur (24 sept. 1498 – 17 mart. 1502)⁸⁸
 Șteful (15 nov. 1499 – 30 sept. 1503)⁸⁹

ÎNALTUL CLER:

mitropolit Theoctist (13 febr. 1458- 14 oct. 1473)⁹⁰
episcop Tarasie de Târgul de Jos (Roman) (12 sept. 1464- 14 oct. 1473)⁹¹

⁶⁶ DRH A, vol. II, doc. 154-198.

⁶⁷ Székely M.M., „Acești panii au murit în război cu turcii”, în AP, An. II, 2006, nr. 1-2, p. 128.

⁶⁸ DRH A, vol. II, doc. 155-192.

⁶⁹ DRH A, vol. II, doc. 156, 1651.

⁷⁰ DRH A, vol. II, doc. 173-262. .

⁷¹ DRH A, vol. II, doc. 179-206.

⁷² DRH A, vol. II, doc. 199-262.

⁷³ DRH A, vol. II, doc. 203, 206.

⁷⁴ DRH A, vol. II, doc. 211-230.

⁷⁵ DRH A, vol. II, doc. 212-265; vol. III, doc. 3-54.

⁷⁶ DRH A, vol. II, doc. 212-221.

⁷⁷ DRH A, vol. II, doc. 219-262

⁷⁸ DRH A, vol. II, doc. 229-265; vol. III. Doc. 3-109.

⁷⁹ DRH A, vol. II, doc. 233-265, vol. III, doc. 3-96.

⁸⁰ DRH A, vol. II, doc. 233-265; vol. III, doc. 3-239.

⁸¹ DRH A, vol. II, doc. 249-262.

⁸² DRH A, vol. II, doc. 263-265, vol. III, doc. 3-107.

⁸³ DRH A, vol. II, doc. 263-265; vol. III. Doc. 3-227.

⁸⁴ DRH A, vol. III, doc. 114-136.

⁸⁵ DRH A, vol. III, doc. 136-197.

⁸⁶ DRH A, vol. III, doc. 140-231.

⁸⁷ DRH A, vol. III, doc. 75-146.

⁸⁸ DRH A, vol. III, doc. 230-278.

⁸⁹ DRH A, vol. III, doc. 240-295.

⁹⁰ DRH A, vol. II, doc. 67-195..

⁹¹ DRH A, vol. II, doc. 123-195.

egumen Iosaf de la Neamț (12 sept. 1464)⁹², arhim. de la Putna (8 febr. 1464)⁹³ *continuarea Anexei 2*
egumen Theodor de la Bistrița (12 sept. 1464, 28 mai 1470)⁹⁴
chir Ioanichie de Rădăuți (25 apr. 1472- 14 oct. 1473)⁹⁵
chir popa Siloan de la Neamț (28 mai 1470)⁹⁶
popa Atanasie de la Moldovița (12 sept. 1464)⁹⁷
popa Stahie de la Probota (12 sept. 1464)⁹⁸

LOGOFETI:

Ion Dobrul (8 sept. 1457- 5 febr. 1468)⁹⁹
Toma (28 iul. 1468 – 26 aug. 1474)¹⁰⁰
Ioan Tăutul (14 apr. 1475 – 7 oct. 1503)¹⁰¹

VORNICI:

Goian (8 sept. 1457 – 15 apr. 1463)¹⁰²
Crasnăș (28 apr. 1464 – 2 oct. 1467)¹⁰³
Isaia (28 iul. 1468- 10 aug. 1470)¹⁰⁴
Bodea (13 aug. 1471- 22 mai 1476)¹⁰⁵
Șteful Hrană (11 febr. 1478 – 29 mai 1484)¹⁰⁶
Dragoș Boul (14 sept. 1486 -20 apr. 1491)¹⁰⁷
Boldur (Sima¹⁰⁸) (15 oct. 1491 – 2 febr. 1503)¹⁰⁹
Giurgiu Dolh (26 aug. - 30 sept. 1503 concomitent prim-sfetnic)¹¹⁰

PÂRCĂLABI de CETATEA ALBĂ :

Vlaicul (1457 sept. 8 – 1462 dec. 3)¹¹¹, probabil până la 1466)

⁹² DRH A, vol. II, doc. 123.

⁹³ DRH A, vol. II, doc. 162.

⁹⁴ DRH A, vol. II, doc. 123, 166.

⁹⁵ DRH A, vol. II, doc. 184, 195.

⁹⁶ DRH A, vol. II, doc. 166.

⁹⁷ DRH A, vol. II, doc. 123.

⁹⁸ DRH A, vol. II, doc. 123.

⁹⁹ DRH A, vol. II, doc. 65 – 151.

¹⁰⁰ DRH A, vol. II, doc. 152-198.

¹⁰¹ DRH A, vol. II, doc. 199-265, vol. III, doc. 1-295.

¹⁰² DRH A, vol. II, doc. 65 - 115. Balan Teodor, Vornicia în Moldova, în Codrul Cozminului. Buletinul Institutului de Istorie și Limbă, Cernăuți, VII, 1931-1932, p. 103.

¹⁰³ DRH A, vol. II, doc. 119-149. Balan Teodor, Vornicia în Moldova, în Codrul Cozminului. Buletinul Institutului de Istorie și Limbă, Cernăuți, VII, 1931-1932, p. 103.

¹⁰⁴ DRH A, vol. II, doc. 152,-156, 158, 161-163, 165-169. Balan Teodor, Vornicia în Moldova, în Codrul Cozminului. Buletinul Institutului de Istorie și Limbă, Cernăuți, VII, 1931-1932, p. 103.

¹⁰⁵ DRH A, vol. II, doc. 173-206. Balan Teodor, Vornicia în Moldova, în Codrul Cozminului. Buletinul Institutului de Istorie și Limbă, Cernăuți, VII, 1931-1932, p. 103.

¹⁰⁶ DRH A, vol. II, doc. 211-262. Balan Teodor, Vornicia în Moldova, în Codrul Cozminului. Buletinul Institutului de Istorie și Limbă, Cernăuți, VII, 1931-1932, p. 103.

¹⁰⁷ DRH A, vol. II, doc. 263-265; vol. III, doc. 1-93. Balan Teodor, Vornicia în Moldova, în Codrul Cozminului. Buletinul Institutului de Istorie și Limbă, Cernăuți, VII, 1931-1932, p. 103. Lefter Lucian-Valeriu, „Boierii noștri credincioși”. Conexiuni genealogice în sfatul domnesc al lui Ștefan cel Mare, în Analele Putnei, An. VI, 2010, nr. 1, p. 274-275.

¹⁰⁸ Stoicescu N. Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova, sec. XIV-XVII, București, 1971, p. 262.

¹⁰⁹ DRH A, vol. III, doc. 96-285. Balan Teodor, Vornicia în Moldova, în Codrul Cozminului. Buletinul Institutului de Istorie și Limbă, Cernăuți, VII, 1931-1932, p. 103.

¹¹⁰ Balan Teodor, Vornicia în Moldova, în Codrul Cozminului. Buletinul Institutului de Istorie și Limbă, Cernăuți, VII, 1931-1932, p. 103. DRH A, vol. III, doc. 288, 289, 21, 293, 294, 295.

¹¹¹ DRH A, vol. II, doc. 65-113.

Stanciul și Zbierea (1466 – 1470 mai 7)¹¹²
 Stanciul, Zbierea și Belco (Bâlco) (28 mai – 18 iulie 1470)¹¹³
 Luca și Bâlco (13 aug. 1471 – 22 mai 1474)¹¹⁴
 Luca și Hărman (1475 apr. 14 – 1476 mai 22)¹¹⁵
 Duma Vlaiculovici și Hărman (11 febr. 1478 – 17 sept. 1480)¹¹⁶
 Gherman și Oană (1481 febr. 1 – 1484 mai 29)¹¹⁷

PÂRCĂLABI și PORTARI de SUCEAVA:

Iliaș (Modruz) și Petru Ponici (8 sept. 1457)¹¹⁸
 Ioan Dolh (1466-1479)¹¹⁹
 Șendrea (29 apr. 1479 – 20 apr. 1481)¹²⁰
 Luca Arbure (14 sept. 1486¹²¹; 24 sept. 1498 – 7 oct. 1507)¹²²

PÂRCĂLABI de NEAMȚ:

Ciopei (8 sept. 1457)¹²³
 Isaia (12 apr. 1458 – 2 nov. 1464)¹²⁴
 Ion Buoreanul (3 martie 1465 – 2 nov. 1467)¹²⁵
 Ion (2 oct. 1467)¹²⁶
 Albu (28 iul. 1468 – 10 aug. 1470)¹²⁷
 Arbure (13 aug. 1471 – 22 mai 1476)¹²⁸
 Dajbog (Roman¹²⁹) (11 febr. 1478 – 29 mai 1484)¹³⁰
 Micotă și Reașes (sept. 1486 – 11 mart. 1491)¹³¹
 Duma Vlaiculovici (1494 - <24 apr. 1498- 15 sept. 1499>)¹³²
 Micotă (10 ian. – ante 1 oct. 1495)¹³³

¹¹² DRH A, vol. II, doc. 131-165. Lefter Lucian-Valeriu, „Boierii noștri credincioși”. Conexiuni genealogice în sfatul domnesc al lui Ștefan cel Mare, în *Analele Putnei*, An. VI, 2010, nr. 1, p. 255-257.

¹¹³ DRH A, vol. II, doc. 166-168.

¹¹⁴ DRH A, vol. II, doc. 173-198.

¹¹⁵ DRH A, vol. II, doc. 199-206.

¹¹⁶ DRH A, vol. II, doc. 211-230.

¹¹⁷ DRH A, vol. II, doc. 233-262.

¹¹⁸ DRH A, vol. II, doc. 65.

¹¹⁹ Ghibănescu Gh., *Surete și izvoade*, vol. I, p. 231, documentul din anul 1529 martie 25. Dumitru Constantin, *Doi dregători moldoveni: I. Portar de Suceava. II. Hatman de Suceava și pârcălab*. Cu o prefață de C.C.Giurescu, București, 1935, p. 85.

¹²⁰ Bogdan I., *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. I, București, 1913, p. 224, 225, 228, 253. DRHA, vol. II, doc. 213-237.

¹²¹ DRH A, vol. II, doc. 264.

¹²² DRH A, vol. III, doc. 230-295. Codrescu Th., *Uricariul*, vol. XXIII, Iași, p. 23-24. Lefter Lucian-Valeriu, „Boierii noștri credincioși”. Conexiuni genealogice în sfatul domnesc al lui Ștefan cel Mare, în *Analele Putnei*, An. VI, 2010, nr. 1, p. 265-270.

¹²³ DRH A, vol. II, doc. 65.

¹²⁴ DRH A, vol. II, doc. 70, 76-78, 81, 85-87, 89, 90, 92, 93, 96, 97, 99, 103, 104, 106-108, 110-113, 115, 119, 121-124. Bogdan I., *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. I, București, 1913, p. 9-11, 86.

¹²⁵ Bogdan I., *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. I, București, 1913, p. 88, 123.

¹²⁶ Bogdan I., *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. I, București, 1913, p. 123.

¹²⁷ DRH A, vol. II, doc. 152-163. Bogdan I., *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. I, București, 1913, p. 130, 310.

¹²⁸ DRH A, vol. II, doc. 175-206. Bogdan I., *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. I, București, 1913, p. 157, 209.

¹²⁹ Stoicescu N. *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova*, sec. XIV-XVII, București, 1971, p. 267.

¹³⁰ DRH A, vol. II, doc. 211-262. Bogdan I., *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. I, București, 1913, p. 219, 288.

¹³¹ DRH A, vol. II, doc. 263-265; vol. III, doc. 3-146. Bogdan I., *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. I, București, 1913, p. 290, 384.

¹³² DRH A, vol. III, doc. 140-231.

¹³³ DRH A, vol. III, doc. 153-194.

Eremia (3 ian. - 20 mart. 1497)¹³⁴
Eremia și Dragoș (24 sept. 1498 – 7 oct. 1503)¹³⁵

continuarea Anexei 2

PÂRCĂLABI de HOTIN:

Goian (1464 apr. 28 – 1467 ian. 1)¹³⁶
Vlaicul (11 sept. 1467 – 1469 iun. 5)¹³⁷
Vlaicul și Duma (Vlaiculovici) (20 oct.1469 – 22 mai 1476, ultimul asociat)¹³⁸
Șteful (1479 aug 11-1486 sept. 14)¹³⁹
Ion și Șteful (1486 nov. 21- 1487 mart. 8)¹⁴⁰
Șteful (1487 oct. 7- 1491 apr. 20)¹⁴¹
Duma Vlaiculovici (30 martie 1492 – 26 oct. 1493)¹⁴²
Mușat (Onică) (1491 oct. 15 – 1493 mart. 26)¹⁴³
Purice și Toader Isăescul (26 oct. 1493 – 11 mart. 1494)¹⁴⁴
Toader Isăescul (10 ian. – 1 oct. 1495)¹⁴⁵
Duma (Brudur) și Toader Isăescul (24 ian. 1496 – 20 mart.1497)¹⁴⁶
Toader Isăescul și Negrilă (24 sept. 1498 – 7 oct. 1503)¹⁴⁷
Udrea ([1457-1504])¹⁴⁸

PÂRCĂLABI de CHILIA:

Isaia și Ion Bucium (1465 apr. 11 – 1466 iulie 9)¹⁴⁹
Isaia și Ion Buhtea (1466 aug. 28 - 1467 oct. 2)¹⁵⁰
Ion Buhtea și Bâlco (24 sept. 1468)¹⁵¹
Goian și Bâlco (1468 oct. 2)¹⁵²
Goian și Pașco (Nesteacovici) (1469 oct. 20 – 1470 aug. 10)¹⁵³
Neagu și Ivașco (13 aug. 1471 – 11 febr. 1478)¹⁵⁴
Bora Șandru și Maxim (4 mart. 1479 – 20 sept.1479)¹⁵⁵

¹³⁴ DRH A, vol. III, doc. 201-227.

¹³⁵ DRH A, vol. III, doc. 230-295. Bogdan I., Docum entele lui Ștefan cel Mare, vol.II, București, 1913, p.126.

¹³⁶ DRH A, vol. II, doc. 119- 144.

¹³⁷ DRH A, vol. II, doc. 148-158; Bogdan I. Doc. lui Ștefan cel Mare, vol. II, Buc., 1913,p.299.

¹³⁸ DRH A, vol. II, doc.161-206

¹³⁹ DRH A, vol. II, doc.219-264.

¹⁴⁰ DRH A, vol. II, doc. 265; vol. III, doc. 3-10.

¹⁴¹DRH A, vol. III, doc. 11-93 .

¹⁴² DRH A, vol. III, doc. 114-136.

¹⁴³ DRH A, vol. III, doc.97-134.

¹⁴⁴ DRH A, vol. III, doc.136-146.

¹⁴⁵ DRH A, vol. III, doc.151-194.

¹⁴⁶ DRH A, vol. III, doc.197- 227; “Duma Brudur” – DRH A, vol. III, doc.230- 278.

¹⁴⁷ DRH A, vol. III, doc. 230- 295; DIR A, XVI,vol.1,doc.32-36; “Dinireu Toader pârcălab Hotin”- Bogdan I., vol. II, p. 447; după 11 aud. 1500“Феодор Исаевич наместник хотянской”, în Исторические связи народов СССР и Румынии, том 1, Москва, 1965, с. 83-84, док. 24.

¹⁴⁸ DIR A, XVI, vol. 3, doc. 380.

¹⁴⁹ DRHA, vol. II, doc. 128-129,131, 133, 136, 138. Șimanchi L. Începutul elaborării cronicii lui Ștefan cel Mare, în vol. Profesorul Constantin Cihodaru la 75-a aniversare. Iași, 1983, p. 42-43.

¹⁵⁰ DRHA, vol. II, doc. 140-145, 147-149.

¹⁵¹ DRH A, vol. II, doc. 154.

¹⁵² DRH A, vol. II, doc. 155.

¹⁵³ DRH A, vol. II, doc.161- 169.

¹⁵⁴ DRH A, vol. II, doc.173-211. Zahariuc Petronel, Marinescu Florin, Două documente de la Ștefan cel Mare și câteva informații despre boierii vremii sale, în Ștefan cel Mare la cinci secole de la moartea sa. Coord. P. Zahariuc, S. Vacaru, Iași, Ed. Alfa, 2003, p.177.

PÂRCĂLABI de CETATEA NOUĂ (ROMAN):

Oața (15 sept. 1466 – 20 oct. 1469)¹⁵⁷
Fete Gotcă (8 febr. 1470 – 26 aug. 1474)¹⁵⁸
Vâlcea (14 apr. 1475- 22 mai 1476)¹⁵⁹
Dragoș [Boul] (30 apr. 1478 – 17 febr. 1483)¹⁶⁰
Micotă (12 apr. 1483 – 29 mai 1484)¹⁶¹
Ion Secară (sept. 1486 – 17 mart. 1492)¹⁶²
Șandru (30 mart. 1492 – 7 oct. 1503)¹⁶³

PÂRCĂLABI de ORHEI:

Radu Gangur (1470 apr.1 – 1475 iun. 5)¹⁶⁴
Galeș (22 mai 1476 – 30 apr. 1478)¹⁶⁵
Radu Gangur (1479 mart.4 – 1480 aug. 29)¹⁶⁶
Vlaicul (1 febr. 1481 -29 mai 1484)¹⁶⁷
Grozea Micotici (sept. 1486 - 20 apr. 1491)¹⁶⁸
Radu Gangur (30 mart. 1492 - 4 nov. 1493)¹⁶⁹
Ivanco și Alexa (1499 iul. 12; sept. 14¹⁷⁰ - (1504-1517) ?)

PÂRCĂLABI de SOROCA:

Coste Posadnic (1499 iul.12; sept.14 – 1500 mart.14)¹⁷¹

STAROSTE de CERNĂUȚI:

Ioan Grumaz (12 iul., 14 sept. 1499)¹⁷²

¹⁵⁵ DRH A, vol. II, doc. 212-221 .

¹⁵⁶ DRH A, vol. II, doc. 219 - 262.

¹⁵⁷ DRH A, vol. II, doc. 141-161. Bogdan I., Documentele lui Ștefan cel Mare, vol. I, București, 1913, p.112, 134.

¹⁵⁸ DRH A, vol. II, doc. 162-198. Bogdan I., Documentele lui Ștefan cel Mare, vol. I, București, 1913, p. 141, 192.

¹⁵⁹ Bogdan I., Documentele lui Ștefan cel Mare, vol. I, București, 1913, p. 204, 209.

¹⁶⁰ DRH A, vol. II, doc. 211-247. Bogdan I., Documentele lui Ștefan cel Mare, vol. I, București, 1913, p. 219, 268.

¹⁶¹ DRH A, vol. II, doc. 249-262.

¹⁶² DRH A, vol. II, doc. 263-265; vol. III, doc. 1-109. Bogdan I., Documentele lui Ștefan cel Mare, vol. I, București, 1913, p. 290, 384.

¹⁶³ DRH A, vol. III, doc. 114-295. Bogdan I., Documentele lui Ștefan cel Mare, vol. II, București, 1913, p. 4.

¹⁶⁴ DRH A, vol. II, doc. 163, 165-168, 173, 175, 177,179,182-186,189,191-193, 195, 196, 198-199,201-203.

¹⁶⁵ Eșanu Andrei. Vlaicul pârcălab – unchiul lui Ștefan cel Mare, Ed. Prut Internațional, Chișinău, 2001. DRH A, vol. II, doc. 206, 211. Zahariuc Petronel, Marinescu Florin, Două documente de la Ștefan cel Mare și câteva informații despre boierii vremii sale, în Ștefan cel Mare la cinci secole de la moartea sa. Coord. P. Zahariuc, S. Vacaru, Iași, Ed. Alfa, 2003, p.177.

¹⁶⁶ DRH A, vol. II, doc. 212-214,217-219, 221,224,226-227.

¹⁶⁷ DRH A, vol. II, doc. 233, 235, 237, 240-247, 249-254, 257-259, 261,262.

¹⁶⁸ DRH A, vol. II, doc. 263-265, vol. III, doc. 3-93.

¹⁶⁹ DRH A, vol. III, doc.114-138.

¹⁷⁰ Moldova în contextul relațiilor politice, p. 107-114. Bogdan I. Doc. lui Ștefan cel Mare, vol.II, Buc., 1913, p. 426-427. CDMI, vol. I, 1989, p. 350-351.

¹⁷¹ Moldova în contextul relațiilor politice, p. 114-116. DRH A, vol. III, doc. 253. Bogdan I. Doc. lui Ștefan cel Mare, vol. II, 1913, p. 427,444, 446.

¹⁷² Hurmuzachi E., Documente, vol. II/2, Buc. 1891, p. 714-724; Bogdan I., Documentele lui Ștefan cel Mare, vol. II, București, 1913, p. 424, 444. Moldova în contextul relațiilor politice internaționale. 1387-1858. Ed. de I. Eremia, Chișinău, 1992, doc. 66, 67.

PÂRCĂLAB neidentificat:

Petru (8 – 13 sept. 1457)¹⁷³

continuarea Anexei 2

SPĂȚARI:

Seacăș (13 febr. 1458 – febr. 1469)¹⁷⁴

Bodea (1469- 1470)¹⁷⁵

Vrânceanu (13 aug.1471- 8 ian. 1473)¹⁷⁶

Mihău [Vrânceanu¹⁷⁷], (1473- 22 mai 1476)¹⁷⁸

Costea (11 febr. 1478- 17 febr. 1483)¹⁷⁹

Dragoș (12 apr. 1483 – 29 mai 1484)¹⁸⁰

Petre Clănău (sept. 1486 - 7 oct.1503)¹⁸¹

VISTIERNICI:

Stanimir (8 sept. 1457- 12 ian. 1460)¹⁸²

Ignatie Iuga (5 sept. 1458 – 20 sept. 1479)¹⁸³

Chiracola (11 aug. 1479 – 29 mai 1484)¹⁸⁴

Sima Boldur (sept. 1486- 20 apr. 1491)¹⁸⁵

Isac (15 oct. 1491 – 7 oct. 1503)¹⁸⁶

POSTELNICI :

Isaia, (8 sept. 1457-13 febr.1458)¹⁸⁷

Crasnăș (5 sept. 1458- 5 dec. 1460)¹⁸⁸

Pașco (Nesteacovici) (8 aug. 1461 – 9 febr. 1469)¹⁸⁹

Iuga (20 oct. 1469 – 22 mai 1476)¹⁹⁰

Gherman (Hâra¹⁹¹)(11 febr. 1478- 17 sept. 1480)¹⁹²

Eremia (15 oct. 1481 – 24 ian. 1496)¹⁹³

Dumșa (3 ian. 1497- 26 nov. 1499)¹⁹⁴

Cozma Șarpe (25 apr. 1501 – 7 oct. 1503)¹⁹⁵

¹⁷³ DRH A, vol. II, doc, 65, 66, 67. .

¹⁷⁴ DRH A, vol. II, doc. 67-156.

¹⁷⁵ DRH A, vol. II, doc. 158-169.

¹⁷⁶ DRH A, vol. II, doc. 173-189.

¹⁷⁷ Lefter Lucian-Valeriu. Neamuri și înrudiri la boierii lui Ștefan cel Mare, în Studii și Materiale de Istorie Medie. București, vol. XXVII, 2009, p.112.

¹⁷⁸ DRH A, vol. II, doc.191-206.

¹⁷⁹ DRH A, vol. II, doc.211-247.

¹⁸⁰ DRH A, vol. II, doc.249-262.

¹⁸¹ DRH A, vol. II, doc.263-265; vol. III, doc.1-295.

¹⁸² DRH A, vol. II, doc, 65- 67, 70, 89.

¹⁸³ DRH A, vol. II, doc. 76-245.

¹⁸⁴ DRH A, vol. II, doc. 219-221.

¹⁸⁵ DRH A, vol. II, doc. 263-265; vol. III, doc. 1-93.

¹⁸⁶ DRH A, vol. III, doc. 91-295. Székely M. M., Isac, vistiernicul lui Ștefan cel Mare, în Vocația Istoriei. Prinos Profesorului Șerban Papacostea. Vol. Îngrijit de Ovidiu Cristea, Gheorghe Lazăr, Brăila, 2008, p. 572- 575.

¹⁸⁷ DRH A, vol. II, doc, 65 – 104.

¹⁸⁸ DRH A, vol. II, doc. 76-97. Lefter Lucian-Valeriu, „Boierii noștri credincioși”. Conexiuni genealogice în sfatul domnesc al lui Ștefan cel Mare, în Analele Putnei, An. VI, 2010, nr. 1, p.270-274.

¹⁸⁹ DRH A, vol. II, doc. 99-156.

¹⁹⁰ DRH A, vol. II, doc. 158-206.

¹⁹¹ DIR A, XVI, III, p. 236-237, nr. 291.

¹⁹² DRH A. vol. II, doc.211-230.

¹⁹³ DRH A. vol. II, doc. 240-265, vol. III, doc. 1-197.

¹⁹⁴ DRH A, vol. III, doc. 201-248.

CEAȘNICI :

Tador (8 sept. 1457- 22 apr. 1462)¹⁹⁶
 Negrilă (22 apr. 1462 – 10 aug. 1470)¹⁹⁷
 Mircea („ploscar”, 12 sept. 1464)¹⁹⁸
 Dajbor (13 aug. 1471- 22 mai 1476)¹⁹⁹
 Ion (11 febr. 1478 - 29 mai 1484)²⁰⁰
 Andreico (sept. 1486 -14 mart. 1489)²⁰¹
 Cozma Moghilă (16 mart. 1490- 7 oct. 1503)²⁰²

STOLNICI :

Zbiera (8 sept. 1457- 13 dec. 1465)²⁰³
 Luca (12 sept. 1464 - 10 aug. 1470)²⁰⁴
 Toma (13 aug. 1471 – 26 aug. 1474)²⁰⁵, † în 1475²⁰⁶
 Barsu (14 apr. 1475 - 22 mai 1476)²⁰⁷
 Petru al lui Andrică (11 febr. 1478 – mart. 1487)²⁰⁸
 Mătei (sept. 1486 - 17 aug. 1488)²⁰⁹
 Ion Frunteș (1489 mart. 13 – 7 oct. 1503)²¹⁰

COMIȘI :

Ioan Buoreanul (8 sept. 1457- 2 nov. 1464)²¹¹
 Neagu (12 sept. 1464 – 10 aug. 1470)²¹²
 Ilea Huru (13 aug. 1471-22 mai 1476)²¹³
 Grozea Micotici (11 febr. 1478-29 mai 1484)²¹⁴
 (Bora) Șandru (sept. 1486 – 30 mart. 1492)²¹⁵
 Petrică a lui Hărman (30 mart. 1492- 7 oct. 1503)²¹⁶

¹⁹⁵ DRH A, vol. III, doc. 260-295.

¹⁹⁶ DRH A, vol. II, doc. 65, 66.

¹⁹⁷ DRH A. vol. II, doc.103-169.

¹⁹⁸ DRH A, vol. II, doc. 123.

¹⁹⁹ DRH A, vol. II, doc. 176-206.

²⁰⁰ DRH A, vol. II, doc. 211-265.

²⁰¹ DRH A, vol. II, doc. 263-265; vol. III, doc. 1-51.

²⁰² DRH A, vol. III, doc. 75-295. Lefter Lucian-Valeriu, „Boierii noștri credincioși”. Conexiuni genealogice în sfatul domnesc al lui Ștefan cel Mare, în *Analele Putnei*, An. VI, 2010, nr. 1, p. 261.

²⁰³ DRH A, vol. II, doc. 66-129.

²⁰⁴ DRH A, vol. II, doc. 123-169.

²⁰⁵ DRH A, vol. II, doc. 173-198.

²⁰⁶ Székely M.M., „Acești panî au murit în război cu turcii”, în *AP*, An. II, 2006, nr. 1-2, p. 128. *Pomelnicul Mănăstirii Voroneț*, în Eșanu A, Eșanu V. *Mănăstirea Voroneț. Istorie, cultură, spiritualitate*, Chișinău, 2010, p. 159.

²⁰⁷ DRH A, vol. II, doc. 199-206.

²⁰⁸ DRH A, vol. II, doc. 211-265; vol. III, doc. 3-10.

²⁰⁹ DRH A, vol. II, doc. 263, 265,; vol. III, doc. 1-40.

²¹⁰ DRH A, vol. III, doc. 50-295.

²¹¹ DRH A, vol. II, doc. 65-124.

²¹² DRH A, vol. II, doc. 123-169.

²¹³ DRH A, vol. II, doc. 173-206.

²¹⁴ DRH A, vol. II, doc. 211-262.

²¹⁵ DRH A, vol. II, doc. 263-265, vol. III, doc. 1-112.

²¹⁶ DRH A, vol. III, doc.114-295.

CLUCERI:

Hărman și Giurgiu (5 iun. 1469²¹⁷-1475 ?)

Anexa 3:

Înalții demnitari din Sfatul domnesc (1457-1504)

Fișe biografice

1. **Albu (Albul, Albotă** [19b, doc. 151]), fiul lui Onișor vistier [220, p. 261]. Apare în Sf. d. a mai mulți voievozi Ștefan, Ilie, Alexandru, Petru Aron în rang de ceașnic 3 nov. 1433-11 aug. 1436 [19a, doc. 118-160]; boier în Sf. d. fără dregătorie 7 febr. 1437-30 iul.1439 [19a, doc. 167-199]; spătar în Sf. d. 6 mart. - 16 apr. 1443 [19a, doc. 225-226]; ceașnic 8 iunie - 24 august 1443 [19a, doc. 237-240]; spătar 26 ian. 1446; 5 iunie 1449 - 1 ian. 1454; 8 febr. 1455 [19a, doc. 261; 19d, doc. 4, 22-39, 45]; boier în Sf. d. fără dregătorie 12-20 dec.1455. În același rang menționat și în domnia lui Ștefan vv. 13 febr.1458 – 5 febr. 1468; fost spătar 11 nov. 1458, 4 apr. 1459; 13 apr.1460, 12 sept. 1464, 2 oct. 1467; *pârcălab de Neamț* 28 iul. 1468 - 10 aug. 1470. Hotarnic 3 sept. 1459, 8 aug. 1461 [19b, doc. 78, 99]. Participă la semnarea tratatului moldo-polon din 4 apr. 1459 de la Overcăuți [30, doc. 63]. După 10 aug. 1470 dispăre din documentele vremii. Copii: Marica, Sasca și un fiu (?) Giurge Albotă [220, p. 261].
2. **Alexa**, probabil lui, pe când era diac i se confirmă la 26 martie1493 o seliște la Cârlișău [23b, p. 26-28], *pârcălab de Orhei* 12 iul., 14 sept. 1499 - (1504-1517 ?), participă la semnarea tratatului de pace moldo-polon între Ștefan-vodă și Ioan Albert din 12 iulie 1499 semnat la Hârlău [30, doc. 66], și de alianță între Ștefan cel Mare și Alexandru Marele cneaz al Lituaniei la 14 sept. 1499 semnat la Suceava [30, doc. 67].
3. **Alexandru** (1464 - † 26 iulie 1496), fiul lui Ștefan cel Mare și al Eudochiei de Kiev [19b, dic. 138]. Menționat în Sf. d. „*fiul domniei mele*” 28 apr. 1464 - 24 ian. 1496 [19b, doc. 119-265; 19b, doc. 1-197]. În mai 1471 regele polon cerea lui Ștefan să trimită o mie de călăreți în frunte cu Alexandru pentru suita tânărului rege Vladislav Jagiełło al Boemiei [143, p. 80-82]. Fiind încă copil de vreo zece ani era în 1476 alături de tatăl său împreună cu cei 10-12 000 de călăreți opunându-se oastei otomane de 150.000 de ostași [143, p. 154-155]. La 8 iulie 1481 are loc bătălia de la Râmnicele Sărat unde Ștefan îl învinge pe Țepeluș, alături de Ștefan, participă și Alexandru. În ultimii ani de viață întâlnit în izvoare cu titlul de „voievod” (din 1 ianuarie 1491), asociat la domnie cu Ștefan vv., rezidând din 1482 la Bacău cu maniere de suveran [78, p. 590-592; 137, p. 189; 143, p. 264-271], unde conform pisaniei a ctitorit biserica Precista [205, p. 90-94], acordându-i mai multe danii [19b, doc. 135, 138], între care și un „Tetraevanghel” (1491). Menționat în mai multe pomelnice ale mănăstirilor și bisericilor, inclusiv și în pomelnicul mănăstirii Căpriana [95, p. 125-133, 434-435]. Reprezentat în tablouri votive de la Pătrăuți, Sfântul Ilie, Voroneț și Dorohoi [143, p. 267, note 93]. Căsătorit în 1489 cu Maria de credință grecească din Constantinopol [143, p. 262-264]. Înhumat la măn. Bistrița [17, p. 11, 20, 47, 52, 59], mormântul nu este identificat. Copii: Ștefan Lăcustă vv. (1538-1540) [137, p. 186-188].
4. **Andreico**, „*ceașnic*” (paharnic) în Sf. d. sept. 1486 -14 mart. 1489 [19b, doc. 263-265, 19c, doc. 1-51].
5. **Andreico Ciortorovschi (Ciortoriischi, Ciortorinschi)**, fiul lui Nemirca C. [220, p.264]. Apare din 2 nov. 1464, când „adevăratului boier credincios al nostru pan Andreico Ciortoriischi”, care „ne-a slujit drept și credincios” i se întăresc de domn trei sale: Ciortoriian, Dubovățul și Oșihlib; boier în Sf. d. fără dregătorie sept. 1486-20 mart. 1497 [19b, doc. 263-265, 10c, doc. 3-227].

Arbure vezi Ioachim Arbure

Arbure Luca, vezi Luca Arbure

²¹⁷ DRH A, vol. II, doc. 158, 229, 255, 264.

6. **Atanasie, „popa de la Moldovița”** în *Sf. d.* 12 sept. 1464 [19b, doc. 123].
7. **Barsu**, fiul lui Ion Dobrul logofăt [171, p. 256], *comis* (probabil al II-lea: *continuarea Anexei 3*), *stolnic* 14 apr. 1475 - 22 mai 1476. Ștefan vv. întărește lui Barsu *comis* și *stolnic* sau *șerban* saule Căbâlcini și Bilosăuți pe Nistru [19b, doc. 168]; † probabil în lupta de la Valea Albă (26 iulie 1476) [169, p. 116].
8. **Bâlco (Belco)**, *pârcălab de Chilia* 24 sept. - 2 oct. 1468 [19b, doc. 154, 155]; *pârcălab de Cetatea Albă* 28 mai 1470- 26 aug. 1474, moare de răni după lupta de la Podul Înalt de lângă Vaslui din 10 ianuarie 1475 [143, p. 119].
9. **Bodea**, *spătar* 5 iunie 1469 - 10 aug. 1470, *vornic* 13 aug. 1471- 22 mai 1476, se admite că a căzut pe câmpul de luptă la Valea Albă (1476) [220, p. 262].
10. **Bogdan-Vlad** (16 iunie 1479 - 22 aprilie 1517), fiul lui Ștefan cel Mare și al Mariei Voichița, fiica lui Radu cel Frumos, domn al Țării Românești. Menționat în *Sf.d.* „credință preaiubitului fiu” din 11 aug. 1479- 8 mart. 1498 [19b, doc. 219-265, 19c, doc. 1-229] ; *asociat la domnie* cu titlul „Bogdan voievod” 24 sept. 1498 - 7 oct. 1503 [19c, doc. 230-295]. La tratatul din 14 septembrie 1499 alături de pecetea lui Ștefan cel Mare și a celor 22 sigilii boierești atârnat sigiliul mic al lui Bogdan „voievod”. Îl v-a urma în scaunul domnesc pe tatăl său (1504-1517), numit Bogdan „cel Orb” sau Bogdan al III-lea. Copii: Ștefăniță, domn al Țării Moldovei (1517-1527) și Petru voievod. Însmormântat la măn. Putna.

Boldur vezi Sima Boldur

11. **Bora Șandru (Borra Șandro)**, = Anușca, fiica lui Lazor [19c, doc. 82] membru *Sf. d.* [220, p. 286], ginerele lui Oană vornicul, cumnat cu Hărman pârcălab [168, p. 159]. *Pârcălab de Chilia* 4 mart. 1479 - 20 sept. 1479; *comis* 14 sept. 1486 - 30 mart. 1492 ; *pârcălab de Cetatea Nouă* (Roman) 30 mart. 1492 - 15 dec. 1508; participă la semnarea tratatului de pace moldo-polon din 12 iulie 1499 semnat la Hârlău și de alianță între Ștefan cel Mare și Alexandru Marele cneaz al Lituaniei la 14 sept. 1499 [30, p. 107-116]. S-a păstrat la varianta slavonă a doc. pecetea personală se află printre primii boieri fara dregătorie în *Sf. d.* a urmașilor marelui vv. Unul din dregătorii cu cele mai lungi cariere politice (41 de ani). Copii: Ciolpan.

Brudur vezi Duma Brudur

Bucium vezi Ion Bucium

12. **Buhtea**, *boier în Sf. fără dregătorie* 5 sept. 1458 - 9 iulie 1466; *pârcălab de Chilia* 28 aug. 1466 - 24 sept. 1468 ; *boier în Sf. fără dregătorie* 2 oct. 1468 - 22 mai 1476 ; s-a păstrat pecetea personală din 26 aug. 1474 [19b, doc. 198]; căzut pe câmpul de luptă la Valea Albă (1476) [210, p. 406].

Buoreanu Ioan vezi Ion Buorean

Ciocârlie Ion vezi Ion Ciocârlie

13. **Chiracol (Chiracole, Chiracolea, Kirakola)**, *vistiernic* în *Sf. d.* 11 aug. 1479 - 29 mai 1484 și concomitent mare vameș al țării. Sol la 17 septembrie [1480-1484] la Brașov [23b, p. 369-370]. Dispare din izvoare interne după 29 mai 1484 și conform unor investigații recente după o cronică otomană din epocă, „pan Chiracol vistiernic” trimis în recunoaștere în zona dunăreană în vara lui 1484 e prins și decapitat de turci.
14. **Ciopei**, boier promovat de Bogdan al II-lea [103, p. 251], deținând dregătoria de *postelnic* 31 iul. 1451, probabil a mers în pribegie cu Ștefan vv. 1451-1457 [114, p. 132]. A făcut parte din gruparea proștefaniană în primul Sfat domnesc, încredințându-i-se dregătoria de *pârcălab de Neamț* 8 sept. 1457 [19b, doc. 65] dată după care dispare din izvoarele vremii, probabil decedând.

15. **Clanău (Cananău, Călnău, Călnău, Clanoiu, Cleneu, Clin)**, = Dragna, fiica lui Șendrea portar de Suceava și a Mariei, nepoata de soră a voievodului. *Spătar în Sf. d.* sept. 1486 - 7 oct. 1503, apropiat marelui domn (în 30 mart. 1492 pe a 2-a poziție în Sf. d. [19c, doc. 112]), va deține aceeași dregătorie și în domnia lui Bogdan al III-lea, până 11 mai 1507. Participă la semnarea tratatului de pace moldo-polon din 12 iulie 1499 semnat la Hârlău [30, doc. 66] și de alianță între Ștefan cel Mare și Alexandru Marele cneaz al Lituaniei la 14 sept. 1499 [30, doc. 67]. Hotărniciește niște moșii [21c, doc. 295, 67, p. 150]. La 11 ian. 1495 Ștefan vv îi dăruiește „pentru slujbă dreaptă și credincioasă” jumătatea de sus din satul Piscul, cu jumătate de moară [19c, doc. 156]; precum și satul Radoslăvești cumpărat de domnul țării și dat familiei Clanău [21c, doc. 71]; de domn i se mai întăresc lui și soției sale satele Ruși, Buciumi și Bârgăoani, pe Bârlad cumpărate de la nepoții lui Radul Gârbovăț; satul Rădești, pe Bilavoi [21c, doc. 71]. Copii: Toader, Mihul și Ivanco Turcul sluger [19c, doc. 24] = Marinca, fiica lui Ieremia vistiernic; Rusca; Biliu; Șendre; Sorița și Maria.

16. **Coste al lui Dan (Costea Danovici)**, fiul lui Dan paharnic. A activat în Sf. d. a lui Alexandrel vv. Fiind boier pribeag cu Petru Aron, revine ante 1460 în țară și inclus ca *boier-sfetnic în Sf. d. fără dregătorie* 13 apr. 1460 - 5 febr. 1468, dată după care dispare din izvoarele vremii. Este cunoscută pecetea personală [19b, doc. 103]. Înscris în pomelnicul măn. Bistrița cu soția Teodora și fiul Daniil [3, p. 35]. Alți copii: Podoleanca, Cârstea, Stana, Nastea și Neagșa [228, p. 534].

17. **Coste Posadnic**, fiul lui Stan Posadnic și a Maricăi, ce cobora din Mihail Peritschi [19c, doc. 253; 156, p. 256; 251, p. 139-141], = Marușca, fiica lui Pântecel, nepoata lui Iliș ceasnic [6, doc. 546]. Primul *pârcălab al Sorocii* 1499 iul. 12; sept. 14 - 1500 mart. 14, pe când, admitem noi, a fost înălțată cetatea de piatră. Participă la semnarea tratatului de pace moldo-polon din 12 iulie 1499 semnat la Hârlău, și de alianță între Ștefan cel Mare și Alexandru Marele cneaz al Lituaniei la 14 sept. 1499 [30, doc. 66, 67]. S-au păstrat pecetea personală în varianta latină a doc. din 12 iulie 1499 [23b, p. 427] cu legenda „*Косте прѣкалавъ*” și în varianta slavonă din 14 sept. 1499 [23b, p. 444] cu legenda „*Пан Кост[а] посадник*”, iar când Ștefan cel Mare îi întărește (14 martie 1500) lui și fraților săi satul Todirești îl numește „Coste pârcălab Sorocii” [19b, doc. 253] de unde, în cercetările din ultima vreme, este considerat una și aceeași persoană [156, p. 253-259; 251, p. 139-143; 97, p. 333-336]. Nu se știe până când Coste a deținut funcția de pârcălab de Soroca, dar se pare că a deriguit-o destul de mult, deoarece un alt pârcălab îl identificăm la Soroca abia în 1519. La 7 martie 1528, nu mai era în viață. Copii: Fătul posadnic, care mai târziu va deține funcția de pârcălab de Ciubărciu [132, p. 127] și cinci fiice: Stanca, Solomia, Neagșa, Ana și Anghelina [6, doc. 546; 97, p. 434] (vezi și compartimentul 5.3.3 în teza de față).

18. **Costea**, *spătar* 11 febr. 1478 - 17 febr. 1483. Probabil același „Coste paharnic”, menționat de interpolatorul Misail călugărul, care conduce o „samă de oaste” gonind pe turci care intrase în țară, vine în ajutor lui Ștefan cel Mare la momentul oportun în luptele din Țara Românească [40, p. 93].

19. **Costea Orăș** [220, p. 266] apare în structurile superioare ale puterii din 23 aprilie 1448 în domnia lui Petru voievod, deținând înalta dregătorie de *vornic*. Pe timpul lui Bogdan al II-lea el se situează printre membrii de frunte, al 4-lea, în Sfatul domnesc [20, doc. 300]. Se menține în continuare în divan până în ultima domnie a lui Petru Aron, dar spre sfârșitul domniei acestuia din urmă, din anumite cauze dispare din sfat, ca să apară din nou chiar în prima componență cunoscută a Sfatului domnesc a lui Ștefan. În această din urmă domnie rămâne *boier-sfetnic în Sf. fără dregătorie* 8 sept. 1457, apr. 28 - 2 nov. 1464 pe poziția a 7-6-a. [19b, doc. 65, 119, 121, 123, 124].

20. **Cozma Moghilă**, = Marena, fiica lui Iațco Hudici [228, p. 217; 171, p. 261], boier în Sf. d. *Ceașnic în Sf. d.* 16 mart. 1490 - 7 oct. 1503, participă la semnarea tratatului de pace moldo-polon din 12 iulie 1499 semnat la Hârlău și de alianță între Ștefan cel Mare și Alexandru Marele cneaz al Lituaniei la 14 sept. 1499 [30, doc. 66, 67]. S-a păstrat la varianta latină a doc. pecetea personală din 12 iulie 1499 [23b, p. 427]. Ștefan îi întărește (1491 ian. 16) satul unde a fost Balaci, pe Smila [19c, doc. 87]. Va activa în aceeași dregătorie de *ciașnic* (1504-1507 mai 11), apoi și fără titlu până la 7 martie 1513 în domnia lui Bogdan al III-lea [220, p. 279-280]. Copii: Dragotă=Solomia, aceștia fiind părinții lui Ion Movilă, Văscan Movilă, Anușca și Tudosca [228, p. 217].

21. **Cozma al lui Șandru** (a lui Șandrișor, Șandrovici), fiul lui Șandru de la Tudora, pârcălab de Neamț (1400-1408), membru al Sfatului domnesc (1400-1425), și a Marthei, = Marena *continuarea Anexei 3* p. 119]. Cozma al lui Șandru apare în documentele vremii din 1414 [19a, do începere din domnia lui Ilie voievod (1432) face parte din componențele Sfatului domnesc a tuturor voievozilor moldoveni de până la Ștefan cel Mare, cu excepția lui Bogdan al II-lea. Mare latifundiar (20 sate). Înscris în pomelnicele măn. Voroneț „a Șandrii *postelnic*: Cozma, Marina, Nicandru și tot neamul” [108, p. 126] și Moldovița „A postelnicului Cozmii: Cozma, Marina, Nicon, Ioann, Maria” [34, f. 34]. În preajma luării scaunului de către Ștefan, Cozma ajunsese la o vârstă înaintată, dar continua să fie deosebit de activ în plan politic, acceptând și stabilind colaborarea în taină cu tânărul voievod Ștefan și organizând gruparea contra lui Aron, fapt pentru care Ștefan l-a ridicat pe primul loc în Sfatul domnesc. El figurează doar în primele două sfaturi ale lui Ștefan ca *prim-sfetnic* 8 și 13 septembrie 1457. După această din urmă dată, el dispăre din analele vremii, probabil trecând în lumea celor drepti. Se prea poate că el a fost cel care și-a asumat riscul de a-i atrage și pe ceilalți membri ai sfatului de partea lui Ștefan, reușind să-i convingă și pe 8 boieri din sfatul lui Petru Aron, încă până la 12 aprilie 1457. Copii: Buceațchi, Iurie, Vasutca [169, p. 119] = Ivașco al lui Hrinco, membru al Sf.d. (1467-1479) [220, p. 266] și Anușca=Ștețco Dămăcuș, membru în Sf.d. (1457-1468).

22. **Cozma Șarpe**, din familia Găneștilor, = Draga/Dragna [168, p. 162-164], fiica lui Hărman pârcălab [171, p. 276a]. În domnia lui Ștefan cel Mare deținea dregătoria în *Sfatul domnesc de postelnic* 25 apr. 1501 - 7 oct. 1503, rang pe care îl va conduce până în 1523. Înscris cu soția Marina și fiul Nicoară în pomelnicul măn. Bistrița [3, p. 39]. Construieste în 1519 o biserică lângă curtea sa din Șcheia, pe Valea Albă (Văleni, jud. Neamț). Decedează în Polonia, după complotul eșuat împotriva lui Ștefăniță vodă. Copii: Nicoară; Maria=Glăvan m. vist.; Anghelina, Nastasia și Sofica [220, p. 329]

23. **Cozmiță**, boier în *Sf. fără dregătorie* 5 sept.- 26 oct. 1458; 5 dec. 1460. Participă la semnarea tratatului moldo-polon din 4 apr. 1459 de la Overcăuți [30, doc. 52].

24. **Crasnăș, (Crasneș, Crasnâș)** se trăgea din neamul lui Duma Negru [171, p. 271], = Anușca, fiica lui Dragoș Boul, pârcălab de Roman [110, p. 7] sau Anușca fiica lui Ioachim Arbure cel Bătrân pârcălab de Neamț [171, p. 273], *postelnic în Sf. d.* 5 sept. 1458 - 5 dec. 1460, *vornic în Sf. d.* 28 apr. 1464 - 2 oct. 1467, este cunoscută pecetea personală [19b, doc. 123]. *Letopisețul anonim* pomeneste, de trădarea vornicului Isaia, or, această dregătorie era deținută de Crasnăș, care fiind învinuit de trădare, a plătit cu viața, fiind decapitat la Suceava la 29 decembrie 1467, împreună cu alți boieri moldoveni [143 p. 65-66, nota 132]. Copii: Toader Crăsnaș ușer [110, p. 7].

Dajbog Roman vezi Roman Dajbog

25. **Dinga**, boier în *Sf. fără dregătorie* 16 mart. 1490 - 11 mart. 1494

Dobrul vezi Ion Dobrul

Dolh vezi Giurgiu Dolh, Ioan Dolh

26. **Dragoș Boul** [19c, doc. 10-12] (**Teleagă** [67, p. 157]), membru al Sfatului domnesc, *pârcălab de Cetatea Nouă (Roman)* 11 febr. 1478 - 17 febr. 1483; *boier fără dregătorie* 12 apr. 1483 - 29 mai 1484, *vornic* 14 sept. 1486 - 20 apr. 1491, deținând locul 4-3 în Sfăt. Stăpân a câtorva sate procurate în sudul Moldovei: Râpi, și alte două sate la gura Idriciului. Ștefan vv. îi întărește satele Bahnarii, pe Tutova și „anume unde a fost Lie” [67, p. 157]; „unde a fost casa lui Baloș” cu vad de moară la Bârlad [21c, doc. 252] și altul numit Picigani [171, p. 274]. Va dregători în înalte slujbe în domnia lui Bogdan al III până în 1515. Copii: Dragotă sulger; alt fiu (numele ?) Orbul=Mariica; Ion vameș; Marica=Petre Cărăbăț; Marina; Ghidioanei [228, p. 242-245]; Anușca [21c, doc. 252] =Toader Crăsnaș ușer.

27. **Dragoș**, *spătar Sf. d.* 12 apr. 1483- 29 mai 1484, probabil a luat parte la apărarea uneia din cetăți de la Marea Neagră sau Dunăre, după care dispăre din Sfăt.

28. **Dragoș, pârcălab de Neamț** 24 sept. 1498 - 7 oct. 1503; participă la semnarea tratatului de pace moldo-polon din 12 iulie 1499 semnat la Hârlău și de alianță între Ștefan cel Mare și Alexandru Marele cneaz al Lituaniei la 14 sept. 1499 [30, doc. 66, 67].
29. **Duma al lui Brae (Braevici)**. Boier-sfetnic care s-a implicat din 25 oct. 1442 în viața politică în domnia lui Iliaș și Ștefan vv., iar din 5 apr. 1442 va deține *continuarea Anexei 3* cu Ștefan și Alexandru voievozi. Fuge cu Petru Aron în Polonia [55, p. 14; 222, p.269] de unde revine ante 1460. În domnia lui Ștefan vodă a deținut importanta dregătorie de *prim-sfetnici* 13 ian.1460 -15 sept. 1466 [19b, doc.96-141]. Înscriș cu toată familia în pomelnicul mănăstirii Moldovița "Dima, Anna, Stavro, Emelian, Matrona, Zaharie, Gaia, David, Eustrafii, Agata, Zinovii, Patrighii" [35, f. 33].
30. **Duma Brudur**, = Nastea, fiica lui Pătrul Brăescul [19b, doc. 229]. *Clucer* 15 sept. 1480, 1484 -14 sept. 1486, 1 mart. 1488 ; *pârcălab de Hotin* 24 ian. 1496 - 20 mart.1497 ; *boier în Sf. fără dregătorie* 24 sept. 1498 - 17 mart. 1502; participă la semnarea tratatului de pace moldo-polon din 12 iulie 1499 semnat la Hârlău și de alianță între Ștefan cel Mare și Alexandru Marele cneaz al Lituaniei la 14 sept. 1499 [30, doc. 66, 67]. S-a păstrat pecetea personală în varianta latină a doc. din 12 iulie 1499 [23b, p.427]. Ștefan vv. întărește (1469 febr. 9) lui și fraților săi Petrea, Oană proprietățile: s. Brudurești, Săcălișești pe Bârlăzel, jum. din Tonguzeni, cu loc de moară, și Poiana de Sus, pe Șocovăț, Andrieștii, cu mănăstire pe Bârlad, Berești și Sohleți, seliștea unde a fost casa bunicului lor, Oană Giuratul, pe Gârbovăț ș.a. [19b, doc. 156]. În 1480 Ștefan vodă îi întărește moșia soției sale Căndești, pe Siret, cu moară [19b, doc. 229], iar la 1484 satul Bălești pe Stemnic [19b, doc. 255]; tot domnul îi mai întărește împreună cu fratele său Petru Brudur s. Ștefănești la Poieni, cu cuturile și poienile dimprejur [19b, doc. 264]; în 1488 mart. 1 vv. îi întărește jum. s. Brudureștiu [19c, doc. 30]; iar în 1499 nov. 14 Ștefan vv. îi dăruiește „pentru slujbă dreaptă și credincioasă” din moștenirea sa proprie, jumătate din satul Țăpești, pe Bârlad, la Olteni și a 4 parte din iezarul de la Lozova [19c, doc. 239]. Copii: Giurgea Brudur, diac de vistierie la 1506 [220, p. 270].
31. **Duma Vlaiculovici**, fiul lui Vlaicul, pârcălab. Văr cu Ștefan vv; *boier în Sf. fără dregătorie* 12 sept. 1468- 22 mai 1476 (20 oct.1469 - 22 mai 1476, ca asociat la dregătorie); *pârcălab de Cetatea Albă* 11 febr. 1478 - 17 sept. 1480; *boier în Sf. fără dregătorie* 1 febr.1481- 15 oct. 1491; *boier în Sf. d. și totodată pârcălab de Hotin* 30 mart. 1492 - 26 oct. 1493; *boier în Sf. d. și totodată pârcălab de Neamț* 1494 - <24 apr. 1498 - 15 sept. 1499>; *prim-sfetnici* 9 ian.1490 - 17 mart. 1502 [19c, doc. 57-278]. Participă la depunerea jurământului de omagiu regelui polon Cazimir de către Ștefan cel Mare la 16 septembrie 1485 [23b, p. 370-378]; la semnarea tratatului de pace moldo-polon din 12 iulie 1499 semnat la Hârlău și de alianță între Ștefan cel Mare și Alexandru Marele cneaz al Lituaniei la 14 sept. 1499 [30, doc. 66, 67]. Sol la hanul Crimeei în 1497 [116]. S-a păstrat în varianta slavonă a doc. pecetea personală din 12 iulie 1499 [23b, p. 426] și 14 septembrie 1499 [23b, p. 444]. Moșii: Ștefan vv. întărește la 14 mai 1479 s. Rogojeni pe Siret [19b, doc. 216], iar în 1488 apr. 5 domnul îi dăruiește satul unde a fost Fete pe Bogdana și seliștea unde a fost Oană din Moișa, pe Troțuș, ambele rămase domnești [19c, doc. 37]. Copii: „Dobra” sau Dragna căsătorită cu Toma logofăt al II-lea sau al III-lea, apoi cu oarecare Teodor [91, p. 63-69], numită și Teodora-Dragna; Dragoș căsătorit cu Marina, fiica lui Ioan Limbădulce (vezi și compartimentul 5. 3.1 în teza de față).
32. **Dumșa**, fiul lui Isaia vornic și al Sorei, sora lui Ștefan vv. (nepot de soră al lui Ștefan cel Mare), *postelnic* 3 ian. 1497- 26 nov. 1499, participă la semnarea tratatului de pace moldo-polon din 12 iulie 1499 semnat la Hârlău și de alianță între Ștefan cel Mare și Alexandru Marele cneaz al Lituaniei la 14 sept. 1499 [30, doc. 66, 67]. S-a păstrat la varianta latină a doc. pecetea personală din 12 iulie 1499 [23b, p. 427]. †10 ianuarie 1500, □ măn. Probota [205, p. 265-266].
33. **Eremia (Ieremia)**, *postelnic* 15 oct. 1481- 24 ian. 1496; la 12 ian. 1495 Ștefan cel Mare îi dăruiește „pentru slujbă dreaptă și credincioasă” o jumătate de sat din Piscul, pe Bârlad [91c, doc. 161]; *pârcălab de Neamț* 3 ian. - 20 mart. 1497; 24 sept. 1498 - 7 oct. 1503, dregătorie pe care o va deține până în 7 mart. 1513 [220, p. 271]. Participă la semnarea tratatului de pace moldo-polon din 12 iulie 1499 de la Hârlău și de alianță între Ștefan cel Mare și Alexandru Marele cneaz al Lituaniei la 14 sept. 1499 [30, doc. 66, 67]. Rudă cu Clanău spătar [132, p. 289].
34. **Eremia**, fiul ui Galeș pârcălab de Orhei, membru al Sf. d. =Anușca, fiica lui Dragoș, nepoata lui Duma Vlaiculovici, prim-sfetnic. *Vistiernic* 20 nov. 1499 - 1 mart. 1507, mare vistiernic 10 dec. - 25 mart. 1523. Trimis sol în 1506 la Viena din partea lui Bogdan al III-lea. Pentru „dreaptă și credincioasă slujbă” domnul îi dăruiește la 27 decembrie 1519 satele Balinți, Grișcani, jumătate de pod plutitor pe Siret, precum și s. Caliiianouți pe amândouă părțile Siretului [21c, doc. 140]. Probabil, amestecat în mișcarea boierească

contra lui Ștefăniță vodă din 1523, fiind întâlnit în doc. din 12 febr. 1525 ca fost vistiernic. S-a călugărit sub numele de Evloghie (29 aprilie 1529 - 27 mai 1546), † după această din urmă dată, fiind □ la măn. ctitorită de el de la Sălăgeni [220, p. 304]. Copii: Ana=Toma m. vist.; Ilie, Marinca=Turcul sulger, fiul lui Clanău; o fată =Ion Grumaz [91, p. 58-69].

35. **Fete Gotcă**, boier în Sf. fără dregătorie 9 febr. – 20 oct. 1469 ; *pârcălab* continuarea Anexei 3 8 febr. 1470 - 26 aug. 1474; boier în Sf. fără dregătorie 14 apr. 1475- 29 mai 1484. Voievodul îi întărește jum. din s. Ruși, la Cobâle [21d, doc. 42]. Probabil a căzut în luptele de apărare a Chilie sau a Cetății Albe în iulie-august 1484. Copii: fiul Moga [220, p. 271].

36. **Fetion**, boier în Sf. fără dregătorie 5 sept. - 26 oct. 1458; 5 dec. 1460.

Frunteș vezi Ion Frunteș

37. **Galeș**, demnitar confundat până nu demult cu Vlaicul pârcălab sau cu Radu Gangur. Cercetările [91, p. 7-11, 12, 17] și documentele noi publicate recent [41, p.174-178] au arătat că el al a fost *comis* [21c, doc. 201; 41, p. 174] și *pârcălab de Orhei* în Sf. d. 22 mai 1476 - 30 apr. 1478. Se pare era din părțile Orheiului, căci în perimetrul cetății Orheiul Vechi a fost descoperită piatra de mormânt al fratelui său Cristian. Copii: Eremia vistiernic [19c, doc. 243] =Anușca, nepoata lui Duma pârcălab [206, p. 179], strănepoata lui Vlaicul [97, p. 190-194].

38. **Gheorghe**, mitropolit (nov.-dec. 1477 - † 1 aprilie 1511), menț. 20 sept. 1479, 12 mai 1480, 12 mart. 1488, 15 mart. 1490, în calitate de „*arhiepiscop de Suceava și a Țării Moldovei*” și primul în fruntea delegației participantă la semnarea tratatului de pace moldo-polon din 12 iulie 1499 semnat la Hârlău [30, doc. 66]; menț. 17 nov. 1502 [19b, doc. 221, 225; 19c, doc. 32-34, 73, 283]. Om de cultură, căci patrona mișcarea cărturărească slavonă din mănăstiri, în special Neamț, Putna și Moldovița. A sfințit cele mai multe din ctitoriile lui Ștefan cel Mare. El a îngropat pe marele voievod la Putna și tot el l-a uns domn pe Bogdan al III-lea (1504-1517). Către sfârșitul vieții a îmbrăcat „marea schimă” sub numele David (1508)[70, p. 57]. Este cunoscută pecetea personală [19b, doc. 186].

39. **Gherman (Hâra** [21e, doc. 299]), *postelnic* în Sf. d. 11 febr. 1478- 17 sept. 1480; *pârcălab de Cetatea Albă* 1481 febr. 1- 1484 mai 29. Ștefan vv. îi întărește stăpânirile din satele Mastatici și Picigani, cu moară pe Bârlad [21d, doc. 19]. Copii: Nastasia [21e, doc. 299]. Moare în lupta de apărare a Cetății Albe în august 1484 contra otomanilor [202, p. 55].

40. **Giurgiu**, „humelnic” (*clucer*) 5 iun. 1469- probabil până 1475.

41. **Giurgiu Dolh (Lungul** [220, p. 272]), probabil, la 25 ian. 1480 (cu numele Dolga, Dolița) menționat ca medelnicer [19b, doc. 223], *prim-sfetcnici* și *vornic* 26 aug. - 30 sept. 1503. Merge în 1493 în solie la Marele cneaz al Lituaniei, Alexandru I [134, p. 52], iar în 1496 îl face același drum de trei ori [134, p. 52-53]. Înscriș cu soția Marina și fiica Magdalena în pomelnicul măn. Bistrița [3, p. 39].

42. **Goian**, membru în sfaturile domnești (1448-1457) a mai mulți voievozi, inclusiv și a lui Bogdan al II-lea. A deținut slujbe importante cum ar fi cea de *comis*, *paharnic*. În domnia lui Ștefan cel Mare deține dregătoria de *vornic* 8 sept. 1457- 15 apr. 1463; *pârcălab al cetății Hotin* 1464 apr. 28 - 1467 ian. 1; boier în Sf. fără dregătorie 10 ian. 1467- 24 sept. 1468; *pârcălab de Chilia* 1468 oct. 2 ; 1469 oct. 20 - 1470 aug. 10. Menționat în pomelnicul de la mănăstirea Bistrița [3, p.36, 61, 98]. Putem întrevede importanța acestui boier în domnia lui Ștefan cel Mare, fiind în calitate de pârcălab la Hotin, Goian ia parte la lucrările comisiei mixte pentru reglementarea relațiilor moldo-polone din 9 octombrie 1467 [23b, p. 296-299; 97, p. 249]. S-a păstrat pecetea personală atârnată la documentele din 12 iulie 1459 [19 b, doc. 85] și din 9 octombrie 1467 [23b, p. 296-299; 97, p. 249]. Între 1468-1470, fiind între primii patru boieri-sfetcnici inclus în formularul Sfatului domnesc „cu copiii lui ...” care reprezenta o formă de compromis. După 10 august 1470 Goian dispare din documentele interne, soarta lui de mai departe rămâne necunoscută.

43. **Grozea Micotici**, fiu al lui Micotă (Micotici) [19c, doc. 9]. Membru al sfatului domnesc [97, p. 373] cu dregătoria de *comis* 11 febr. 1478-29 mai 1484 ; *pârcălab de Orhei* 14 sept. 1486 - 20 apr. 1491. Moșii: Ștefan vv. îi întărește s. Iucșani pe Jijia. Copii: fată = Vlad pârcălabul [12, p. 71-72, 114].

44. **Hărman**, =¹ Marușca, fata lui Șteful Jumătate [41, p. 163-164, 169-170], =² Nastea, fata lui Costea, nepoata lui Oană vornicul; nepotul lui Oțel, cumnat cu Șandru comis [220, p. 274] și Hodco Știbor boieri în Sf. d. Probabil a deținut din 5 iun. 1469-1475 dregătoria de *clucer*, apoi cei *continuarea Anexei 3* 1475 apr. 14 - 1476 mai 22 și din 11 febr. 1478 - 17 sept. 1480, timp în care consolidând și adaptând fortificațiile cetății la condițiile de tactică de luptă cu artilerie [205, p. 217]; *boier în Sf. fără dregătorie* 1 febr.1481- 14 nov.1499; duce în apr. 1499 tratative pentru încheierea păcii cu Polonia [23b, p. 415-417]; participă la semnarea tratatului de pace moldo-polon din 12 iulie 1499 semnat la Hârlău și de alianță între Ștefan cel Mare și Alexandru Marele cneaz al Lituaniei la 14 sept. 1499 [30, doc. 66, 67]. S-a păstrat în varianta latină a doc. pecetea personală din 12 iulie 1499 [32b, p. 425]. După părerea lui Gorka, el ar fi fost autorul cronicii numită moldo-germană, deși nu a fost german [220, p. 274]. Moșii: Ștefan îi întărește (30 apr. 1478) ocinile soției sale Marușca: jum. din s. Deleni, Mileșeuții, jum. din Maneuți și sălașe de tătari și țigani [41, p. 177]; altă întăritură dată de vv. (29 august 1480) pentru cutul de sus din s. Siminiceani [19b, doc. 227]; iar pe parcursul domniei îi întărește și alte sate: Cărligeni, și Vlădeni, pe Siret, jumătate din satul Lolușă, pe Berheci de la Zeletin, Oneștii, pe Prut, parte din s. Botești, Ciumaleștii, cu moară la Siret, și Broșteni [21c, doc. 102]. Copii: Șteful, Marina=Mihail Rugașevici [19c, doc. 9; 41, p. 165-166], iar din a II-a căsnicie, fiii Petrică comis și Baicu [21c, doc. 59] și două fete Draga (Drăghina) = Cozma Șarpe postelnic și Fetina = boierul Ioanăș [21c, doc. 102; 220, p. 274], șetrar [21c, doc. 426]. † ante 6 martie 1507, locul înhumării necunoscut.
45. **Hodco a lui Crețu**, deși apare în izvoarele vremii ca proprietar încă din 1436 [19a, doc. 157], îl semnalăm în prim-planul vieții politice din 1449 [19b, doc. 4], fiind inclus în Sf. d. al lui Bogdan al II-lea, Alexandrel și Petru Aron vv., rămânând în această structură, cu anumite întreruperi, până în ultima domnie a lui Petru Aron, când spre finele domniei acestuia dispare din documente, căzând probabil în dizgrație. În domnia lui Ștefan va deține locul de *boier în Sf. fără dregătorie* chiar din primul Sfat domnesc din 8 sept. 1457 - 1 ian 1467.
46. **Hodco Știbor**, = ?, fata lui Șteful Jumătate [41, p.64]; și-a început cariera ca *vornic* în domnia lui Petru Aron 1455-1456 [169, p. 130-131]. Unul dintre primii boieri fugari revenit în Sf.d. al lui Ștefan cel Mare ca *boier fără dregătorie* 13 sept. 1457 - 15 mai 1462, dată după care nu mai este întâlnit în documente. Copii: Știbor [41, p. 164-165, 176-178].
47. **Iațco (Iacuș, Iachim, Ețco) Hudici**, fiul lui Petru Hudici vornic, prim-sfetnic. Apare pe arena politică din 5 iunie 1456 în Sf. d. lărgit al lui Petru Aron [171, p. 276]. Revenit din refugiu ante 1464 și inclus în Sf. d. al lui Ștefan cel Mare ca *boier fără dregătorie* din 2 nov. 1464 - până 24 nov. 1492, fiind singurul boier care apare în Sf. d. al lui Ștefan cel Mare vreme atât de îndelungată fără dregătorie. Dăruiește Mitropoliei de Suceava o prisacă pe Bahlui, numită a lui Balica [19b, doc. 98]. Copii: Marena = Cozma Moghilă, ceașnic [228,p. 217; 171, p. 261], Nastea [21c, doc. 77].
48. **Ignatie Iuga**, boier promovat de Ștefan voievod. = Anastasia (Nastea), fiica lui Steșco Dămăcuș, membru al Sf.d.[220, p. 277], face bogate danii (sate, vii, obiecte bisericești din metal scump, broderii, animale, bani) la mănăstirile Moldovița [35, f. 6, 18, 31], Putna [19b, doc. 205, 207, 211; 19c, doc. 9; 141, p. 257-270], Voroneț [36, f.28, 40; 108, p.116, 124], Bistrița [3, p.37], fiind înscris ca ctitor în pomelnicele acestora. Boier în Sfatul domnesc cu dregătoria de *vistiernic* 5 sept. 1458 - 20 sept. 1479. Ia parte la lucrările comisiei mixte pentru reglementarea relațiilor moldo-polone din 9 octombrie 1467 [23 b, p. 296-299; p. 249]. La sfârșitul lunii iunie - începutul lui iulie 1476 este lăsat de vv. împreună cu Șendre portar și 1000 de ostași călări să vegheze trecerea Dunării de către armata otomană [141, p. 269]. *Boier în Sf. fără dregătorie* pe poziția 3, 4, și 5-a între 11 aug.1479 - 29 mai 1484. Este cunoscută pecetea personală [19b, doc. 103, 123, 186, 203]; probabil, rudă cu voievodul. † 1490, □ la Putna [141, p. 258]. Copii: Mihul, Sofia (Sopțea) [19b, doc. 102, 205, 207, 208] (vezi detaliat 4.4.2)
49. **Ilea Huru**, = ?, fiul lui Oană Ureacle. A deținut în Sfatul domnesc dregătoria de *comis* 13 aug. 1471-22 mai 1476; este cunoscută pecetea personală [19b, doc. 186]; pe la 1499 mai era în viață, fiindu-i confirmată de domn cumpărătura unei seliști Alba, pe Putna [19c, doc. 248]. Alte proprietăți: s. Huruești, Ochoeni, Căpotești, seliștea Stâncoiaia, un loc de moară, toate pe Polocin, s. Urechești pe Trotuș; cătina pe Putna; Ivănești din țin. Suceava [19b, doc. 183]; jum. sat. Crănicești, jum. sel. Gălești ambele pe Polocin. Copii: Oană, Dragoș, Stana, Marta și Maria [228, p. 130-131, 499].

50. **Iliș (Modruz)**, adept al lui Ștefan la luarea scaunului domnesc din 12 aprilie 1457, promovat în viața politică de Ștefan vv. [103, p. 251]. A făcut parte din gruparea proștefaniană în primul Sfat domnesc încredințându-i-se dregătoria de *pârcălab de Suceava* 8 sept. 1457; *boier în Sf. fără dregătorie* 13 febr. 1458 -12 ian. 1460 după care dispăre din documentele vremii.

51. **Ioachim** [109, p. 3-12] **Arbure (Arbore, „Arbure cel Bătrân”**, *continuarea Anexei 3* ia, nepoata lui Cârstea Marele, vornic [109, p. 3-9]; frate cu Ștefan cel Mare; 13 aug. 1471 - 22 mai 1476; căzut, precum se admite, în războiul cu turcii în 1476 (după unii cercetători la Valea Albă [12, p. 51; 136, p. 150; 142, p. 94], după alții în cetatea Neamțului [58, p. 7; 143, p. 156-157]). Copii: Ana = Toader Crăsnaș ușer, fiul vornicului Crasnăș; Luca Arbure, portar de Suceava = consecutiv cu Maria, Dragna, Iuluana; Ion pitar și încă două copile.

Ioan Buoreanu sau Bouoreanul vezi Ion Buoreanu

52. **Ioan Dolh** = Maria, fiica lui Mihul. *Pârcălab și Portar de Suceava* 1466-1479. Înscriș în pomelnicul măn. Bistrița [3, p. 37]. Copii: Sima vistier († 1523) și Mateiaș logofăt [228, p. 82-84].

53. **Ioan** [3, p. 37] **Mușat** este considerat una și aceeași persoană cu *vornicul* Oanică Mușat [19b, doc. 254; 132, p. 477; 97, p. 252], căruia la 22 mai 1476 i se întărește prin uric domnesc seliștea Poprincani pe Jijia [19b, doc. 206], iar la 17 octombrie 1483 satul Unchetești la Nistru [19b, doc. 254]. *Pârcălab de Hotin* 1491 oct. 15 – 1493 mart. 26; *sol* în febr.- apr. 1492 la Marele cneaz al Moscovei [97, p. 252], *boier în Sf. fără dregătorie* 26 oct. 1493 - 24 ian. 1496. Înscriș în pomelnicul măn. Bistrița [3, p. 37]. După această din urmă dată el dispăre din izvoarele vremii.

54. **Ioan Tăutul**, n. 1440-1445 [139, p. 238], = Magdalena. Pisar în cancelaria domnească, scrie acte în calitate de *diac* 28 apr. 1464 - 1 iun. 1472; *logofăt* 14 apr. 1475 - 7 oct. 1503. Va deține dregătoria de logofăt și în domnia lui Bogdan al III-lea până 21 septembrie 1510 [21c, doc. 78]. Om cu preocupări cărturărești, se consideră a fi copiat manuscrise religioase și s-a îngrijit de redactarea cronicii de la curtea lui Ștefan cel Mare. Cunoștea limbile greacă, latina, polona „și celelalte limbi învecinate”, precum și „arta poetică” [5, p. 279]. În calitate de logofăt avea misiunea să ducă anual haraciul la Poarta Otomană [139, p. 238]. La Constantinopol a construit Palatul Moldovenesc (Bogdan Sarai) [5, p. 279]. În calitate de *logofăt* a hotărât în 1488 jumătatea de sat Dvorăște [19c, doc. 31], iar la 1497 prisaca și pământul din hotarul Tomeștilor, anume Lazul [19c, doc. 204]. Merge de mai multe ori în misiuni diplomatice. Considerat „cel mai strălucit diplomat moldovean”, fiind expert în relații moldo-polone și moldo-otomane [139, p. 237-253]. În timpul campaniei din 1497 în Moldova a lui Ioan I Albert, regele Poloniei, demnitarul moldovean este arestat de leși și dus la Liov [17, p. 20-21]; participă la semnarea tratatului de pace moldo-polon din 12 iulie 1499 semnat la Hârlău și de alianță între Ștefan cel Mare și Alexandru Marele cneaz al Lituaniei la 14 sept. 1499 [30, doc. 66, 67]. S-au păstrat în variantele slavone a documentelor pecetea personală din 12 iulie 1499 [23b, p. 426] și din 14 sept. 1499 [23b, p. 444]. Moșii: Ștefan vv. îi dăruiește satul Tăurile [21d, doc. 2] și prisaca în Piscul Cornilor [21c, doc. 442]; tot domnul îi întărește (1483 aug. 17) seliștea Leucăuți la Botne; prisaca Vrabia cu poieni [19b, doc. 251]; satul Călinești, pe Brucnița, țin Cernăuți [67, p. 148]; „au dăruit craiul leșescu Tăutului ... sate de margine: Câmpui lungu rusăscu, Putila, Răstoaceli, Vijnița, Ispasul, Miliia, Vilavcea, Carapciul, Zamostiia, Văscăuții, Voloca... pe apa Ceremușului” [33, p. 167], ca ulterior Ștefan cel Mare să-i dăruiască satele de pe malul moldovenesc al aceleiași ape [143, p. 360]. Înscriș cu toată familia în Pomelnicul măn. Voroneț „A Tăutului logofet: Dobrul, Ioana, Vasiliu, Mathei, Marina, Gavril, Anna, Savva, Elisaveta, Anastasii, Petru” [108, p. 124]. În 1492 comandă copierea unui „Minei” pe care îl dăruiește mănăstirii Humor [117, p. 13]. Ctitor în 1496 al bisericilor Trestiana [40, p. 131] (care nu s-a păstrat) și Bălinești, unde-i era curtea, biserică în care este pictat în tabloul votiv împreună cu familia sa, lăcaș ridicat între 1499-1502, care s-a păstrat până în prezent, unde sunt cunoscute mai multe înmormântări a membrilor familiei sale (Petru, Teodor, Vasilca, Maria, Magda) [205, p. 64, 66, 70, 72, 77]. Consemnat în letopisețul lui Gr. Ureche că a decedat în 1511 [40, p. 141] și înmormântat la Bălinești, unde i s-a păstrat piatra finerară. Copii: Pătrașco, Ion, Nastasia = Toader Bubuioc logofăt [220, p. 330], fată = Dragotă Secuianu, ceașnic [21c, doc. 260].

55. **Ioanichie „chir de Rădăuți”** în Sfat 25 apr. 1472- 14 oct. 1473 [19b, doc. 184, 195], în calitate de episcop de Rădăuți (1472-1504) participă la semnarea tratatului de pace moldo-polon din 12 iulie 1499 semnat la Hârlău [30, doc. 66]. Moare în vara lui 1504, înmormântat în pronaosul bisericii din Rădăuți.
56. **Ion, ceașnic** 11 febr. 1478 - 29 mai 1484. Se admite că a murit participând *continuarea Anexei 3* și sau Cetății Albe (iulie-aug. 1484).
57. **Ion, pârcălab de Hotin** și membru al Sfatului domnesc 1486 nov. 21- 1487 mart. 8 .
58. **Ion Bucium**, întâlnit doar odată în Sfatul lărgit al lui Petru Aron. Revenind în țară ante 1459 este inclus de Ștefan vv. ca *boier în Sf. fără dregătorie* 12 iun. 1459 - 3 mart. 1465; *pârcălab de Chilia* 1465 apr. 11 - 1466 iulie 9. S-a păstrat pecetea personală din 12 iulie 1459 [19b, doc. 85].
59. **Ion Buhtea**, *boier în Sf. fără dregătorie* 5 sept. 1458 - 9 iulie 1466; *pârcălab de Chilia* 1466 aug. 28 - 1467 oct. 2; 24 sept. 1468; *boier în Sf. fără dregătorie* 2 oct. 1468 - 22 mai 1476. Participă la semnarea tratatului moldo-polon din 4 apr. 1459 de la Overcăuți [30, doc. 52]. Probabil, căzut pe câmpul de luptă la Valea Albă (1476).
60. **Ion Buoreanu (Ioan Buoreanul)**, boier în Sfatul domnesc al lui Petru Aron (25 aug. 1454). Membru în primul Sfat al lui Ștefan vv. cu dregătoria de *comis* 8 sept. 1457- 2 nov. 1464 ; participă la semnarea tratatului moldo-polon din 4 apr. 1459 de la Overcăuți [30, doc. 52]; *pârcălab de Neamț* 3 martie 1465 - 2 oct. 1467; *boier în Sf. fără dregătorie* 5 febr. 1468 -1 apr. 1470.
61. **Ion Ciocârlie**, *boier în Sf. fără dregătorie* 24 sept. 1468 - 26 aug. 1474, Indicat în pomelnicul mănăstirii Bistrița în lista celor căzuți la † 10 ianuarie 1475 în lupta de la Podul Înalt, de lângă Vaslui [229, p. 133-134]. Copii: Safta [21c, doc. 386].
62. **Ion** [19b, doc. 135] **Dobru** (**Starostescul** [139, p. 238]), fiul lui Mihul Starostici [169 p. 114-116], pentru prima dată menționat „Dobruleț” în calitate de pisar la 27 iulie 1448, ca scrib și diac va activa în domniile mai multor voievozi, între care și a lui Bogdan al II. Numit *logofăt* în domnia lui Ștefan cel Mare, pe care o va deține aproape 10 ani din 8 sept. 1457 - 5 febr. 1468. „Dobroch cancelarul” participă la solia în Polonia (1459) în vederea pregătirii și încheierii tratatului moldo-polon din 4 apr. 1459 de la Overcăuți [30, doc. 52]. S-a păstrat pecetea personală (12 iulie 1459) [19b, doc. 85]. Ștefan vv. îi dăruiește parte din satul Calna, în vatră, în câmp, în țarină, cu grădini, lazuri și loc de moară pe Șomuz [67, p. 143]. Înscris în pomelnicul măn. Bistrița [3, p. 36]. Dispare din documente după 5 febr. 1468, dată după care se consideră că a decedat [169, p. 115]. Copii: Barsu stolnic, † 1476 [171, p. 256]; Șișman = Marușca, strănepoata lui Oană vornicul; Dumitru cămăraș; Ivenco Dobrulovici [169, p. 117].
63. **Ion Frunteș**, nepotul lui Pătru Frunteș [19b, doc. 21]. = Anușca. Menționat cu rangul de stolnic în afara Sfatului domnesc la 1488 f.d [19c, doc. 20,21]. *Stolnic în Sf. d.* 13 mart. 1489 - 7 oct. 1503. Participă la semnarea tratatului de pace moldo-polon din 12 iulie 1499 semnat la Hârlău și de alianță între Ștefan cel Mare și Alexandru Marele cneaz al Lituaniei la 14 sept. 1499 [30, doc. 66, 67]. S-a păstrat în varianta latină a doc. pecetea personală din 12 iulie 1499 [23b, p. 426]. Va deține aceiași dregătorie de *stolnic* până la 11 mai 1507, ulterior pe cea de *pârcălab de Neamț* 1 febr. - 15 dec. 1508. La 24 ian. 1496 Ștefan cel Mare îi întărește satul Ciorești pe Bârlad cumpătat de el cu 80 zl. tătarești [19c, doc. 20] și o parte din s. Movila în gura Horaței, pe Bârlad [19c, doc. 21]; tot vv. îi dăruiește (1496 ian. 24) „pentru slujbă dreaptă și credincioasă” o jumătate din satul Ciofrești, partea de loc, de la Gura Gerului pe Bârlad și a patra parte din venitul bălții Bârladului [19c, doc. 196, 197]. † ante 17 dec. 1514 [220, p. 271-272].
64. **Ion Grumaz**, *staroste de Cernăuți* 12 iul., 14 sept. 1499, membru al Sfatului domnesc întâlnit doar în doc. externe unde ia parte la încheierea păcii cu Polonia [23b, p. 415-416] și participă la semnarea tratatului de pace moldo-polon din 12 iulie 1499 semnat la Hârlău [30, doc. 66], unde i s-a păstrat în varianta slavonă a doc. pecetea personală [23b, p. 426] și la semnarea alianței între Ștefan cel Mare și Alexandru Marele cneaz al Lituaniei la 14 sept. 1499 [30, doc. 67].
65. **Ion Secară**, membru al Sfatului domnesc, *pârcălab de Cetatea Nouă (Roman)* sept. 1486 - 17 mart. 1492). Înscris în pomelnicul măn. Bistrița [3, p. 37].

66. **Iosaf „egumen de la Neamț”** în *Sf. d.* (12 sept. 1464) [19b, doc. 123], arhim. de la Putna (8 febr. 1470) [19b, doc. 162]
67. **Isac**, = Neagșa, fiica lui Coste Danovici [131, p. 572]. Menționat pentru prima dată în 1489 în calitate de vistiernic mai mic [168, p. 165]; *vistiernic* 15 oct. 1491 - 7 oct. 1503, sol Albert, regele Poloniei, în timpul campaniei din 1497 în Moldova, în a doua *continuarea Anexei 3* Liov [17, p. 20-21]. În același an împodobește cu aur și argint un „Tetraevanghel” pe care-l închină Mitropoliei din Feleac [117, p. 14]. Participă la semnarea tratatului de pace moldo-polon din 12 iulie 1499 semnat la Hârlău și de alianță între Ștefan cel Mare și Alexandru Marele cneaz al Lituaniei la 14 sept. 1499 [30, doc. 66, 67]. Ștefan vv îi întărește în 1490 satele Fulticeani, pe Șomz, și Buciumeni [19c, doc. 71], în 1502 procură s. Dolhești, pe Șomuz [19c, doc. 264]. Din nou sol la poloni în 1506 pentru a cere în căsătorie, în numele lui Bogdan al III-lea, pe sora regelui polon [220, p. 276]. În 1513 Bogdan al III-lea îi dăruiește satul Oniceni, pe apa Moldovei [21c, doc. 81]. Având o carieră îndelungată sub Bogdan al III și Ștefăniță vodă ca vistiernic până în 1508, pârcălab de Roman (1510), mare logofăt (1513-1515), și prin sfetnic din 1517 până în 1523 [220, p. 276]. Copii: fiică Nastasia [21c, doc. 219].
68. **Isaia** = Sora (Sofia [108, p. 121]), sora lui Ștefan cel Mare; probabil a fost în pribegie cu Ștefan vv. 1451-1457 [113, p. 132], adept al lui Ștefan la luarea scaunului domnesc din 12 aprilie 1457 [103, p. 252]; promovat pe arena politică și militară de Ștefan vv. A făcut parte din gruparea proștefaniană în primul Sfăt domnesc, încredințându-i-se dregătoria de *postelnic* 8 sept. 1457-13 febr. 1458; *pârcălab de Neamț* 12 apr. 1458 - 2 nov. 1464; *pârcălab de Chilia* 1465 apr. 11 - 1466 iulie 9; 1466 aug. 28 - 1467 oct. 2; *vornic* 28 iul. 1468- 10 aug. 1470. În acești din urmă ani fiind între primii patru boieri-sfetnici inclus în formularul Sfătului domnesc „cu copiii lui ...” care reprezenta o formă de compromis. [113, p. 9-15]. Pe când deținea pârcălăbia de Chilia dăruiește Mitropoliei de Târgul de Jos mai multe sălașe de țigani [19b, doc. 129]. Căznit la Vaslui la 16 ianuarie 1471 pentru trădare împotriva voievodului în lupta de la Orbic (dec. 1470) [40, p. 88]. Copii: Dumșa postelnic.
69. **Iuga**, *postelnic* 20 oct. 1469 - 22 mai 1476. În 1471 se află într-o misiune diplomatică la Cracovia cu scopul de a negocia amânarea depunerii jurământului de către Ștefan vv. [79, p. 40]. Se admite că a fost printre demnitarii căzuți la Valea Albă în vara lui 1476.
70. **Ivanco**, (Ion) = (?) fiica lui Roman Dajbog, pârcălab de Neamț [220, p. 267]. *Pitar* trimis în 1497 sol la Marele cneaz al Moscovei, și în 1499 aprilie la Cracovia. Cu același rang este înscris cu familia în pomelnicele măn. Moldovița și Voroneț „Theodor, Isaiia, Elena, Ioann, Eudochiia, Stefanida, Ioann, Damiian” [35, f. 34; 108, p. 126]. *Pârcălab de Orhei* 1499 iul. 12; sept. 14 - (1504-1517), participă la semnarea tratatului de pace moldo-polon din 12 iulie 1499 semnat la Hârlău, și de alianță între Ștefan cel Mare și Alexandru Marele cneaz al Lituaniei la 14 sept. 1499 [30, doc. 66, 67]. S-a păstrat în varianta slavonă și cea latină a doc. pecetea personală din 12 iulie 1499 [23b, p. 4260427]. S-ar putea admite că e vorba de același Ivanco, fiul lui Șandru (Șendrea portar de Suceava) și al Mariei, sora lui Ștefan cel Mare și care pe la 1502, împreună cu rudele sale vinde satul Dolhești, pe Șomuz drept 600 de zloți [19c, doc. 264].
71. **Ivașco**, *boier-sfetnic fără dregătorie* 29 apr. – 20 sept. 1479.
72. **Ivașco**, *pârcălab de Chilia* 13 aug. 1471 - 11 febr. 1478; 11 aug. 1479 aug. 11- 29 mai 1484 . A căzut în luptele de apărare a Chilie între 5-15 iulie 1484 [202, p. 52-53].
73. **Ivașco al lui Hrinco (Hrincovici)**, identificat cu Hrinco de la Lucovița [169, p. 121]. Fiul lui Cozma Hrincovici și a Marinei, înscrisi în Pomelnicul măn. Voroneț [108, p. 127]. = cu Vasutca (Vasilisa), fiica lui Cozma Șandrovici [220, p. 266; 228, p. 531] prim-sfetnic, a fost membru al Sf. domnesc lărgit al lui Petru Aron vv din 5 iunie 1456; *boier fără dregătorie în Sf. domnesc* al lui Ștefan cel Mare 10 ian. 1467 - 11 febr. 1478 [19b, doc. 145-211]. Copii: Bratul Hrincovici, pârcălab de Hotin 1510-1523; Șandru (poreclit Turcul) [169, p. 121].
74. **Lazea Pitic**, fost boier în Sfătul domnesc al lui Alexandrel și Petru vv. Unul dintre primii boieri fugari reveniți în țară, când Ștefan vv. îl introduce ca *boier în Sfătul domnesc fără dregătorie* 13 febr. 1458 - 2 oct. 1467. Participă la semnarea tratatului moldo-polon din 4 apr. 1459 de la Overcăuți [30, doc. 52]. După 1467 nu-l mai întâlnim în documentele vremii.

75. **Luca**, *stolnic* 12 sept. 1464 - 10 aug. 1470. Probabil este una și aceeași persoană cu Luca *pârcălab de Cetatea Albă* 13 aug. 1471 - 22 mai 1474 ; 1475 apr. 14 - 1476 mai 22. Probabil căzut în lupta de la Valea Albă în 1476.

76. **Luca Arbure (Arbore)**, fiul lui Ioachim „Arbore cel Bătrân, pârcălab de Neamț” (frate al lui Ștefan cel Mare) și al Anastasiei, nepoata lui Crâstea cel Mare, vornic [109, p. 3-21]. = de trei ori consecutiv cu Maria (care probabil s-a „prăpădit” în 1497 împreună cu cei trei copii ai lor) [109, p. 13], cu Dragna, fata lui Șandru pârcălab și Iuliana (□ bis. Arbore [205, p. 270-271]), fiica lui Petre (Țura?) [31a, doc. 27], comis [220, p. 261]. Dregător cu o carieră politică de 37 de ani sub Ștefan cel Mare, Bogdan al III-lea și Ștefăniță vodă. A deținut dregătoria de *pârcălab și Portar de Suceava* 14 sept. 1486; 24 sept. 1498 - 7 oct. 1507 [19c, doc. 230-295], participă la semnarea tratatului de pace moldo-polon din 12 iulie 1499 semnat la Hârlău, și de alianță între Ștefan cel Mare și Alexandru Marele cneaz al Lituaniei la 14 sept. 1499 [30, doc. 66, 67]. Sol în Țara Leșască (1496, 1503), Marele cneaz al Moscovei (1496), Hanatul Crimeei (1497) [116, p. 136-141]. În timpul campaniei din 1497 a lui Ioan Albert al Poloniei apără cu succes timp de 3 săptămâni cetatea Suceavei [58, p. 7]. Ctitorul bisericilor Arbore (jud. Neamț), înălțat între 1499-1502, unde i s-a păstrat două tablouri, unul votiv și altul funerar, și a celei de la Șipote (țin. Iași), unde avea și curți de reședință [220, p. 261]. Ștefan cel Mare îi întărește satul Solca [19c, doc. 266]; parte din s. Țăpești, moștenit de la părinți [21c, doc. 152; 109, p. 9-10]. A deținut un domeniu imens de cc. 25 sate [171, p. 267]. Înscriș cu familia în pomelnicele mănăstirilor Moldovița [35, f.34] și Voroneț [108, p. 127]. Considerat și pretendent la scaunul domnesc [226, p. 419-429]. A activat ca prim-sfetnic în domniile lui Bogdan al III-lea (1504-1517) și Ștefăniță vodă (1517-1527), care învinuindu-l de „viclenie”, „au tăiat pre Arburie” la Hârlău în aprilie 1523, împreună cu fiii săi Toader și Nichita [40, p. 135]. Copii: Solomia (†1497), Constantin (†1497), Maxim (†1488-1497), Theodor (†1523), Nichita (†1523), Gliga postelnic, fugit în Polonia [142, p. 94], Ioan, Filip, Gheorghe (ultimii trei decedați de mici), Stanca, Sofica = Gavril Trotușan m. vistiernic, Tudosia, Odochia, Mariica, Ana = Pintelei Plaxa comis și Nastasia (vezi și compartimentul 5.3.2 în teza de față).

77. **Manoil (Monoilă, Manuil, Manoilo, Manole, Mănăilă) Grecul; „Manoil cel Mare”; „Manuil al protopopului”** [19a, doc. 180], om cu multă carte, ridicat în înalte ranguri după o îndelungată și agitată carieră politică și militară de cc. 31 ani (1436-1467), s-a manifestat mai ales în domniile lui Ilieș și a fiilor acestuia, Roman și Alexandru voievozi, în calitate de pârcălab al Hotinului (1438-1455). A luptat împotriva lui Bogdan al II-lea ca susținător al minorului Alexandrel voievod. În ultima sa domnie, Petru Aron îl aduce la Suceava ca sfetnic apropiat (1455-1457). În evenimentele din primăvara anului 1457, a fost atras în gruparea lui Cozma și acceptat de Ștefan cel Mare [98, p. 132-146]. Apogeul carierii sale îl atinge în prima perioadă de domnie a lui Ștefan cel Mare, când este sfetnic apropiat al voievod, ocupând permanent poziția întâia sau a doua în Sfatul domnesc în calitate de prim-sfetnic 13 sept. 1457- 23 apr. 1460; *boier în Sf. fără dregătorie* 27 nov. 1460 -15 sept. 1466; *prim-sfetnic* 8 dec. 1466 -10 ian. 1467, contribuind la consolidarea țării sub toate aspectele. Dispare după 1467, probabil murind, locul înmărmării nu se cunoaște (vezi și compartimentul 3.6.1. teza de față)

78. **Maxim**, *pârcălab de Chilia* 4 mart. 1479 - 20 sept. 1479 ; 11 aug. 1479 aug. 11 - 29 mai 1484. A murit apărând cetatea Chilia între 5-15 iulie 1484 [202, p. 52-53].

79. **Mătei**, *stolnic* sept. 1486 - 17 aug. 1488.

80. **Mârza**, fiul lui Stanciul Marele, prim-sfetnic și a Chiajnei, fiica lui Alexandru cel Bun, mătușa lui Ștefan cel Mare. În domnia lui Ștefan vv. *boier în Sf. fără dregătorie* 12 sept. 1468-22 mai 1476, asociat în dregătorie. Probabil, căzut în lupta de la Valea Albă în 1476.

81. **Micotă**, *pârcălab de Cetatea Nouă (Roman)* 12 apr. 1483 - 29 mai 1484; *pârcălab de Neamț* sept. 1486 - 11 mart. 1491; 10 ian. - ante 1 oct. 1495, † 1 oct. 1495, □ măn. Neamț, piatră funerară pusă de Ștefan cel Mare [205, p. 261-262]. Copii: Grozea, *pârcălab de Orhei* [19c, doc. 9].
82. **Micu Crai**, boier lansat în cariera politică de Bogdan al II-lea, făcând parte din Sfatul domnesc al acestuia, fiind al 12-lea din cei 24 de membri [19b, doc. 11]. Activează în domniile lui Alexandrel și Petru Aron vv. În ultima domnie a lui Petru vv. este ridicat în dregătorie de vornic [10b, doc. 59, 61] în domnia lui Ștefan face parte din Sfatul domnesc ca *boier fără dregătorie* 8 sept. 1457 *continuarea Anexei 3* după care dispare din izvoarele vremii.
83. **Mihău Vrânceanu** [169, p. 112], *spătar Sf. d.* 13 aug. 1471 - 8 ian. 1473; 1473 - 22 mai 1476. Se admite că a fost printre demnitarii căzuți la Valea Albă în vara lui 1476.
84. **Mircea**, „*ploscar*” (*ceașnic*) 12 sept. 1464.
- Modruz vezi Iliș Modruz**
- Moghilă vezi Cozma Moghilă**
- Mușat vezi Ioan Mușat**
85. **Neagu (Neag, Neagoe, Niagu, Neagul)**, *comis în Sf. d.* 12 sept. 1464 - 10 aug. 1470; *pârcălab de Chilia* 13 aug. 1471 - 11 febr. 1478; *boier în Sf. fără dregătorie* 4 mart. 1479 - 14 oct. 1489; între [1482-1504] atestat ca vornic [67, p. 149]; *prim- sfetnic* 9-17 mart. 1490. Înscris în Pomelnicul măn. Voroneț [108, p. 122]. Ștefan vv. îi întărește satele pe Lăpușna, anume Vorniceni, Buzăști, Horjești și Hudiceni [21c, doc. 131]. Copii: Marena [220, p. 280].
86. **Negrilă**, boier fugar, revenit în țară ante 1462. Inclus în Sfăt de Ștefan vv. în rang de *ceașnic* 22 apr. 1462 - 10 aug. 1470. Căznit la Vaslui la 16 ianuarie 1471 pentru trădare împotriva voievodului în lupta de la Orbic (dec. 1470) [40, p. 88].
87. **Negrilă**, fiul lui Negrilă, *ceașnic* decapitat la 1471 [220, p. 281]; *pârcălab de Hotin* 24 sept. 1498 - 7 oct. 1503; participă la semnarea tratatului de pace moldo-polon din 12 iulie 1499 semnat la Hârlău și de alianță între Ștefan cel Mare și Alexandru Marele cneaz al Lituaniei la 14 sept. 1499 [30, doc. 66, 67]. S-a păstrat în varianta slavonă a doc. pecetea personală din 12 iulie 1499 [23b, p. 426]. Va activa în Sfatul domnesc al urmașilor lui Ștefan cel Mare până în 1530 [220, p. 281].
88. **Oană (Oane, Oana, Ioan** [17, p. 64, 72]), *pârcălab de Cetatea Albă în Sf. domnesc* 1481 febr. 1 - 1484 mai 29. Moare în luptele de apărare a Cetății Albe în august 1484 contra otomanilor [202, p. 55].
89. **Oană (Vană) Julici (Pântece, Danculovici)**, fiul lui Danciul Julici. Apare în documentele vremii din 1441 [19a, doc. 215], făcând parte din componențele sfaturilor domnești a tuturor voievozilor moldoveni de până la Ștefan cel Mare, inclusiv și a lui Bogdan al II-lea. În sfatul domnesc a lui Ștefan cel Mare este plasat pe poziția a 2 și a 3 în calitate de *boier fără dregătorie* 8-13 sept. 1457, dată după care dispare din izvoarele vremii. Copii: Giurca, Petriman și Sofica [21c, doc. 283; 220, p. 281-282].
90. **Oanța (Oanță, Oanțe)**, *pârcălab de Cetatea Nouă (Roman) în Sf. d.* 15 sept. 1466 - 20 oct. 1469, dată după care dispare din izvoarele vremii.
91. **Oanță Priseacă**, *boier în Sf. fără dregătorie* 12 sept. 1464.
92. **Oțel (Olovenco, Oloveanca), Mihail** [19c, doc. 250], grămătic 1436; boier promovat de Bogdan al II-lea [103, p. 251], deținând dregătoria de vornic 11 febr. 1450 - 31 iul. 1451, probabil a fost în pribegie împreună cu viitorul Ștefan vv. 1451-1457 [114, p. 132]; adept al lui Ștefan la luarea Scaunului domnesc din 12 aprilie 1457 [103, p. 251]. A făcut parte din gruparea proștefaniană în primul Sfat domnesc fiind *boier-sfetnic fără dregătorie* 8 sept. 1457-12 apr. 1458; participă la semnarea tratatului moldo-polon din 4

apr. 1459 de la Overcăuți [30, doc. 52], în 1463 Ștefan vv. îi spune „boierul nostru credincios”; † după 15 aprilie 1463 [19b, doc. 115]. Copii: Cârșina [220, p. 282].

93. **Pașco (Nesteacovici)**, *postelnic în Sf.* 8 aug. 1461- 9 febr. 1469; *pârcălab de Chilia* 1469 oct. 20 - 1470 aug. 10; *boier-sfetnic în Sf. fără dregătorie* 17 ian. 1472 - 22 mai 1476. Probabil căzut în luptă în timpul invaziei otomane din vara lui 1476.

94. **Petrică (Petru) al lui Andrică**, = Chiraca [220, p. 283]. *Stolnic al II-* 3
[19b, doc. 195], *stolnic în Sf. d.* 11 febr. 1478 - mart. 1487; Ștefan vv. îi înt e *continuarea Anexei 3*
care acesta l-a primit drept răscumpărare pentru omorârea tatălui său, Andreică [19b, doc. 195]; alte trei
părți din satul unde a fost curtea lui, „unde au fost juzi Dragoș și Simein”, precum și satele Vlădești și
Borilești, pe Siret, cel din urmă cumpărat de mama sa Chiraca [21c, doc. 179]. Copii: Gavril Calapod [67,
147].

95. **Petrică a lui Hărman (Petrică Hărmanovici)**, fiul lui Hărman pârcălab de Cetatea Albă, boier în
Sf. d., strănepotul lui Oană vornic [220, p. 274, 283]. La 10 ian. 1490 este comisul lui Alexandru vv., fiul
lui Ștefan cel Mare [19c, doc. 59], *comis în Sf. d.* 30 mart. 1492- 7 oct. 1508; considerat “unul dintre cei
mai apropiați sfetnici ai lui Ștefan cel Mare în ultimii ani de domnie” [41, p. 171]; la 15 martie 1493 Ștefan
cel Mare îi dăruiește „pentru slujbă dreaptă și credincioasă” satul Oniceani, pe Șomuzul Rece [19c, doc.
129]; participă la semnarea tratatului de pace moldo-polon din 12 iulie 1499 semnat la Hârlău și de
alianță între Ștefan cel Mare și Alexandru Marele cneaz al Lituaniei la 14 sept. 1499 [30, doc. 66]. S-a
păstrat în varianta latină a doc. pecetea personală din 12 iulie 1499 [23, b, p. 426]. Tot el menționat la 7 mai
1555 - Petre Țura comis [31a, doc. 27]; Copii: Vasco, Iuliana = Luca Arbure, portar de Suceava [220, p.
261]; † ante 21 sept. 1510 [168, p. 162].

96. **Petrică al lui Iachim (Petru Iachimovici)**, posibil fiu al lui Iachim Calianovici [168, p. 170] și
fratele lui Vasco Iachimovici, membru al Sf. d. al lui Alexandrel vv., atestat din 7 sept. 1452 în rang de
postelnic care îl deține până în 8 febr. 1455 [19b, doc. 19-45], *boier în Sf.* lui Ștefan vv. *fără dregătorie* 5
sept. 1458 - 26 aug. 1474, trecut în pomelnicele mănăstirilor Bistrița și Voroneț la rubrica „Boierilor uciși
de turci” în lupta de la Podul Înalt de lângă Vaslui din 10 ianuarie 1475 [229, p. 159].

97. **Petru** [220, p. 283] începe activitatea sa politică și militară la Cetatea Albă în 1449 [19b, doc. 3], în
domnia lui Alexandrel voievod, și în ultima domnie a lui Petru Aron. În domnia lui Ștefan a figurat doar în
primele trei (8, 13 septembrie 1457 și 13 februarie 1458) sfaturi domnești deținând locul 4 și 3, în calitate
de *pârcălab* fără a fi indicată cetatea [19b, doc. 65, 66, 67], după care nu mai apare în izvoarele vremii.

98. **Petru Ponici**, fost boier în Sf. d. 20 iun. 1453 [19b, doc. 33] a lui Alexandrel vv. Adept al lui Ștefan la
luarea scaunului domnesc din 12 aprilie 1457 [103, p. 251] și a făcut parte din gruparea proștefaniană din
primul Sf. d. încredințându-i-se dregătoria de *pârcălab de Suceava* 8 sept. 1457; *boier-sfetnic în Sf. fără
dregătorie* 13 sept. 1457 - 28 aug. 1466. S-a păstrat pecetea personală (12 iulie 1459) [19b, doc. 85]; ante
1466 a comis o gravă infracțiune, pentru care fiica sa, Ilca a trebuit să răscumpere vina (14 octombrie 1473)
prin cedarea unui sat [19b, doc. 195]. Înscris în pomelnicul măn. Bistrița [3, p. 36]. † după 28 august 1466
[19b, doc. 140]. Copii: Ilca, Voica [19b, doc. 227].

99. **Purice**, fiul lui Șandru Tolocico [171, p. 262] anterior a fost aprod domnesc, *spătar* 26 febr. 1491 și
paharnic, pârcălab de Hotin și membru al Sf. d. 26 oct. 1493 - 11 mart. 1494. După unii istorici el poate fi
protagonistul legendei din „O samă de cuvinte” a lui Ion Neculce despre un oarecare Purice supranumit
ulterior Movilă [220, p. 284]. Ștefan vv. îi întărește lui și rudelor sale satele Drislivoe și unde a fost Nasco pe
Nistru [19c, p. 91].

100. **Radu Gangur**, „fiul Ganguroaiei celei bătrâne” [161, p. 158, 163]. Este una și aceeași persoană cu
“Radul spătar” [19b, doc. 48-52, 54, 56, 58, 61; 132, p. 577; 220, p. 272], care pentru prima oară apare
menționat în izvoarele vremii în Sfatul domnesc a lui Petru Aron voievod între 2 iulie 1455 - 30 iunie 1456
[19b, doc. 48-61] Sub Ștefan cel Mare are o îndelungată carieră de înalt demnitar. Revenit din refugiu ante
1466, este încadrat în Sf.d. a lui Ștefan vv. în calitate de *boier-sfetnic fără dregătorie* 15 sept. 1466 - 8 febr.
1470; Este primul *pârcălab cunoscut de Orhei* 1470 apr.1 - 1475 iun. 5 ; 1479 mart.4 - 1480 aug. 29 ; *boier
în Sf. fără dregătorie* 15 sept. 1480 - 17 mart. 1492, *pârcălab de Orhei* 30 mart. 1492 - 4 nov. 1493. Timp de
aproape 40 de ani a fost în slujba țării, de unde am putea presupune că el a putut să se retragă la odihnă de
osteneala bătrâneților ori a decedat după 4 noiembrie 1493 [97, p. 367-372].

101. **Radu Pisc**, își avea abârșia la Piscani, pe apa Bârladului, țin. Tutova, unde își avea reședința. = Anușca Șerbici (Șerbescu), fiica lui Șerbea de la Vaslui și a Fedcăi. O carieră politică de 27 de ani sub domnia a 8 voievozi moldoveni. Apare ca *stolnic* din 5 martie 1438 în domnia colectivă a fraților Ilie și Ștefan, *postelnic* 25 iunie 1441-1 aug. 1442; revine la dregătoria de stolnic pe care o va deține până în 1449. În mai multe cazuri figurează în Sf.d. împreună cu cumnații săi Manoil și Iurie Șerbici. Activează în Sf.d. a lui Bogdan al II-lea ca boier fără dregătorie. După asasinarea domnului fuge în Polonia, revenind deja cu Alexandrel vv. și figurând în Sf.d. al acestuia în același rang 7 sept. 1452- 1 ian.1454. În domnia lui Ștefan vv. apare în Sf. abia la 12 iunie 1459 ca *boier-sfetnic fără dregătorie* până la 3 martie 1465 ocupând locurile 6-14 din Sfat. Ștefan vv. îi dăruiește ante 1465 satele Brumărești, Piscani și Punteșeni [67, p. 142]. Copiii: Iazor Pisc, o fată = Ionașco Jora. continuarea Anexei 3
102. **Reașes**, membru al Sfatului domnesc cu dregătoria de *pârcălab de Neamț* sept. 1486 - 11 mart. 1494. Dăruiește mănăstirii Neamț înainte de moarte un sat pe Cracău „unde a fost Sas Dan” [21c, doc. 124]. Posibil a făcut danii și la măn. Bistrița, întrucât e înscris în pomelnicul acesteia [3, p. 37].
103. **Roman** [220, p. 267] **Dajbog (Dajbor)**, *ceașnic* 13 aug. 1471- 22 mai 1476; *pârcălab de Neamț* 11 febr. 1478 - 29 mai 1484; *boier în Sf. fără dregătorie* sept. 1486 - 14 ian. 1492. Ștefan vv. îi întărește satele Doljești pe Albânea, Dobnești la Poieni [19b, doc. 212]. Copii. Mușă = probabil cu Sima Boldur vornic și o fată (?)= Ivanvo pitar [220, p. 267].
104. **Seacăș (Sacăș, Sachiș, Sacoș, greșit Iachiș, Isac, Savin, Lache)**, *spătar* 13 febr. 1458 - 9 febr. 1469). „Lache spătarul” participă la semnarea tratatului moldo-polon din 4 apr. 1459 de la Overcăuți [30, doc. 52], probabil spătar al II-lea, după Albu, numele căruia i-a fost schimonosit în varianta latină a tratatului sau în copia ulterioară latină. După 9 febr. 1469 dispare din izvoarele vremii.
105. **Siloean „chir popa de la Neamț”** în *Sf. d.* din 28 mai 1470 [19b, doc. 166].
106. **Sima** [220, p. 262; 132, p. 602] **Boldur (Boldor)**, fiul lui pan Ivan Boldur, = Mușă, probabil fiica lui Dajbog pârcălab [220, p. 262]. *Vistiernic în Sf. d.* sept. 1486 - 20 apr. 1491; *vornic* 15 oct. 1491 - 2 febr. 1503. În calitate de vornic conduce la 29 octombrie 1497 o seamă de oaste, care zdrobește la Lențești unitățile leșești venite în ajutor regelui Jan Albert [17, p. 21]; participă la semnarea tratatului de pace moldo-polon din 12 iulie 1499 semnat la Hârlău și de alianță între Ștefan cel Mare și Alexandru Marele cneaz al Lituaniei la 14 sept. 1499 [30. Doc. 66, 67]. S-au păstrat în variantele slavone a doc. pecetea personală din 12 iulie 1499 [23b, p. 426] și 14 sept. 1499 [23b, p. 444]. Vara anului 1500 un corp de oaste moldoveană în frunte cu vornicul Boldur, a incendiat Chilia și Cetatea Albă deținută de osmani. *Prim-sfetnic* 17 nov. 1502 - 2 febr. 1503, Ștefan vv, îi întărește satul Mălinești și o seliște pe Botnișoara [21c, doc. 189]; Crivești [21c, doc. 109]; Socii, la obârșia Dumitrei [21c, doc. 186]. Înscris cu familia în pomelnicele măn. Moldovița „Simeon, Marina, Gavriil, Marie, Sim” [35, f. 34], Voroneț „Sima, Gheorghii, Marina, Sofie, Thoma, Iacov, Magdalina, Sima, Nichifor” [108, p. 43] și Bistrița [3, p. 40], moare după 14 martie 1503 [141, p. 259]. Copiii: Andrușco, Maria [21c, doc. 109], Măgdalina [21c, doc. 189].
107. **Sima** [21d, doc. 28] **Zbierea**, = Mușata, fiica lui Giurgiu stolnicul [19c, doc. 51]. Adept la luarea tronului de către Ștefan, promovat de acesta în viața politică a țării [103, p. 252]. Introdus ca *stolnic în Sf. d.* din 8 sept. 1457, făcând parte din gruparea proștefaniană. Dregătoria a condus-o până 13 dec. 1465 [19b, doc. 66-129]; participă la semnarea tratatului moldo-polon din 4 apr. 1459 de la Overcăuți [30, doc. 52], *pârcălab de Cetatea Albă* 1466 - 18 iulie 1470 mai 28, *boier în Sf. fără dregătorie* 13 aug. 1471- 29 mai 1484, *prim-sfetnic* probabil după 1484 -14 mart. 1489. Este cunoscută pecetea personală de prin 1462 cu rangul de postelnic [19b, doc. 103; 228, p. 273-274]. A slujit cu credință lui Ștefan vv. timp de 32 de ani. Ștefan vv. îi întărește cumpărătura satelor: Jodești, Zberești, Jijiești și Pitici [19b., doc.237]; Carapciul, pe Siret [67, p. 143-144]. Copii: Magda și Mușă
108. **Sin**, fost boier fără dregătorie în Sf. d al lui Petru Aron. Unul dintre primii boieri fugari revenit în țară, menționat în Sf.d. al lui Ștefan vv. doar la 13 febr. 1458 pe locul al 16-lea [19b, doc. 67], dată după care dispare din izvoarele vremii.
109. **Stahie „popa de la Probota”** în *Sf. d.* din 12 sept. 1464 [19b, doc. 123].

110. **Stanciul Marele (cel Mare)**, fiul lui Ion (Oană) vornic, de la Tulova. = Chiajna, fiica lui Alexandru cel Bun vv., mătușa lui Ștefan cel Mare. Frate cu Costea și Lazor, cărora la moartea tatălui lor li se întăresc moșii (cc 30 de sate și seliști, 20 de locuri de sate). Împreună cu Lazor au făcut parte din 1432 în Satul domnesc al lui Iliș v., *vistiernic* 1435-1436, *postelnic* 1436 mai 23 - 1443 mart. 6, 1443 mai 22. Reapar ambii frați în Sfatul domnesc al lui Alexandrel voievod în calitate de boieri-sfetnici din 1452, Stanciul figurând al treia, apoi al doilea în Sfat, din 1453 ian. 26 cu dregătoria de *pârcălab de Cetatea Albă*. Alături de fratele său Lazor continuă să se mențină și în Sfatul lui Petru Aron, aceștia figurând printre primii cinci sfetnici din 1454. Refugiat în Polonia alături de Petru Aron, revenit în țară 1459. Ca rudă și om de încredere Ștefan vv. îl include în Sfat ca *boier-sfetnic fără dregătorie* 12 iun. 1459 - 13 dec. 1465, apoi îi încredințează *pârcălăbia de Cetatea Albă* 1466 - 1470 mai 28; 1470 iunie 5 - iulie 18 și *concomitent cu sfetnic* 20 iun. 1467 - 24 mai 1479. S-a păstrat pecetea personală pe doc. din 12 iulie 1467 *continuarea Anexei 3* e 1468 trimis sol la craiul leșesc și la logofătul pribeag Mihail [23b, p. 305-306], în 1471 din nou se adresa Cracovia cu scopul de a negocia amânarea depunerii jurământului de către Ștefan vv. [79, p. 40]. O altă misiune diplomatică la 20 iunie 1475 de astă dată în Ungaria [23b, p. 324-329]. Din 12 sept. 1468 - 22 mai 1476 figurează în Sfatul domnesc împreună cu fiul său Mârza. Ctitor la mănăstirea Humor, † la 11 august 1479 [17, p. 19] (vezi detaliat 4.4.1).
111. **Stanimir**, fost adept al lui Ștefan vv. la luarea tronului, boier pe care domnul l-a promovat [103, p. 252] numit în rang de *vistiernic* 8 sept. 1457 - 12 ian. 1460, făcând parte din gruparea proștefaniană în primul Sfat domnesc (1457). A conlucrat concomitent la vistierie cu Ignatie Iuga. Se admite că ar fi murit tocmai la 32 de ani de la ieșirea din funcție și să fi fost înhumat în biserica Putnei [141, p. 258].
112. **Ștețco a lui Dămăcuș (Dămocuș, Domacuș, Domăcuș, Domocuș, Dămăcușevici)**, fiul lui Dămăcuș stolnicul (1409-1437), = Anușca, fiica lui Cozma Șandrovici [169, p. 123-124] prim-sfetnic. Se lansează ca boier în Sf. în ultima domnie al lui Petru Aron vv.; *boier fără dregătorie în Sf.* lui Ștefan cel Mare 8 sept. 1457 - 24 sept. 1468. După cum reiese din actul din 5 iunie 1470, Ștețco nu mai era în viață, deoarece soția sa „bătrâna cneaghină a lui Ștețco”, împreună cu ficele și ginerii săi, fac schimb de sate cu mănăstirea Bistrița [19b, doc. 167]. Înscris în pomelnicul măn. Bistrița [3, p. 36]. Copii: Nastea = Iurie (Ignatie Iuga ?) [220, p. 268] *vistiernic*, Sofiica=Pătrașco [169, p. 124].

Șandru vezi Bora Șandru

113. **Șendrea (Șandrea, Șandru)**, = Maria, sora lui Ștefan cel Mare, *pârcălab și Portar de Suceava* 29 apr. 1479 - 20 apr. 1481). La sfârșitul lunii iunie - începutul lui iulie 1476 este lăsat de voievod împreună cu Iuga *vistiernic* și 1000 de ostași călări să vegheze trecerea de către armata otomană a Dunării, tot în timpul acestei invazii este pârcălabul și apărătorul cetății de scaun. Participă și cade în lupta din 8 iunie 1481 de la

râul Râmnic, în Țara Muntenească, unde „...au fost uciși foarte mulți, mulțime mare fără număr ...” [17, p. 19]. □ bis. satului de baștină din Dolheștii Mari [40, p. 93, 97], unde s-a păstrat tabloul votiv. Copii: Neacșa [67, p. 153]; Dragna = Clanău spătar [21c, doc. 71]; Maria = Mecica; Ivenco [19c, doc. 264]; Magdalina [220, p. 287]

114. **Șendrica (Șandro, Șendrică, Șandru Tolocico de la Dorohoi)**, boier în Sf. d. lui Alexandrel vv. din 1449 iun. 5 și Petru Aron vv. În Sf.d. a lui Ștefan vv. apare ca *boier-sfetnic fără dregătorie* din 13 febr. 1458 - 2 oct. 1467; ia parte la lucrările comisiei mixte pentru reglementarea relațiilor moldo-polone din

9 octombrie 1467 [23b, p. 296-299; 97, p. 249]; dăruiește Mitropoliei de Suceava o prisacă pe Bahlui, numită a lui Balica [19b, doc. 98]. După 9 oct. 1467 dispăre din documentele vremii. Copii; Purece spătar, Ivanco Tolocico, Oliulca, Vasutca [171, p. 262].

115. **Șteful (Buceățchi** [253, p. 87]), fiul lui Buceățchi, nepot „al soției” lui Cazma Șandrovici prim-sfetnic [169, p. 118], și al lui Iacuș vistier [19b, doc. 206]. *Pitar* 22 mai 1476 [19b, doc. 206], *pârcălab de Hotin* 11 aug. 1479 - 20 apr. 1491; *boier în Sf. fără dregătorie* 15 nov. 1499 - 30 sept. 1503, participă la semnarea tratatului de pace moldo-polon din 12 iulie 1499 semnat la Hârlău și de alianță între Ștefan cel Mare și Alexandru Marele cneaz al Lituaniei la 14 sept. 1499 [30, doc. 66, 67]. S-au păstrat în variantele slavonă și cea latină a doc. pecetea personală din 12 iulie 1499 [23b, p. 426]. Pe parcursul *continuarea Anexei 3* îl va figura permanent în Sfât ocupând poziția 9, 7, 4, 3 și 2 [19b, doc. 265; 19c,]. În anturajul apropiat al lui Bogdan al III-lea sub care între 20 febr. 1507- 21 sept. 1510 a deținut scaunul de prim-sfetnic, devenind prin experiența și devotamentul său o persoană foarte importantă, poate chiar și apropiată voievodului. După 1510 se admite că a murit la o vârstă înaintată [169, p. 120]. Moșii: Ștefan îi întărește (27 mai 1480) satele Ecușani la obârșia Voronei; Drăgușani și Poprincani pe Jijia [19b, doc. 226].
116. **Șteful Hrană**, *vornic în Sf.* d. 11 febr. 1478 – 29 mai 1484. Înscriș în pomelnicul măn. Bistrița [3, p. 37]. Se admite că a murit participând în luptele de apărare a Chiliei sau Cetății Albe (iulie-aug. 1484).
117. **Șteful al lui Osif**, *boier în Sf. fără dregătorie* 5 iunie 1475 – 22 mai 1476. Probabil căzut în luptă în timpul invaziei otomane din vara lui 1476.
118. **Șteful al Negrului** sau **Cernat (Ștefan, Știhan, Cernătescul)**, *boier în Sf. fără dregătorie* 8 oct. 1468 - 3 sept. 1473. Ștefan vv. întărește la 24 sept. 1468 „boierului nostru credincios ... care ne-a slujit drept” satele Cernătești la obârșia Gerului, unde îi este casa, pe Corod; Motișești, Rădicești pe Covurlui, și seliștea lui Tatul la obârșia Corodului, poiană [19b, doc. 115]; jum. de iezer, o moară; satul unde a fost Fara pe Prut, altul unde a fost Petru Delțag; jum. din s. Răoseni, cutul Ungurași; seliștea unde a fost tătărul Petir, toate pe Suceava [19b, doc. 154]; a avut în posesie seliștea Berivoești pe Sărata [19b, doc. 261] ș.a. Copii: Ion, Solomia și Neaga [220, p. 287].
119. **Tador**, promovat de Ștefan vv. în viața politică [103, p. 252-253]. A făcut parte din gruparea proștefaniană în primul Sfât domnesc (1457) încredințându-i-se dregătoria de *ceașnic în Sf.* d. 8 sept. 1457 - 22 apr. 1462.
120. **Tarasie „episcop de Târgul de Jos” (Roman)** menționat în Sfât între 12 sept. 1464 - 14 oct. 1473 [19b, doc. 123-195].
121. **Tăutul**, *boier-sfetnic în Sfâtul domnesc* 3 ian. 1458, probabil tatăl lui Ioan Tăutul, logofăt.

Tăutul Ioan vezi Ioan Tăutul, logofăt

122. **Theoctist** (n. cc. 1410 - †18 noiembrie 1478), *mitropolit al Moldovei* (cc. 1453-1478). Probabil, călugărit la Neamț. În aprilie 1457 „a pomăzuit” ca domn pe Ștefan cel Mare; întâlnit în Sf. d. din 13 febr. 1458 - 14 oct. 1473 [19b, doc. 67-195]. La 3 septembrie 1470 a asfințit mănăstirea Putna. Îndrumător al „școlilor de copii” din mănăstirile Neamț și Putna. Însmormântat la măn. Putna, considerat a fi o rudă cu voievodul.
123. **Theodor „egumen de la Bistrița”** menționat în Sfât la 12 sept. 1464 și 28 mai 1470 [19b, doc. 123, 166].
124. **Toader Isăescul**, *pârcălab de Hotin* 26 oct. 1493 - 7 oct. 1503. În iunie 1498 o importantă solie de 40 de persoane în frunte cu același pârcălabul de Hotin - *Toader Isăescul* și Șandru diacul, însoțiți de diacul rus Nikita pleacă la Moscova. Solii aveau sarcina să convingă pe Ivan al III-lea să păstreze pacea, în conformitate cu cele statornicite în trecut, îndemnându-i totodată pe moscoviți să se alăture alianței statelor occidentale împotriva otomanilor [51, p. 42]. Participă în calitate de membri ai delegației moldovenești la semnarea tratatului de pace moldo-polon din 12 iulie 1499 semnat la Hârlău și de alianță între Ștefan cel Mare și Alexandru Marele cneaz al Lituaniei la 14 sept. 1499 [30, doc. 66, 67]. S-au păstrat la variantele slavonă și cea latină a doc. pecetea personală din 12 iulie 1499 [23b, p. 426] cu legenda «Печать пана Т[о]дера п[р]къалаб[а]» [23b, p. 426-427]. Între 17 aprilie și 29 mai 1500, pârcălabul de Hotin Toader a lui Isaia («Федор Исаевич», precum este atestat în izvoarele rusești «Voskrisenskaja letopis») îndeplinește o

importantă misiune diplomatică la Moscova [44, p. 370]. El era împuternicit de către voievodul Moldovei să contribuie la normalizarea relațiilor între Marele cneaz al Moscovei, Ivan al III-lea și Marele duce al Lituaniei - Alexandru [97, p. 254-255].

125. **Toma**, *logofăt* 28 iul. 1468 - 26 aug. 1474. Identificat sigiliul inelar de aur, cu gemă antică, reprezentându-l pe Heracle sprijinit în măciucă, cu legendă în caractere slave, păstrat în Castelul Wawel „Muzeul Tezaurului Coroanei Polone”, inv. PZS 4824 (Cracovia). Este cunoscută amprenta peceții personale aplicată pe doc. din 26 aug. 1474 [19b, doc. 198]. Decedează din cauza rănilor primite în lupta de la *continuarea Anexei 3* din 10 ianuarie 1475 [143, p. 119].
126. **Toma**, *stolnic* 13 aug. 1471 - 26 aug. 1474. S-au păstrat amprente peceților personale din 5 iunie 1472 și 26 aug. 1474 [19b, doc. 186, 198]. Înscris la pomelnicele mănăstirilor Bistrița și Voroneț la rubrica „Boierilor uciși de turci” în lupta de la Podul Înalt de lângă Vaslui din 10 ianuarie 1475 [229, p. 128].
127. **Toma Cănde**, a activat în Sf. d. al lui Petru Aron. În domnia lui Ștefan vv. deține locul în Sf. d. de *boier-sfetnic fără dregătorie* 13 sept. 1457 - 12 apr. 1458, 5 iunie 1469. Participă la semnarea tratatului moldo-polon din 4 apr. 1459 de la Overcăuți [30, doc. 52]. Înscris în pomelnicul măn. Voroneț: neamul „a Căndescului: Thoma, Marina, Lupul, Nicoai, Ioann” [108, p. 41]. Ștefan cel Mare îi întărește satele Vilnești, Nahoroie ambele pe Siret [19b, doc. 71]. După 5 iunie 1469 dispare din izvoarele vremii.
128. **Udrea**, *pârcălab de Hotin* [1457-1504].
129. **Vasco (Iachimovici)**, fratele lui Petru Iachimovici. În domnia lui Ștefan vv. deține locul în Sf. d. de *boier-sfetnic fără dregătorie* 3 martie 1465 - 1 ian. 1467).
130. **Vasile**, „**episcop al Episcopiei de Jos din târgul Romanului**” (ante 2 februarie 1484 - după 31 august 1499), sfetnic al lui Ștefan cel Mare. A întreținut o corespondență cu Gherontie, mitropolitul Moscovei, păstrată scrisoarea sa din 2 februarie 1484. Participă la semnarea tratatului de pace moldo-polon din 12 iulie 1499 semnat la Hârlău [30, doc. 66].
131. **Vâlcea**, atestat ca *hotarnic* ante 1475; *pârcălab de Cetatea Nouă* (Roman) 14 apr. 1475- 22 mai 1476. Se admite că ar fi căzut în luptele de apărare ale acestei cetăți în timpul invaziei otomane din vara lui 1476 [143, p. 156]. Fie același pârcălab, dacă nu murise, fie altul cu același nume, a fost numit la 10 martie 1482 *pârcălab de Crăciuna* [17, p. 10, 19].
132. **Vlaicul**, unchiul lui Ștefan vv. pe linie maternă; promovat de Bogdan al II-lea, menționat doar o dată în Sf. d. din 13 iun. 1451. Probabil a fost în pribegie cu viitorul vv. Ștefan 1451-1457 [114, p. 132]; adept al lui Ștefan la luarea scaunului domnesc din 12 aprilie 1457 [103, p. 250]; *pârcălab de Cetatea Albă* 1457 sept. 8 - 1462 dec. 3 (probabil până la 1466), participă la semnarea tratatului moldo-polon din 4 apr. 1459 de la Overcăuți [30, doc. 52]; *boier-sfetnic în Sf. fără dregătorie* 15 apr. 1463 - 30 iun. 1467; ia parte la lucrările comisiei mixte pentru reglementarea relațiilor moldo-polone din 9 octombrie 1467 [23b, p. 266-299]. Din 1468-1478 figurează în Sfatul domnesc împreună cu fiul său Duma asociat la dregătorie [113, p. 9-15]. Ștefan vv. îi întărește seliștea Chișinău; *pârcălab de Hotin* 11 sept. 1467 - 1469 iun. 5 ; 20 oct. 1469 - 22 mai 1476, când apără cetatea de invazia otomană ; *boier-sfetnic în Sf. fără dregătorie* 11 febr. 1478 - 17 sept. 1480; *prim-sfetnic* 11 aug. 1479 - 29 mai 1484 și totodată *pârcălab de Orhei* 1 febr. 1481- 29 mai 1484, când cetatea a fost înzestrată pentru prima dată cu artilerie. În 1463 procură cu 18 galbeni un „Praxiu” (Faptele Apostolilor), care astăzi se află la Mănăstirea Hilandar [117, p. 12, 15]. Din 20 oct. 1469-1479 înscris în Sfatul domnesc conform formularului actelor oficiale de cancelarie împreună cu fiul său Duma. Înscris în pomelnicul măn. Bistrița [3, p. 106]. Menționat ultima dată în documente pe 29 mai 1484. Se admite că a murit participând în luptele de apărare a Chilie sau Cetății Albe (1484). Copii: Duma pârcălab și prim-sfetnic și Dragna [91] (vezi și compartimentul 3.6.2 în teza de față.)

Vrânceanu vezi Mihău Vrânceanu

Zbierea vezi Sima Zbierea

Anexa 4 :

Dregători ai Țării Moldovei din afara Sfatului domnesc (1457-1504)

Tabel

Nr.	Numele	Gradul de rudenie cu membrii Sf. domnesc	Dregătoria	Menționat la	Izvorul, alte informații
1.	„Vulpaș” (corect Ivul Vetriș)		logofăt „подкацль рю”, gramatic	1458 mart. 13, 1458 apr. 12- 1478 febr. 11	Bogdan I, <i>Doc. Ștefan</i> , II, doc. CXXV, p. 261-265. DRH A, II, doc. 70-211. Gorovei Ștefan S., Székely Maria Magdalena, <i>Princeps omni</i> , p.151, nota 296.
2.	Sima		logofăt	1462 sept. 25	DRH A, vol. II, doc. 109.
3.	Cupcici		logofăt	1489 oct. 14	DRH A, vol. III, doc.54.
4.	Dobrul		[fost] logofăt	1470 iul. 18	DRH A, vol. II, doc. 168.
5.	Toma	Ginerele lui Duma Vlaiculovici membr. Sf.d.	logofăt al II	Ante 1488 aprilie 5	DRH A, vol. III, doc. 37
6.	Neagoe		logofăt	1502 iul. 2	DRH A, vol. III, doc.282.
7.	Toader		logofăt	1503 aug. 8	DRH A, vol. III, doc. 286.
8.	Mușat (Onică)		vornic	1476 mai 22	DRH A, vol. II, doc. 206, p. 312-314.
9.	Tricolici		vornic	<1481> ian. 1	Bogdan I, <i>Doc. Ștefan</i> , II, doc. CLIX, p. 358-359. = Negrita cu care au avut o fiică Neagșa (DRH A, vol. II, doc. 232.)
10.	Neagul		vornic	[1482-1504]	Chelcu C., Chelcu M, Din uriculnr.268.
11.	Dragoș [Teleagă]		vornic	[1498 sept. 24 – 1504 iulie 2]	DIR A, XVI, I, p. 424-425, nr. 388. Chelcu C., Chelcu M. „Din uricul ...”, nr. 303. Székely M. M., Sfetnicii lui Petru Rareș, p. 509.
12.	Giurgea		vornic	1496	Gorovei Ș. <i>Princeps omni</i> , p. 311-313.
13.	Zaharia		vornic	[1457-1504]	Vv. îi întărește și surorilor sale satul Oglinzi, țin. Neamț (Chelcu C., Chelcu M, <i>Din uricul</i> , 125, nr.125) .
14.	Dan		„hatman”	[1457-1504]	Vv. îi dăruiește patre din satul Crivești (Chelcu C., Chelcu M., „ <i>Din uric</i> ”, p.118, nr. 57). Copii: Dragna (DRH A, XVI,

					I, p. 367-368, nr. 453).
15.	Ion Dolh		portar de Suceava	1466-1479	Ghibănescu GH., <i>Surete și izvoade</i> , I, p. 213. Vv. întărește la 25 mart. 1529, Marinei, cneaghinei parului Dolh fost portar de Suceava, fiica l <i>continuarea Anexei 4</i> Horodniceni, pe noștia (DRH A, vol. I, p. 316-318, nr. 283).
16.	Mihul		Pârcălab de Crăciuna	1484 mai 13	DRH A, vol. II, doc. 260. Ștefan vv îi întărește s. Găleşaști pe Crasna
17.	Vâlcea		Pârcălab de Crăciuna	1482 martie 10	<i>Cronicele slavo-române</i> , 10, 19
18.	Ivanco		Pârcălab de Crăciuna	1482 martie 10	<i>Cronicele slavo-române</i> , 10, 19
19.	Bernaldinus		Pârcălab de Cetatea de Balta	1498 mai 20	Bogdan I, <i>Doc. Ștefan</i> , II, doc. CLXXV, 408.
20.	Stoica Rânjea		pârcălab	[1457-1504]	Vv. îi întărește seliștea Făureni cu vad de moară la Putna (Chelcu C., Chelcu M., Din uricul,p. 133, nr. 165).
21.	Bran		pârcălab	[1457-1504]	Vv. îi întărește satul Iugani, pe Pereschiv (Chelcu C., Chelcu M., Din uricul,p. 128, nr.128).
22.	Toader		pârcălab	[1457-1504]	Vv. îi dă uric de întăritură pe satele Miclești, la obârșia Podragăi, la Poiană, „unde a descălecat Miclea” și poiana Corostova (Chelcu C., Chelcu M., Din uricul,p. 122, nr.89).
23.	Iurie		vistier	1470 iunie 5, 1497 mart. 10	DRH A, vol. III, doc.167, 210.
24.	Ivan		[fost] vistier	1491 noiem. 2, 1492 oct. 14	DRH A, vol. III, doc. 104, 117.
25.	Sin		[fost] vistier	1492 ian. 14	DRH A, vol. III, doc. 107.
26.	Eremia	Fiul lui Galeș pârcălab de Orhei	vistiernic	1499 noiem. 20	DRH A, vol. III, doc. 243. Vv. îi dăruiește satul Giulești, pe Pârâul Negru, țin Neamț (DRH A, III, d. 243).
27.	Ivan		vistier	1497 mart. 10	DRH A, vol. III, doc. 210
28.	Oniu		visternicel	[1457-1504] menț. 1546 mai 7	DIR A, XVI/1 , nr. 445.
29.	Filip Pop	Nepotul lui Șendrea portar, cumnatul domnului	Spătar al II-lea	1469	Rezachevici C., Epoca lui Ștefan cel Mare. În : Istoria românilor, vol. IV, București, 2012, p. 411.
30.	Alexa		spătar	1471 sept. 10	DRH A, vol. II, doc. 175.
31.	Drule		spătar	[1462-1504]	Chelcu C., Chelcu M., Din uricul,p. 144, nr.245.
32.	Purece		spătar	1491 febr. 26	DRH A, vol. III, doc. 91. Ștefan vv întărește lui și rudelor sale satele Drislivoe și unde a fost Nasco.
33.	Marco		spătar	1491 oct. 15	DRH A, vol III, doc. 98. Ștefan vv întărește satul Cernica , pe Berheci

34.	Bânde		spătar	[1457-1504]	Vv. îi întărește satul Bândești, peste Prut (Chelcu C., Chelcu M., Din uricul,p. 132,nr.158).
35.	Gavril Troțușan	Fiul vameșului Anjincu și a Mariei	Spătar, sol la Brașov	1500-1503	Stoicescu N, Dicționar, p. 332. Bogdan I, <i>Doc. Ștefan</i> , II, doc. CLXXXVIII, p. 467-468. = Ana († 2. Dec. 1521 (Székelv M. M.. Sfetnicii lui Petr <i>continuarea Anexei 4</i> Înscris în pomel bis. Părhăuți, † 1541.
36.	Dienis		[fost] spătar	1492 mart. 17, <1494-1496> ian. 18	DRH A, vol. III, doc. 110, 141.
37.	Roman		[fost] spătărel	1472 iunie 5	DRH A, vol. III, doc. 186. Ștefan vv. îi întărește o pară din satul Miclăușani
38.	Crasnăș		[fost] postelnic	1461 aug. 12	DRH A, vol. II, doc. 100.
39.	Hodco Costici		[fost] postelnic	1492 noiem. 24	DRH A, vol. III, doc. 118.
40.	Zancea		postelnic	1502 mart. 13	DRH A, vol. III, doc. 271.
41.	Teodor		Postelnic, sol la Veneția	1503 oct. 15	Bogdan I, <i>Doc. Ștefan</i> , II, doc. CXC, p. 470-471.
42.	Micul Totoiu		postelnic	[1457-1504]	Chelcu C., Chelcu M., Din uricul,p. 116, , nr.47.
43.	Coste		păharnic	1481	Ureche Gr. <i>Letopiseșul</i> , Buc., 1955, p. 92.
44.	Hanco		ceașnic	<1473 Sf. iunie – ante 13 sept.>	DRH A, vol. III, doc. 191.
45.	Mihul Iuga	Fiul lui Ignatie Iuga vistiernic	ceașnic	1476 iunie 1 și 26	DRH A, vol. II, doc. 207, 208. .† în lupta de la Valea Albă, 1476 (Lefter, SMIM, 2009, p. 112)
46.	Iliaș		[fost] „păharnic” (= ceașnic)	1492 mart. 30, 1500 febr. 10	DRH A, vol. III, doc. 113, 252.
47.	Bodea		[fost] „ploșcar” (= ceașnic)	1495 ian. 15, 1502 mart. 14	DRH A, vol. III, doc. 164, 276.
48.	Negrilă		[fost] „ploșcar” (= ceașnic)	1499 noiem. 26	DRH A, vol. III, doc. 247.
49.	Sima		păhărnice	1490 noiem. 26	DRH A, vol. III, doc.81, 82.
50.	Toma	Cumnat cu Hărman, boier în sfat	păhărnice	1490 noiem. 26	DRH A, vol. III, doc.81, 82.
51.	Cârstea		păhărnice, sulger	[1479-1504]	Vv. îi dăruiește satul Coșești, pe Racova, pierdut în „hiclenie” de Radul Gârbovăț stolnic (Chelcu C., Chelcu M., Din uricul ... p. 148, nr. 263).
52.	Alexa		stolnic	1471 ian. 16	Căznit la Vaslui la 16 ianuarie 1471 pentru trădare împotriva voievodului în lupta de la Orbic (dec. 1470)(Gr, Ureche, <i>Letopiseșul</i> , p. 88).
53.	Petrică (Petru) al lui Andrică		stolnic	1473 oct. 14	DRH A, vol. II, doc. 195
54.	Radu Gârbovăț		stolnic	1479 dec. 30	Vv. acordă privilegiu pentru satele Ruși,

					Buciumi, Bârgăoani și Rădești. (DRH A, vol. II, doc. 222; DIR A, XVI,I, p. 75-76, nr. 71). Satul Coșești pierdut în „hiclenie” (DIR A, XVI, I, p. 453-454, nr. 412).
55.	Ion Fruntes		stolnic	1488 f.l și z.	DRH A, vol. III, doc. 20, 21.
56.	Giurgiu		[fost] stolnic	1489 mart. 14	DRH A, vol. III, <i>continuarea Anexei 4</i> Zbierea
57.	Toader		stolnic	1489 mart. 14	Fiul Anușcăi și nepot lui Giurgiu stolnic și strănepot lui Isaia logofăt (DRH A, vol. III, doc. 51).
58.	Dragoș		stolnic	1493 mart. 3	DRH A, vol. III, doc. 120.
59.	Irimiia		stolnic	1493 mart. 15	DRH A, vol. III, doc. 131.
60.	Ionașco		stolnic	1495	Gonța, p. 307
61.	Bogdan		[fost] stolnic	1499 noiem. 26	DRH A, vol. III, doc.248.
62.	Toader Toc		stolnic	1502 ante 10 martie	Bogdan I, <i>Doc. Ștefan</i> , II, doc. CIV, p. 212. DRH A, vol. III, doc.267, 268. Vv. îi întărește sel. Folești, la Casna pe care îl schimbă pe sat. Solești, pe Vaslui (DRH A, III, d. 267, 268)
63.	Bah		stolnic	[1457-1504]	Vv. îi întărește satul Stâncești (Chelcu C., Chelcu M., <i>Din uricul</i>p. 136, nr.189).
64.	Radu Pisc		stolnic	[1457-1465]	Vv. îi dăruiește satele Brumărești, Piscani și Punteșeni, ăe pâraul Nogea Chelcu C., Chelcu M, <i>Din uricul</i>nr.142. Gonța, <i>Indice</i> , p, 578.
65.	Petrică Ezereanu		comis	1454 aug. 25 – 1456 iun. 30	Stoicescu, <i>Dicționar</i> , p. 271.† în lupta de la Vaslui, 1475 (Székely M.M., „ <i>Acești pani au murit în război cu turcii</i> ”, în AP, An. II, 2006, nr. 1-2, p. 132-133, 135). <i>Pomelnicul măn. Voroneț</i> , p. 41
66.	Ivașco		comis	1460 dec. 5	DRH A, vol. II, doc. 97.
67.	Galeș		comis	Menț. 15 apr. 1569	DIR A, XVI/1, doc. 201, p. 190-191. Zahariuc P., MarinescuFl. <i>Doua doc.</i> În vol. Ștefan cel Mare 500 ani, Iași, 2003, p. 174.
68.	Barsu	Văr cu Dobrul logofăt	comis	1470 iulie 18	DRH A, vol. II, doc. 168.
69.	Petre (Petrică) Țura	Fiul lui Hărman, Socrul lui Luca Arbure	comisul lui Alexandru, fiul lui Ștefan cel Mare, <i>probabil același comis în Sf. d.</i>	1490 ian. 10 menț. 1555 mai 7	DRH A, vol. III, doc. 59.; MEF, vol. I, doc. 27, p. 7. Zahariuc P., Marinescu F., <i>Două documente de la Ștefan cel Mare ...</i> În: Ștefan cel Mare la cinci secole de la moartea sa. Iași, 2003, p.163-174.
70.	Ilea		[fost] comis	1499 noiem. 26.	DRH A, vol. III, doc. 248. I-a aparținut lui și rudelor sale s. Poiana (DRH A , vol. III, doc. 226).
71.	Stanciul		comis	1500mart. 22	DRH A, vol. III, doc.255.
72.	Harvat		fost comișel	1503 sept. 3- - 1504 iulie 2-	Ștefan vv îi dăruiește jum. de sat Batinești, pe Tutova (DIR A, XVI, I, p. 66-67, nr. 61).

					Chelcu C., Chelcu M., Din uricul,p. 160, nr.317.
73.	Duma Brudur	fratele lui Pătru Brudur	„cliucinic” (=clucer)	1480 sept. 15, 1484 sept. 14 - 1486 sept. 14 , 1488 mart. 1	DRH A, vol. II, doc. 229, 255, 264, vol. III, doc. 30.
74.	Sin		„cliucinic” (=clucer)	~ 1490 [1457-1504]	DRH A, vol.VI, doc. 151. Vv. îi întărește stăpânirea pe u <i>continuarea Anexei 4 Ciumăleștilor (C uricul ...p. 124, nr.124).</i>
75.	Ivanco		[fost] „gumelnic” (= clucer)	1491 febr. 26	DRH A, vol. III, doc. 91.
76.	Giurgiu Jurj		„gumelnic” (= clucer, clucer de arie)	1499 sept. 15	DRH A, vol. III, doc. 236. Bogdan I, <i>Doc. Ștefan</i> , II, doc. LXXIV, p. 134-138. Vv. îi întărește a 3-a parte sat. Băeșești și a 3 parte dintr-o partea sat. Mălini și o moară pe Toplița (DRH A, III, d. 236)..
77.	Nan		[fost] clucer	1497 mart. 20	DRH A, vol. III, doc. 226. Posibil i-a aparținut satul Poiana (DIR A XVI, I, 209-210, nr, 184).
78.	Hrincovici		clucer	1502 nov.	Bogdan I, <i>Doc. Ștefan</i> , II, doc. CLXXXV, p. 463-465
79.	?		medelnicer	31 iulie 1463	DIR A, XIV-XV, vol. I, doc. 397, p. 330.
80.	Sima Hrană		medelnicer	† 1475 la Valea Albă	Pomelnicul măn. Voroneț, p. 41.
81.	Dolga (Dolița)		medelnicer	1480 ian 25	DRH A, vol. II, doc. 223.
82.	Mihul		medelnicer	[1493-1504], 1493 mart. 6, 1497 mart. 20	DRH A, vol. III, doc. 125, 227. Chelcu C., Chelcu M, <i>Din uricul</i> nr.293. Bogdan I, <i>Doc. Ștefan</i> , II, doc. p. 121. Vv îi întărește s.atele Rădeni (DRH A,III, d. 227); Gherești, Blăgești, Sârbi și Hrănești , pe Lișcova ș.a. pe Bârlad: Bujorăni, Măstecani, Pipărcani și satul „unde au șezut Slăveinși Mihăilă”(DIR A, XVI, I, p. 145-146, nr. 133).
83.	Dragoș		ușer	1473 mai 7	DRH A, vol. II, doc. 190. Ștefan vv. îi întărește satul Ivancăuți, țin Cernăuți
84.	Duma		ușer	† la Vaslui 1475	Pomelnicul măn. Bistrița (mss., f. 72) și Voroneț (mss., f. 41)
85.	Cozma		ușer	1482 apr. 15, 1491 ian 17	DRH A, vol. II, doc. 244; vol. III, doc.89. Ștefan vv. îi întărește satul Cobâlăia pe Nistru, Călinești, la Cobâle
86.	Petru		ușer	1495 ian. 11	Bogdan I, <i>Doc. Ștefan</i> , II, doc. XIX, p.41. Pentru slujbă dreaptă și credincioasă domnul îi dăruiește 11 ian. 1495 jum. din s. Tomcești, pe Bârlad (DRH A, III, doc. 58)
87.	Șteful	Nepotul lui Iacuș vistier	pitar	1476 mai 22,	DRH A, vol. II, doc. 206. Ulterior pârcălab de Hotin până în 1491, ajungând prim sfetnic 1507-1510.
88.	Sas		[fost] pitar	1489 mai 16	DRH A, vol. III, doc. 53.
89.	Ion Isăescu		pitar, sol	1496	Gonța Gh.. Formarea Metricii, p. 53, nr. 17, 18

112.	Tador (Toader, Theodor) Prodan		Pisar, diac	1464 sept. 12, 1468 iul. 28	DRH A, vol. II, doc.123, 152. Bogdan I. Documentele lui Ștefan cel Mare, Vol. II, București, 1913, p.305-308.
113.	Roman		diac	1464 aug. 13, 1466 febr. 18, aug. 28, 1468 sept. 24, 1480 sept. 11, 17	DRH A, vol. II, doc. 122, 133, 140, 154, 228, 230. <i>continuarea Anexei 4</i>
114.	Simeon		uricarul	1488 dec. 13	DRH A, vol. III, doc. 44.
115.	Evloghie		tâlmaci	1488 dec. 13	DRH A, vol. III, doc. 44.
116.	Ion		tâlmaci	1503 sept. 18	DRH A, vol. III, doc. 292. Vv. îi întărește sat. Ruseni, pe Tutova (DRH A, III, d. 292); satul Tomești, la Maluri (DIR A, XVII, I, p. 8, nr. 12). A nu se confunda cu Ion al lui Popa diac!
117.	Negrilaș		diac	1472 iunie 5	DRH A, vol. II, doc. 186.
118.	Borcea		Scrie acte, diac	1472-1482	DRH A, II, doc. 187-245.
119.	Oanța		diac	1475 apr. 17	DRH A, vol. II, doc. 200.
120.	Ivul		diac	1482gmart. 15	DRH A, vol. II, doc. 243. Ștefan vv. îi întărește satul Văleni
121.	Coste	Fratele lui Toader diac	diac	1487 mart. 5 - 1493 mart. 15	DRH A, vol. III, doc.5- 127, 129.
122.	Toader „boierul nostru”, pan	Fratele lui Coste diac	gramatic, diac, pisar, „pisar domnesc”, „pisarul nostru”, logofăt al II	1487 ian. 12 - 1503 oct. 7	DRH A, vol. III, doc. 3-295. Bogdan I, <i>Doc. Ștefan</i> , II, doc. XXXV, p.70, 73. dăruiește (1496 ian. 24) pentru slujbă dreaptă și credincioasă o jumătate din satul Ciofrești, partea de sus, de la Gura Gerului pe Bârlad și a patra parte din venitul bălții Bârladului (DRH A, vol. III, doc. 196, 197) Vv. îi întărește satele Rizina și Șinăsăuți ambele pe Nistru (DRH A, vol III, doc. 179); s. Mălinești , pe Bârlad (Idem, doc. 263)
123.	Alexa		diac	1490 ian. 18 – 1497 mart. 18	DRH A, vol. III, doc. 63- 223. Bogdan I, <i>Doc. Ștefan</i> , II, doc. X, p. 26. Gorovei Ș. <i>Princeps omni</i> , p.312-313. Ștefan îi întărește la 26 marie 1493 seliștea unde a fost jude Iuga, la Cârligătura (DRH A, vol. III, doc. 134).
124.	Avram		diac de vistierie, vistier	1490 mart. 3, noiem. 6; 1493 mart. 15	DRH A, vol. III, doc. 65, 70, 83, 129. Ștefan vv întărește satele Dobroslăvești pe Bârlad, jum. din s. Oniciani, pe Șomuz, pierde satul în „hiclenie” (1493mart. 15)
125.	Mățiaș		diac	1491 ian. 16 – 1494 mart. 11	DRH A, vol. III, doc.88-146. Vv. îi întărește părți din sat.Durnești, pe Suceava (DRHA, III, d. 229).
126.	Matei		diac	1495 ian. 10 – 1503 sept. 8	DRH A, vol. III, doc. 153-290.
127.	Șandru Cârje		diac	1495 ian. 11 -	DRH A, vol. III, doc. 156-235.

				1499 aug. 31	
128.	Toader (Bubuiog)	Ginerele lui Ioan Tăutul, logofăt	„Pisar domnesc”, diac, logofăt al II-lea	1495 febr. 5, 1496 ian. 24, 1503 aug. 8	Logofăt al II (1505); pârcălab de Roman (1516-1523), mare logofăt (1525-1537). DRH A, vol. III, doc. 179, 196, 286; Stoicescu N. p. 330.
129.	Dragotă	Fiul lui Tăutul logofăt	diac	1497 mart. 15	DRH A, vol. III, <i>continuarea Anexei 4</i>
130.	Ion al lui Popa		diac	1498 sept. 24 – 1503 sept. 30	DRH A, vol. III, doc. 230-294.
131.	Constantin		diac	1500 august 11	<i>Исторические связи</i> , том I, док. 24.
132.	Mihail Oțel		gramatic	1500, 1502 febr. 17	DRH A, vol. III, doc.250, 262.
133.	Oană Roșca		gramatic	1500 martie 22	Zahariuc P., Marinescu Fl. <i>Noi doc. de la Ștefan cel Mare</i> , în AP, 2008, 1, p. 184-186.
134.	Văscan al lui Vladici		diac	1501 apr. 25 - mart. 14	DRH A, vol. III, doc. 260, 262,263, 275.
135.	Ivanco		diac	[1457 -1504]	Vv. îi întărește satul Ciornacăul, pe Nistru (DIR A, XVI,I, p. 460-461, nr. 417). Copii? Mărica și Agafia (DIRA XVI, I, p. 460-461, nr. 417).
136.	Dorino Cattaneo		cămăraș, vameș Consilier pentru finanțe , sol	16 august 1465 1476	Iorga N. Studii și doc. , XXIII, Buc., 1913, doc. XIV, p. 296. Gorovei Ștefan S., Székely Maria Magdalena, <i>Princeps omni</i> , p. 143-145.
137.	Cocea (Kokzka, Kokscha)		Vameș	16 august 1465	Iorga N. Studii și doc. , XXIII, Buc., 1913, doc. XIV, p. 296. Tofan C., <i>Evoluția sistemului vamal</i> , p.289, 343.
138.	Bucium		„vistiernic și vameș”	<1480-1484> sept. 17	Bogdan I, <i>Doc. Ștefan</i> , II, doc. CLXVI, p.369-370.
139.	Jurje Brudur		Vameș	1486	<i>Condica măn. Voroneț</i> , p. 46-47.
140.	Anjuncu (Anjinco)	Tatăl lui Gavril Trotușan logofătul	Vameș	ante 1494	= Maria († 14 02. 1506); Anjinco † 4 noiem. 1494, □ bis. Părhăuți (<i>Repertoriul monumentelor</i> , p. 260, nr. 65.)
141.	Băloșescul		vameș de Iași și Suceava	<1457-1504>	Tofan C., <i>Evoluția sistemului vamal</i> , p. 343.
142.	Boba Mâtnicul		vameș	<1457-1504>	Tofan C., <i>Evoluția sistemului vamal</i> , p. 343.
143.	Coste	Tatăl lui Gheorghe diac	Vameș	<1457-1504>	Tofan C., <i>Evoluția sistemului vamal</i> , p. 343.
144.	Roman	Tatăl lui Băloșescul paharnic	Vameș	<1457-1504>	Tofan C., <i>Evoluția sistemului vamal</i> , p. , 287, 343.
145.	Teodor Mostovici		Vameș	<1457-1504>	Tofan C., <i>Evoluția sistemului vamal</i> , p. 343.
146.	Anton		Vameș	† la 31 mai 1480	Tofan C., <i>Evoluția sistemului vamal</i> , p. 287, 343.

147.	Simca		Vameș de Suceava	28 apr. 1490, 9 apr. 1492	Tofan C., <i>Evoluți</i> <i>continuarea Anexei 4</i> 343.
148.	Duca	Fiul negustorului Caloian din Cetatea Albă	Vameș de Suceava	26 aug. 1482- ante 3 iunie 1498, 23 mart. 1500, 1502	Tofan C., <i>Evoluția sistemului vamal</i> , p. 343-344.

Note

- CDM. Supliment, I, 1975 Catalogul documentelor moldovenești. Supliment, I, Buc., 1975
- Chelcu C., Chelcu M, *Din uricul* - Chelcu Cătălina, Chelcu Marius, „Din uric de la Bătrânul Ștefan voievod”.
Întregiri documentare. În: Ștefan cel Mare la cinci secole de la moartea sa. Coord. P. Zahariuc, S. Vacaru. Iași: Alfa, 2003, p. 107-161.
- Condica măn. Voroneț* - Eșanu Andrei, Eșanu Valentina. Pomelnicul mănăstirii Voroneț. Studiu și text. În:
Analele Putnei. Centru de cercetare și documentare „Ștefan cel Mare”, Mănăstirea Putna, An.IV, 2008, nr. 2, p. 91-247.
- Cronicele slavo-române* - Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI. Publicate de Ion Bogdan. Ed. revăzută și
completată de P.P. Panaitescu. București: Academică, 1959
- DRH A - Documenta Romaniae Historica A. Moldova.
- Ghibănescu GH., *Surete și izvoade* - Surete și izvoade. Colecție de Gheorghe Ghibănescu, Iași
- Gonța Gh. *Formarea Metricii* - Gonța Gheorghe. Formarea Metricii lituaniene și importanța ei în studierea vieții
politice a Țării Moldovei (sec. XV-XVI), în In honorem Demir Dragnev. Civilizația
medievală și modernă în Moldova. Studii, Chișinău: Civitas, 2006.
- Repertoriul monumentelor* - Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare. Sub red.
M. Berza, București, Ed. Academiei, 1958, 512 p.
- Székely M. M., *Sfeticii lui Petru Rareș*. - Székely M. M., Sfeticii lui Petru Rareș. Studiu prosopografic, Iași,
Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2002,
- Székely M.M., *Acești pani* - Székely M.M., Acești pani au murit în război cu turcii”. În: AP, an. II, 2006, nr. 1-2
- Tofan C., *Evoluția sistemului vamal* - Tofan C., Evoluția sistemului vamal moldovenesc din secolul al XIV-lea
până la începutul secolului al XIX-lea, Bacău, Rovimed Publishers, 2014.
- Ureche Gr. *Letopisețul* - Ureche Grigore, Letopisețul Țării Moldovei. Ed. îngrijită, studiu introductiv, indice și
glosar de P.P. Panaitescu. București: Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1955. 242 p.
- Zahariuc P., Marinescu Fl. *Noi doc.* - Zahariuc P., Marinescu Fl., Noi documente de la Ștefan cel Mare. În: AP,
2008, 1.
- Zahariuc P., Marinescu Fl. *Doua doc.* - Zahariuc P., Marinescu Fl., Doua documente. În: Ștefan cel Mare 500 ani,
Iași, 2003

Anexa 5:

Demnitari și slujitori în misiuni diplomatice (1457-1504)

Tabel

Numele diplomatului	Dregătoria	Țara	Data	Scopul	Finalitatea	Izvorul
Ion Dobrul	logofăt	Polonia	Ante 1459 aprilie 4	Cu misiunea de a încheia tratat de pace cu Cazimir al IV-lea regele Poloniei	Semnăt Tratat de pace la 4 aprilie 1459 la Ovechelăuți, lângă Nistru	<i>Relații externe ale Țării Moldovei în documente...</i> , 2013, p. 166-167.
?		Imperiul Otoman	1465	Dus tributul și daruri la Poartă	Turcii nu au atacat Moldova după luarea Chilie	Istoria Românilor, vol. IV, Buc., 2012, p. 406
?		Polonia	1465	Dus de sol „cererile stăruitoare de ajutor adresare regelui Poloniei” după luarea Chilie	Menținerea de relații bune cu Polonia	Istoria Românilor, vol. IV, Buc., 2012, p. 406
?		Cehia	1467	Un sol la regele ceh Jiří Poděbrad	Solul arestat de poloni	Istoria Românilor, vol. IV, Buc., 2012, p. 406
?		Polonia	Hotarul anilor 1467-1468	Ștefan vv „pren solii săi” „au trimis din dobânda sa (în lupta de la Baia) și craiului leșescu”		Ureche Gh. <i>Letopisețul Țării Moldovei</i> , Buc, 1955, p. 86.
Stanciul	pârcălab de Cetatea Albă	Polonia	Primăvara 1468	Cu misiunea de a cere regelui confirmarea sprijinului făgăduit anterior, în schimbul promisiunii de a depune, în fine, omagiul vasalic, și tot odată duc demersul de reîntoarcere a logofătului Mihul.		Bogdan I. <i>Doc. Ștefan</i> , II, doc, CXXXVI, p. 305-308. Gorovei Șt. S., Székely M. M., <i>Princeps omni</i> , p.70.
Toader Prodănescul	pisarul					
Iliaș (Ilie Stravici)	diacul	Brașov	1468 iulie 10	Cu scopul atragerii în Moldova și prinderii rivalului său Petru Aron		Bogdan I. <i>Doc. Ștefan</i> , II, doc, CXXXIV
Stanciul	pârcălab de Cetatea Albă	Polonia	1468 iul. 28	De a reglementa definitiv problema lui Mihul logofăt și a grupului său.		DRH A, vol. II, doc.152.
Toader Prodan	diac					
?		Polonia	1470 august			Czamańska . <i>Ștefan cel Mare și Polonia</i> , p. 40.

Stanciu Iuga	pârcălab postelnic	Polonia	Primele luni 1471	Amânarea depunerii jurământului de omagiu la 1 mai 1471		Czamańska I., <i>Ștefan cel Mare și Polonia</i> , p. 40. Gorovei Șt.
						<i>continuarea Anexei 5</i>
?		Polonia	8 ianuarie 1474	Aducerea veștii victoriei lui Ștefan cel Mare asupra lui Radu cel Frumos și aducerea steagurilor cucerite la 16 ianuarie		Gorovei Șt. S., Székely M. M., <i>Princeps omni</i> , p.102.
?		Polonia	19 ianuarie 1474	Aduc știrea că Radu voievodul Țării Românești a redobândit cu ajutorul turcilor țara și că pârcălabii așezați de Ștefan au fost omorâți și tot de el au fost pustiite în mare parte hotarele cu Moldova		Gorovei Șt. S., Székely M. M., <i>Princeps omni</i> , p.102.
Nemil (Nemilum)		Bistrița, Transilvania	1474 sept. 15	Pentru a ajunge la cetatea Ciceului, să caftă niște afaceri.		Bogdan I. <i>Doc. Ștefan</i> , II, doc. CXLI, p. 317.
Ilie (Iliăș)		Ungaria	1475			Bogdan I. <i>Doc. Ștefan</i> , II, doc. CXLIV. Czamańska I. <i>Ștefan cel Mare și Polonia</i> , p. 40
?		Polonia (două solii)	După 1475-ante mai 1476			Czamańska I. <i>Ștefan cel Mare și Polonia</i> , p.41
Stanciul		Ungaria	1475 iunie 20	Știrea că Moldova se așteaptă atacată de turci de pe uscat și apă; să încheie grabnic pace cu regele Mateiaș, care să vie și cu ajutor.		Bogdan I. <i>Doc. Ștefan</i> , II, doc. CXLIV, p. 324-329.
Duma						
Mihău						
Petru	specialist în drept canonic	Veneția și Roma, Italia	Mart-aprilie 1476	1. Să ceară înscăunarea la postul vacant a Episcopiei de Baia a unui om de încredere 2. Să ceară ajutor bănesc pentru purtarea luptei cu otomanii.	1. Încăunat la 29 martie 1476 Pentru de Insula 2. Nu s-a realizat	Gorovei Șt. S., Székely M. M., <i>Princeps omni</i> , p. 143-145.
genovezul Dorino Cattaneo	consilier pentru finanțe, fost cămăraș și vameș al Țării Moldovei					
?		Polonia	aprilie-mai 1476	Încercări să obțină ajutoare militare, încheierea unei păci care să cuprindă și pe supraviețuitorii dinastiei și aristocrației de la Mangop	Nu s-a realizat	Gorovei Șt. S., Székely M. M., <i>Princeps omni</i> , p.148-149
?		Buda, Ungaria	aprilie-mai 1476, 3 iunie la Buda	Încercări să obțină încheierea unei păci care să cuprindă și pe supraviețuitorii dinastiei și aristocrației	Nu s-a realizat	Gorovei Șt. S., Székely M. M., <i>Princeps omni</i> , p.148-149
Ivul Vetriș	logofăt al II-lea	Brașov	mai-iunie			Gorovei Șt. S., Székely M. M.,

			1476			<i>Princeps omni</i> , p.151, nota 296.
Oglindă		Braşov	1477 ian. 22			continuarea Anexei 5
Ioan Țamblac	„sol și unchi al domnului”	Veneția	1477 mai - 1478 Mai 8	Solul va spune: că domnul sau „avea jurăminte și învoieli” cu „principii creștini și vecini cu dânsul” care „cuprindeau [prevederea] că toți trebuiau să fie gata și să ajute în orice loc pe acela dintre domni împotriva căruia ar fi mers turcul”		CLIII Malița M. <i>Dialogul</i> , p. 88-99. Bogdan I. <i>Doc. Ștefan</i> , II , doc, CLIV, p. 342-351. Condurachi I. <i>Diplomații</i> , p. 44 Gorovei Ș. S., Székely M. M., <i>Princeps omni</i> , p. 99.
?		Imperiul Otoman	1480 [aprilie]		<i>sulhnâme</i> acordată de sultanul Mehmed al II-lea lui Ștefan cel Mare. Valoarea tributului (harâç) Țării Moldovei: 6.000 galbeni	Maxim M., <i>O istoria a Relațiilor româno-otomane</i> ..., p. 561.
?		Polonia, la regele polon și Marele cneaz al Lituaniei	1480	D-e prietenia moldo-polonă și cererea salv-cond. tur-retur până la Moscova		Gonța Gh. <i>Formarea Metricei</i> , p. 51.
Chiriacol și Bucium	vistiernici și vameși în același timp	Braşov	1480-1484, sept. 17	De a restitui niște datorii bănești		Bogdan I. <i>Doc. Ștefan</i> , II , doc, CLXVI, p.369-370.
?		Polonia	1481			Bogdan I. <i>Doc. Ștefan</i> , II , doc, CLXIII, p. 365-367.
?		Marele cneaz al Moscovei	1481-1482			Bogdan I. <i>Doc. Ștefan</i> , II , doc, CLXIII
Vasco		Braşov	1482 iunie 17			Bogdan I. <i>Doc. Ștefan</i> , II , doc. CLXV, p. 369.
Ivan Turcul		Marele cneaz al Moscovei	1485 sept. 15 – 1486 după 1 iunie	Cu rugămintea la Ivan a al III, ca acesta să intervină pe lângă regele Cazimir al IV ca el să susțină Moldova în lupta sa contra turcilor		<i>Исторические связи</i> , том I, док. 10.
Ioan Tăutu	logofăt	Lwow, Polonia	1485 sept.; 1486			Gorovei Șt., <i>Activitatea diplomatică Ioan Tăutu</i> , p. 241.
?		Marele cneaz al Moscovei	1486			<i>Исторические связи</i> , том I, док. 10., nota 31.
?		Imperiul Otoman, Istanbul	Aprilie – iulie 1486		<i>ahidnâme</i> acordată în [octombrie]	Pienaru Nagi, <i>Tratatul de pace moldoo-otoman</i>

					1486 de sultanul Baiazid al II-lea al lui Ștefan Mare. Voievodul moldav a recunoscut suzeranitatea otomană și stăpânirea sultanului asupra Chilie și Cetății Albe. Valoarea tributului (<i>harāç</i>) Țării Moldovei fixat la 4.000 galbeni.	(1486), în continuarea Anexei 5 istoria românilor, București, 1998, p. 284. Maxim M., <i>O istoria a Relațiilor româno-otomane</i> ..., p. 561.
?		Marele cnezat al Moscovei	Ante toamnă 1489			<i>Исторические связи</i> , том I, док. 11, nota 30. Gorovei Șt. <i>Princeps omni</i> , p. 263, nota 72.
?		Polonia, Marele cnezat al Moscovei	1490			Bogdan I. <i>Doc. Ștefan</i> , II, doc, CLXX
Stețco,		Marele cnezat al Moscovei	1491 ian.1 - 28 iulie			<i>Исторические связи</i> , том I, док.11, nota. 32.
Șandru (Cârjă)	diac	Marele cnezat al Moscovei	Până la 1491 febr. 24			<i>Исторические связи</i> , том I, док.11, nota. 32; док. 14, nota 43.
Constantin		Marele cnezat al Moscovei	1491 febr. 24.			<i>Исторические связи</i> , том I, док.14, nota 42.
Mușat (Onică)	pârcălab de Hotin	Marele cnezat al Moscovei	1492 feb.- apr. 6			<i>Исторические связи</i> , том I, док.11, nota. 32. ПСРЛ, т. 18, Спб.,1913, с. 276. Eșanu A, <i>Ерота</i> , p. 253.
Mitea Gomza		Hanatul Crimeei	1492 mai	Prin medierea lui Ivan al III, aliat al lui Ștefan de a apropia interesele Crimeei de cele ale Moldovei.	Încheiat alianță între Moldova și Crimeei	<i>Исторические связи</i> , том I, док.13, nota 36.
? un tălmaci armean		Hanatul Crimeei	1493			<i>Исторические связи</i> , том I, doc.15 și nota 46.
Giurgea	vornic	Marele ducat al Lituaniei,	1493 febr. 8	Cu adânci condoleanțe în legătură cu moartea tatălui marelui cneaz și cu propunerea de a colabora în continuare împotriva inamicului comun		Bogdan I. <i>Doc. Ștefan</i> , II, doc, CLXXI. Gonța Gh. <i>Formarea Metricei</i> , p.52.
Iurie Șerbici		marele cneaz al Lituaniei				.
Șandru (Cârjă)		Marele cnezat al Moscovei	1493 ante octombrie			<i>Исторические связи</i> , том I, doc. 24 și nota 75.

?		Marele cnezat al Moscovei	1495			continuarea Anexei 5
Luca		Marele cnezat al Moscovei	1496	Reglementarea trilaterală ruso-moldo-lituanene și neadmiterea tensionării în continuare a relațiilor cu Lituania		298, nota 56.
Giurgea	vornic	Marele ducat al Lituaniei, marele cneaz al Lituaniei	1496	Intenția de a încheia pace între Lituania și Moldova . Alexandru I – refuză, în schimb acceptă trecerea prin țara sa spre Moscova a unei solii moldovene într-un viitor apropiat		Bogdan I. Doc. Ștefan, II , doc, CLXXII. Gorovei Ș.S., Székely M. M., <i>Princeps omni</i> , p. 310, nota 295. Gonța Gh. <i>Formarea Metricei</i> , p. 52, nr. 9.
Mihail	pitar					
Giurgea	vornic	Marele ducat al Lituaniei, marele cneaz al Lituaniei	1496 mai 14	Cu misiunea de a perfectă actul de alianță moldo-lituanian și a depune jurământul în fața marelui duce.		Bogdan I. Doc. Ștefan, II , doc, CLXXIII. Gonța Gh. <i>Formarea Metricei</i> , p. 53, nr. 14
Matiaș	diac					
Giurgea	vornic	Marele ducat al Lituaniei	1496 sept. 10			Gonța Gh. <i>Formarea Metricei</i> , p. 53, nr. 13
Matiaș	diac					
Ivan Isăescu	pitar	Marele ducat al Lituaniei, marele cneaz al Lituaniei	1496 după sept. 10	Pentru schimbul diplomelor de ratificare a tratatului de pace și alianță și avizul pozitiv de trecere prin pământurile sale a solilor moldoveni spre Moscova		Bogdan I. Doc. Ștefan, II , doc, CLXXIV. Gonța Gh. <i>Formarea Metricei</i> , p. 53, 17, 18
Toma	diac					
Constantin		Hanatul Crimeei	1496 după mai 19			<i>Исторические связи</i> , том I, док. 19, nota 60.
Luca (Arbore) „волошанин”		Marele cnezat al Moscovei	16 mai 1496			<i>Исторические связи</i> , том I, док.18, nota 59. Gonța Gh. <i>Formarea Metricei</i> , p. 52, nr.9.
Petru	Stolnic	Marele ducat al Lituaniei	1496	Duc răspuns principelui „că nu a ratificat tractatul trimis deoarece el conține lucrări ce lipsesc în varianta proiectului trimis anterior”		Bogdan I. Doc. Ștefan, II , doc, CLXXIV, p. 401
„Fadco Gavrilovici”						
?		Hanatul Crimeei	<1496-1497>			<i>Исторические связи</i> , том I, doc. 18,p. 298, nota, 56.
Ioan Tăutul	mare logofăt	Imperiul Otoman	Vara 1497	Cu misiunea de a cere ajutor militar împotriva polonilor		Gorovei Șt., <i>Activitatea diplomatică Ioan Tăutu</i> , p. 244.

Isac	mare vistier	Polonia	Vara 1497	Cu misiunea de a întâmpina craiul leșesc „care mergea [chipurile] să-i bată pe turci la Chilia și Cetatea Albă”		<i>Cronicile slavo-române</i> , p. 20, 37. continuarea Anexei 5
Ioan Tăutul	mare logofăt	Polonia	1 septembrie 1497	Cu misiunea de a întâmpina craiul leșesc „care mergea [chipurile] să-i bată pe turci la Chilia și Cetatea Albă”. Solii moldoveni arestați și duși la Liov, ulterior eliberați.		101 <i>Cronicile slavo-române</i> , p. 20, 37. Ureche, <i>Letopisețul</i> , p. 101.
Isac	mare vistier					
Ivan	pitar	Marele cnezat al Moscovei	1497 august-septembrie 3			<i>Исторические связи</i> , том I, док.18, nota 59 (p. 299).
Toader Isăescu (Feodor Isaev)	pârcălab de Hotin	Marele cnezat al Moscovei	1498 iunie	O solie de 40 persoane aveau sarcina să convingă pe Ivan al III-lea să păstreze pacea, în conformitate cu cele statornicite în trecut, îndemnându-i totodată pe moscoviți să se alăture alianței statelor occidentale împotriva otomanilor		Bogdan I. <i>Doc. Ștefan</i> , II, doc, CLXXVI. <i>Исторические связи</i> , том I, док. 24, nota 76. Bezviconi G. <i>Contribuții</i> , p. 42.
Șandru (Cârjă)	diac					
Constantin		Hanatul Crimeei	1498 după martie 26			<i>Исторические связи</i> , том I, док. 20, nota 60. Bogdan I. <i>Doc. Ștefan</i> , II, doc. CLXXVI.
Hărman	pârcălab	Cracovia, Polonia	1499 aprilie 16	„Significătoarea” delegaților moldoveni Hărman și Ivanco, arătând că primesc în totul condițiunile tractatului de pace dintre Moldova și Polonia, încheiat la Cracovia între ei și delegații regilor Poloniei și Ungariei, și făgăduind ei suveranul lor va elibera două exemplare ale tractatului, unul în latineste și altul în ruseste.		Bogdan I. <i>Doc. Ștefan</i> , II, doc, CLXXVII, p. 415-417.
Ivanco	pitar					
?		Hanatul Crimeei	1499			Gonța Gh. <i>Formarea Metricei</i> , p. 53, nr. 20.
Costea	diac	Marele ducat al Lituaniei, marele cneaz al Lituaniei Alexandru I	1499	Despre misiunea de mediator a Moldovei în raporturile conflictuale lituano-moscovite și despre trimiterea soliilor moldovene către marele cneaz moscovit și hanul crâmlen cu aceeași sarcină.	Fără rezultat	Bogdan I. Documentele lui Ștefan cel Mare, vol. II, București, 1913, doc. CLXXX, p. 446. Gonța Gh. <i>Formarea Metricei</i> , p. 53, nr. 20.
Costea	diac	Marele cnezat al Moscovei	1499	Despre misiunea de mediator a Moldovei în raporturile conflictuale lituano-moscovite și de a se include în coaliția		<i>Исторические связи</i> , том I, док. 24. Gonța Gh. <i>Formarea</i>

				antionomană a țărilor europene creștine		<i>Metricei</i> , p. 53,nr. 21.
Toader Isăescu (Feotor Isaev)	pârcălab de Hotin	Marele cnezat al Moscovei	17 aprilie – 29 mai 1500	El era împuternicit de către voievodul Moldovei să contribuie la normalizarea relațiilor între Marele cnezat al Moscovei Ivan al III-lea și Marele duce al Lituaniei – Alexandru.		ПСРЛ, т. 20, ч. 1, с. 370. ПСРЛ, т. 18, с.238. <i>continuarea Anexei 5</i> <i>связи</i> , том I, док. 24, nota 76. Eșanu A, <i>Ерота</i> , p. 254-255.
Constantin	diac	Marele cnezat al Moscovei	11 august 1500			<i>Исторические связи</i> , том I, док. 23, nota 73, (greșit - Petru), p. 301; nota, 77, p. 302.
Costea (Constantin)	diac	Marele ducat al Lituaniei	Sf. 1500-1501			<i>Исторические связи</i> , том I, док. 24, nota 77. Bogdan I. <i>Doc. Ștefan</i> , II, doc. CLXXX
Raynaldo Antonio		Ungaria, Buda	24 ianuarie 1501			Denize E., <i>Ștefan cel Mare în Dinarii</i> , p. 145, nota 42, 43
Raynaldo Antonio		Veneția	Februarie 1501			Denize E., <i>Ștefan cel Mare în Dinarii</i> , p. 145, nota 42, 43.
? (Raynaldo sau Antonio)	Unul din cei doi	Roma	După februarie 1501			Denize E., <i>Ștefan cel Mare în Dinarii</i> , p. 145, nota 42, 43.
Cacico (Cristean Hacico)		Hanatul Crimeei	Primăvara 1501			Gorovei Șt. <i>Princeps omni</i> , p. 374-376. Карпов Г.Ф. <i>Пмятники</i> , т. 41, с. 355, 359.
Costea (Constantin)	diac	Marele cnezat al Moscovei	Primăvara 1501			Gorovei Șt. <i>Princeps omni</i> , p. 374-376
Șandru (Cârjă)	(diac)	Marele ducat al Lituaniei	1501 martie – mai 7			<i>Исторические связи</i> , том I, док. 26, nota 84, 85.
?		Imperiul Otoman,	iunie 1501			Denize E., <i>Ștefan cel Mare în Dinarii</i> , p. 148, nota 53.
?		Polonia	După 29 iunie 1501			Ciobanu V. <i>Țările române și Polonia</i> , p. 94
Șandru (Cârjă)	(diac)	Polonia, Cracovia	1501 decembrie			Bogdan I. <i>Doc. Ștefan</i> , II, doc. CLXXXII . Gorovei Ș.

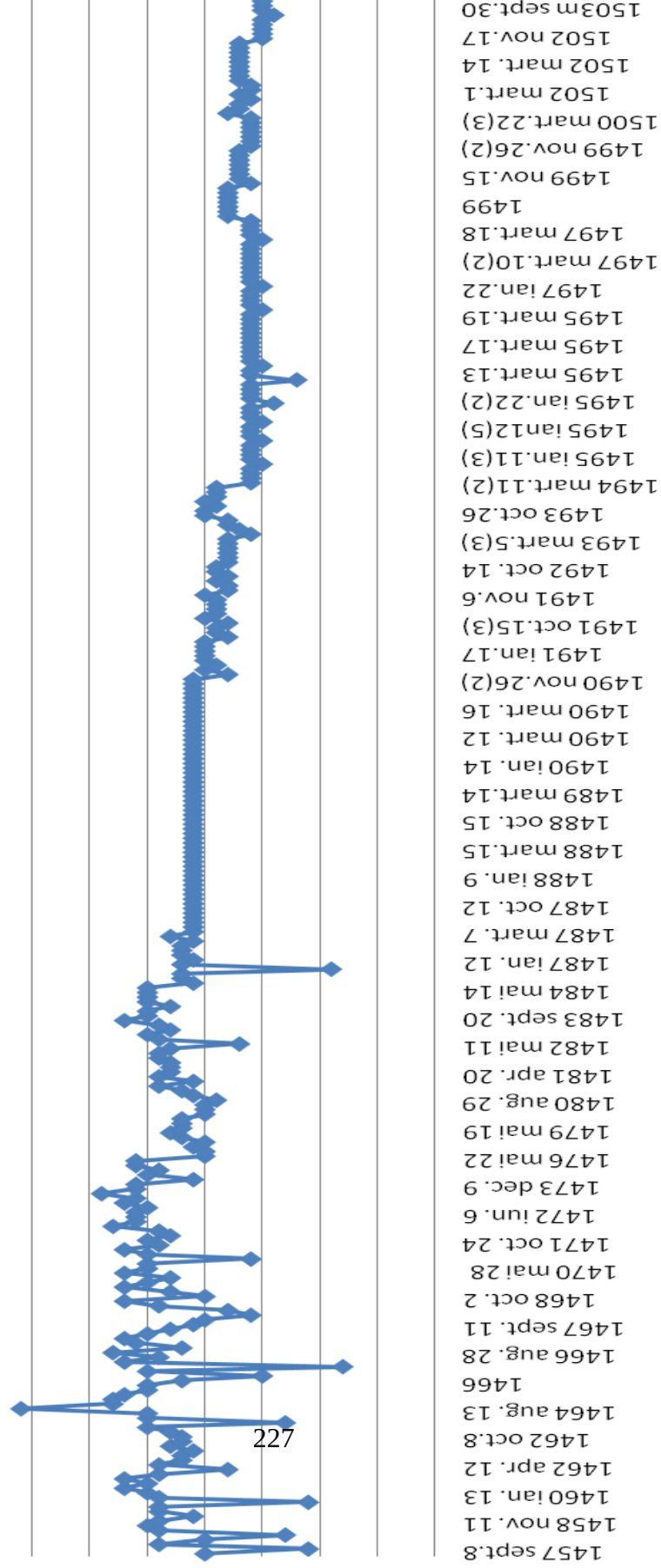
						<i>Princeps omni</i> , p. 383, nota 647. <i>Ciobanu V. Țările române și Polonia</i> , p. 94.
?		Veneția	Martie 1502			Denize E., <i>Ștefan cel Mare în Dinarii</i> , p. 149, nota 59, 60.
						<i>continuarea Anexei 5</i>
?		Hanatul Crimeei	1502 iunie 2			nota 55.
						Cernenchi E. <i>Despre chestiunea volohă</i> , p. 76.
Maxim Ian de la Tighina		Hanatul Crimeei	1502 după septembrie			Cernenchi E. <i>Despre chestiunea volohă</i> , p. 79.
Nicolo Leondari		Marele cnezat al Moscovei	cc. 1502			Cernenchi E. <i>Despre chestiunea volohă</i> , p.81.
Dimitrie Purcivi		Veneția	9 decembrie 1502 – februarie 1503			Cernenchi E. <i>Despre chestiunea volohă</i> , p.81. Denize E., <i>Ștefan cel Mare în Dinarii</i> , p. 149, nota 59, 60.
Doma (Duma ?)						<i>Исторические связи</i> , том I, док. 25, nota 83, p. 304. Cernenchi E. <i>Despre chestiunea volohă</i> , p.82
Uliuc (Luca Arbure ?)		Hanatul Crimeei	16 iunie - 9 iulie 1503			
Timofei		Hanatul Crimeei	1503			Cernenchi E. <i>Despre chestiunea volohă</i> , p. 82
?		Veneția	9 august -9 octombrie 1503			Denize E., <i>Ștefan cel Mare în Dinarii</i> , p. 150, nota 64.
Luca (Arbore) „Walachus” „посольство Лѣкачевъ”		Polonia, Lublin, la Marele cneaz al Lituaniei și regele Poloniei	1503 noiembrie 22	În discuție problema Pocuției		Bogdan I. <i>Doc. Ștefan</i> , II , doc. CXCI. Gonța Gh. <i>Formarea Metricei</i> , p. 53,nr. 22 (dă anul 1502)
Ioan Tăutul	logofăt	Marele ducat al Lituaniei	1503 noiembrie			Gorovei Ș. S., Székely M. M., <i>Princeps omni</i> , p. 381, nota 634.
Teodor	postelnic	Veneția	2 ianuarie 1504			Denize E., <i>Ștefan cel Mare în Dinarii</i> , p. 150, nota 67.
?		Ungaria, Buda	Ianuarie 1504			Denize E., <i>Ștefan cel Mare în Dinarii</i> , p. 150, nota 68.

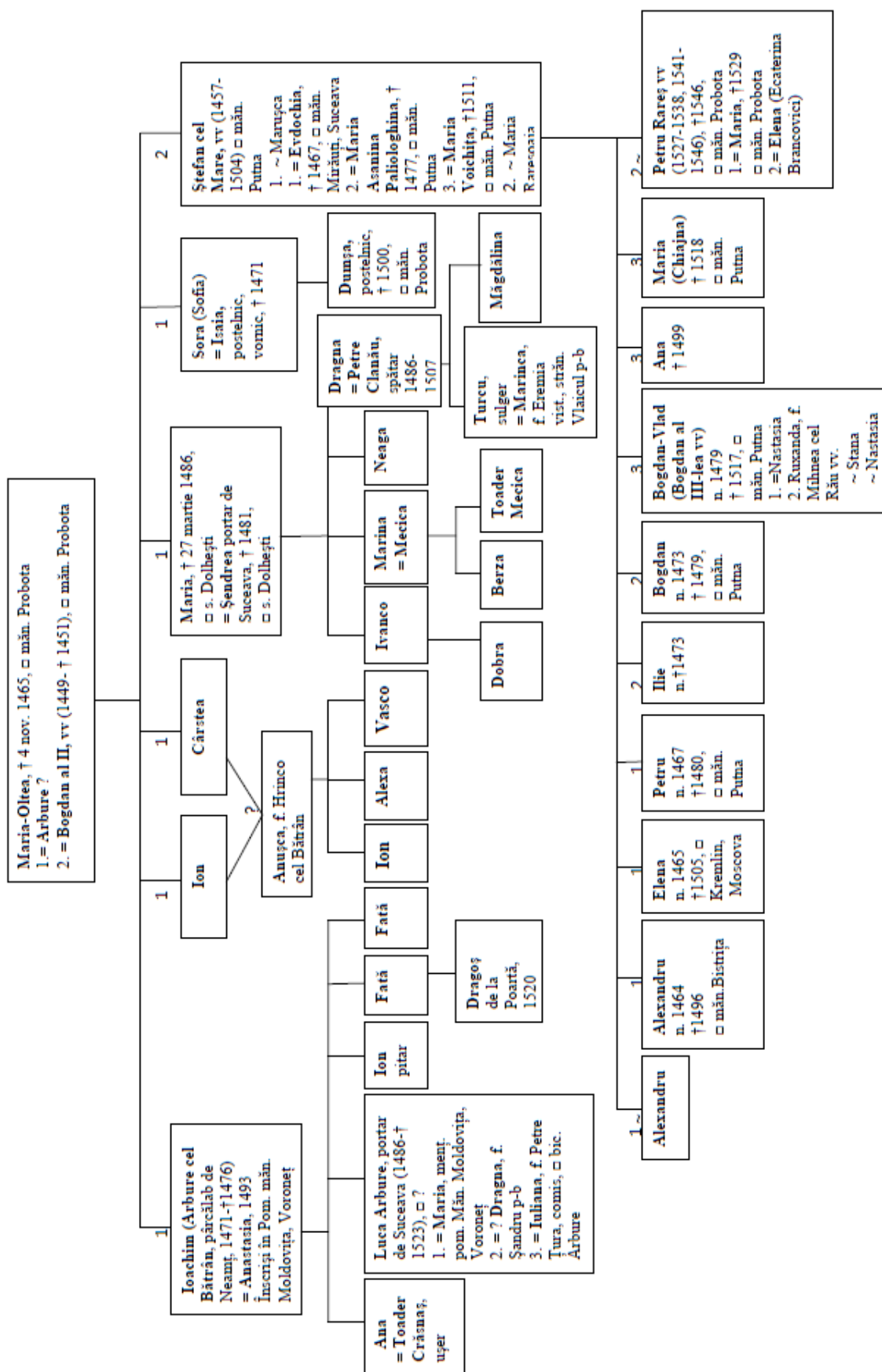
Costea	diac	Marele cnezat al Moscovei	1504 Noiem brie			Cernenchi E. <i>Despre chestiunea volohă</i> , p.82
Ștefan	diac					
Ioan Tăutu	logofăt	Imperiul Otoman	Vara lui 1504	De ducere a haraciului		Pâslariuc V. Virgil. <i>Raporturile ...</i> p. 20

Note

- Bezviconi G. *Contribuții* - Bezviconi G. Contribuții la istoria relațiilor româno-ruse, București, 1962, p. 42.
- Bogdan I. *Doc. Ștefan, II* - Bogdan I. Documentele lui Ștefan cel Mare, vol.II. București, 1913
- Cernenchi E. *Despre chestiunea volohă* - Cernenchi E., „Despre chestiunea volohă și despre cei patru meșteri...” – un incident diplomatic moldo-rus în timpul lui Ștefan cel Mare. În vol.: Frontierele spațiului românesc în context european. Ed. de Sorin Șipoș, Mircea Brie, Florin Sfrengeu, Ion Gumenâi. Oradea: Editura Universității din Oradea, 2008, p. 71-84.
- Ciobanu V. *Țările române și Polonia* - Ciobanu V. Țările române și Polonia. Secolele XIV-XVI, București : Ed Academiei Române, 1985.
- Condurachi I. *Diplomații* - Condurachi I. Diplomații români în trecut, Buc. 1937.
- Cronicile slavo-române* - Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI. Publicate de Ion Bogdan. Ed. revăzută și completată de P.P. Panaitescu. București: Academică, 1959.
- Czamańska I. *Ștefan cel Mare și Polonia* - Czamańska Ilona. Ștefan cel Mare și Polonia, în Ștefan cel Mare personalitate marcantă în istoria Europei (500 de ani de la trecerea în etermitate). Chișinău, : Civitas, 2005, p.39-45.
- Denize E., *Ștefan cel Mare în Dinarii* - Denize E., Ștefan cel Mare în Dinarii lui Marino Sanudo, în SMIM, București, an XXII, 2004, p.137-151.
- Eșanu A. *Epoca* - Eșanu A., Eșanu V. Epoca lui Ștefan cel Mare, București, 2004
- Gonța Gh. *Formarea Metricei* - Gonța Gheorghe. Formarea Metricei lituaniene și importanța ei în studierea vieții politice a Țării Moldovei (sec. XV-XVI), în In honorem Demir Dragnev. Civilizația medievală și modernă în Moldova. Studii, Chișinău: Civitas, 2006.
- Gorovei Șt. *Princeps omni* - Gorovei Ștefan S., Székely Maria Magdalena, Princeps omni laude maior. O istorie a lui Ștefan cel Mare, Mănăstirea Putna, 2005.
- Gorovei Șt., *Activitatea diplomatică Ioan Tăutu* - Gorovei Șt., Activitatea diplomatică a marelui logofăt Ioan Tăutu. În: Suceava. Anuarul Muzeului Județean. Vol. V, 1978, p. 237-251.
- Maxim M., *O istorie* - Maxim M., O istoria a Relațiilor româno-otomane, cu documente noi din arhivele turcești. Vol. I, Brăila, 2012, 606 p.
- Malița M. *Dialogul* - Căndea Virgil, Giurescu Dinu C., Malița Mircea. Pagini din trecutul diplomației românești, București, 1966, p. 88-99.
- Pâslariuc V. *Raporturile...* - Pâslariuc Virgil. Raporturile politice dintre marea boierime și domnie în Țara Moldovei în sec. al XVI-lea. Chișinău: Pontos, 2005
- Pienaru N. *Tratatul de pace moldoo-otoman* - Pienaru Nagi, Tratatul de pace moldoo-otoman (1486), în Național și universal în istoria românilor, Buc urești, 1998.
- Ureche , *Letopisețul* - Ureche Grigore. Letopisețul Țării Moldovei, Ed de P. P.Panaitescu, Bucureșri, 1955.
- Исторические связи* - Исторические связи народов СССР и Румынии в XV– начале XVIII в. Документы и материалы. В трех томах. Том 1 (1408-1632). Москва: Наука , 1965.
- Карпов Г.Ф., Штедман Г.Ф. *Пмятники* - Карпов Г.Ф., Штедман Г.Ф. Пмятники дипломатических сношений Московского государства с Крымскою и Нагайскою ордами и с Турцией, том (1474-1505). В: Сборник Императорского Русского исторического Общества, том 41, Спб., 1884.
- ПСРЛ - Полное Собрание Русских Летописей. Том 4. Спб., 1860. ПСРЛ.Том 18. Симёновская летопись, Спб., 1913. ПСРЛ. Том 20. Львовская летопись, Спб., 1910.

Evoluția numerică a Sfatului domnesc al Țării Moldovei (1457 – 1503): de la bulversări la acalmie și stabilitate

Note

Dan Dimitrie, Ctitoria hatmanului Luca Arbure, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, An. XIX, fasc. 47, ianuarie-martie, 1926, Craiova, p.37.

Eșanu Andrei, Eșanu Valentina. Doamne și domnițe în viața lui Ștefan cel Mare. În: *Limba Română. Revistă de știință și cultură*, (Chișinău), An. XIV, 2004, nr. 7-8, p. 135-139 și în *Akados. Revistă de știință, inovare, cultură și artă (Chișinău)*, 2006, nr. 1 (2), p. 15-19.

Eșanu Andrei, Eșanu Valentina. Obârșia și familia lui Luca Arbure în lumina unor izvoare inedite. În: *Revista de Istorie a Moldovei*, Chișinău, 2009, nr. 1, p. 3-21

Eșanu Andrei, Eșanu Valentina. Pomelnicul mănăstirii Voroneț. Studiu și text. În: *Analele Putnei. Centru de cercetare și documentare „Ștefan cel Mare”*, Mănăstirea Putna, An.IV, 2008, nr. 2, p. 121.

Eșanu Valentina. Bogdan al II-lea și Maria-Oltea - Părinții lui Ștefan cel Mare. Chișinău: Ed. Prut Internațional, 2007, p.92-101.

Gorovei Ștefan. Note istorice și genealogice cu privire la urmașii lui Ștefan cel Mare, în *Studii și materiale de istorie medievală*, București, Vol. VIII, 1975, p. 185-201

Pomelnicul mănăstirii Moldovița, în *Biblioteca Academiei Române*, București, mss. 921, p. 34.

Pomelnicul mănăstirii Voroneț, în *Biblioteca Științifică Centrală a Academiei de Științe a Moldovei*, Chișinău, în secția „Carte rară”, cota 28756, partea I, p. 42.

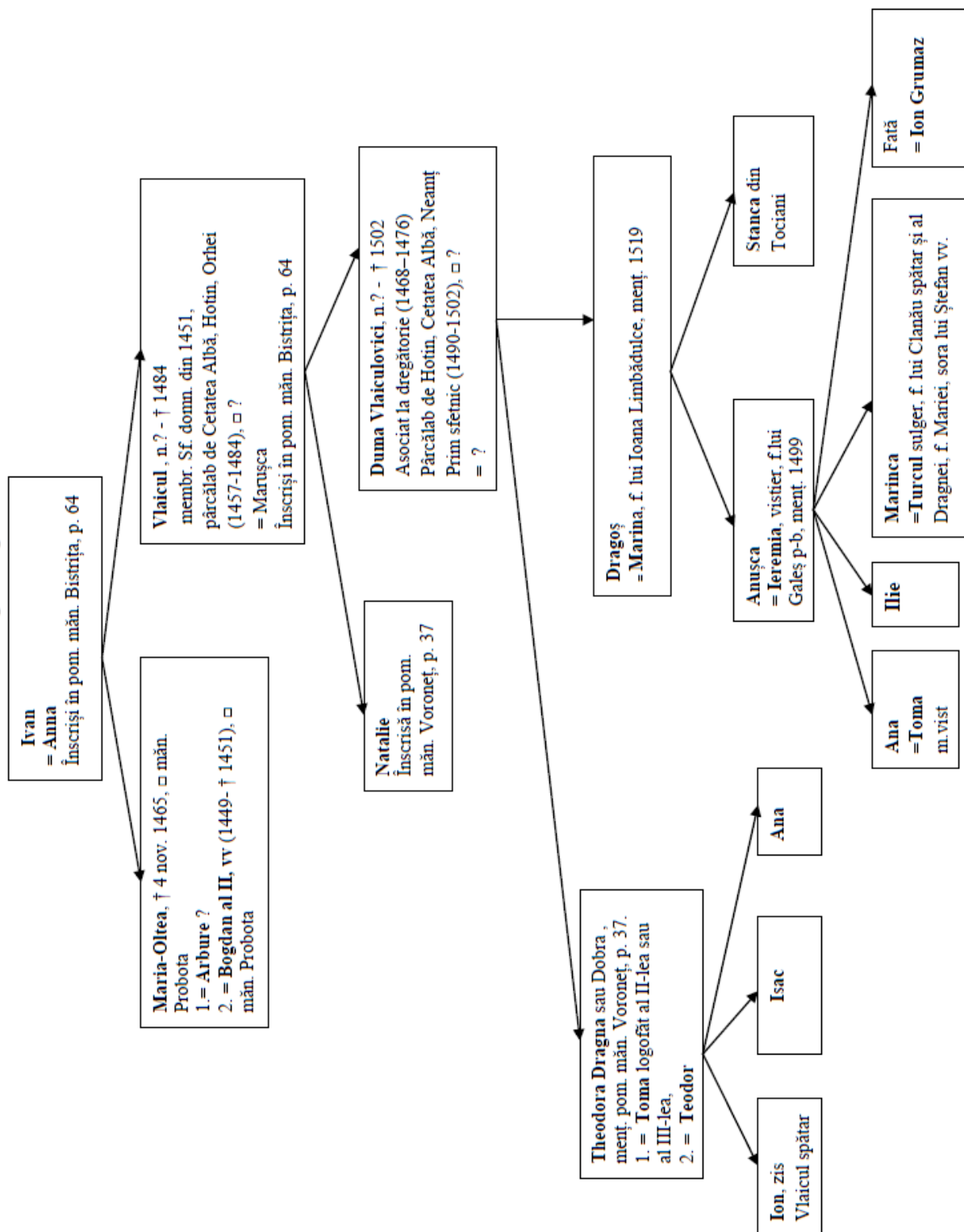
Székely M. M. Nepoții lui Ștefan cel Mare. În: *Arhiva Genealogică V (X)*, 1998, nr. 1-2, p. 107-123.

Székely M. M. Obârșia lui Luca Arbure. O ipoteză. În: *În onorem Paul Cernovodeanu*, Ed. de Violeta Barbu, București, Ed. Kriterion, 1998, p. 419-429.

Zotta Sever, Semi-mileniul unui document de la Alexandru cel Bun și al satelor Bănila moldovenească și Igeștii din Bucovina, în *Ioan Neculce*, Iași, 1928, VII, p. 297-317

Rudele dinspre mamă a lui Ștefan cel Mare, nr.2.

Arborele genealogic

Note

Bogdan Damian P. Pomelnicul de Bistrița și rudeniile de la Kiev și de la Moscova ale lui Ștefan cel Mare. În: *Analele Academiei Române. Mem. ist., Ser. III, vol. XXII, Buc., 1941;*

Eșanu Andrei, Eșanu Valentina. Pomelnicul mănăstirii Voroneț. Studiu și text. În: *Analele Putnei. Centru de cercetare și documentare „Ștefan cel Mare”, Mănăstirea Putna, An.IV, 2008, nr. 2, p. 121.*

Eșanu Andrei. Vlaicul pârcălab – unchiul lui Ștefan cel Mare. Chișinău: Prut Internațional, 2001, p.52-69.

Pomelnicul mănăstirii Bistrița publicat de Damian P.Bogdan, București: Fundația Regele Carol I, 1941, p.64.

Pomelnicul mănăstirii Voroneț, în Biblioteca Științifică Centrală a Academiei de Științe a Moldovei, Chișinău, în secția „Carte rară”, cota 28756, partea I, p. 42.

Rezachevici C. Un Tetraevanghel, în *SMIM*, vol. VIII, București 1975, p.161-183; Idem. Familia lui Ștefan cel Mare. Împrejurările ocupării tronului, în *Revista arhivelor* București 1982 nr.2, p. 117-134 .

DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII

Subsemnata, declar pe propria mea răspundere că materiale prezentate în tez de doctor se referă la propriilele activități și realizări, în caz contrar urmând să suport consecințele, în conformitate cu legislația în vigoare.

Eșanu Valentina

Semnătura _____

Data _____ 2015

CURRICULUM VITAE

EȘANU Valentina

Data și locul nașterii : 20.01.1960, s. Sculeni, r-nul Ungheni

Cetățenia : Republica Moldova

Studii : 1977–1981 - Facultatea de Biblioteconomie și Bibliografie a Universității de Stat din Chișinău, Specialitatea : bibliograf.

2012-2013 - competitor, Universitatea Academiei de Științe

Domenii de interes științific : Istoria Românilor, istorie ecleziastică, cultura medievală scrisă ș.a.

Activitate profesională:

1981-1984 - Academiei de Științe a Moldovei. Biblioteca Științifică Centrală. Bibliograf.

1985- 1989- Academia de Științe a Moldovei. Institutul de Geologie. Inginer.

1989-1994 - Ministerul Justiției. Consultant.

1994 - 2015 - Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei, cercetător științific

Participări în proiecte științifice naționale și internaționale

Naționale:

1. Proiect (în colaborare) de elaborare și editare “Axinte Uricariul. Letopisețul Țării Moldovei (1711-1715)”, (1999, Institutul de Istorie al A.Ș.M., Universitatea de Stat din Moldova, Editura “Civitas”); Publicat volum cu același titlu.
2. Proiect (în colaborare) de elaborare și editare “Ioan Canta. Letopisețul Țării Moldovei (1741-1769).” (1999, Institutul de Istorie al A.Ș.M., Universitatea de Stat din Moldova, Editura “Civitas”); Publicat volum cu același titlu.
3. Proiect (în colaborare) de elaborare „Mănăstirea Căpriană (sec. XV-XX)” (2001, Consiliul Național pentru Cercetare, Dezvoltare din Republica Moldova); Publicat volum cu același titlu.
4. Proiect de editare „Mănăstirea Căpriană (sec. XV-XX)”, (2003, Stăreția mănăstirii omonime) (coautor); Publicat volum cu același titlu.
5. Proiect de elaborare „Epoca lui Ștefan cel Mare. Valorificări ale moștenirii politice, culturale și spirituale” , (2003-2004, Consiliul Național pentru Cercetare, Dezvoltare din Republica Moldova) (coautor); Publicat volum „*Epoca lui Ștefan cel Mare*”, București, 2004.
6. Proiect de editare „Descrierea Moldovei” de Dimitrie Cantemir în cultura europeană, (2004, Ministerul Educației și Tineretului al Republicii Moldova), (coautor). Publicat volum cu același titlu.
7. Proiect instituțional „Personalități, mentalități și valori cărturărești în sistemul de relații naționale și europene (sec. XIV-XX)”. (2006-2010. Academia de Științe a Moldovei, Institutul de Istorie. Secția „Istorie Universală”).
8. Proiect de elaborare și editare “Dinastia Cantemir sec. XVII-XVIII. Bibliografie istorică universală” (2008-2009, Guvernul Republicii Moldova, Academia de Științe a Moldovei) (coautor); Publicat volum „ Neamul Cantemireștilor. Bibliografie. Coord. Acad. Andrei Eșanu, Chișinău, Ed. Pontos, 2010, 388 p.”
9. Proiect de elaborare “Partimoniul politic și cultural al Cantemireștilor (noi valorificări)” din cadrul Programului de Stat “Dinastia Cantemir – polifonismul preocupărilor științifico-artistice”. Guvernul Republicii Moldova, Academia de Științe a Moldovei, 2009-2010. (coautor).
10. Proiect instituțional „Viața socială, politică, economică, regională și culturală din Țara Moldovei sub impactul tradiționalismului și a înnoirilor în spirit european (mij. sec. XIV-

- 1812). Studii, documente și cronici”. (2011-2014. Academia de Științe a Moldovei, Institutul de Istorie. Secția „Istorie Medie”).
11. Proiectul Institutului de Cercetări Enciclopedice „Mănăstirile din Republica Moldova” 2011-2012.
 12. Proiect instituțional „Univers politic, cultural-spiritual și rural în Țara Moldovei de la medieval la modern (în context european)”. 2015-2018. Academia de Științe a Moldovei, Institutul de Istorie. Secția „Istorie Medievală”).

Internaționale:

1. Proiect de elaborare “Bibliografia Istorică a României” (1998 - până în prezent, Filiana Cluj, a Academiei Române). Editate în colaborare “Bibliografia Istorică a României”, vol. IX (1990-1999), Cluj, 2000; vol. X (1999-2004), București, 2005; vol. XI (2004-2006), București, 2007; vol. XII (2007-2008). Partea II, București, 2009.
2. Proiect de elaborare și editare în colaborare „Moldova medievală” (2001, Fundația SOROS, Moldova); Publicat volum cu același titlu.
3. Proiect de editare „Epoca lui Ștefan cel Mare. Oameni, destine, fapte” (2004, București, Institutul Cultural Român”, (coautor); Publicat volum cu același titlu.
4. Proiect de editare “Demetrii Cantemirii, Principis Moldaviae. Descriptio antiqui et hodierni status Moldaviae / Dimitrie Cantemir, Principele Moldovei, Descrierea stării de odinioară și de astăzi a Moldovei.” (2006, București, Institutul Cultural Român), (în colaborare); Publicat volum cu același titlu.
5. Proiect internațional de elaborare și editare “Cantemireștii o celebră dinastie din sec. XVII-XVIII” (2007-2008, Guvernul Republicii Moldova, Academia de Științe a Moldovei) (coautor); Publicat volum „Dinastia Cantemireștilor. Sec. XVII-XVIII. Coord. Acad. Andrei Eșanu, Chișinău, Ed. Știința, 2008, 604 p.”

Lucrări științifice publicate: 215

Premii și mențiuni:

- 2003 - Premiul „Cartea anului” la Salonul al XII-lea de carte națională a Republicii Moldova, pentru volumul „Mănăstirea Căpriana (sec. XV-XX)”. Coord. Andrei Eșanu, Chișinău, Editura Pontos, 2003, 564 p.
- 2004 - Premiul Academiei de Științe a Moldovei pentru cartea „Descrierea Moldovei de Dimitrie Cantemir în cultura europeană”. Studiu monografic și anexă facsimilată a manuscrisului în limba latină *Historiae Moldaviae. Partes Tres*. [Descrierea Moldovei] de Dimitrie Cantemir din Biblioteca regională „A. M. Gorki” din Odessa, Chișinău, Ed. Pontos, 2004, 596 +XXIV p.
- 2013 – Marele Premiu „Coresi” la Salonul Internațional de carte de la Chișinău, Ediția a XXII-a, pentru volumul colectiv „Mănăstiri și schiuri din Republica Moldova”, Coord. red. șt. Andrei Eșanu, Chișinău, 2013, 800 p.

Distincții guvernamentale:

- 2010 – Medalia „Meritul Civic”

Titluri onorifice:

- 2014 – Membru de onoare al Institutului de Studii Sud-Est Europene al Academiei Române, București

Cunoașterea limbilor: română, rusă, franceză cu dicționarul

Date de contact:

Adresa de serviciu

Str.31 august 1989, nr. 82
Institutul de Istorie al A.Ș.M
Chișinău, MD-2012
tel: 23 33 10

Adresa domiciliului

str. Ismail, 86, ap. 237
Chișinău, MD-2001,
mobil: (373)079030047
email: acad_andrei_esanu@yahoo.com